51 kop.

M. POLJOVOI * KAHEKSAS SUVI

M. POLJOVOI

KAHEKSAS SUVI

MIHHAILO POLJOVOI

KAHEKSAS SUVI

KIRJASTUS
„EESTI RAAMAT"
TALLINN * 1974

N (Ukraina)
P 66

Originaali tiitel:

Михайло Польовий
Восьме лито
Роман-спогади
Видавництво дитячої літератури
«Веселка»
Київ 1967

Tõlkinud Ludmilla Raudtits
Kunstiliselt kujundanud Endel Palmiste
Illustreerinud Allex Kütt

7—6—3
243—74

© Tõlge eesti keelde ja illustratsioonid «Eesti Raamat» 1974

Pühendan oma unustamatule emale

ESIMENE PEATÜKK

Kui ema ütleb: «Jäta oma koerustükid, Mendel,» lasen ma manitsuse kõrvust mööda ja hullan muudkui edasi. Ma ei kuula sõna mitte üks raas, ma lihtsalt ei suuda seda.

Ema seisab ahju juures ja keedab maisiputru, pärast kallab sellele sularasva peale. Lõpuks aga küpsetab veel magusa piruka. Kõige maitsvama piruka maailmas! Mulle meeldib seda imepisikeste tükikeste kaupa näksida ja siis aegamisi mäluda. Raasukesed korjan peopesale, nii saan hiljem nendegagi veel maiustada. Oh, küll see on maitsev! Senikaua kui pirukas küpseb, lippan ahjupealse ja aseme, aseme ja ahjupealse vahet, hoidudes lausa ema silme ees tolknemast. Tehku aga pealegi süüa.

Ema askeldab käbekärmelt ahjusuu ees ja on minu sootuks unustanud. Ahjus põlevad õled valgustavad ta nägu. Sel hetkel näib ta mulle nii kaunina, et ma ei suuda kiusatusele vastu panna ja astun tema juurde.

«Memme!»

«Mis on, pojuke?»

Tirin ema seelikusabapidi seina äärde, kus ripub väike peeglikild.

«Vaata! Vaata ennast ometi!»

Ema heidab pilgu peeglisse, silub juukseid, kus on juba mõned vaevumärgatavad hõbeniidid. Ometi on ta alles kahekümne nelja aastane! Peeglist vaatab vastu õrn näoovaal, kuldsed udemekesed suunurkades. Suured ja sügavad sinisilmad sarnanevad minu omadega. Ema pikka juuksepalmikut pole peeglis näha. See on nii pikk, et kui kass end tagumistele käppadele püsti ajab, ulatub ta palmiku otsaga mängima.

Ema silub kätega nägu ja naeratab.

«Kas sa armastad mind, pojuke?» küsib ta.

Ma ei vasta, kuid surun end nii tugevasti tema vastu, et ta mind pisarsilmil kõigest jõust embab ja pealaele suudleb.

«Ku-ke-lee-gu! Ku-ke-lee-gu!» kireb õues kukk.

«Kiku laulab, ema,» ütlen talle.

«Eks ta vist pahandab minuga, et kallistan sind ja mitte teda,» naljatab ema.

«Mina ju kedagi nii vara üles ei aja, aga Kiku ei lase inimestel magada.»

«Oi, ära niimoodi räägi! Kukk teeb oma lauluga inimestele palju head. Tead, mida ta laulab? — «Tõuske, inimesed, väljas koidab, aeg on tööle hakata!» — Vaestel pole kella, kes neid siis, poja, hommikul äratab kui mitte kikas . . .»

Ta tahab mulle veel midagi hästi huvitavat jutustada, ent kiljatab ja jookseb ahju juurde:

«Oh, taevake! Puder on kogu leealuse täis ajanud . . .»

Lohutan ema: ämbris vett küll, seda võib pudrule peale kallata. Kuni rasva pole sisse pandud, võib ju nõnda teha. Ema valabki vett potti ja lükkab selle siis hõõguvasse ahju tagasi. Pärin emalt, kas ta pudrule soola ka sisse paneb. Ta raputab kurvalt pead:

«Tuleb süüa ilma soolata, pojuke!»

Jään vait. Tean, et onu Gerš ei müü meile soola, tikku ega petrooli. Oleme juba unustanud, kuidas rasvalambi leek välja näeb ja kuidas toit soolaga maitseb . . .

Jooksen seina äärde, taon seda väikeste rusikatega ja karjun:

«Oota, sa paksmagu! Küll näed veel, igavene nöörija!»

Ema naerab:

«Küll sa selle «paksmao» eest veel saad, kui onu kuulma juhtub . . . Ja kust sa seda õppinud oled? Sergilt? Keelan sul temaga sõbrustamise, sest ta on paha poiss, ta . . .»

«Serjoža ei ole paha,» vastan ma huuli mossitades. Olen solvunud oma sõbra, neljateistaastase Sergi, endise kodutu pärast, kes nüüd elab meie külas tädi Sekleta Golodi juures.

Seina taga, mida ma äsja rusikatega tagusin, asub minu onu Grõgori Markovõtš Stolbõkovi pood sildiga

«Bakaal- ja manufaktuurkaubad». Paki soola või nelja toobi petrooli eest nöörib ta ostjatelt viis naela kõige paremat nisu või kaheksa naela muud kraami: tangu, kaeru, hirssi või otri. Võtab ka rukist ja kartuleid, sibulaid ja porgandeid aga mitte, sest nende pealt on teenistus palju väiksem kui teraviljalt. Ostjad tänavad teda kraami eest, tema aga silub rahulolevalt oma rasvavoltides kukalt, patsutab lihavate valgete kätega kõhtu ja puusi ning aina haliseb:

«Mida teie ka teate? Kelle pärast ma vaeva näen? Teie pärast. Et te soolast toitu süüa saaksite, ja kui pimedaks läheb, tattnina valgel istuda võiksite ega peaks nagu öökullid oma silmi pungitama. Mina ise aga jään vist varsti pimedaks . . . Ega mul kerge ole teie meele järele olla . . . Hoidku jumal mind, minu poega Sjunjat ja naist Evat õigel teel . . . Kui poleks naist, last ja veel seda Mendelit oma emaga, poleks mul erakauplust üldsegi vaja! Ei ole mõtet kaubelda selle uue valitsuse ajal, kes, andku jumal andeks, mult seitse nahka koorib. Riigis on ju kõik lausa varemetes, inimesed nälgivad. Sellepärast ma ütlengi teile: ilma välismaa abita me toime ei tule, peab abi paluma. On see nii? Või järsku ma valetan?» päris ta inimestelt.

Vaesed vaatasid talle küll vihaselt otsa, kuid vastu ei vaielnud keegi. Stolbõkovi tunti külas hästi: kes talle vastu hakkas, sellele ta võlgu ei müünud. Vahel aga leidus ka julgemaid, kes soovitasid:

«Sina, Gerš, ära oma pead väga vaeva, lähed veel lolliks. Kõneldakse, et teie suguvõsas olla olnud üks, kes piitsaga lapsi taga ajanud. Vaata, et ka sinu asjad nii ei läheks . . . Nõukogude võim aga tuleb sinutagi toime.»

Poemees virildas vihaselt huuli. Niisugune jutt pani tal südame lausa keema. Ent ta vaikis, tõmbas pea õlgade vahele, mõtles . . .

Sel hommikul ei õnnestunudki emal pirukat küpsetada. Ta sõtkus parajasti tainast, kui uks naginaga ootamatult pärani paiskus. Lävele ilmus «meie nuhtlus», nagu ema teda hüüda tavatses — minu lihane onu Stolbõkov, keda me emaga äsja olime meenutanud. Ta nägu oli unine ja tursunud, silme all kotid. Taarus joodud veinist, nii et püsis vaevu jalul. Tal olid jalas kroomnahast saapad, seljas vene särk, selle peal

punane vest. Ainult et särgi rinnaesine oli lõhki. Nähtavasti oli ta juba kellegagi kakelnud.

Meid nähes lõid tal silmad raevust välkuma. Ta põrutas jalga vastu põrandat ja röökis emale:

«Et su haisugi selles majas enam poleks! Võta oma kutsikas ja käi minema! Välja mu majast!»

Ema kahvatas. Üleni värisedes tõmbus ta tahtmatult sammu laua poole. Alles nüüd märkasin, et onu hoidis nuuti käes, nähtavasti oli ta hobustega kohale sõitnud. Ta tõstis selle ja lõi emale pähe.

«Säh sulle!» kähises ta hullunult. «Võid veel saada, mälestuseks . . .»

Tormasin nuttes ema juurde.

Ema haaras mu kätele, surus rinnale ja hüüdis nuttes:

«See on ju tema maja! Tema maja! Tema oma! Tema kodukotus!»

«Tema kodukotus?!» kordas onu kähiseval häälel ja just nagu veidi kainenedes. «Oled sa, rumal eit, endale humalaid sisse ajanud või?» Nuut aina laksatas meile selga.

Püüdes mind löökide eest kaitsta, seadis ema oma õlad ette. Piits vihises veel korda kümme läbi õhu, enne kui me onu käest pääsesime. Lävel pistis ema karjuma:

«Päästke, head inimesed! Tapab! Päästke! Tapab!»

Kisa peale jooksis pool küla kokku, kuid rahvas jäi eemale seisma.

«Eina võttis ta ju vaesest perekonnast. Aga kus see Eina nüüd on? Eks mine ja otsi stepis tuult taga. Enam ei jätku vanadelegi leiba. Tõmba aga kõvemini, las kärvab . . .» andis keegi nõu.

«Pea suu, va vereimeja!» põrutas pikaninaline valgepäine naine ruugepäisele peremehele, kes oli äsja kõnelnud.

«Neetud rikkad!» Et teile sada õnnetust kaela sajaks! Revolutsioon on teid küll muserdanud, aga päris peeneks pole veel jõudnud jahvatada . . .» salvas Sekleta Golod.

«Ega jahvatagi, vanamoor, ega saagi päris peeneks! Need veskikivid on meie jaoks liiga pehmed . . .» irvitati peremeeste hulgas, kes seisid, käed seljal.

«Pole viga . . . Teeme nad kõvemaks . . . Eks siis jahvatavad . . .»

Äkki jäi rahvasumm vait. Inimesi kõrvale lükates ilmus nähtavale külasepp Garassõm Klotšja. Ta haaras onul käest ja raputas teda nii tugevasti, et see kangestus ja oleks hirmu pärast piitsa peaaegu maha pillanud.

«Miks sa, rajakas, leske peksad? Kui veel korra lööd, litsun su puruks!»

«Pööra tal käimad teistpidi, Garass!» kostis kellegi madal hääl. «Las aga kõnnib, kannad ees!»

«Küll sepp juba oskab... Näita talle oma vasarat... Las ka kaupmeheeit väriseb hirmust!...» hüüdis särtsakas naine rahvahulgast.

Garassõm Klotšja oli suurekasvuline, hästi laiade õlgade ja puudaste rusikatega mees. Ta oli halastamatu ja raevukas priileivasööjatega, samal ajal lahke ja vagur lihtsate inimeste vastu. Eriti hoidis ta vanatädi Sekletat. Štšorsi väesalgas oli sepp vennastunud Sekleta kahe pojaga, kes hiljem Kodusõjas surma said. Tema mehe Malahtei Golodiga oli ta juba 1905. aastal koos vangis istunud. Pärast seda oli Malahtei Siberisse aetud, kus ta kadunuks jäi.

Onul ikka veel käest kinni hoides otsis sepp silmadega vanatädi Sekletat ja küsis siis kähiseval häälel:

«Kas tõesti Sonja selleks koos lapsega petljuuralaste käest pööningult päästeti, et nüüd poemees teda pilaks? Öelgu keegi õiglane inimene, kas annan talle keretäie või mitte!»

«Ära hakka käsi määrima,» kostis rahvahulgast keskealine väärikas naine, tumepunane täpiline rätik õlgadel. Ta tedretähnilisest näost vaatasid vastu soojad, lahked silmad.

«Teen teie tahtmise järgi, talitage, kuidas soovite,» kostis sepp ja kadus rahvasumma.

Onu muutus korrapealt julgemaks, põrutas jalga vastu maad, jooksis majja ja hakkas meie asju välja loopima.

«Võtke mu orvuke kaitse alla,» jooksis ema ühe juurest teise juurde. Hoidsin tal seelikusabast ja sibasin kõrval. Ema anumine ja pisarad pitsitasid mu väikest südant. Äkki komistasin ja kukkusin. Liival lamades karjusin pöörasena:

«See on minu maja! Mi-nu! Minu isa maja! Ma ei lähe siit kusagile!»

Vanatädi Sekleta astus minu juurde, võttis mu sülle, kuid maha rahustada ei suutnud. Pikakasvuline ja range, jõudis ta ikka veel rahvasummas edasi-tagasi jooksvale emale järele ning sõnas:

«Jäta see ussipesa sinnapaika, Sonja, päästad enda ja lapsegi... Soovitan sulle — mine minema! Rahvas ei lase sul hukkuda... Mõtle järele, Sonja!»

Ent pärast neid sõnu, mis tundusid nii mehelike ja õpetlikena, vajus ta ise kuidagi longu ja hakkas mind haletsema:

«Oh sa verepiisake! Meie, vaeste soost! Kõhnuke ja pisuke teine nagu tuules kuivanud pillirookõrreke! Alles kaheksa-aastane, aga juba orvuke... Nii on see võõrasemast sõda sind sünnitanud... Ja kui ka kolm korda rohkem sõjamehi vaja oleks, et sellest isekast tsaarist jagu saada, läheks neid surma ka kolm korda rohkem.»

«Tasa, rahvas! Kes seal kõneleb?» kostsid hüüded.

Vanatädi Sekleta aga jätkas:

«Nii läks sinugi taadikene koos meie, vaese rahvaga, et tsaari minema kihutada. Läks revolutsiooni tegema, ega tulnudki enam tagasi. Kas me siis tohime nüüd sind, orvukest, saatuse hoolde jätta?»

Vanatädi pühkis ojana silmist voolavaid pisaraid. Sekleta halast murelikele, liigutatud naistele meenusid nende endi hädad ja nad hakkasid nuuksuma. Mehedki seisid noruspäi — Sekleta sõnad olid tunginud neile südamesse. Nägin külaseppa: ta istus murumättal, pea käte vahel.

Üksnes sünged peremehed tammusid eemal ega ilmutanud kaastunnet. Pigem vaatasid nad minu õnnetu lapsepõlve üle kurtvat vanatädi Sekletat hirmuga. Ema aga, nii imelik kui see ka näis, oli juba enesekindluse tagasi saanud. Ehkki läbi pekstud, seisis ta uhkena, suursugusena ja rahulikuna. Võib-olla oli temagi mõistnud, et rahvas on suur jõud, et inimesed ei lase teda ja väikest orbu hukkuda...

Otsisin silmadega «meie nuhtlust» — onu Stolbõkovi. Ta nõjatus vastu kirsipuud ja kuulas vana naise itku, suu ammuli. Ta kartis seda naist rohkem kui sepp Garassõmit ja isegi rohkem kui rahvahulka.

«Sonja,» ütles vanatädi juba rahulikumalt, «jäta see ussipesa ja tule minu juurde elama... Kuuled? Hüüa

mind, kuidas ise tahad — tädiks või vanaemaks või emaks, — nii nagu heaks arvad. Seda aga, kullakene, ära karda, et sul mind võõrasemaks hüüda tuleb... Nii nagu oma lihasele tütrele sean sulle veimevaka valmis ja panen su mehele ka. Kui ainult korraliku inimese leian.»

Inimesed noogutasid hardunult.

«Tsurka tuleb! Tsurka!» karjusid Stolbõkovi õuele jooksnud lapsed. «Ksenofonti väimees tuleb!»

Viimane lause kõlas solvavalt. Tsurka tundis sellest ängistust. Ehkki neid sõnu oli hüüdnud piuksuv, peenike lapsehääl, tundus, et nad lõikasid südamesse valusamini kui kõrvetav püssikuul. Ent see oli tõsi: ta kavatses saada kulak Ksenofonti sugulaseks, abielluda selle tütre, särasilmse Glõkeriaga.

«Laiali minna! Mis siin lahti on?» hüüdis külanõukogu esimees Tsurka madalal rinnahäälel. «Minge laiali, inimesed, küll võim ise asja selgeks teeb!»

Aeglasel sammul astus ta üle õue. Tema lonkav kõnnak andis tunnistust sellest, et ta pole mitte kogu aeg rahumeeli külas elanud, et ta on ka sõjatandril võidelnud... Tõepoolest, ka Tsurka oli Štšorsi sõjamees olnud.

«Mis siin lahti on? Milles asi seisab?» päris ta veel kord. Silmanud mu läbipekstud ema ja onu, hüüdis ta: «Noh, Gerš, tule aga lagedale! Küll ma sulle näitan, kuidas leske nuhelda!» Tsurka võttis taskust kammi, tõmbas sellega läbi vurrude, mis rippusid tal sorakil nagu sägal. Pühkis siis rätiga kahvatuid huuli, silus kõigi viie sõrmega juuksekahlu pealael, nii et selle ots jäi kõrva taha pidama. Alles siis laskis jalad harkis seisev Tsurka uuriva pilgu üle ema, minu ja kogu rahvasumma, ning selles vaates polnud terakestki lahkust.

«Laiali minna! Küll võim ise asja selgeks teeb,» pöördus ta veel kord inimeste poole ja lausus siis emale: «Jälle oled sa häda ja õnnetust kaela toonud. Küll oled sina mind tüüdanud! Kas olen sulle vähe öelnud, et Eina teened pole mitte sinu teened... Ja nüüd oled sa oma mehevenna jällegi marru ajanud, nii et ta sind palmikutest on sakutanud!» nähvas Tsurka vihaselt emale.

«Mitte palmikutest sakutanud,» hüüdsin mina vahele, «vaid meid piitsaga nahutanud...»

«Oled ise ta niikaugele viinud!» müristas Tsurka.

«Minu otsus on selline: kui ei taha vagusi tema majas elada, keri kuhu tahad... Otsi endale uued sugulased...»

«Et su keel sihukese kohtumõistmise peale ära kuivaks, Põlõp!» kõlas vastuseks naisehääl.

«Kes seda ütles?» läks esimees keema. «Kes? Ma küsin, kes?» Kuid muutis sealsamas taktikat: «Noh, Gerš, tule aga lagedale. Näita oma küünised siia, võibolla tuleb need maha raiuda.»

Rahvahulgast kostis jälle hüüe:

«Kui saad, siis raiu nad kontral kohe küünarnukist saadik maha, muidu kasvavad nii pikaks, et sind ennast kriimustama hakkavad...»

«Ha-ha-haa!» kaikus vali naerulagin.

«Mitu kannu sa täna koos Stolbõkoviga alla kulistasid? Eks ikka Glõkeria terviseks...»

Keegi aga päris ähvardavalt:

«Sa siis ei taha leske ja tema last kaitse alla võtta?»

«Kes see mind õpetama tikub? Tean ise, mida teha... Gerš, tule lähemale!»

Onu astus oma sõbra juurde ja ulatas talle käe. Ent külanõukogu esimees ei võtnud pakutud kätt vastu. Käsi jäi õhku rippuma ja langes siis aeglaselt alla. «Paras talle,» mõtlesin, «et teinekord teaks, mis tähendab inimesi peksta. Las kasvan suureks, küllap siis alles näitan... Lähen vangi istuma nagu isagi, lähen tsaari kukutama ja revolutsiooni tegema!» Tollal ma veel ei mõistnud, et revolutsioon on juba toimunud ja et tsaari enam maha võtta ei tule — ta on igaveseks minema kihutatud.

«Kuidas ma sind, koerapoega, õpetanud olen?» katkestasid Tsurka sõnad mu mõtted.

«Mida?» pillas «meie nuhtlus» vastuseks.

«Küsin, kuidas ma sind õpetanud olen?» kees Tsurka vihast. «Võid minema ajada, võid sõimata, kuid sõrme otsagagi ära puutu! Sihukest seadust pole... Või oled sa leninlikud dekreedid unustanud? Või ei mäleta seda, et külas on nõukogude võim? Omakohtu eest tuleb sind kartsa pista. Sina aga, Sonja, ära endale siia pesapaika ehita. Võta oma kraam ja kao. Otsi üles oma teised sugulased Skvõris või Bilõs, sa ju sealt pärit. Miks sa neist mehe sugulastest kümne küünega kinni hoiad?»

Rahvasummas tekkis sumin:

«Õige ta ju on!»

«Ei lähe ma siit kuhugile!» hüüdis ema.

«Või ei lähe?!» hüüdis Gerš vastu. «Siis vali, kas sured sina või mina . . .» Onu jooksis majja, sidus meie asjad laudlinasse ning viskas puntra üle aia. «Kõik!» kostis ta kergendatult. «Kohus on asja nii otsustanud. Ela nüüd, kus tahad . . . Ka oma värdjat ära siia jäta . . . Mina ei hakka teda toitma. Vii, kuhu tahad . . . Lapsi ma armastan, seda aga ei või silmaotsaski sallida. Käbi ei kuku kännust kaugele!»

Solvusin hirmsasti. Ta oli mind sellepärast inimeste ees värdjaks sõimanud, et ma kõhnuke ja väike olen. Tõmbasin käed viha pärast rusikasse ja karjusin:

«Igavene kontra!» ise aga pugesin sepa saabaste taha peitu.

Rahvas pahvatas laginal naerma.

«Näed, teab, kuhu peitu pugeda.»

«Nutikas teine, just nagu oleks maast madalast linnupiima joonud.» Sekleta-memm astus lähemale ja võttis mu jälle sülle.

«Nuuman sind nii, et hakkad selle onuga,» ta osutas sepale, «hobuseraudu painutama. Oled nõus?»

Kallistasin head memme nii kuidas jaksasin ja suudlesin teda. Memm surus mu oma rinnale. Hea oli tema süles istuda, peaaegu niisama hea kui ema kaisus.

Siis kostis rahvahulgast külakingsepa Andri Grintšaki hääl:

«Sonja! Vaata, kuidas su poeg vanatädi Sekletat kallistab . . . Sekleta kutsus sind enda juurde elama, mine pealegi . . . Ära arva, ega see naine ümber mõtle. Ta ju lapsendas kellegi võsukese Kostromast. Päästis Serjoža nälja käest. Ei löönud kartma, et see ta öösel paljaks varastab või kõri läbi lõikab . . .»

Ent Tsurka ei lasknud kingsepal lõpetada:

«Ja-ah, ehkki Serjoža on kõva vembumees, revolutsiooni vastaseid ta ei seedi põrmugi. See on õige. Ta vihkab selliseid nagu Gerš, kes veel praegugi meie kalli, minu ja teiste kangelaste poolt kättevõidetud revolutsiooni oma kanna alla suruvad.»

Nende sõnade peale hakkas onu edasi-tagasi jooksma ja karjuma:

«Mida te teete? Appi, head inimesed! Kas mina ei ole siis tööinimene? Mind on juba ammust ajast õpe-

tatud: see, mis sul täna on süüa, hoia homseks, see, mida homme teha võid, tee ära juba täna. Serjoža, mingisugune Serjoža! Mis te tast pilpa peal hoiate? Põletab veel küla maha ja laseb siis jalga. Tean neid kodutuid küll, nad kõik ühe liistu järgi tehtud . . . Kirjutage mu sõnad üles . . . Küllap tuletate neid kunagi meelde . . . Aga teie, esimees Tsurka, lubate endale liiga palju . . . Kes on siin looder, kes pole tööinimene? Noh, ma küsin, inimesed, kas mina olen looder? Näete, kõik on vait . . .»

Kuuldus naerukihinat. Onu pöördus rahva poole ja küsis:

«Mis te naerate?»

Keegi ei vastanud.

Siis kostis külanõukogu esimees emale:

«Sinu kaitse alla võtmiseks puudub mul seadus. Kõigepealt mine ja otsi sihukesi pabereid, mis su õigusi tunnistavad. Ehkki kogu küla teab, et osa sellest majast, mille eest sind sada korda on pekstud, kuulub sinule, see tähendab sinu mehele . . . Aga sinu mees magab musta mulla all ja sinu paberitest pole muud järel kui ainult tuhk . . . Nii et lase siit jalga . . . Sihuke on mu otsus. Minu sõna on kindel.»

Lausunud need sõnad, pöördus esimees nii järsult ümber, et sellesama poemees Gerši käest kingiks saadud uued juhtnahast saapad kriuksuma lõid. Ta tahtis juba õuelt lahkuda, kui äkki kuulis:

«Lakkekrants niisugune . . .»

Esimees peatus. Ent peremehed hüüdsid:

«Võim tegi õige otsuse!»

Nüüd aga palus kogu elu külakarjas käinud vanaätt Varfolomi Stritšanjuk sõna:

«Laske ka minul rääkida . . .»

Ta seisis nagu alati, kepile toetudes.

Taadi sügavatest kortsuvagudest küntud nägu oli mustjas ja karm, kõrged kaarjad kulmupuhmad varjasid juba ammugi värvituks pleekinud silmi. Vanakese nina oli terav ja peen, põsesarnad püsti. Habe, ehkki pikk, oli üsna hõre, just nagu kriipsutades alla tema jõuetust. Taadi selg oli juba kes teab kui palju aastaid küürus, pealagi paljas ja roosa nagu melon.

Samal hetkel sõitis Stolbõkovi õuele vanakraamikaupmees Aba-taat. Ta pidas hobuse kinni ja ronis oma

räämas, kuid rautatud ratastega vankrist välja, astus rahva sekka:

«Noh, inimesed, mis siin siis sünnib?» päris ta.

«See igavene vastaline Stolbõkov ajab oma vennanaist majast välja!»

«Ajab leske minema?»

«Kas teie siis ei tea, et kui Varfolomi-taat sõna võtab, tuleb vait olla!» hüüdis vanatädi etteheitvalt vahele.

«Tõsi, tõsi,» vastas Aba-taat ja tõmbus rahva sekka.

Aba-taat oli Varfolomi Stritšanjukist ainult üheksa aastat noorem, ent kui laiad ja rühikad õlad tal olid, kui jõulised käed! Nendega võis veel kaljupanku lahti murda. Ta piklik nägu lõkendas nagu punane pipar, seda kaunistas valge ja pehme, lausa merelaineina vööni langev habe ja samasugused valged vurrud. Aba-taat ei suitsetanud ning seetõttu polnud neil suitsetajale omast kollakat värvust. Ka vurrud rippusid alla, meenutades vähisõrgu. Aba-taadil oli arvatavasti nii teiste inimeste kui ka iseenda ees piinlik oma tugevuse ja elujõu pärast, eriti külas rohkem austatava Stritšanjuki-äti kõrval, kes näis nii nõrguke, hädine ja küürus just nagu kaelkook.

Taadi hääl kähises ja krooksus kumedalt, nagu oleks ta rinnus midagi rebenenud.

«See Põlõp Tsurka on vist saatanaga ühte usku, ega ta muidu nõukogude võimu poolt karistamata poleks jäänud... Missuguse ebaõiglase kohtuotsuse ta vaese naise kohta langetas! Mõistis niimoodi kohut, et mind võttis viha pärast lausa keema: Geršil käskis istuda enda ja naise tares, sest tal on muidu kitsas. Lese aga ajas välja, mingu kuhu silm seletab. Nüüd ei jää Eina lesel muud üle kui sillalt vette. Sihukese kohtumõistmise eest virutaksin talle sellesama sauaga pähe, et sedasi enam kohut ei mõistaks... Saatanaga ühte usku on see Tsurka, aina imeb samagonni, rahvaga nõu ei pea, muudkui — hakkan ise oma võimuga korraldusi andma! Kohut mõistab ebaõiglaselt, mitte nõukogude seaduse järgi... Peremehi toetab, töötegijaid aga pitsitab... Eks külas käib jutt, et tahab ennast kulakutele maha müüa, rikast naist kosida...»

Rahvas lagistas naerda.

«Aitäh, taat, kuid mitte selle eest, et rääkisite, vaid selle eest, et vait jäite,» sõnas Põlõp Tsurka solvunult.

«Ega ma kriitikat karda, arvestan seda... Kuid teie pilli järgi pole siiski mingit lusti tantsu lüüa... Ja minu kohtumõistmine on õiglane. Pabereid tal ju selle tare peale pole.»

Endine petljuuralane Ksenofont Onoprijev hüüdis Tsurka toetuseks:

«Ärge te nii kangesti suud paotage, taat, muidu jääte hätta, ei saa enam klimpe süüa. Kogu elu olete vait olnud, nüüd enne surma hakkasite äkki kõnelema. Puudub veel, et ka Sõdir Kobõla kõnet pidama hakkaks.»

Kuid Varfolomi-taat tõstis jälle kepi pea kohale:

«Ksenofont Petljura käsib mul suu pidada. Aga kas sina, põrguline, tead ka, miks ma kogu elu vaikinud olen? Sellepärast, et tsaar oli mulle tropi kõrri surunud.» Taadi konksussõrmeline käsi värises. «Aga nüüd kargas tropp kõrist välja, virutas tsaarile vastu rinda. Nii ma hakkasingi kõnelema.»

Ronisin taadi juurde ja uurisin teda alt üles. Ta silmad olid vihast uduhallid.

«Ja pea meeles, Tsurka: teeni rahvast,» jätkas vihane taat, «kui sa seda teha ei taha, siis võetakse sind maha... Ja asemele pannakse Andri Golod või Vassõl või Põlnjak...» Vana muigas kibedalt, meenutades midagi.

... Ühel süngel sügispäeval oli Tsurka tulnud jooksuga taadi majja, kaisutanud vana karjust ja hüüdnud rõõmsalt:

«Taat! Revolutsioon on võitnud! Oleme maa oma kätega kallile kodumaale tagasi andnud. Igal kehvikul on nüüd vabadus. Tema kõrile ei astu enam tsaarist isevalitseja saabas. Minagi polnud nende hulgas viimane, kes võitlesid maa ja vabaduse eest, isake.»

Stritšanjuki-taat oli siis Tsurkat kui lihast poega oma vanadusest värisevate kätega emmanud ja kolm korda suudelnud.

«Aitäh sulle, pojuke! Teeni rahvast edasi. Meile javorivkalastele on juhti vaja. Kõnelen inimestega ja küllap sind siis valitaksegi.» Ta oli pannud Tsurka pingile istuma, oli kostitanud teda kõigega, mis käepärast, ise aga aina õpetanud, kuidas ausalt elada, kuidas ennastsalgavalt rahvast teenida...

Praegu põrutas vana veel kord vihaselt kepiga vastu maad ja muigas kibedalt. Talle meenus muugi.

... Andri ja Vassõl Malahtejovõtšid olid vedanud purjus külanõukogu esimehe Tsurka karjuse hütti, et vana neile nõu annaks, mida peale hakata mehega, kes kommunisti nime määrib. Nad olid tahtnud teada, kuidas Tsurkat ümber kasvatada, et ta koos kulakute ja poemehega enam ei jooks, liiga palju kulakukaunitari ei usaldaks ega laseks ennast ta võrkudesse mässida.

Tsurka oli siis nutnud, rusikatega vastu rinda tagunud, maad suudelnud ja tõotanud, et ta enam ei joo, hoiab ennast särasilmsest Glõkeriast kui mürkmaost.

Ent Tsurka ei pidanud sõna ...

Vanataat Varfolomi silmad välkusid vihaselt, kui ta Tsurkale lausus:

«Meil hakkas mõte juba elektriasjanduse poole käima, sina aga võtad kätte ja kukud ebaõiglaselt kohut mõistma. Sinu seltsimehed — mõlemad Golodid ja Klotšja koos Põlnjakiga — võitlevad ööd ja päevad bandiitide vastu, teevad kõik mis võimalik, et vabastada maa sellest kõntsast, sina aga mõnitad vaeseid orbe, ei lase neil elada!» Tsurka nagu kord ja kohus läbi võtnud, hakkas vanake läkastama, lõpuks aga sülitas suure pläraka.

Kui Stritšanjuk oli lõpetanud, hüüdis teine taat, Aba Rešetnjak, raskeid rusikaid pea kohal raputades:

«Rahvas! Ka mina nõuan külanõukogu esimehelt, et ta lese ja lapse oma kaitse alla võtaks.»

«Aba-taat!» hõigati rahvahulgas vastu. «Nõudke, nõudke ka teie, et lesk oma majja jäetaks ...»

«Minu sõna on kindel,» kostis Põlõp Tsurka karmilt. «Tee, et sa siit kaod!» ütles ta emale. «Ja ära ässita ühti külarahvast ...»

«Ma võtan ta enda juurde,» hüüdis Sekleta Golod uuesti.

«Võta siis ka see kondikubu enda juurde! Ei minul teda siin vaja ole!» karjus Stolbõkov jalgu trampides.

«Vait, ole sa neetud!» karjus Sekleta-memm onule. «Tule parem minu juurde, pojuke, sa oled juba minu oma.»

Jooksin hüpeldes vanatädi juurde. Kuid millegipärast valgusid pisarad silma. Rumalad pisarad, miks nad ilmusid? Vanatädi võtab ju meid enda juurde elama ...

Kuid pisaratevoolu polnud võimalik pidurdada ja ma nutsin hääletult.

Nüüd astus vana Stritšanjuk meie juurde:

«Nii lesk kui poiss peavad harjuma külas koos teistega tööl käima. Minu Vakuula,» ta osutas oma pojapoja poole, «toob teile nisujahu, veidi toidumoona, sest eks su pere, tädi Sekleta, ole ju nüüd suuremaks kasvanud ...»

Nende sõnadega Stritšanjuki-taat lõpetas, pööras ümber ja lahkus.

Ka külanõukogu esimees astus aeglaselt õuest välja. Talle järele lendasid valjusti öeldud sõnad:

«Tsurka, mina su küll maha löön!»

«Kes seda ütles?» pöördus esimees kannapealt ringi.

«Mina,» kostis külasepp.

Vaikides seisid nad veidi aega teineteise vastas. Siis astusid mõlemad eemale ...

Ning korraga juhtus midagi ennenägematut, midagi niisugust, mida keegi ei teadnud oodatagi. Tsurka tõmbas kabuurist nagaani ja tulistas kolm korda õhku.

«Laiali minna!» röögatas ta vihaselt.

Kõik tajusid, et ta oli tahtnud Garassõm Klotšjat tulistada, kuid lõi siis kartma ja pani paugud õhku. Laskmisest hirmutatuna jooksid pooled inimesed laiali. Tsurka pöördus järsult ringi ja lahkus. Sekleta-memm võttis emal kiiresti käest kinni:

«Lähme, lähme siit ära!»

«Lubage mul, emake, Eina kirsipuuga hüvasti jätta,» palus ema.

«Mine, tütreke, mine. Jäta hüvasti. Küllap ma ootan.»

Selle kirsipuu all oli külasepp Garassõm Klotšja jutustanud leseks jäänud noorele naisele revolutsioonivõitluses hukkunud mehe viimastest elupäevadest. Seal oli ema südantlõhestavalt nutnud. Mulle meenus, kuidas ma tol korral seisin ja silmitsesin kord ema, kord külaseppa, ja samuti tasakesi nutsin. Mäletan, kuidas sepp siis veidi taskutes soris, pliiatsijupi võttis ja mulle andis.

«Võta, pojuke. See on sinu isa oma,» ütles ta, «hoia ta endale mälestuseks ...»

Siis võttis ta punatähekese ja kinnitas selle ema rinnale.

«See on Eina oma, Sonja. Hoia seda.»

«Sa ei toonud rohkem midagi?» hüüatas ema.

«Ei, Sonja, ei midagi,» vastas sepp süüdlaslikul ilmel.

«Miks sa mulle meest ja Mendelile isa tagasi ei toonud?» hakkas ema karjuma ja juukseid katkuma.

Kuid sepp haaras tal kõvasti kätest kinni.

«Võta ennast kokku, Sonja... muidu hukutad enda ja jätad lapse ilma hooleks. Õnnetus on tõesti suur. Aga selle raske teate tõin ma mitte ainult sinule. Mul tuleb minna ja ütelda Sekletale, et tema pojad Panass ja Klõmm langesid vaprate surma, sinu omaga ühel päeval... Štšors isiklikult laotas neile kõigile kolmele punalipu peale. Ainult mina ja Tsurka jäime ellu. Kuid anna andeks, ega see polnud meie endi teha. Lubasin sinu mehele teie eest kui omade eest hoolt kanda.»

«Oo, sepp!» karjatas ema ja püüdis oma käsi tema suurte kämmalde vahelt lahti rebida. «Miks sa inimestele uusi, rauast südameid pole välja tagunud?»

«Sepad seda veel ei suuda,» vastas mees. «Anna mulle sõna, et sa endale midagi halba ei tee, siis lasen su käed vabaks, muidu hakkavad viimaks veel valutama.»

See kõik meenus mulle nüüd, kui nägin ema kirsipuuga hüvasti jätmas.

«Vanatädi!» karjatasin ma hirmunult. «Nüüd kohe rebib ema endal patsid peast!»

«Mida sa, lapsuke, räägid? Näed, sinu ema kõneleb kirsipuuga rahulikult. Selle puu istutas sinu isa. Las ta veidi vestleb, võib-olla läheb siis südamel kergemaks.»

«Kas mina tohin ka puuga rääkima minna?»

«Ei, ema tuleb kohe tagasi, pojuke, ja me läheme uude kodusse.»

Ema seisatas viivuks kirsipuu juures, tegi siis selle ümber ringi ja nõjatus vastu tüve. Näis, nagu oleks kaks südant — puu ja inimese oma — teineteise häält kuulnud. Siis rebis ema end kirsipuust lahti ja tuli tagasi meie juurde. Ta silmad põlesid endiselt, kuid olid kuivad, nägu kahvatu. Juuksepalmikud langesid kõrgele rinnale.

Sekleta-memm võttis emal käe alt kinni ja viis ta õuelt minema. Sepp Garassõm tõstis meie kraamikompsu oma vägilaseõlale ja sammus järele.

Kui me karjakoplisse jõudsime, vaatasin korraks tagasi. Nägin, et rahvasumm oli juba laiali läinud, ainult peremehed eesotsas Ksenofont Onoprijevi ja minu onuga arutasid veel midagi.

«Ära vaata tagasi, poja,» ütles Sekleta-tädi, «vaata ette. Varsti jõuame sinu õuele, sinna kus sa suureks kasvad, mehistud, ema rõõmuks jõudu hakkad koguma.»

Nägin õlgkatusega maja, mille väikeste akende kohale olid sinised kuked maalitud, ning minus tärkas soov kiiremini oma uut kodu näha, kiiremini üle lävе astuda ja mütsi peast võttes hüüda: «Tere!» Siin hakatakse mind armastama ja kasvatama. Siin ei hakka mind keegi luukereks ja kondikubuks sõimama... «See ongi sinu kodu!» helises mul kõrvus... Jooksin kaugele ette, jättes ema, vanatädi ja sepa maha. Kui kerge ja rõõmus oli mul olla, kuidas ma soovisin kiiremini Serjožat näha!

Väravas seisid Sekleta pojad — Vassõl ja Andri ning kaks pojanaist — Teklja ja Galja. Nad naeratasid meile lahkelt vastu. Nad teadsid juba, et ema toob lese koos lapsega nende juurde elama, selle, kelle poemees Gerš majast välja lõi.

Sepp Garassõm Klotšja viskas värava ees kompsu õlalt ja teretas vendi Golodeid kättpidi.

«Võtke, lahinguvennad, Sonja kraam vastu. Ja palun lesele ning lapsele ülekohut mitte teha.»

Vennad hakkasid naerma. Militsionäär Vassõl Malahtejovõtš aga vastas:

«Kui me ka tahaksime Sonja vastu ülekohtuseд olla, siis ema ei lase, tema juba seda ei luba. Eks kogu maailm tea, et ema on meil perekonnapea.»

Kui sepp minema hakkas, vaatasin talle kaua järele ja hüüdsin liigutatult:

«Aitäh!»

Sepp jäi seisma. Vaatas tagasi ja võttis nokkmütsi peast.

Aastad on möödunud. Ma pole enam noor. Pole jäänud ka sääraseks pilpaks, nagu mu veresugulased ussipesas ennustasid. Olen praegu turske mees, ent mu südames ei kustu iial püha sõpruseleek, mille süütas mu teine ema — Sekleta Ivanivna Golod. Iial ei lakka minus helisemast selle lihtsa külanaise hääl, kes tol hirmsal tunnil ulatas meile emaliku abistava käe. Ta

tõi meid välja ussipesast, juhatas oma majja, toitis meid. Mind, väikest poissi, külvas ta ikka headuse ja tähelepanuga üle. Ta andis mulle truu sõbra, kelle samuti oli hädast ja kodutust elust päästnud, andis mulle teisedki sõbrad — tšehhid Karel Mikloši ja tema õekese Mira-Maruška . . .

Aitäh sulle, lihtne naine, ema, meie päästja, Sekleta Ivanivna Golod! Aitäh selle eest, et kiskusid meie südameist välja karmuse, et võisime stepilillede lõhna ja värskendavat ukraina õhku sisse hingata.

«See õhk kuulub kõigile, lapsed, tõmmake rind täis, nii et sellest pea ringi käima hakkab, tuvikesed!» kõneles ta vahetevahel.

Sind pole enam elavate kirjas, meie emake Sekleta Ivanivna, kuid sa jäid mu südamesse helisema nagu laul. Kummardan maani su ees, meie päästja. Sinu abita poleks me neil rasketel tundidel eluga pääsenud.

TEINE PEATÜKK

Kui vanatädi Sekleta ütleb: «Jäta oma koerustükid, Mendel,» lõpetan otsekohe müramise. Hüppan veel viimast korda üle pingi, peidan siis piitsa ära, jätan põrandal püherdamise ja oma kõhnadel, peenikestel jalgadel jooksmise ja hüplemise pooleli.

Märkuse peale: «Jäta koerustükid!» ronisin tavaliselt laua alla ja istusin seal.

«Vaadake, ta on juba laua all!» hüüdis üks miniaist.

«Nagu kass,» lisas teine.

«Kiisu-Miisu, kaval Liisu! Nurr-nurr-nurr!»

Nad naersid lõbusasti.

«Olgu,» mõtlesin vaikselt, «naerge aga pealegi, aga mina laua alt välja ei roni. Ka lõunat söön laua all. Majas pole nagunii kohta, kus ennast ringi pöörata. Ennemini olgu minul laua all kitsas kui neil.»

Kord juba kuulsin tädi Teklja etteheidet, et majas on elamine kitsaks läinud. Hea, et vanatädi kuulma juhtus ja kohe küsis:

»Mis sa ütlesid? Sul on kitsas?»

Minia läks näost punaseks ega vastanud. Vanatädi aga lisas:

«Et ma sihukest juttu enam ei kuuleks!»

Kas mul on siis vaja, et tädi Tekljal kitsas oleks ja et vanatädi talle märkuse teeks? Pigem peidan enda laua alla.

Andri Malahtejovõtš astub laua juurde, kummardub ja vaatab mind. Mul on piinlik ja ma peidan oma silmad. Miks mind nõnda teraselt silmitsetakse? Et vaadata, mis värvi mu silmad on? Tean seda isegi. Sinised, vahel aga rohelised nagu kassil. Ega mind siis asjata kiisukeseks kutsuta. Aga ussipesas polnud peale ema kedagi, kes mind sedaviisi hellitlemisi oleks hüüdnud.

«Las ta olla!» sõnas Sekleta-memm. «Istugu pealegi! Ärge teda puutuge, las kükitab seal vagusi. Ainult laudlina äär tuleks üles keerata, et tal pime ei oleks.»

«Meie kassike näeb pimedaski, kuidas hiirekest kinni nabida,» ütles kõhnuke Teklja. Tunnen teda häälest.

«Õige. Tema näeb pimedas küll,» sekkus Galja, teine minia. Nad hakkasid laginal naerma.

Mindki ajas laua all naerma, kuid hoidsin tagasi. Mul maksab ainult naerma hakata, kui nad mu jõuga laua alt välja tirivad ja vahtima hakkavad. Neile meeldib, kui ma naeran. Tädi Galõna on ilusam kui tädi Teklja, ta on Andri Malahtejovõtši naine, aga tädi Teklja — Vassõl Malahtejovõtši oma. Niipea kui ma tädi Galõnat nägin, hakkas ta mulle otsekohe meeldima. Samal õhtul ütlesin seda kõigi kuuldes ka vanatädile. Kõik purskasid naerma. Järgmisel päeval aga tegin veel ühe vea:

«Tädi Galõna, kui ma suureks kasvan, siis otsige mulle sihuke kui teie . . .»

Ta kummardus minu kohale ja küsis:

«Kas teenijaks või naisukeseks?»

Vastasin, et naisukeseks. Nüüd hakkas ta valjusti naerma, haaras mu sülle ja jooksis majja. Õnneks polnud seal kedagi.

Siiski teadsid õhtul kõik minu nalja. Keegi mind sellepärast siiski ei hurjutanud. Võib-olla oli vanatädi lapse ärritamise ära keelanud. Ainult ema küsis mind lavatsile magama pannes: «Mida sa seal lobisesid, kullake?» ning suudles laubale.

Keegi astus laua juurde ja tõstis laudlina ääre, et laua all pime ei oleks. Seda tehti ilmaasjata, pole mul ju pimedaski halb. Kuni ma olen kõhn ja pügamata

juustega, ärgu nad mind vaadaku. Vanatädi lubas, et varsti muutun tugevaks, hakkan hobuseraudu painutama. Vaat siis imetlegu niipalju kui soovivad. Pigistan vargsi käelihaseid — minu suureks meelehärmiks on need veel üsna nääpsukesed. Sirutan käe laua alt välja ja tirin lina alla, nii et jään uuesti poolpimedasse. Oi, kui hea on mul nüüd olla!

Sellest pole midagi, et ma teisi ei näe. Küllap jõuan neid veel vaadata, jääme ju siia elama, kuni ma suureks kasvan ja Garassõm Klotšja kõrval jämedaid hobuseraudu taguma hakkan. Siis saab nendega rikkaid loopida. Ehkki näen ainult liikuvaid jalgu, tean, et parajasti süüa tehakse. Endale pererahvas söögi sisse soola ei pane, mulle aga küll. Pole viga, küllap hakkavad vaesedki ükskord soola saama. Serjoža lubas, et ta seab minuga koos vankri korda, rakendab härjad ette ja et me sõidame siis Krimmist soola tooma. Siis saavad kõik soolaga toitu süüa...

Oi-oi-oi! Küll ikka veerevad mul mõtted peas — just nagu vankrid mööda head hobuteed, ilma ühegi peatuseta. Mõtlen sellele, et kolme päeva jooksul on juba kahel korral mu kestendavat pead ja mind ennast üleni pestud, mulle on linane särk selga õmmeldud, kusjuures ei peetud paljuks ohverdada selleks poolteist arssinat uut pleegitatud riiet. Mõtlen sellele, kuidas särgi selgaproovimisel kogu pere seda vaatama tuli. Särk passiti selga, mind pöörati sinna-tänna, vanatädi pojad aga tõstsid mind koguni lakke ja ütlesid: «Kanna terviseks!» Mina lollpea ei osanud isegi enne tänada, kui ema mulle ette ütles. Ainult ühe asja pärast piinab mind ikka veel südametunnistus. Kui mulle särki selga prooviti, küsisin:

«Kas te emale ka niisuguse õmblete?»

Ema läks näost punaseks nagu moon ja ütles:

«Oh sind, lollikest. Aga mina mõtlesin juba, et sul on aru peas.»

«Küll me õmbleme, poja,» rahustas vanatädi, «see on hea, et sa ema pärast muret tunned.»

Kuidas need inimesed küll mu ema eest hoolitsesid! Varem oli ta Stolbõkovide juures elanud nagu mõni teenijatüdruk. Onunaine Eva karjus kogu aeg:

«Mis, sul on see veel tegemata?! Ja pole alustanudki? Kui meie ka niimoodi kohmitseksime, tuleks meil varsti

kerjakotiga laia maailma minna... Ja kõik sinu pärast... Nõukogud ütlevad, et kui kõik nende kätte läheb, hakkavad nad omavahel võistlema, kes rohkem tööd teeb. Siis sa alles saad vehkida, ära moluta midagi!»

Ema oli töötanud lausa üle jõu. Oli töötanud võõras majapidamises: pannud vilja kokku, noppinud kartuleid, lüpsnud lehmi ja loomadele kaks korda päevas sööta ette hekseldanud. Oleks see hekseldusmasin ometi katki läinud! Küll oli emal raske! Hekseldusmasina väntamisel voolas talt ämbritäite kaupa higi maha. Peale minu polnud aga kedagi, kes teda haletsenud oleks.

Ent äkki muutus kõik! Me ei ela enam ussipesas, vaid siira ja külalislahke vanatädi Sekleta Ivanivna Golodi juures. Ka siin tuleb emal tööd teha, kuid teisiti. Ta ei tööta enam rikaste, vaid lihtsate inimeste juures. Töötab iseenda ja minu jaoks. Ussipesas oli ema teenijatüdrukuks, siin aga on ta nagu perenaine. Seal oli töö tappev, siin aga toob lauluviisigi suhu! Ma ei teadnudki varem, et mu ema on nii suur lauluarmastaja ja et ta nii kõlavalt naerda oskab. Ei teadnud sedagi, et tal naeru lõkerdades põskedesse lohukesed ilmuvad. Las ema naerab, las laulab! Siin temaga keegi ei riidle, keegi teda ei peksa. Seal aga karjuti, tümitati ning aina heideti vaest päritolu ette. Ema oli selle peale vaikinud. Kui kannatus lõpuks otsa sai, karjus üle kogu Stolbõkovide õue: «Jäägu ta teile kurku kinni, see teie rikkus!»

Onu andis vahel selliseid võmme, et võttis emal jalad nõrgaks.

«Oota sa, neetud paksmagu!» kees mu südames viha. «Las ma ainult saan suureks...» Ema aga tõusis üles ja hakkas jälle tööle. «Meie nuhtlus» aina imes ja imes ema verd, ega teda muidu ämblikuks hüütud...

Ma seadsin enda laua all mugavamini istuma, kuulatasin, mida toas kõneldakse ja mõtlesin oma mõtteid. Olin vanatädi Sekletalt kuulnud, et inimesel peavad mitte siidkäed, vaid tööinimese rakkus käed olema. Andsin endale mõttes sõna, et kui suureks kasvan, on isegi mu väikestel sõrmedel rakud. Nähku rahvas ja kiitku mind selle eest, et ma tööd ei pelga. Kas rakud saavad olla nii suured nagu näiteks kanamuna? Otsus-

tasin, et ei, sest siis ei saaks ju kätt rusikasse pigistada ning töötamise asemel tuleks niisuguste kätega lihtsalt haigevoodis vedelda . . .

«Mis mõtteid sa seal mõlgutad?» pärisid teised.

Pole kerge täiskasvanuile selgeks teha, mida minusugune väikemees mõtleb. Hakkavad veel naerma. Naeru aga kardan ma kõige rohkem maailmas. Selle asemel et minu üle naerda, parem peksku mind. Lähen kohe üleni higiseks, kui inimesed minu üle irvitavad.

Juba mitu korda olen otsustanud laua all lõunat süüa, kui aga söögiaeg kätte jõuab, istun jällegi laua äärde. Niipea kui ma sinna istun, läheb olemine kohe kitsaks. Kuhu mahub veel Andri Malahtejovõtš? Ja kuhu peaksid istuma miniad, vanatädi, Serjoža ja minu ema? Minu pärast läheb neil kitsaks. Otsustan, et järgmisel korral, kui nad mind lauda paluvad, ei võta ma seda kuulda . . . Ainult seekord veel lõpetan söömise . . . Kui aga edaspidi kutsuma hakatakse, ütlen kohe: «Aitäh teile, head inimesed, et te mu kalli ema sellest ussipesast välja tõite ja meid selle neetud kulaku küüsist päästsite, kes meid piitsaga nuhtles.»

Nõnda mõtlesin ma laua all istudes. Vahel kippus neist mõtteist nutt peale. Neil kibedail hetkedel osutus enamasti päästjaks Serjoža.

Hääl on tal niisugune, et lausa kõmiseb üle toa. Seda kuuldes kerkivad silme ette ta punapõskne nägu, läikivad lumivalged hambad, suured hallid silmad.

«Mida te tahate?» pärib Serjoža. «Et poiss laua alt välja roniks? No-noh, kuidas siis nii . . . Kas te siis ei taipa, et mõni inimene lihtsalt põgeneb revolutsiooni valguse eest?»

Kuuldub naeru. Naeravad Andri ja Vassõl Malahtejovõtšid.

«Lase aga edasi, Serjoža, tee kriitikat!» ütleb teine neist. «Päästa inimhing pimedusest, kuhu kapitalismi ike on ta tõuganud.»

Neljateistaastast Serjožat pole vaja õhutada, tema keel nagu kiheleks suus, ikka tahab minust kuidagi kinni hakata, mind agiteerida, minust kiiremini teadlikku inimest kasvatada.

«Ausad tööinimesed istuvad laua äärde, tema aga poeb laua alla. Kas te teate, tädi Sonja, et teie Mendel

käitub nagu viimane nõukogude võimu aluseid õõnestav kontra . . . Seda, kuidas pimedasse põgeneda, on talle need parasiidist sugulased õpetanud. Kui te lubate, kasvatan ma Mendeli varsti ümber. Ilma loata aga ei saa — ta on ju teie poeg ja mul pole temale mingeid õigusi. Mul pole sugugi raske temast teine inimene teha. Õpetan teda poemehest onu, selle paksu naist Evat ja pojukest Sjunjat vihkama . . .»

Kõik, teiste seas ka mina, mõistame, et Serjoža tahab nalja teha. Ta lööb oma kräsupea selga, suleb silmad ning paljastades maailma kõige valgemaid väikesi korrapäraseid hambaid, pistab laginal naerma. Ta naerab helisevalt, mahlakalt ja pikalt.

«No küll on ikka tegelane!» pääseb tahtmatult minu muidu sõnaahtra ema huulilt.

«Jah, tragi ütlemisega küll . . .» kuulen ka vanatädi häält.

«Kuid sina,» pöördub ema Sergi poole, «ära enam Stolbõkovi Mendeli onuks ja Evat tema tädiks kutsu. Meie lõime neist lahku.»

Pistsin pea tasakesi laua alt välja, tõstsin laudlina ääre üles ja vaatasin ema, et ta jumalapärast ei pahandaks Serjožaga, keda ta veel siiamaani vahetevahel «huligaaniks» hüüab. Ma armastan Serjožat, tahan temaga koos elada ning kõrvuti kulakute vastu võidelda. Ma ei taha, et temale pahane oldaks.

Nähes, et ema on rahulik, ronisin uuesti laua alla. Peas aga liikusid mõtted: «Ei, Serjoža, agiteeri kuidas tahad, aga laua alt ei aja sa mind suitsugagi välja . . .»

Ja siis äkki puhkes Golodite majas, kus muidu alati valitsesid rahu ja vaikus, äge torm. Tõeline maru. Nimelt lausus Serjoža:

«Aga mina selle kontra Stolbõkovi maha põletan!»

Sekleta-memm hüppas püsti, tõusid tema pojad ja miniad, nendega koos ka minu ema. Ainult Sergi istus rahulikult, parandas päitserihma, millegipärast tegi ta seda seekord toas, ja jätkas pead tõstmata:

«Põletan kogu tema vara maha. Teen tast kerjuse. Kui ma ta põletamata jätan, ei saa mu silmad kunagi enam Kostromad näha. Mul oli Krimmis sõber, Aljoša. Tema ütles ikka, et rikka mehe ümberkasvatamine on tühi vaev, rikas tuleb kerjama panna!»

«Seesama, keda ma anusin ja palusin, et ta sinuga koos siia sõidaks?»

«Tema ei tahtnud, aga mina tulin,» vastas Sergi pead tõstes, mööda põske veeres tal pisar.

Vaikus haaras maja. Kõik vaatasid vanaema Sekletat, kes aeglaselt Serjožale lähenes. Kõik olid erutatud, sest tundsid vanatädi järsku iseloomu. «No küll see Serjoža ikka patras kokku,» mõtles igaüks.

Ent siin peres polnud kombeks ema asjadesse sekkuda.

«On see kõik, mis sul öelda?» küsis Sekleta Ivanivna poisile ähvardavalt ligi astudes.

«Ei, veel mitte...» ning Serjoža ragistas nõnda oma hambaid, et seda oleks võinud isegi akna taga kuulda. «Nüüd on kõik,» kostis ta pärast seda hirmsat raginat. «Tehke minuga, mis soovite, aga... maha ma ta põletan.»

Toavaikuses kõlas kaks kõrvakiilu nagu kaks lasku. Kuid Serjoža ei teinud isegi kibedat nägu, tõstis ainult pea ja seadis põsed edasiseks nuhtlemiseks ette. Vanatädi andis veel paar laksu. Otsekohe muutusid Serjoža põsed tulipunaseks.

«Sääraseid vastaseid kavatsen hävitada igal pool, kuhu revolutsiooniteed mind iganes viivad,» kähistas poiss.

«Aga kui mina sulle ütlen, et seda pole vaja?» sai vanatädi uuesti vihaseks. «Ela ausalt, aga mitte nagu kurjategija või bandiit. Kas annan veel?»

«Küllap ma välja kannatan,» vastas Sergi.

Puhkesin nutma, ronisin laua alt välja ja jooksin ema juurde. Mu nutt tähendas seda, et ta peaks Sergi kaitseks välja astuma, kuid ema ilmselt ei teadnud, kui suured sõbrad me Sergiga olime, ta ainult surus mu enda vastu, et ma vait jääksin.

Mu kõrvu ulatusid memme raevunud sõnad:

«Sa ei põleta Stolbõkovi maja maha!»

«Minu nimi ei ole enam Serjoža, kui ma seda maha ei põleta!»

«Miks sa seda teha tahad?»

«Selle eest, et ta tädi Sonjat ja Mendelit piitsaga peksis. Mendeli isa hukkus ju revolutsiooni kaitstes.»

Nüüd tormas ema Sergi juurde ja hakkas tõestama, et Stolbõkovile pole tarvis süütamisega kätte maksta.

«Minge eemale!» karjus Serjoža. «Ma ei taha teid kuulata! Mendel ronib laua alla, teil aga pole mingit eneseväärikust. Miks poemees teid peksis, mille eest? Tahtis paljaks riisuda. Aga teie ju enda eest välja ei astunud! Põletan ta maha!»

«Ei, ei põleta!» ütles Sekleta kindlalt. «Ja mina arvasin, et Serjoža on meile omaseks saanud. Omaseks... Sina aga pole tänasenigi meie. Ei ole sa minu oma, Sergi.»

«Kuidas ma pole teie oma?» küsis poiss imestunult. «Te ju lapsendasite minu... Olen siin juba harjunud...»

«Kas mäletad, kuidas ma su Kiievis Podoli turult leidsin? Kükitasid seal oma sõbraga trepialuses. Väljas sadas kõvasti ja te olite end nagu kutsikad üksteise vastu surunud. Läksin mööda ja märkasin teid, mäletad?»

«Kuidas ma siis ei mäleta...» vastas Sergi kähinal.

«Vedasin su sealt välja ja viskasin koti õlgadele. Sõber ei tahtnud aga kuidagi välja ronida. Ta oli sinust veidi vanem. Katsin su palja ihu kotiga kinni, ent sul oli nii külm, et palusid ennast üleni kotti pista... Näed, kuhu sa olid välja jõudnud...»

«Siis võtsite oma jopi seljast,» kostis Serjoža kumedalt, «mässisite mu selle sisse ja küsisite: «Kust sa pärit oled?»»

««Kostromast,» vastasid sa mulle. «Kas sa, pojuke, tuled Kostroma asemel minu juurde maale elama?» — «Tulen!» — «Ja huligaanitsema ei hakka?» — «Ei hakka. Võtke mind, memmeke, enda juurde, muidu ma saan otsa.» Endal aga hambad lausa lõgisesid külmast. Polnud ime, sest väljas oli hilissügis. Pilved suutsid üksnes suurivaevu lumeräitsakaid oma kütkes hoida, neid aina pudenes ja pudenes.»

«Teie ise jäite pluusiväele,» meenutas Serjoža, «te viisite mu sajus läbi kogu Kiievi raudteejaama. Jäime veel rongile hiljaks... Kuidas ma seda mäletama ei peaks? Kõik on mul meeles...»

«Kuula siis, mis edasi sündis! Või oled juba tüdinud?»

«Ei, rääkige, rääkige!» vastas nooruk tuliselt.

«Tõin su kohale, kütsin otsekohe ahju kuumaks,» kõneles tädi edasi, «ja pesin sult kõntsa maha. Sina aga

ütlesid mulle kolm päeva hiljem: «Mis maja see teil niisugune on, memm? Magan juba kolmandat ööd nii kõvasti, et vea või jalgupidi voodist välja, aga üles ei ärka.» Noh, kas jätad nüüd Stolbõkovi mahapõletamise plaani? Pea meeles, et ka Gerš Stolbõkov alustas süütamisega. Sa ju ei süüta, eks?»

Poiss lõi endale uuesti rusikaga vastu rinda ja vastas, et põletab ikkagi.

«Ah sind, neetud värdjat!» hüüdis vanatädi. «Olen sind küll heaga hoidnud, küll vägisi vedanud, sina aga tahad ikka mu ausat maja häbistada.» Ta andis Serjožale veel mõned kõrvakiilud, haaras siis poisi juuksetuka pihku ja käratas: «Niikaua kuni sa veel päris bandiidiks pole hakanud nagu mu väimees Prokip — et esimene kuul teda tabaks —, vastutan mina sinu eest nagu lihane ema ja mitte kui võõrasema. Ütle oma sõnadest lahti, või muidu kisun sul juuksed peast... Ja pärast lähen sinu pärast kartsa istuma. Näed siis.»

«Ma ei taha, et te minu pärast vangikongis istuksite.»

«Kui ei taha, siis ütle oma sõnadest lahti.»

«Ema,» astus Andri Malahtejovõtš ligi ja sõnas vaikselt, «ta on ju meie seltsi. Ma ei usu, et homne kommunistlik noor Sergi Bussõgin neetud vaenlastelt nende võitlusmeetodid üle võtab ning nurga tagant tapma või põletama hakkab.»

«Ema, meie vend ja teie poeg lihtsalt jonnib,» toetas venda ka Vassõl Malahtejovõtš. «Küllap ta mõtleb järele ega hakka nepmani maha põletama, sest revolutsioon õpetab meid oma vaenlastega ausalt võitlema.»

Võib-olla et südames ja asja mõistusega kaaludes oli Serjoža vanemate vendadega nõus, kuid äge ja jonnakas loomus sundis teda veel mõned sõnad tuulde paiskama.

«Selle eest, et ta Tsurka jooma õpetas, et ta Eina naist ja Mendelit peksis, et ta teenijaid palkab ja kurnab, põletan ta elamise revolutsiooni nimel maha. Tsurkale aga virutan aknasse sellise kivimüraka, et tal mõlemad silmad pimedaks jäävad.»

«Siis kao mu majast, bandiit!» hüüdis raevunud Sekleta ja laskis Sergi juuksekahlu lahti. «Sina pole mulle enam poeg. Mine!» Ta tõukas poisi endast eemale ja hõõrus käsi just nagu neilt tolmu maha pühkides.

Serjoža mõistis, et otsustamisel on tema saatus, ja küsis vaevu huuli liigutades:

«Aga kuhu ma lähen?»

«Ei tea! Kao, ja kõik!»

Sergi hakkas ühel kohal hüplema ja kõigile ootamatult karjus:

«Ma ei taha teie juurest ära minna! Annan sõna, et ei põleta... Kuulan vanemaid vendi. Ja teid ka, memm...»

«Kao minema!» hüüdis vanatädi.

Kuid Sergi langes nuttes pingile:

«Ärge ajage mind ära! Ärge ajage! Andke mulle andeks... Ma pole bandiit! Pean sõna, et ei põleta! Kui ma teie juurest ära pean minema, saab minust kurjategija... hakkan süütuid inimesi hävitama...»

Vanatädil läks viha üle.

«Hea, et sul mõistus pähe tuli,» ütles ta poisi juurde astudes.

Ma vaatasin teisi — mõlemad miniad ja minu ema nutsid.

«Andsin vist niisuguse nahatäie, et sul pole enam tervet kohtagi järel?» küsis Sekleta.

«Kallistage mind, kallistage, emake,» palus Sergi. «Minu memm, Sekleta Ivanivna.»

Vanatädi tõstis ta jalule ja suudles. Nooruk kaisutas teda ja külvas ta kortsulise käe suudlustega üle. Tädi ei tõuganud teda eemale, hoidis nagu väikest last ja hakkas tema üle mõtteid mõlgutama.

«Miks sa siis, mu lapsuke, emale nii palju tuska teed? Surud nagu pullike sarved vastu vastset väravat, tahad sellest jagu saada, inimestele kahju teha. Mulle haiget teha on patt, lapsuke, olen ju sinu vastu niisama hea kui lihane ema, hoian sind. Ja sinu Kostroma-ema on võib-olla oma majja mõne meie ukraina poisi Põlõpi või Andri toonud, nende elu päästnud, ja õpetab nüüd neile head, püüab mõistust pähe panna... Miks sa nutad, pojuke, kas ma lõin sind väga valusasti?»

«Ei,» vastas Sergi, «nutan sellepärast, et mu sõber Aljoša Sokil on kusagil hukkunud.»

«Miks ta sul äkki meelde tuli? Ehk polegi hukkunud. Võib-olla on keegi ka tema päästnud. Elus juhtub ju mõndagi. Võimalik, et kohtud veel temaga. Ära nuta.»

«Nutan sellepärast, et olen teie ees süüdi,» lisas Sergi nuuksudes.

«Mismoodi, mu laps? Lähme aeda ja kõneleme seal... kui sa siin ei taha öelda.»

«Ei taha.»

Ma palusin, et mind lubataks koos nendega aeda minna.

Väljas tunnistas Sergi vanatädile, et ta on ka siin varastanud. Memm lõi käsi kokku ja hüüdis:

«Pole midagi öelda, oled küll oma emale palju rõõmu valmistanud! Sinu pärast võib mul halvasti minna.»

«Ei lähe!» kostis Sergi tuliselt. «Te ju ei teadnud, et ma varastan. Seda ei tea keegi.»

Vanatädi lõi veel kord käsi kokku:

«Räägi ainult sulatõtt! Ütle... kas ma olen siis toiduga koonerdanud?»

«Ei, ei ole.»

«Pekki andsin, kui oli, lihatükigi vahel meeleheaks...»

«Sain, emake, see on tõsi.»

«Miks sa siis varastasid?»

«Ega te mind peksma hakka?»

«Ei hakka, ütle ainult ausalt ära.»

«Viisin Gusta lastele.»

«Nendele, kes Žurahhivtsis elavad?»

Sergi noogutas.

«Miks sa siis nende jaoks varastasid? Kas Gusta ise ei teeni? Või, hoidku jumal, on ta sind ise ehk sellele teele saatnud?»

«Kuidas te võite mõelda,» hüüdis Sergi, «et tema mind saatis...»

«Hüva, ma lähen tema juurde ja kuulan järele.»

«Kuhu teil minna on, memm!» hüüdis Sergi valuliselt. «Gustat pole juba ammugi enam elavate kirjas. Mulle tuli vastu üks naine Žurahhivtsist ja ütles: «Kui Gusta elas, käisid sa, Sergi, ikka ta laste juures, nüüd kui Gustat pole, ei näita sa enam nägugi?» — «Kuidas ei näita?» küsisin mina. «Mul polnud lihtsalt saapaid, sellepärast ma ei käinudki. Aga kuhu siis tädi Gusta on jäänud?» — «Oh, ta suri juba tükk aega tagasi.» Kui ma seda kuulsin, jooksin otsekohe sinna. Mind nähes puhkesid lapsed nutma. Neile oli küll hooldaja määratud, kuid tuli välja, et see on joodik. Nii ma hakkasingi tšehhi laste jaoks varastama...»

Vanatädi Sekleta ei lausunud musta ega valget. Teritasin kõrvu, et mitte midagi mööda lasta.

Sergi püüdis iga hinna eest teda veenda, et lapsed on kapitalismi ohvrid ning tema, Sergi, ei olevat saanud neid kuidagi ilma hooleks jätta.

«Vihastasin kogu maailma kodanluse peale,» ütles ta, «ning läksingi sellele teele. Varguses mul veab... Läksin päise päeva ajal papp Terentsi juurde, keerasin kuuris kahel kalkunipojal kaelad kahekorra ja keetsin tšehhidele süüa... Tõsi, sel korral sain ka ise maiustada. Siis varastasin petljuuralaselt Ksenofontilt rulli valget linast riiet. Müüsin selle laadal maha ning ostsin lastele riided ja jalatsid. Tõmbasin Stolbõkovil vaadist kuusteist heeringat ja viisin ka need lastele. Ega tema tulud sellest vähene, lapsed aga elavad ülemaailmse revolutsioonini ära. Niimoodi hoidsin neil hinge sees, panin riidesse, tegin meele rõõmsamaks... Nad ütlesid mulle tšehhi ja siis meie keeles: «Sa oled meie vend ja päästja.» Lapsed on nüüd hirmus targad. Mul on neist kahju. Aga kui te kuuleksite, kuidas Karel vilepilli mängib ja Mira kuljuseid tilistab, inimesed seisavad akna taga ja kuulavad kui võlutud.»

Sekleta-memme nägu oli nagu kivist.

«Ega tšehhid tea, et ma varastasin.»

Vanatädi nagu ärkas, ta silmadesse ilmus sära.

«See on hea, et ei tea. See oleks halb, kui nad seda teaksid... Kas nad ei küsinud, kust sa kõike saad?»

«Ütlesin, et leidsin metsast aarde. Keelitasin, et nad sellest kellelegi ei kõssaks. Lapsed on väikesed, usuvad muinasjutte...»

«Gustal jäi kaks last maha?»

«Kaks. Karel ja Mira-Maruška.»

«Miks ta Maruška on?»

«Võib-olla on külarahvas lihtsalt niimoodi hüüdma hakanud.»

«Oled nagu Karmaljuki-mees*,» hakkas memm häälestult naerma. «Rikastelt võtad, vaestele annad.»

Sergi langetas pea.

* Karmaljuk (1787—1835). Paremkalda-Ukraina feodalismivastase liikumise juhte. Tema juhitud salk rüüstas mõisu, andes röövitud vara ja loomad vaestele. (*Tõlk.*)

«Mul pole see raske, olen harjunud.»

«Harjunud... Võtan su veel käsile. Unusta, et maailmas on olemas selline vastik ja häbistav asi nagu varastamine. Ei looda kurjategijatest muinasjutte ega laulda laule... Kurjategijal on surnud süda rinnus.»

«Kuidas nii, surnud?» imestas Sergi.

«Inimesel sureb süda, kui ta varastama hakkab...»

«Ega ta minul veel surnud ole?» küsis Sergi hirmuga.

«Eks sa ise tea paremini,» vastas memm. Inimese silmanägemine tuhmub, kõrvad jäävad kurdiks, hambad langevad välja, käeluud lähevad pehmeks, kaelasooned kuivavad kõvaks ja veri kaob soontest... Mille eest selline karistus inimest tabab? Miks ta hukkub? Kui sa ei tea, võin öelda. Aga sa vast tead isegi?» küsis vanatädi.

«Tean,» vastas Sergi tuhmilt ja laskis pea norgu.

Ma lõin värisema nagu haavaleht. Mis küll Sergit tulevikus ootab, kui ta varastamist maha ei jäta?

Sergi vaatas mulle otsa, luges silmist, mida ma sel hetkel tundsin, ja hüüdis:

«Ma vannun! Vannun! Uskuge mind!»

Vanatädi pühkis silmist pisara ja ütles:

«Ma ei taha, et sa surnud südant rinnus kannaksid.»

Siis võttis ta meil mõlemal ümbert kinni ja lausus:

«Pärast sööki rakendame hobuse ette ja sõidame linnupojukeste juurde.»

«Kuhu?» küsis Serjoža imestunult.

Ta seisis hetke või paar ammuli sui, siis aga sai aru, ja hakkas nii hoogsalt tantsima, et mul oli lausa kade. Mina keksisin algul aeglaselt ühel kohal, siis võtsin julguse kokku ja hakkasin ümber Serjoža, seejärel ümber selle õunapuu, mille all me juttu vestsime, tantsu lööma. Muidu nii karm vanatädi vaatas meid mõlemaid vaikides.

Kui tantsimisest küll sai, jäi Sergi seisma, haaras vanatädi käe ja külvas selle kuumade suudlustega üle.

«Miks sa mind suudled, kas selle eest, et sulle keretäie andsin?»

«Kas või sellegi eest...»

Poiss hakkas naerma, siis aga tõmbus tõsiseks.

«Elas meil kord üks vilepillimängija, olen ta nime unustanud, nägugi pole enam meeles. Aga tema vile-

pill heliseb mu südames tänapäevani. Kuulen seda mängu ikka ja jälle...»

«Kus ta, pojake, mängib?» küsis vanatädi liigutatult.

«Siin...» osutas poiss rinnale.

«Siis on su südameke alles elus,» ütles memm. «Kui veel vilepill seal vastu kajab. Ka minu südames mängisid kunagi pillid. Kogu eluks jäi meelde... Olin siis alles väikseke, selline nagu meie Mendel praegu,» osutas ta minule, «ja olin valitseja Stašõnski juures teenijaametis. Nii mõnegi asja eest õiendas pan arveid koerapiitsaga. Üldiselt polnud ta halb mees, ainult et äkilise loomuga. Kord märkas ta mu pisaraid ja ütles: «Kui oled nutu ära nutnud, tule siia, ma näitan sulle imet...» Pühkisin kiiresti silmad kuivaks, mõeldes ise, mis imetegu ta mulle küll näitab. Pesin silmnäo puhtaks ja läksin valitseja juurde: «Näidake siis seda imet!» — «Hüva,» vastas ta, «pean oma sõna: kui olen öelnud, siis ka teen.» Läksime ärklituppa. Valitseja näitas kõhnukest valgepäist poissi, kelle ta oli Harkovis kellegi pani käest ostnud, ja hüüdis: «Malahteikene, tule korraks siia! Ka perekonnanimi on sel poisil naljakas,» ütles pan minule. «Ta perekonnanimi on Golod* ... Ega sa pole veel sellist kuulnud? Nii et ta on Malahtei Golod, kaheksa aastat vana... Mängi oma vilepilli, Malahteikene!» andis ta poisiklutile käsu. «Ja saa tuttavaks selle tüdrukuga, tema nimi on Sekleta. Ta oskab nii ilusasti tikkida, et võiks isegi kuningale padjapüüri valmis teha, olgugi et on alles seitsmeaastane.» Siis jättis ta meid kahekesi ja lahkus.»

Tädi Sekleta harutab oma räti narmaid ja vaikib. Sergi vahib ammuli sui ta pikki peenikesi sõrmi, millele tikkimistöö kuulsust on toonud. Mina kükitan õunapuu all, toetun kätele ja arvatavasti olen seejuures hästi naljakas, nagu mõni kõrvu kikitav jänes. Ma ei jõua kuidagi ära oodata, millal vanatädi oma jutustust jätkab.

«Ning Malahtei hakkaski mulle vilepilli mängima,» kõneles vanatädi edasi. «Sellist mängu polnud ma varem ealeski kuulnud. Ta oli tavaline karjapoiss. Hiljem viis pan Malahtei muusikaprofessori juurde õppima. Seal jäi Malahtei, kui ta oli juba noormeheks

* Golod — ukraina keeles nälg. (*Tõlk.*)

sirgunud, lendlehtedega vahele... Ta aeti minema. Pan tõi Malahtei meie külla tagasi ja pani jälle karja, ehkki ta selleks ajaks oli juba haritud noormees... Hiljem põgenes Malahtei pani juurest ära, kuid sattus jälle politsei kätte... Siis juba igatsesin kangesti tema järele... Teda veeti aina ühest vanglast teise ja me ei näinud teineteist kümme aastat. Kuid kõigi nende aastate jooksul helises mu rinnus Malahtei vilepilli muusika.»

Sain kohe aru, et vanatädi jutustab oma mehest, taat Malahtei Golodist, kes hiljem Siberis hukkus.

Vanatädi aga jätkas:

«Teie vilepillid hakkasid mängima pärast tormi, kui taevas oli juba selgimas.» Ta vajus mõttesse, tõmbas Sergi ligemale ja lausus tema kohevat kräsupead silitades: «See on imeõrn muusika, mida need pillid su muretus südamekeses nii kenasti mängivad, need helid jutustavad armastusest, jutustavad maailma kõigi töötajate sõprusest. Nad jutustavad sulle muudki, need vilepillid. Vahel aga küsivad nad sinult: «Mida oled meilt õppinud? Sa kuulad meid, mõnuled ja rõõmustad, aga mida sa sellest õppinud oled?» Mis sul siis muud, pead vastama. Näiteks nii: «Ehitasin masina, mis on mu kodumaa kuulsaks teinud.» Või võtad riiulilt paksu raamatu ja sõnad: «Need on mu laulud kallile kodumaale.»»

Sergi tõstis salkus pea ja hakkas naerma. Ta õnnest särav nägu oli nii kaunis, et näis, nagu poleks maailmas midagi sellega võrdset. Teda vaadates hakkas vanatädi naerma, lõpuks naersin minagi. Õnnelikult ja rõõmsalt sammusime majja.

Miniad tõstsid kiiresti pudrukausid lauale, vabandades juba ette, et toit ei tulnud kuigi maitsev. Ent seda öeldi lihtsalt kombe pärast. Usun päris kindlasti, et kõik miniad maailmas oskavad maitsvat toitu keeta. Juba nad tõidki lauale veel ühe hõrgutise — mooni-käkid... Käkid! Kas on maailmas veel midagi paremat kui käkid, nad lausa sulavad suus! Ma ei suutnud end pidada, hüppasin pingile ja haarasin laualt kõige suurema lusika. Kuid sedamaid tuletas ema käsi mulle meelde, et tuleb pingilt maha ronida ja järele mõelda, kes istub esimesena lauda. Taipasin: Sekleta Ivanivna polnud ju veel istunud. Kõik seisid ja ootasid. Lõpuks

lõi vanatädi risti ette, istus laua äärde ja sõnas: «Istuge, lapsed!» Tema järel lõid risti ette miniad. Onud seda ei teinud, nemad on kommunistid. Sergi, samuti ka meie emaga, ristimärki ei teinud.

Istun uuesti pingile, kuid haaran jällegi mitte oma, vaid onu lusika. Selle peale annab Serjoža mulle müksu ribide vahele. Ma mõistan ja sirutan käe väikseima täkitud lusika järele, millega tavaliselt söön. Asume toitu helpima. Teised söövad nagu inimesed ikka, ainult mina ahmin toitu. Puder läheb kurku, hakkan köhima ja vist koguni aevastan. Täiskasvanud naeravad, ema punastab, mina aga vehin aina edasi... «Näe, kuidas poiss tööd vihub,» kuulen kellegi vahemärkust, kuid ei oska arvata, et see minu kohta võiks käia. Kahel paberitükikesel lebavad minu ja Sergi ees väikesed suhkruportsud. Täiskasvanutele vanatädi suhkrut ei anna.

«Jahvatage aga jahvatage, lapsukesed,» ütleb memm. «Tehke puhas töö... Kausid olgu tühjad, et miniatel neid pesta ei tuleks.»

Pärast sööki sõnas memm poegadele, miniatele ja minu emale, et hobune tuleb ette rakendada ja Žurahhivtsisse tšehhi orbude järele sõita. Ta jutustas Gusta surmast ja laste isast, tšehh Võlko Miklošist, kes oli langenud Kotovski väes võideldes, jutustas sellest, et lapsed tuleb päästa. Pöördus siis Andri ja Vassõli poole küsimusega:

«Noh, mida teie selle peale emale kostate, lapsed?»

«Kuidas teie õigeks peate, nii teeme,» kostsid pojad, «kui vaja, siis vaja.»

«Teie ka ei vaidle vastu, tüdrukud?» pöördus vanatädi miniate ja minu ema poole.

«Kui palju neid on?»

«Kaks tuvikest.»

«Kui tuvikesed, eks siis võtke. Avame lastekodu... Need on Serjoža tembud,» ütles Teklja pahaselt. «Ka Sjunja Stolbõkov kavatsevat meile tulla...»

«Niisugune on minu soov,» katkestas teda vanatädi.

Tädi Teklja ei teadnud, kuhu silmi peita, ütles ainult alistuvalt:

«Kui see on teie, siis on ta ka meie tahe, ema.»

Memm vaatas pahaselt mõlemat miniat ja sõnas:

«Ja kui Sjunja Stolbõkov ei saa oma kulakust isa kõrval elada, siis olgu mis on, minu maja võtab ka tema vastu.»

Ehkki teadsin, et Sjunja ei saa oma vanematega läbi, kuulsin esmakordselt, et ta kavatsevat ussipesast lahkuda, et peab neid rahvavaenlasteks... Kas tõesti võib nii minna, et ka Sjunja saab meie kaaslaseks?

Vanatädi aga manitses lapsi:

«Kui Sjunja otsib uut elupaika, siis — nagu Aba-taat ütleb — hädakell lööb ja tuleb appi rutata!»

«Mis te nüüd pahandate, ema,» lausus Vassõl Malahtejovõtš vaikselt. «Ega Teklja midagi paha pärast ütelnud. Toome lapsed kohale, küllap siis hakkab ka minu Teklja Lukjanõvna neid hoidma... Ainult et Sjunja Stolbõkov ei katkesta veel niipea suhteid oma vanematega. Ta on mõistlik nooruk, on isegi komsomoli astumisest kõnelnud, kuid kas tal jätkub niipalju otsustavust?»

«Kõik,» ütles vanatädi. «Pange hobused ette. Teie, Andri ja Sergi, sõidate lastele järele.» Ta tõusis püsti ja tema järel meiegi.

Veel samal päeval toodi väikesed tšehhid meie majja. Need kaks olid samasugused nääpsukesed nagu mina. Karel, ehkki mitte kuigi palju vanem, oli minust peajagu pikem, Mira-Maruška, alles viiene, oli minupikkune... Mõlemad olid valgepäised, tedretähnilised ja millegipärast kangesti naljakad. Ema pani vee keema, kuid vanatädi andis tädi Tekljale korralduse ahjuesised toimetused üle võtta, emal aga õmblusmasina taha istuda ning Karelile ja Mira-Maruškale kiiresti linasest riidest särgid õmmelda. Tšehhi lapsed kuulsid neid sõnu, tõstsid pea ja naeratasid.

Aga mis see siis on?! Miks ema ikka veel ahju juures seisab ega paigast liigu? Ütlesin talle tasakesi:

«Vanatädi käskis õmblusmasina taha istuda!»

Ema vaatas mind imestunult. Siis välgutas silmi, nii nagu ainuüksi tema seda oskab, ja hakkas naerma. «Nii, nii,» mõtlesin ma endamisi, «naera aga naera. Sellest ajast peale kui me siin elame, ei taha sa mind enam eriti arvestada.» Ja, oi sa mait, mida ma näen! Emal polegi seelikusaba vöö vahele topitud, ehkki ta seisab ahju juures! Astusin tema juurde ja ütlesin hästi vaikselt, nii et keegi ei kuuleks:

«Tõsta seelikusaba üles, kõik külanaised tõstavad ju, kui nad ahju juures askeldavad või jõel pesu loputavad.»

Ema välgutas jälle silmi, kuid ei teinud must väljagi. «Ma ju armastan teda. Armastan teda kangesti. Aga tema ei võta mind kuulda,» mõtlesin ma südamevaluga. Ei teadnud, mis peale hakata. Kui me emaga üksi jääme, küll ma siis talle ütlen. Ärgu ta ainult jumalapärast arvaku, et ma teda õpetama tikun. Mäletan, kuidas ta ükskord ütles: «Ei ole ilus ema õpetada.» Mind rahustas ja lohutas ainult see, et ema silmad naersid lõbusalt. Rohkemat pole mul maailmas tarvis. Et need silmad naeraksid ja kõikjale särava taevatähena oma kiirgust heidaksid. Et mitte iialgi elus ei näeks ma enam pisaraid ta põskedel värelemas. Ma ei taha enam näha, kuidas ema silmadest piisku alla sajab, tulgu neid parem pilvedest. Nutku pilved, kui inimestel vihma vaja, ema silmad aga naergu... Kuidas küll ema neil hetkil armastan!

«Mis on? Mida ta tahab?» päris Sekleta-tädi.

«Küsige temalt endalt,» vastas ema, «sellest ajast kui me teie juurde kolisime, on poiss kuidagi imelikuks muutunud. Laps on õnnest ogar.»

«Ära niimoodi ütle, Sonja, ütle leebemalt,» andis vanatädi nõu. «Mida sa tahtsid, pojuke?» kummardus ta minu kohale.

Vastasin, et ema ei tõsta millegipärast oma seelikusaba vöö vahele. Vanatädi muigas ja saatis mind jalust ära, mingu ma aeda lonkima.

«Aga miks siis ema õmblusmasina taha ei istu?» hüüdsin ma.

«Pole rullniiti,» vastas ema.

«Vaja osta. Ussipoes on,» soovitasin mina.

«Mis ma temaga küll peale hakkan, kas karistan või hellitan?» küsis ema vanatädilt naljatades.

Aeda, kus mängisid Mira ja Karel, ma ei läinud. Lonkisin aeglaselt putkedesse, ise aga mõtlesin, et ema on kangesti kallis. Kas ta tõesti mind enam ei armasta? Kas tõesti on ta minu vastu ükskõikseks muutunud? «Milles on asi, Mendel?» küsis mult mingi sisemine hääl. «Miks sa nii endast väljas oled? Kust sa võtad, et su lihane ema sind enam ei armasta? Miks sa endale niipalju tuska valmistad, ütle ometi, Mendel?» Ning

vastasin samas: «Ema käib sepaga kaevul, seal nad seisavad alati tükk aega ja lobisevad. Mõnikord olen näinud, et ema kutsub sepa meie kaunile niidule ja nad jalutavad seal kaua aega. Kord kui tahtsin nendega kaasa minna, sai ema pahaseks, kurjustas ja käskis mul minna türgi ube puhastama. Olen neid kolmel või isegi neljal korral koos näinud. Ja kuidas ükskord ema ahju juurest akna alla tormas, peaaegu et oleks mu jalust maha paisanud! Seal sammus sepp Garassõm, sihvakas ja tugev, rind võitlusordeneid täis. Läksin lausa higiseks, kui nägin, mismoodi nad teineteist teretasid. Ja siis mõistsin, et ema on osa oma armastusest Mendelilt ära võtnud ja teisele, sellele suurele sepale andnud.»

«Rumal Mendel,» vastas mulle sisemine hääl, kellele oma saatust kurtsin, «mida sa kõik välja ei mõtle? Ei ole keegi sinult armastust võtnud ja teisele loovutanud! Ema ei armasta sind põrmugi vähem...»

«Aga ema ju armastab seppa!» hüüdis miski jälle minu sisemuses. «Ja mis siis? Ema jaoks jääb tema Mendel ikkagi kõige kallimaks poisiklutiks maailmas,» kinnitas seesama hääl, püüdes mind ümber veenda, et väärarvamus kiiremini peast kaoks.

Karel pesti puhtaks ja juukselõikusmasin tegi tast mõne hetkega kiilaka. Mira-Maruškat aga ei tohtinud pesta, sest kogu ta keha oli kärnas. Onu Vassõl Malahtejovõtš määris teda mingi salviga, mille juures tüdruk tegi niisugust kisa, et naabrid kokku jooksid. Ka mina olin kunagi üleni kärnas olnud, kuid ma ei kisanud, kui mind määriti...

Mõne päeva pärast, kui Mira terveks sai, võtsime kotid ja läksime Sergi ja uute sõpradega steppi Kirjakule rohtu tooma. Sergi viskas kõik tühjad kotid endale selga, vaba käe aga pani Karelile ümber õlgade. Karel embas ühe käega Sergit, teisega aga ei kedagi teist kui mind. Minu kõrval sammus Mira-Maruška, nüüd juba täiesti terve. Et need kärnad üldse maamunalt kaoksid! Teise käega embasin Mirat. See valgepäine, tedretähniline ja imepeenikese patsiga tüdrukuke sarnanes hirmasti tollega, keda olin kord unes näinud...

«Uutele randadele, sõbrad! Uutele randadele!» hüüdis Sergi.

Ka meie kisasime:

«Uutele randadele, uutele randadele!»

Valisime välja küla kauneima nurga, kus Bõstrõnka jõeke teeb pöörde Suure allika suunas, lõime välgust räsitud paju all põõsastes laagri üles. Sergi võttis keskel istet ja jutustas meile kõik, mis ta teadis Golodite kohta.

Algul tõmbas ta ära ühe suitsu, siis keeras veel teise tagavaraks. Kuulsime, et ta suitsetavat juba ammu, kuuendast eluaastast peale, aga et ei memmel ega ta poegadel polevat vaja seda teada. Me mõistsime Sergit...

Siis suunas Sergi oma suured silmad põhjatusse taevasse, mõtles veidi ja alustas:

«Mendel mängis tollal alles liivakastis, kui kord hallil perutaval hobusel sõitis meile ratsanik, mõõk vööl. Peas oli tal budjonnovka, punane viisnurk ees. Lahinguratsu kappas kuidas jõudis. Ühe käega hoidis sõjamees ratsuteid, teises punast lodjapuuoksa. Ka hobuse lakk oli lodjapuumarjadega ehitud.

Akendest, aedadest, põllult — igalt poolt vaatasid teda inimesed ja imetlesid sõjast koju tulnud mehist kasakat. Tema aga laulis uljalt ja lehvitas pea kohal lodjapuuoksa.

«Tore kasakas,» ütlesid inimesed üksteisele, «nagu ratsamees muistegi!»

«Temast tuleb tubli põllumees,» sosistasid taadid ja ajasid küürus selja sirgu.

«Nii tore poiss, et tiki või tema pilt käterätikule,» lausus keegi tüdrukutest.

«Äkki ta polegi veel naisemees?» lisas häbelikult teine.

«Oli meie tõe eest väljas,» vangutasid enneaegu halliks läinud emad pead.

«Kus ta kodu on? Kes ta on? Kust pärit?»

Küla teisest otsast tuli ratsurile vastu sõjamees. See oli miilits, käes oli tal tutt pehmet rohtu. Sõjamehel oli seljas luitunud ja kulunud meremehekuub, peas ammugi värvi kaotanud, kuulidest läbi lastud, samuti viisnurkse tähekesega ehitud nokkmüts. Miilitsamehel rippus väike kirves vööl. Ta polnud päris terve: hingas raskelt ja sageli, vedas vaevaliselt järel läbilastud ja halvasti paranenud jalga, komistas tihti ning pühkis armistunud näolt mütsiga soolast higi.

«Ka see kasakas pöördub kodupessa, aga näha, on haiglane teine.»

«Seda muidugi! Ent kui tal on ema või naine, küllap siis need ta terveks ravivad... Saab tast veel nii tore töömees, et hoia alt...»

Tundmatud sõjamehed lähenesid teineteisele. Ning korraga hõikas ratsanik jalamehele lõbusalt:

«Hei, ametimees! Kus see tsaar siis praegu on?»

«Oli ja enam ep ole,» kõlas vastuseks.

Lodjapuuoksa pea kohale tõstes ja tulist hobust ohjeldades jätkas ratsur:

«Kes siis nüüd valitsema hakkab?»

«Küllap hakkab poeg ja hakkab ema ja hakkavad teised inimesed maa peal,» vastas jalamees oma rohupuhmast lehvitades.

«Mu lihane vend, Vassõl!» hüüdis ratsanik hobuse seljast maha hüpates.

«Vend Andri, oled see ikka sina — elus ja terve!»

Inimesed lausa tardusid imestusest. Tunnistati kord üht, kord teist, kuni keegi hüüdis:

«Vaadake ometi, need ju Sekleta Golodi pojad!»

«Jookske kiiresti, poisid, koputage ta uksele, viige talle sõna! Tema õnn on taas puhkenud, ta on jõudnud oma lapsed ära oodata...»

Teate poegade tagasituleku kohta tõin memmele mina.

Ta haaras mul juuksekahlust ja hüüdis:

«Kui sa, poja, ei valeta, siis ütle, kus mu luiged on,» ja pistis minu kannul jooksu nii nagu jaksas. No oli see alles kokkusaamine!

Memm juhatas pojad Varfolomi Stritšanjuki juurde. Vanamees õnnistas neid kojutuleku puhul, suudles veretute värisevate huultega ning võttis neilt kummaltki tagasi mõned kollaseks tõmbunud raamatulehed, mis ta omal ajal neid lahinguteele saates oli kinkinud.

«Kas «Kobsaar» aitas teid, lapsukesed?» päris vanake kasakatelt.

«Tõmbas mõõga tupest! Säras päikesena ööpimeduses! Hoidis haigustest, viis lahingusse, nii et me lõpuks võitsime!»

Vanake rõõmustas. Ta oli küla ainukese «Kobsaari» kuueteistkümneks ühesuguseks osaks jaganud ja need

igale kasakale kaasa andnud, saates neid palavaisse lahinguisse isevalitsejast tsaari vastu.

Taat kostitas vendi peekri viina ja küpsetatud peediga, sest leiba ju polnud, ning andis nõu, kuidas edaspidi ausalt ja truult kodumaad teenida.

Sellest päevast, kui vennad külla tagasi pöördusid, tehti lõpp kulakute ja poemees Stolbõkovi omavolile.

Tsurka aimas oma autoriteedi langust. Ta jooksis meile, noris onudega tüli. Kord haaras ta onu Andrist ühe, onu Vassõlist teise käega kinni ja tahtis neil pead kokku lüüa. Vanatädi hakkas tema rumala tembu üle naerma. Onud aga võtsid Tsurka käed ja pigistasid neid nii tugevasti, et ta vingerdas nende jalge ees nagu siug.

Onud hoiatasid Stolbõkovi:

«Kui sa hakkad oma poes või veskis nõukogude võimu vastu agitatsiooni tegema ja vaeste üle irvitama, lööme su kui koerakutsika külast minema.»

Ka kulakud Ksenofont ja Štšõgol tulid soola-leiba tooma. Onud võtsid soola-leiva vastu, kuid pärisid, mis asjus mehed tulid.

«Joome teiega sõpruse märgiks mõned klaasid viina,» kostsid kulakud ning panid lauale pudeli puskarit, kruusitäie lõhnavat mett ja käntsaka pekki.

«Palju teil maad on?» päris onu Andri.

«Noh, paljukest siis ikka... Umbes kuuskümmend tiinu, vaderil nii nelikümmend üheksa,» vastas Ksenofont häält puhtaks köhides.

«Aga palju teil hobuseid ja härgi on, ning mitut sulast te ekspluateerite?» päris onu Vassõl.

«Jumala abiga oleme saanud nii hobuseid kui härgi. Ka sulaseid on. Ning riigile anname toetust...»

«Jagage oma vara vaestele, küll me siis hakkame koos jooma,» ütlesid onud.

Kulakud kargasid püsti, haarasid laualt soola-leiva, mee, peki ja puskaripudeli ning läksid minema, ilma et oleksid isegi hüvasti jätnud.

Siis ei tulnud vennad Golodid enam ööseks koju. Kuulsin, et nad käisid tšekistidel abiks bandiite püüdmas.

Levis kuuldus, et Ksenofont ja Štšõgol olid lubanud meie maja maha põletada. Nüüd varitsesid onud öösi ja saidki süütaja kätte. Just siis, kui see tikust tuld

tõmbas, võtsid nad ta kinni. See oli kehvik Sava Borštš. Tare süütamise eest olid kulakud talle puuda jahu lubanud. Onud kütsid Borštši kere kuumaks. Mees lippas läbi öövaikse küla ja aina tõotas:

«Ei, enam ma ei põleta! Ei taha ka maisi!»

Kui onud veidi hiljem külas kirjaoskamatuse vastu võitlust alustasid, puges Sava algul aabitsa eest pööningule või keldrisse peitu. Hiljem suudeti teda siiski veenda õppustele tulema. Kolme kuu pärast oskas ta juba plakateid kirjutada: «Andestage, kehvikud, et ma käisin Golodite maja süütamas. Sava Borštš». Selle omatehtud kirjatöö riputas ta meie väravasse. Inimesed käisid mööda, lugesid ja naersid. Ainult et mitte tema, vaid kulakute üle. Mina valvasin terve nädala, et peremehed plakatit maha ei kisuks.»

Kaua pajatas Sergi meile lugusid kahe sõjamehest venna kohta, jutustas nende siirast sõprusest, kõneles külaaktiivist, kelle hulka ta ennastki arvas. Serjoža jutustamise ajal veeretas Bõstrõnka tasakesi oma vooge, pilvede vahelt aga naeratas rõõmsalt päike. Kõik ümberringi helas ja huikas, laulis ja lajatas linnukoorist. Romantik Serjoža lamas meie vahel ja vahtis ainiti taevasina. Ta vaikis kaua. Nagu tõelise suitsumehe ees lebasid vanal hästi puhtaks küüritud roguskil tubakakott, tuleraud ja kivi. Näis, et poiss oli millegipärast muretsema hakanud.

«Sa jäid kurvaks, Sergi?» küsis Karel.

Vastuseks lõi Sergi endale ainult rusikaga vastu rinda. Bõstrõnkalt tagasi tulles ütles ta Karelile:

«Neil kõigil on Tsurkast kahju, aga minul ei ole...»

Õhtul lüpsis ema Kirjakut. Ma küsisin:

«Kas lehm andis rohkem piima?»

«Ka täna on udar tühi, poja. Lehm andis vähe piima. Aga mis siis?»

Ütlesin emale, et nüüd läheb meil rohkem piima vaja, sest tulid ju kaks tšehhi last meile elama.

Ema kiitis mind mõistliku jutu eest.

Siis läksin Sekleta-memme juurde ja teatasin, et ka minu rinnus mängib vilepill. Ta ütles mulle samuti kui Sergilegi õunapuu all:

«See on hea, et kuuled, kuidas ta mängib. Las aga

heliseda pealegi. Sina ära lase ennast segada ja tee seda, mida ema sul käsib: too hagu, korja lehmale rohtu või puhasta ube, ja aina kuulata. Kuulata, kuidas vilepillid huikavad, kuid ära sealjuures häbene tööd, ära häbene toimetusi, armasta oma ausat tööd, siis kasvad inimeseks. Inimene austab inimest töö järgi . . .»

Ma ei taha ette rutata ega jutustada, kelleks on saanud Sergi, Karel ja Mira-Maruška . . . Mul on ainult lõpmata kahju, et laulu, mille üks meist rahva jaoks lõi, ei saanud emake Sekleta Ivanivna enam kuulda. Ta uhke süda leidis rahupaiga kodukülas, kus me lapsepõlve veetsime, kus ta meid kasvatas ja suurele elule õnnistas . . . Kaks lodjapuud kasvab tema haual, need on ema südame, ema mõtete, ema laulu, ema kannatuste ja rõõmude tähiseks. Sellest kõrgest hauast ei möödu inimesed iialgi niisama. Nad astuvad kalmukünka äärde ning nende huulilt poetub siiralt ja austavalt püha sõna: ema.

KOLMAS PEATÜKK

Ehkki magan nüüd oma uues kodus lõhnavates heintes Sergi ja Kareli embuses, näen unes läbielatud sündmusi.

. . . Seisan onu poe uksel. Lapsed on ärgitanud, et ma seisaksin seal nagu post. «Meie nuhtlus» on püüdnud mind juba minema ajada. Aga kas suudab keegi kerjust minema peletada? Kuidas sa teda ka ei aja, ikka tuleb tagasi, ikka haliseb ja anub edasi. Onu kutsub mindki kerjuseks.

Ma ei tee sest väljagi, kutsugu kuidas tahab. Seisan poeuksel, nagu oleks keegi mind sinna nööriga kinni sidunud. Tõstan ühe jala üles ja nõjatan paljaks aetud pea vastu ust, mis lõhnab õlivärvi järele. See meenutab mulle oliive, olen nende peale hirmus maias . . . Lasen oma suurte kurbade silmadega pea — kõik kõnelevad, et mul on kurvad silmad — norgu ja seisan selle neetud ukse juures kaua ja liikumata . . . Onu on ärritatud, kuid vaikib. Minuga rääkimisest on tal juba keel kärnas. Olgu pealegi, peaasi, et minu emal valus ei oleks . . . Kui onu on ärritatud, tavatseb ta sõrmega

nina uuristada ja teeb seda tingimata senikaua, kuni hakkab aevastama. Siis pistab onunaine köögis karjuma:

«Gerš, juba jälle näpid sa nina!»

«Noh, ja mis siis?» vastab onu.

Seisan uksel ühel jalal ja mul on ääretult halb, kuid ma ei või ettevõetut pooleli jätta, ei või loobuda aust, mida külalapsed on mulle usaldanud, ei või siit jalga lasta. See ei lähe! Kui ma juba asja ette võtsin, siis seisan niimoodi tunni, võib olla kauemgi. Tean väga hästi, kui vähe see onule meeldib, kui ma oma palja jalaga, mida tema sõraks nimetab, tema pühadusele, see tähendab roostetanud hobuserauale astun. See õnnetooja on kinnitatud uksepaku külge, et äri hästi läheks . . . Mina aga tammun meelega just sellel . . .

Näen, onu läheb aina vihasemaks, ta süsimustad silmad vahivad ainiti mu jalgu. Ent järsku muudab ta meelt. Ta ei märkagi mind, nagu oleks tema ees päris tühi koht . . . Hakkab omaette üht rumalat laulu ümisema. Seda laulu kuuldes jooksin ma varem alati minema, nüüd ei . . . Aga tema laulab:

«Võta, Mendel, lusik pihku,
õgi sõklu, õgi põhku,
hõissa ja tral-la,
hõissa ja tral-la.»

Ja ongi kogu lauluke! Mõttes vastan talle: «Ükskord hakkan hästi sööma. Minust saab maailma kõige tugevam sepp . . .»

Seisan ukse kõrval ega pööra pilku kaupluselt. Siin on kastid läikivate kompvekkidega, neli tünni soolaheeringaid, mille lõhn mu tundlikke ninasõõrmeid kõditab ja ärritab. Olen heeringaid kord maitstagi saanud. Ent soolapütti ning mee- ja siirupivaate on vaadatagi valus . . . Siin on ka elevandipiltidega pakkepaberis küpsiseid, on seep, mis lõhnab üle kogu poe! Ja veel lõhnaõli! Olen seda kord nuusutanud. Kui ma suureks kasvan ja raha teenin, ostan tingimata esimese palga eest emale pudelikese lõhnaõli. «Jälle see vastik kölni vee lõhn,» ütleb siis ema, «käi ringi nagu kevadine akaatsiapuu.» Ent miks ei võiks ma tõepoolest teha nii, et emast möödudes inimesed ütleksid: «No on

alles noorik, kaunis ja lõhnav nagu akaatsia!» Siin lebab virnade viisi õlikooke, lina- ja päevalilleseemneid. Ma pean hästi tihti sülge neelama, et see paokil suust jooksma ei hakkaks.

Kas «meie nuhtlus» annab mulle midagi või ei anna? See küsimus piinab mind kangesti. Mõttes kirun ennast ja külalapsi, kes mu onu poe ette seisma saatsid. Et see müügimaja tal koos kauba ja roostetanud hobuserauaga maa alla vajuks! Kui ei oleks neid kehvikulapsi, poleks mind küll ükski häda siia kerjama sundinud...

«Ei anna tema mulle punase krossi eestki kraami,» ütlesin lastele.

«Küll näed, et annab. Ta ju su sugulane. Ja armastab sind.»

«Kes armastab? Tema uputaks mu jääauku ära, kui saaks!» hüüdsin vastu.

«Ära aja! Parem mine ja seisa. Kui midagi saad, too meile ka.»

«Olgu,» ütlesin lõpuks ja läksin onu juurde.

Ehkki onu pidas end maailma kõige targemaks inimeseks, polnud tal ometi õrna aimugi, et seisan tema poe juures mitte omaenda tahtest, vaid külalaste soovil.

Seekord oli onu minu kannatuste suhtes kurt ja pime. Ta mitte ainult ei andnud mulle midagi, vaid hakkas isegi mõnitama: kord tõukas õrritamiseks mu jalge ette kassi, kord viskas õhku ja püüdis kinni tühja piibu, siis tuli leti tagant välja ja pistis tantsu lööma nagu oleks arust ära. Või siis püüdis koerakutsika kinni ja toitis teda. Mõistsin, et onu teeb seda meelega minu ärritamiseks. Näed, koerale annan, aga sinule mitte... Seisin ukse all, väsinud ja vaevatud. Keegi mind ei vajanud. Kui solvumistunne lõplikult üle ääre hakkas ajama, tormasin minema, jooksin umbrohupadrikusse ja andsin pisaratele voli. Siis läks süda kergemaks ja hing helgemaks, viha onu vastu vaibus ja ma andestasin ka lastele, kes mu sellele kannatuste rajale olid tõuganud. Onu lauluke minu söögiisu kohta kaugenes kusagile maailma teise otsa. Pärast pisaraid läks mu meel tavaliselt nii rõõmsaks, et sain naeru rõkatada ja omatehtud laulukest laulda... Kasvatasin tiritamme, lasksin rohus kukerpalli, käisin neljakäpakil, olin õnnelik... Kui siis korraga meenus, kuidas

mind oli pilatud, kargasin jalule, ronisin umbrohust välja ja tulin taas onu poe uksele. Ja nüüd ei kannatanud onu tõesti enam välja. Ta kutsus mu sisse, andis veidi vorsti, saiarõnga, väikese heeringa, mõned purgikompvekid ja paar päevalillepead.

«Võta,» ütles ta. «Kuid nüüd tee et kaod mu silmist, tüütu hing! See on ju parm, mitte poiss. Ja sinu ema. Ise nagu lodjapuu, veri ja piim lausa, sind on aga vastik vaadata. Minu venna laps ja nii ära kurnatud! Proletaarlane! Tahab, et ka poeg saaks proletaarlaseks. Ei seda ta ära oota. Milleks, kuradi pihta, on sul seda proletaarlust vaja? Hakka parem kaupmeheks! Oled siis mitte «kõigi maade proletaarlane», vaid ärimees nagu mina ja sinu vanaisa. Noh, Mendel, kuidas jääb?» küsis ta minult.

Vastasin talle nii, et onu suust jälle sõimusõnu pudenema hakkas.

«Et su ema kõngeks!» hüüab ta mulle järele.

«Kõnge ise!» vastan mina ja pistan jooksu, surudes onu käest saadud aarded tugevasti vastu rinda.

Hetke pärast on lapsed mu ümber kobaras koos. Nad ei võta mult maiuspalu jõuga, ootavad kannatlikult, kuni ma vorsti, heeringa, kompvekid ja eriliseks kostiks peetava päevalillepea nende vahel õiglaselt jaotan. Ja peaaegu alati juhtus nii, et kui olin saagi ära jaganud, jäin ise kõigest ilma. Rahustasin siis lapsi ja ütlesin, et nuian veel teinegi kord midagi välja, nii et saan ise ka natuke. Et küllap siis saan maiustada niipalju, kui süda lustib. Kuid lõpuks läks ikkagi kakluseks. Kelleltki võeti tema osa ära ja taheti mulle anda. Rabelesin laste vahel, palusin neid mitte kakelda ja püüdsin neid lahutada. Lugu lõppes tavaliselt sellega, et tulin koju läbipekstuna, ilma et oleksin ise veidikesegi maiustada saanud. Kõige rohkem kolkis mind onupoeg Sjunja Stolbõkov, pruunisilmne ruuge juuksekahluga vägimees.

«Peksan sind selleks,» kõneles Sjunja mind nüpeldades, «et sa ise kõik ära sööksid, mis sa isa käest välja pressid... Peksan sinust selle rahvameelsuse välja. Kah mul uus Karl Marx väljas! Ma pole revolutsiooni vastu, kuid tuleb meeles pidada, et sul endal on ka kõht olemas.»

Peksis mu vaeseomaks, sõimas revolutsiooni sabarakuks ja ähvardas lõpuks veel takka järele:

«Kui sa nendele kaabakatele veel midagi annad, löön su maha...», näitas mulle võimsat rusikat ja viskas rublase raha näkku. Jätsin nutu, võtsin raha maast üles ja viisin emale...

Ärkan lõhnavates heintes, puudutan poolunes oma ustavaid sõpru. Kindel, et ma elus rohkemat ei vaja, uinun taas rahulikult.

Näen unes hiljaaegu tegelikult läbi elatud sündmust.

...On minu nimepäev. Minu kaheksanda eluaasta esimene päev. Õues hämardub, poe uks on juba suletud, kuid onu istub ikka veel arvelauaga kontoriraamatu taga.

Õuele ilmub keegi lombakas, astub minu juurde ja pärib:

«Kas isa on kodus, väikemees?»

«Missugune isa? Mul ei olegi isa.»

«Või nii, sa siis oled mitte Gerši, vaid Eina poeg?» lausub saabunu mõistvalt.

Ma pole seda inimest iial elus näinud ja uurin teda tähelepanelikult. Ta oleks nagu äsja onu tallilakast alla roninud, riided heinu täis.

Noogutan.

«Te otsite vist onu Gerši? Tulge, viin teid tema juurde.»

«Tubli poiss!» kiidab tulnukas. «Võta! Peida see kingitus kusagile ära...» ning ta surub mulle uhiuue kümnelise taskusse. Hakkan ehmatuse pärast värisema ja ütlen:

«Pole vaja. Ema hakkab riidlema, arvab veel, et ma varastasin...»

«Tasa, väikemees, lähme. Hea, et sul vähemalt ema on elus.»

«Elus!»

«Jumalale tänu. Siis pole sa päris orb...»

Niipea kui onu külalist nägi, tõmbus ta näost kaameks, hakkas üleni värisema ja kargas püsti. Suur arvelaud kukkus laualt maha onule varba peale. Kirjapress libises kaugele heeringapüti taha, tindipott läks ümber ja lumivalgel laudlinal veeresid laiali mustad pisarad. Kuid onu polekski nagu märganud, mis pahandusega ta hakkama oli saanud. See nagu ei puutunudki temasse. Kogeldes küsis ta:

«Fedir, oled see sina?»

«Ha-haa! Kes siis veel!» vastas mees kõledal häälel.

«Sa oled elus?»

«Kuidas siis? Näe, ärkasin ellu. Ha-haa!»

Onu ei saanud ikka veel hirmust võitu.

«Miks sa siia tulid?» päris ta.

«Raha järele, ha-haa! See väikseke,» osutas ta minule, «sinu vennapoeg, juhatas mu sisse.»

«Et sa siit kaod!» pistis onu röökima, haaras mu kõrva pihku ja keeras seda nii valusasti, et ma karjuma hakkasin. Siis lükkas ta mu uksest välja, astus paar sammu järele ja ähvardas: «Oota, oota, küllap saad veel nahatäie!»

Siis läks onu kauplusse tagasi ja pani ukse enda järel kõvasti kinni.

Onu löökidest uimasena ajasin kukkudes solgiämbri ümber. Nüüd haaras onunaine Eva tainarulli ja tõstis selle, nagu ta öelda tavatses, minu «jahupea» kohale. Kuid mulle aitas onu hoopidestki. Ühe hüppega olin köögist väljas.

«Et koerad su ema tükkideks rebiksid!» karjus raevunud onunaine. «Jälle ei lase sa Geršil elada! Ja minu ning Sjunja elu oled sa ka kihva keeranud... Oled nagu su isagi, Karmaljuk! Häbi, et juudi perekonnas leidub selliseid! Teenijad on sellest revolutsioonist, mingist kommunismist, lausa lolliks läinud... Mis ma nüüd selle solgiga peale hakkan? Sarahvõna, Maria! Kuhu te jäänud olete?» hüüdis ta teenijatüdrukuid. «Tulge ja vaadake, mida see madu tegi!»

Et oma kannatusi tõelise märterlusena kujutada, hakkab onunaine end palmikuist tirima.

Seisan ukse juures ja irvitan.

«Miks te siis neid päris ära ei tõmba?» hüüan talle.

«Et pagan ise sind tõmbaks! Kasi minema!»

Onunaine virutab mulle tainarulliga, kuid ma jõuan õigel ajal kükitada ja see vihiseb peast mööda. Esikust õue hiilides puutub mulle silma maja seina ääres seisev redel. Otsekohe tärkab mõte ronida redelit mööda pööningule ja kuulata, millest onu lombakaga kõneleb. Ühe hetkega olen pööningul. Minu õnneks on luuk lahti. Näen kahte meest, kes poolsosinal kõnelevad.

Lombakas:
«Sa, Gerš, anna... Ha-haa!»
Minu onu:
«Tahad röövida, metslane?»
«Kes kuueteistkümnendal aastal siinsed veskid maha põletas? Mina! Aga kes käskis? Sina! Ja polnudki enam teisi veskeid, ainult sinu omad jahvatasid.»
«Tegin sinuga siis arved klaariks,» hakkab onu nii nagu ennist onunainegi juukseid katkuma. Ainult et tema ei teeskle, vaid sikutab päriselt.
«Anna, Gerš, ära mängi mingit tatist eite,» vannutab külaline. «Need endised krossid on sandarmid ammugi hakkama pannud.»
«Kuidas hakkama pannud?» ei taipa onu.
«Rekvireerisid ära.»
«Mis see minusse puutub?» vahutab onu.
«Sa igavene ristimata näru, sinuga on mu jutt lühike,» ütles külaline, astudes onule üha lähemale. «Mõtlesin, et oled inimene, aga sina oled närakas... Anna raha ja lahkume vendadena. Aga kui ei anna, löön su siinsamas siruli ja su perekond jääb sind taga nutma... Tead ju küll, kellega sul tegu on.»
Lombakas vandus ja pistis onule musta püstoliraua nina alla.
Arvasin, et onu annab raha. Lööb kartma, et lombakas ta tapab. Olin näinud, kuidas petljuuralased ja deniikinlased inimestelt raha välja pressivad ja neid siis tapavad.
«Vaat mihuke sa, Fedir, oled! Annan sulle raha, kuid ainult ühel tingimusel: unusta mu maja. Unusta tee siia. Meie asju ei pruugi keegi teada. Mis oli, see oli. Kas lubad?»
«Oh sind, argpüksi! Kui sa mind muidu ei usu, löön ristimärgi ette, vannun,» ning lombakas tegi ristimärgi.
Nad surusid teineteisel kätt, kuid lahku ei läinud.
«Mul on veel Prokipilt sulle tervitus edasi anda,» ütles lombakas pilkavalt.
«Oma meelest pole ma talle raha võlgu.»
«Temale mitte, aga mulle on sul veel üks väike võlake tasuda.»
«Mille eest?»
«Väikemehe isa eest.»
«Missuguse väikemehe?» lõi onu kahvatuks.

«Ära ärritu. Selle poisikluti viskasid sa just äsja kõrvupidi välja. Kõnelen sinu vennapojast.»
«Mis jutt see on?»
«Kes saatis mind poisi isa jälitama? Sina...»
Onu muutus surnukahvatuks. Kikivarvul astus ta ukse juurde ja kontrollis, kas see on ikka kinni. Surus siis sõrmed huultele ja sosistas:
«Tss! Tasa! Et jumalapärast Mendel ei kuuleks...»
«Maksa!» ajas hirmus mees taas hambad irevile.
Istusin lakas ja värisesin kui haavaleht.
Onu viskas veel mõned rahapakid lauale.
Külaline pistis need tasku, võttis siis laualt püstoli, peitis selle põue ja kostis hüvasti jättes:
«Eina tappis ennast kaitstes kaks sandarmit, minul aga laskis jala läbi. Jäin lonkama... Võtsingi sinult nüüd tasu oma invaliidsuse eest. Lähme, juhata mind välja... Tuleb olla hästi ettevaatlik. Tšekaa ei lase enam elada. Näib, et tuleb lõpp, kui piiri taha ei õnnestu putkata... Kavatseme Prokipiga katset teha. Ehk jumal õnnistab, ehk saame üle... Eina põrandaaluses rühmas oli sepp Garassõm Klotšja. Ta teeb mulle praegu rohkem hirmu kui tuli õlekuhjas. See mees hävitab mu. Ka Prokip kardab teda. Kui kuuled, et mind pole enam, mine ema juurde ja lohuta teda.»
Lausunud need sõnad, lahkus lombakas kiiresti ruumist. Onu jooksis talle järele. Ronisin ettevaatlikult pööningult alla ja hiilisin nende kannul. Nad olid juba saviaugu lähedal. Mõlemad vaatasid ühtelugu tagasi ja kuulatasid iga sahinat.
Lebasin hinge kinni pidades kõrges rohus ja rebisin uhiuue kümnelise, mis too hirmus mees oli mulle andnud, väikesteks tükkideks.
Kui ma järgmisel hommikul onult pärisin, kus on külaline, kelle ma eile tema juurde tõin, vaatas ta mulle imestunult otsa, kehitas õlgu ja ütles:
«Et sa kärvaksid! Mis eilsest külalisest sa mulle kõneled? Oled endale seal kõrges rohus vist lollimürki sisse ajanud? Näed kahekordselt. Või oled juba lõplikult arust ära? Ma pole mingit külalist näinud.»
Ning onu kaebas oma Evale minu peale:
«Milline rumal laps see Mendel küll on. Kord näeb ta mingisuguseid pähkleid unes. Siis jälle lendavad ta silme ees mingisugused kärbsed. Või loobivad härjad

teda oma sarvedel õhku... Ehk tead sina, mis temaga lahti on? Pärib mingisuguse külalise järele, keda ma pole ei unes ega ilmsi näinud. Poiss läheb lolliks, küll sa näed, et läheb... Ja mis sina siin veel tolgendad ja kuulad? Tahad, va kurvasilmne, keretäit?» pöördus onu minu poole. «Vaat kui saan su kätte! Lase jalga!» plaksutas ta käsi.

Jooksin minema, nii et hing kinni. Pähe turgatas aga mõte, et olen äkki tõega hulluks läinud ega olegi seda lombakat onu juurde toonud.

Kuid õhtu eel, kui hämarduma hakkas, meenus mulle üksikasjalikult kohtumine lombakaga. Silma hakkas redel, mida mööda olin pööningule roninud. See seisis veel praegugi seina ääres. Pärast aga, kui olin rohu sees leidnud puruks rebitud kümnelise, jooksin hingetuna kauplusse ja hüüdsin:

«Seda lombakat külalist hüüti ju Fediriks!»

«Mis? Mis?» võpatas onu, nagu oleks keegi teda nõelaga torganud. Nagu ussist nõelatud, hüppas ta püsti ja karjus:

«Mis sa ütlesid? Missugune Fedir? Lolliks lähed või? Küll ma sulle näitan Fedirit! Võtke poiss kinni! Püüdke ta kinni!»

Hirm nahas, pagesin ma kauplusest nii kuidas jalad võtsid... Onu virutas veel arvelaua järele, see lendas mulle otse kuklasse ja ma kukkusin näoli pehmesse lõhnavasse mulda.

Siis mu kolmas unenägu.

... Leban pingi all ja kuulan onu ja tema naise vestlust.

«Räägiksin sulle midagi, Eva, mu kaunitar,» alustab onu, «kuid kardan, et hakkad minuga riidlema...»

«Kui oled ära teeninud, siis saad muidugi riielda,» lubab tädi. «Hakka aga peale...»

«Alustan, alustan, mu linnuke. Terita aga kõrvu. Tahtsin sulle oma sõpradest rääkida. Muidugi on nad mulle samasugused sõbrad kui hobune lehmale. Kuid aeg on selline, tead ju isegi, riigis käib igavene möll. Kehvikud nälgivad. Keegi ei tea, kust homme tuul puhub. Ühed kardavad punaste kättemaksu, teised valgete oma. Ühed ootavad panisid ja tsaari, teised ei taha neist kuuldagi. Nii ka minu sõbrad, aga sõpradeks on meid õnnetus teinud, või õnnetu ajastu, nagu ütleb

meie õpetatud poeg Sjunja. Ühe inimesega tehti halba nalja, ning see võib temale endale ja ka meile halvasti lõppeda.»

«Mis sa keerutad? Kõnele ometi inimese moodi.»

«Hüva, mu lõhnav õienupuke, püüan inimese moodi kõnelda. Minu sõbrad, kellest praegu jutt, need on petljuuralaste sabarakk Ksenofont Onoprijev, mahnoolaste abimees Omelko Štšõgol ja üks endine tsaariarmee lipnik. Kuidas nad küll mu sellesse asjasse sisse mässisid! See kolmas on meie naisehäälega külavelsker, kes süste teeb. Õpetatud mees teine, vajugu ta oma õpetatusega maa alla! Ta ajab inimestele lihtsalt puru silma... Ning see kolmik tungis ühele ausale inimesele kallale. On neil siis kellestki kahju! Kui see sajasilmne tšekaa teada saab, võib halvasti minna. Sellepärast kõnelengi sulle, Eva, mu õieke...»

«Taevas, halasta! Mida oled sa küll korda saatnud?» katkestas teda onunaine. «Millisesse sohu oled sa, joomar, ennast vedada lasknud? Kuulan sind ja süda lausa väriseb Sjunja saatuse pärast... Tänagi oled sa lakku täis nagu siga!»

«Olen jah rappa sattunud! Ja ootan, millal sa mu sealt päästad. Kuula, mida su loll mees on kokku keeranud, missugust nõu andnud. Need kolm nuputasid terve aasta, kuidas külanõukogu esimeest Põlõp Tsurkat enda kampa meelitada, et saaks ise külas nõukogude võimu juhtida, varjates end Tsurka revolutsioonilise mineviku ja parteipiletiga... Ja mõtlesidki välja...»

«Kuule,» hüüdis tädi, «kas nad ise tulid selle peale või andsid sina neile nõu?»

«Ära sega, kallis, vaid kuula. Nad otsustasid tegutseda suuresilmse Glõkeria, Ksenofont Onoprijevi tütre abiga. Sa ju tead, et selle plika ilu vastu ei saa keegi. Ta ajaski Tsurka meeled puhta segi. Jooksis kord külanõukogusse ja kutsus oma väljavalitu ema juurde vareenikuid* sööma. Teel peatusid nad heinakuhja juures. Põlõp suudles neiut huultele, surus peene piha enda vastu, siis aga märkas maas Glõkeria poolt varem valmis pandud kotikest ja päris:

«Mis on selles saksa templitega kotis?»

Ta tõstis kotikese üles ja leides, et selles on raha, sai maruvihaseks:

* Vareenik — väike keedetud pirukas (ukraina rahvustoit). *(Tõlk.)*

«Kes? Kust? Kuidas?»

«Kallim,» sädistas tüdruk ta kõrval, «siin kuhjas ööbis ühekäeline... Ehkki isa keelas sellest sulle kõnelda, räägin oma peigmehele kõik ära. Nähtavasti varjas ta end tšekistide eest. Aovalgel, kui väljas oli veel üsna hämar, laskis ta jalga. Kott rahaga jäi maha. Isa ei tea kotist midagi, muidu oleks ta selle peitnud. Isa on ju ahne...»

«Saame suli kätte ja karistame!» lubas Tsurka, ja enne kui oli lõpuni mõelnud, ütles poolvaljult: «Aga mida siis selle rahaga peale hakata?»

«Meie elamine sisse seada,» soovitas pruut.

Tsurka põrutas algul talle peale ja võttis koti rahaga kaasa, et juurdlust alustada.

«Rikkaks sai Tsurka...» hakkas onu pärast hetkelist vaikust jälle kõnelema. «Kas mäletad, mu õienupuke, kohta, kus loll-Anton kunagi ära uppus?»

«Ah, see joomar?» hüüdis onunaine vihaselt. «Kõnele kiiresti, mis te temaga, selle Tsurkaga, edasi tegite?»

«Selle koha läheduses, kus loll-Anton enda ära uputas, kohtas Tsurka kolme relvastatud meest. Kohtumise oli neile jällegi Põlõpi väljavalitu korraldanud. Ühes nendest kolmest tundis Tsurka ära ühekäelise ja mõistis, millest jutt tuleb. Alguses peksti ta vaeseomaks, siis surusid kaks meest talle püstolitorud kõrvadesse, kolmas pistis koguni toru hammaste vahele ja käskis selle ilmaga hüvasti jätta. Nüüd hakkas pruut armu paluma, langes nende ette põlvili... Antigi armu... Näen, Eva-õieke, et sa üleni värised ja sul pole enam inimese nägugi peas. Miks võtad sa võõra õnnetust nii südamesse? Jätan parem jutustuse pooleli.»

«Ei,» käratas tädi, «jätka!»

«Pärast seda sauna, mis talle osaks sai, hakkas Tsurka veel rohkem jooma ja kiindus veel tulisemalt Glõkeriasse, mõistmata, et tema see oligi, kes ta elu nurja ajas... Et pruudi head nime peigmehe silmis säilitada, andsid bandiidid temalegi mõned kõrvakiilud. Ongi kõik!»

...Ärkan üles. Majas pole enam kedagi. Ainult kuke eestvedamisel õuele tulnud kanad kaagutavad kõvasti. Peaks Uhkepea oma kukeleegu kuuldavale laskma! Jõudsin vaevu seda mõelda, kui kikas panigi laulma. Kanad aitasid peenel häälel kaasa: «Koo-koo-koo-koo!»

Uhkepea kõõritas veidralt nende poole nagu lugedes, palju neid on. Kuke pead kaunistas kõrge punane hari, mis sarnanes õitsva päevalillega. Ta raputas mitu korda oma roosakat habet nagu mõni neiuke pärleid ja hakkas jälle laulma, justkui hüüdes: «Tere hommikust!»

«Kikuke, kas tulid mind üles ajama?» hüüan ma ja kavatsen juba muldpõrandale hüpata.

«Oled sisse maganud ja tööle hiljaks jäänud, väikemees,» kuulen Vassõl Malahtejovõtši, vanatädi noorema poja häält. «Niimoodi äratavadki kuked meid hommikuti üles! Ajavad tööle! Vahel on aga nii, et kukkki magab sisse. Siis võtab memm roika ja ajab ta õrrelt maha...»

Kukk kallutab pea küljele ja kuulatab.

«Uhkepea on juba vanaks jäänud, teenib meie peret halvasti. Ei saa temaga rahul olla. Tööd tuleb teha mitte hirmust, vaid südametunnistuse järgi. Kas kõnelen õigust või mitte?»

Noogutan nõusoleku märgiks.

«Räägi mulle parem, kuidas sa eile puskariajaja Hivrja juures käisid. Ta on minu naise Teklja Ivanivna ristiema. Elad siin, aga minu sugulaste juures paned läbiotsimisi toime. Kuidas siis nii? Kuulsin, et lõid ta meskinõud puruks. Aga need maksavad raha. Ja katla veeretasid teele... Kas Põlõp Tsurka andis sulle loa eide juurde minna ja teda läbi otsida? Kas tahad revolutsiooni seadused pea peale pöörata, mis?»

«Ma ei käinud ju üksinda,» lendab mul vastus huulilt.

«Või mitte üksinda! Kellega siis? Kas sa vähemalt tead, missugused tormituuled sind nüüd räsima hakkavad? Seda kõike oled sa Sergilt õppinud.»

Naerumuie käib üle ta armistunud huulte, need nagu murduksid kahes kohas pooleks. Siis tõmbub nägu krampi, kuid ta saab sellest jagu ja naeratab jälle. Ta on selle krambi sõjast kaasa saanud ja need hood käivad tal üsna tihti.

Onu seisab akna juures kargu najal ja parandab sõduripluusi. Õues, sealpool akent, seisab onu vastas küünarnukiga aknalauale toetudes teine onu — veel pikem ja tugevam kui meie oma. See on ta võitluskaaslane, elukutselt kingsepp. Niipea kui see mees on mõned napsud hinge alla saanud, käib ta küla mööda ringi ja kiitleb inimeste ees: «Kui saaksin head mater-

jali, õmbleksin Leninile ja tema naisele Nadežda Konstantinovnale niisugused saapad, mida kogu maailm imetlema hakkaks! Ja saadaksin need taat Varfolomi Stritšanjukiga Moskvasse.» Inimesed naersid. Kui ta enda kaineks magas, päriti:

«Aga tõesti, miks sa ei võiks seda teha? Oled ju nüüd meie võim!»

Onu laiutab süüdlase ilmel käsi ja vastab:

«Pole õiget materjali...»

Ma hüppan üles, et teda paremini näha. Tore onu. Ta on mulle alati meeldinud: vurrud nagu raudnoored, suus hästi pikk piip. Mulle on suureks pidupäevaks, kui seda uljast ratsameest näha saan.

Kuuldes meie vestlust Vassõl Malahtejovõtšiga, muigab kingsepp oma hirmuäratavatesse vurrudesse, kissitab üht silma, sest teist tal pole, ja küsib onult:

«Kellega sa seal aru pead?»

«Stolbõkov-nooremaga.»

Nad pahvatavad naerma.

«Vaata, et sind libedale ei aetaks! Parem anna oma nõusolek!»

Onu Vassõl Malahtejovõtši ja Grintšaki vahel hakkab arenema vestlus.

«Mine ja tööta,» ütleb Grintšak.

«Ma ei taha üles mäkke ronida, tahan reameheks jääda,» vastab Vassõl.

See, kes akna taga, saab vihaseks.

«Kui ma ainult kuulen, et sa ära ütlesid!» ähvardab ta. «Siis pole sa mulle enam sõber.»

«Aga kui ma toime ei tule?»

«Annan sulle õnnistuse kaasa. Otsi aga vanalt kaardiväelt tuge, küll meie aitame.»

«Jäta see õnnistamine. Abi eest aga aitäh.»

«Öösel ära akna juures istu ja õhtul hilja ära küla vahel jaluta. Käi ettevaatlikult. Kui soovid, saadan inimese, kes elab kuu aega sinu lähikonnas, kuni rahvas sinuga harjub. Kas on veel vähe meie omi läbi akna maha lastud, kuid vannun kolme ristimärgi nimel, et nad meile hirmu nahka ei suuda ajada!»

Ma taipan, et «nemad» on rikkad. Hüppan üles, et mitte ainsatki sõna ega näoilmet kaotsi ei läheks.

Onu Grintšak jätkab:

«Lenin imestab, kui kuuleb, mismoodi nad meid

mõnitavad ja kirjutab alla dekreedile, et nad karude juurde välja saadetaks, et nad ei takistaks meid sotsialismile jõudmast.»

Ta ulatab onu Vassõlile käe, pistab pea aknast sisse ja pöördub minu poole:

«Hüvasti, väike Stolbõkov!»

Kohmetuse pärast ma ei vasta. Kui Grintšak juba varbaia taha kaob, tekib mul soov talle järele joosta ja vabandust paluda. Vassõl Malahtejovõtš astub minu juurde ja võtab voodist isa värvipliiatsi, millest ma ei lahku isegi öösel.

«Kas see on isa pliiats, millest Garassõm Klotšja mulle kõneles?»

Vastan, et toosama.

«Vana ja kulunud teine,» ütleb Vassõl kahetsusega. «Ära sa teda lõpuni kuluta, hoia, seda on su isa käsi puutunud.»

Luban pliiatsit hoida. Siis ütlen:

«Ärge kartke, minge ja töötage külanõukogu esimehena, kui toime ei tule, siis meie aitame...»

«Kes aitab?»

Vassõlil hüppas vasak kulm juuksekahlu alla. Näole ilmus naeratus, mis jällegi justkui murdus huultel kaks korda ja puges silme alla peitu. Sõrmeotstega silus ta selle kuhugi kõrva taha. Kui ta nägu oli krambist jagu saanud, vaatas ta mulle tähelepanelikult otsa ja küsis:

«Mis tööle sa mind siis saadad?»

«Grintšak käis ju teid veenmas. Arvate, et ma ei tea, mis tööle? Ainult ärge te öösiti akna all istuge, et teid maha ei lastaks...»

Vassõl Malahtejovõtši nägu muutus süngeks.

«Lähen,» lausus ta vaikselt. «Kui sina saadad, siis lähen ja täidan oma parteilist ülesannet. Aga kas ma võiksin teada saada, kes saab minu aktiiviks? Kes hakkab mind abistama?»

Ma loetlesin sõrmedel, surudes neid peopessa.

«Sergi, Karel, Mira-Maruška, mina...»

«Ja sina!» Vassõl Malahtejovõtš jättis sõduripluusi parandamise ja pahvatas laginal naerma.

Uhkepea põgenes kanadega esikust. Nähtavasti ehmus ta valjust naerust. Mina aga seisin ikka veel püksata, uhiuus linane särgikene üll.

«Kiirusta, kikas hüüab sind,» ütles Vassõl Malahte-

jovõtš. «Ära ainult tühja käega välja mine. Uhkepea ei armasta laiskvorste, peksab neid tiibadega, togib nokaga, jalgadega trambib puruks,» sõnas onu riimis. «Kas sa ei karda?»

«Ei. Karta mingisugust kukke! Mis revolutsioonisõdur minust sedasi saab?»

«Õige! Ka lapsed peavad revolutsiooni toetama. Käima majades, kus on haigeid inimesi — ühes kohas kohendad voodit, teises ulatad vett ja ravimeid, pühid põranda puhtaks, tood rehe alt puid või hagu. Küllap tööd leidub, kui aga tahtmist on. Niimoodi aitadki meid, kommuniste, külas uut elu ehitada,» kinnitas ta.

Hüüdsin rõõmuga:

«Ka Sergi õpetab mind niimoodi. Ma käisin juba majades tööd küsimas. Naerdakse, kuid midagi ikka antakse teha.»

Märkasin, et süngus Vassõli näol asendus rõõmsa ilmega.

«Ära naerust hooli!»

Hüppan osavasti järilt põrandale ja jooksen õue. Taevas särab päike. Ajan pea selga, kissitan silmi ja hüüan naerdes, nagu Sekleta-memm on mulle õpetanud:

«Tere, päike! Tere, tulikera!»

Tean, et kui palju ma ka karjuksin, vastust temalt ei tule. Kuid mu meel on nii rõõmus, mul on nii lõbus olla! Siin armastavad mind kõik, isegi lihane ema hakkas rohkem hoidma. Kui õnnelik ma olen, et sain nii heade inimestega kokku... Hakkan tasakesi sosistama nagu Mira-Maruška:

«Oo, armas, hea päike, naerata mulle! Kallista mind!»

Päike just nagu olekski mu palvet kuulnud, ta sirutas oma kuldsed kiired mulle vastu, mina mängin nendega ja lagistan naerda. Päikese käte soojus juba embab mu nägu, pead, käsi ja jalgu... Ta hellitab, hellitab, ilma otsata ja ääreta, nagu lihane ema. Ma hüppan ja kukutan enda naerdes murule, veeretan end õuel. Ma ei karda kedagi, see on minu õu, minu oma ja mitte keegi ei saa mind siit iial minema ajada. Sekleta-memme õuel valitseb rahu ja vaikus. Õue kohal liikuv päike on kuidagi hell ja lahke, ka inimesed naeravad siin kõlavalt, vestlevad avameelselt, ei kakle ega pilka

üksteist... Aga kui palju minu üle irvitati! Luukere, paljasribi, vastik koerapoeg! Vajugu see minu kaupmehest onu neetud urgas maa alla!

Lippan õues ringi. Vassõl on õmblustöö pooleli jätnud ja aina vahib mind. Korraga valdab mind soov, et pisar veereks huultele ja ma saaksin maitsta, kas see on ka siis soolane, kui väikemees õnnest nutab. Või on magus nagu mesi? Lippan edasi, kaugemale, kaugele tulevikku, nagu ütleb Sergi.

Äkki jään keset õue hinge kinni pidades seisma. Meie õu on suur, puhas, alati hästi korrastatud. Ei leia sealt prahti ega paberitükikestki. Ka maja on meil suur, hööveldatud palkidest ehitatud, rehalal on toonekurepesa ja hoovinurgas kuut meie õuekoera Kerenski jaoks. «Kerenski, seisa! Kerenski, võta! Seisa, seisa!» Õue ühes otsas on aed. Kusagil maailmas ei leidu sellest kaunimat. Seal on kaheksateist puud, räägitakse, et vana Golod olevat need istutanud. Vana Golod! Jään mõttesse. Juba sündimisest peale olen temast palju kuulnud. Temast räägitakse muinaslugusid, lauldakse laule, teda aga pole ikka, ehkki rahvas teda kaugest väljasaatmispaigast kangesti tagasi ootab... Kolm õunapuud, kaks pirnipuud, seitse kirssi, ülejäänud ploomid. Aias on palju põõsaid, kuhu me peitust mängides varjule poeme. Aga memm lubas veel, et ta üsna rehala alla vaarikad istutab. Ta on välja uurinud, et me neid marju armastame. Viljapuuaia taga on juurviljapõld, selle taga mingi katselapp. Kuipalju riidu on see juba kuulma pidanud, ühed kiidavad, teised laidavad... Kuid memmele ja tema poegadele on see kõige kallim maailmas. Seal tehakse mingit hübridiseerimist.

Hübri-di-seerimine! Seda sõna lausutakse minu uues perekonnas nii tihti, et olen ta hästi meelde jätnud. Miragi oskab seda juba välja öelda... Aga mida see tähendab, seda me ei tea... Peale täiskasvanute ei tea vist keegi, mida tähendab see sõna...

Kuid mida ma vahin?

Hobusetalli ees keeb töö. Tädi Teklja, minu ema ja Sergi raiuvad hekslimasina jaoks õlgi. Ning vaata ja imesta — ka Mira-Maruška on neil abiks. Ma ei teadnudki seda. Milline häbi! Mira-Maruška on ju minust väiksem ja nõrgem. Tema töötab, aga mina logelen. Ei, mulle pole siidikäsi vaja, mina ei hakka äritsema nagu

mu onu. Hakkan maailma parimaks sepaks nagu Jutka Romanivkast, või kingsepaks nagu ratsamees Grintšak. Mina ei ela mitte enda, vaid inimeste jaoks, nii nagu mu isa Stolbõkov-noorem... Nõnda kutsuti ja kutsutakse isa ka praegu, ehkki teda pole enam elavate kirjas — Stolbõkov-noorem... Aitäh inimestele, et nad mindki sedasi hüüavad... «Vaata, Stolbõkov-noorem läheb.» Nende sõnade juures haarab uhkustunne mu südant. Mul on juba ammu kavatsus minna Grintšaki juurde ja paluda, et ta mulle oma mõõga annaks, selle, millega ta kunagi vaenlast hävitas. Nüüd hakkan mina nõukogude võimu kaitsma, tema aga puhaku...

Inimesed töötavad üksmeelselt haganiku ees. Näen seal ema, käised üles kääritud. Ta laubal sätendavad kuldsed higipiisad, tal pole aega neid pühkida. Silman armsat tädi Galõnat ja tädi Teklja Ivanivnat. Siin on ka mu kõige kallim sõber Sergi Bussõgin. Ta on särgi seljast visanud. Küpse tomati värvi punasel näol ripneb ruuge juuksekahl, nina alla on nähtavasti tahmaga vurrud joonistatud. Seal on ka minu sõbrad Karel ja Mira-Maruška. Mira on täna väga kaunis. Mu süda hakkab valjult lööma, kui teda näen, nii armas ja kallis on ta mulle.

Haganikust kostab rütmilist rahmimist:

«Tsiuh-tsäuh! Tsiuh-tsäuh!»

Ema ja Serjoža väntavad nii, et tädid Teklja ja Galõna jõuavad kahekesi vaevu õlgi masinasse lasta. Karel aga ulatab neile vihke kätte, et neil endil ei tuleks kummarduda.

«Näe, härra Mendel saabus!» hüüab Sergi mind nähes.

«Mis härra ma sulle olen!» saan ma vihaseks ja lausun tõredalt temalt endalt kuuldud sõnad: ««Aurora» laskis härrad maha.»

Serjoža naerab, tädi Teklja hüüab:

«Kas kuulsite? Stolbõkov-noorem pole mitte härra, vaid oma maa peremees! Oma kodumaa töömees! Andke talle vänt pihku, las harjub tööd tegema, las kasvab juurtega tööinimeste külge!»

«Ei anna! Siin tuleb asjale revolutsiooniliselt läheneda!» irvitab Sergi. «Ärgu magagu hommikul kella kaheksani. Püüdsin teda kell viis üles ajada, aga tema oli norskamisega ametis.»

«Kes mind äratas? Millal äratas?» ajan ma vastu.

«Serjožake,» kostis ema, «olgu seekord pealegi, aga kui ta veel kord peaks sisse magama, ei võta me teda enam jutulegi. Kui magab töö maha, õiendagu siis ise endaga arved.» Heitnud pilgu mu haledale välimusele ja kurbust täis silmadesse, hüüab ta:

«Mu pojuke, mu kalake ujus siia...»

«Kalake?» küsib Serjoža. «Ha-ha-haa! On aga kalake! See ju päris säga!» ning lagistab kõhtu kinni hoides naerda.

Kõik naeravad.

Tädi Teklja aga suskab emale mürgiselt:

«Varsti kasvavad su Mendelil vurrud! Sihukesed hirmsad, täpselt nagu Grintšakil. Tüdrukud jooksevad Andri eest kaugele, et ta neid vurrudega läbi ei torkaks... Ha-ha-haa! Aga sina hüüad teda ikka veel kalakeseks...» annab ta emale müksu ribidesse. Paneb ta isegi punastama. Mina aga mõtlen endamisi: mis siin siis naljakat, kui vurrud tulevad? Hädа oleks, kui ei kasvaks! Ja kust ta üldse võtab, et mul kasvavad niisugused vurrud nagu onu Grintšakil? Võib-olla hakkan neid hoopis ülespidi keerama. Kahju, et Sekleta-memm pole siin, tema neile näitaks...

Seisan täielikus segaduses ja pilgutan silmi. Just nagu iseenesest puudutavadki mu käed juba vänta, mille Sergi mulle järgmiste sõnadega üle annab: «Võta ja ära pea mind kadekopsuks.» Kõik naeravad, kõõksuvad nagu haned, ainult Mira-Maruška, kõige parema südamega inimlaps maailmas, seisab teistest eemal ja vaatab neid hukkamõistvalt... Teklja annab käsu ja töö läheb jälle uue hooga.

Mina väntan koos emaga. Oh, missugused õnnelikud ja kordumatud hetked! Mõistan, et kui hakkan seanahka vedama, pingutab ema end üle ja võib haigeks jääda. Väntan masinat kõigest jõust, nii et higi voolab ojana. Ema ei hoia mind tagasi ja ehkki ta ei lausu sõnagi, mõistan ta salasoovi: «Nii, poja, õpi tööd tegema...»

Hekseldan veel suurema innuga õlgi enda ja Mira lehma Kirjaku jaoks. Nüüd pole see lehm enam täiskasvanute, vaid laste päralt. Sekleta-memme korraldusel lubatakse temalt lüpstud piima ainult lastele anda, ülejääk loovutatakse paljulapselistele naabriperedele, kel endal lehma pole, on aga igaühel kaheksa

väikest mudilast. Tõsi, naabritel on piinlik piima järel käia, seepärast viivad ema ja tädi Teklja ise kaks-kolm purki igasse majja. Inimesed võtavad kohmetusega anni vastu ja tänavad...

Vaatan ema ja ütlen talle silmadega: «Näed, kuidas ma töötan! Näed!»

Loen ta silmist vastuse välja: «Aitäh, poja, aitäh!»

Serjoža aga ütleb mu emale:

«Poiss on teil töökas!»

Olen õnnelik. Mind kiidetakse. Higi niriseb ojana, hingeldan, kuid tööd pooleli ei jäta. Las inimesed öelda: Stolbõkov-noorem on tubli poiss, ei pelga tööd! Kui teha tööd, siis teha! Ega Sekleta-memm ja minu ema saa mind igavesti toita! Mida rohkem ma väsin, seda suuremat naudingut tunnen, mind valdab selline rõõm, et tahaksin hõisata. Olen juba valmis uut portsu alustama, kui keegi võtab mul vända käest ja lausub:

«Puhka!»

Tõstan pea. Minu kõrval seisab mu truu sõber Serjoža.

«Oled ennast juba küllalt pingutanud,» ütleb ta vaikselt ja pühib oma mütsiga mu laubalt higi. Minu ema ja Sekleta miniad lausa imetlevad, kuidas Sergi mind hellitab ja töö eest kiidab. Galõna ütleb mu emale:

«Neil on nii suur sõprus, neid ei lahuta ei tuli ega vesi...»

Pärast vaheaega töö lausa keeb. Kuid hekslimasina vänta mulle enam ei anta. Nähes, et olen liigne, jooksen vanatädi juurde, kes kuuri juures lehma ja põrsaid karjatab.

«Ära unusta «tere hommikust!» ütlemast,» hüüab ema mulle järele.

Jään veel kord keset õue seisma ja vaatan: kukk sunnib kanu rohtu nokkima. See on hea, hakkavad paremini munele. Mune on vaja, et nende eest soola, tikku ja petrooli osta.

Sekleta-memm astub mulle juba vastu.

«Tule aga tule lähemale, kasakas, igatsen juba ammu su järele!»

Mul on heameel kuulda, et ta on minu järele igatsust tundnud. Hüppan algul ühel jalal temast eemale, siis tagasi tema poole, ja hõiskan:

«Ema käskis «tere hommikust!» öelda!»

«Oh sind, vigurivänta, kas sa ise poleks selle peale tulnud?» paitab ta mu pead.

«Magasin täna sisse,» jutustan memmele.

«Ja mis siis?» muigab ta. «Maga ja kogu jõudu, selleks oledki ju laps, et jõudu koguda. Ega muidu poleks sinusuguste jaoks õnnelikku ja rõõmsat lapsepõlve loodud. Sööd hästi, magad hästi — kasvad vägilaseks. Inimesed hakkavad minult aina pärima: «Kes on see vägev kasakas, Sekleta?»»

«Mitte Sekleta, vaid memm,» parandan teda.

Vanatädi vaatab mind sooja pilguga.

«Miks te meie maja nii aeglaselt ehitate?» küsin memmelt.

«Klaasi pole, poja, et akendele ette panna. Naelu ei jõua ka osta. Oled sa täna oma vanemaid vendi juba näinud?» küsib ta hellalt.

«Missuguseid vendi?»

«Andri ja Vassõl Malahtejovõtše?»

Kuulen esmakordselt, et mul on peale Sjunja Stolbõkovi teisigi vendi. Kas ema teab, et ka nemad on mu vennad ja tema pojad? Kas emale tohib sellest üldse kõnelda?

Olen vist väga jahmunud, sest naer tahab memme lausa lämmatada. Kui ma siis edasi pärin, kas mu ema on nad sünnitanud, haarab memm mu oma sooja embusse ja hüüab hekseldajatele:

«Sonja! Lapsed! Tulge ja kuulake, mis juttu see poiss minuga siin puhub!»

Meieni kostab ema vastus:

«Ärge laske, memmeke, minu utekesel liiga palju lobiseda, ta tüütab teid ära.»

Aga kui Sekleta-memm ütleb, et nad on mu vennad, küllap nad siis on. Pean jooksma neid tervitama. Kõigepealt siban Vassõl Malahtejovõtši juurde. Juba lävelt hüüan:

«Tere päevast, vennas!»

Algul ei pane ta mind tähelegi. Istub laua ääres ja kirjutab midagi. Tema ees on tindipott leedripuumarjadest tindiga. Lõpuks tõstab ta pea ja ütleb:

«Tere terekest, noor kasakas! Kellena sa mul külanõukogus tööle hakkad?»

«Sekretärina!» hüüan ma vastu.

«Oh ei, sekretäriks ma sind ei võta. Ära palugi. Sul on veel vara sekretär olla, Mendel-vennas.»

«Oi,» imestan mina, «ka teie hüüate mind vennaks!»

«Miks see sind nii ära ehmatas?»

«Kas teie olete siis minu vend?» küsin ma siiralt.

Ta rõkatab naeru. Kõik Golodid oskavad rõõmsalt ja kõlavalt naerda.

Lõpuks kostab:

«See on absoluutne fakt, vennas Mendel, et vennad oleme. Kasvad suureks ja mõistad. Saad siis ka teada, kuidas me vennad oleme. Põhimõtte järgi. See on sama mis idee järgi. Peaasi et me sinuga teineteist armastame ja et kogu maailm meie sõprust kadestab. Ma mõtlen siin kõigepealt meie vaenlasi raja taga. Külanõukogu sekretäriks aga hakaku Mira-Maruška, see on tüdrukute amet... Sina õpi mehhanisaatoriks,» ütleb Vassõl Malahtejovõtš, «või traktoristiks. Tahad sa traktoristiks saada? Või saadame su hoopis Donbassi kaevandusse sütt maa seest välja tooma. Meie Sergi on näiteks otsustanud kaevuriks hakata. Noh, see on kõik, väikemees, lase nüüd jalga. Kirjutan siin ühele onule kirja. Niisugune õpetatud taat, et lausa hirm on talle kirjutada. Otsib veel kõik kirjavead välja. See taat kasvatab kuusel mureleid, pajul aga mesimagusaid pirne. Kavatsen sõita tema juurde neid maitsma. Ka memm saadab ja Andrigi ütleb — sõida! Mul aga tuleb selles pärapõrgus esimeheks olla, vennas. Nii et kuidagi pole aega taadi juurde sõita.»

Ehkki olen alles väike, mõistan ometi, et pajupuul ei saa pirnid kasvada. Isegi suu jääb lahti seda imet kuuldes. Kuid ega Vassõl Malahtejovõtš hakka mind ometi petma? Pärast lühikest vaikusehetke söandan küsida:

«Paju otsas pirnid? Kas tõesti...»

«Kõik imestavad. Taat on tõepoolest sääraseid asju korda saatnud, et isegi Lenin on ta välja kutsunud ja temaga vestelnud. Pärast aga ütles: õpi ise ja õpeta ka teisi inimesi. Taat asuski tööle. Hakkas meiega kirjavahetust pidama, sütitas meidki katsetama. Me eraldasime oma põllul katselapi. Mõistad sa, vend Mendel?»

«Aga mida see taat siis ikkagi teeb?»

«Tal on imevile. Esialgu puhub seda üksi. Kuid ajapikku saab igaüks meist niisuguse vile. Mängid paju

või papli all natuke ja kohe kasvavad sellele õunad või pirnid otsa.»

«Kuidas? Kasvavad sellest, et taat mängib?» ei suuda ma mõista. Sihukest asja pole ma veel kuulnud. Kujutelmas näen tugevat tarka taati, kes istub oma tares ja aina kirjutab kirju, mis inimesi tööle õhutavad. Üks kiri sattuski meie külla, Golodite kätte.

«Niisugust kirja pole keegi teine saanud, ainult teie?»

«Esialgu ainult meie.»

Meelisklen edasi. Taat puhub paju all vilepilli. Ta mõistab, et mida kauem ta puu all mängib, seda rohkem kannab see vilja. Imevile lausub inimhäälel: «Kaua sa, pajuke, tühjalt õitsed? Kanna parem ploomimarju või punapõskseid õunu!» Vaat milline taat elab siin ilmas! Talle allub kogu metsariik!

Vassõl on mu mõtteid taibanud ja ütleb:

«Ta on metsade, aedade ja hiite kuningas!»

«Kust see taat niisuguse vilepilli sai?»

«Kust? Rahvas andis. Võib-olla saad sinagi endale kunagi sellise. Pead ainult töökaks kasvama.»

«Aga kuidas seda taati näha saaks?»

Vassõl muigab:

«Juba tahad temaga tuttavaks saada? Vara veel sul temaga sõprust otsida. Noh, lase nüüd jalga, ära sega mind taadile kirja kirjutamisel. Mine, mine...»

Astun uksest välja ja mõtlen, kui hea on mu vend Vassõl Golod. Ei astu ma siit esikust sammugi eemale. Seisan ja valvan teda! Kuid näib, et siin pole teda millegi eest kaitsta. Pealegi võib Vassõl iga hetk esikuukse avada ja mind õue ajada.

Traavin nüüd vend Andri Malahtejovõtši katselapile. Tuleb temalegi «tere hommikust!» öelda.

Seal on peale Andri ka Sekleta-memm. Vend seletab talle midagi, memm kuulab ja noogutab. Ma ei taha neid segada ja jään sõstrapõõsa juurde seisma. Kuid siis meenub, kuidas ema on mind õpetanud, isegi vitsaga selgeks teinud, et täiskasvanute juttu ei tohi pealt kuulata. Annan endale sõna, et see on viimane kord, ja jään paigale.

«Ema! Ma ei näe nendes ubades mingeid muutusi,» ütleb onu Andri.

Memm pahandab:

«Aga mina ütlen, et on. Vaata paremini, siis näed.

Need siin on selle oa vanemad,» osutab ta mingile kühmukesele, «siin aga järeltulijad.»

«Vaat kus lugu,» mõtlen endamisi, «tuleb välja, et ka ubadel on vanemad, mina aga ei teadnudki seda.» Teritan kõrvu, et ükski sõna kaduma ei läheks.

Andri Malahtejovõtš võtab mingi raamatu ja loeb sealt hästi kaua. Liigun kikivarvul puu alla, et paremini kuulda oleks.

«Vaadake neid kahte põõsast,» kostab nüüd juba üsna lähedalt. «Need on selle hübriidi lihased vennad...» Või nii, tuleb välja, et ka taimedel on vennad, õed ja vanemad nagu inimestelgi. See tuleb meelde jätta ning tingimata Karelile ja Mira-Maruškale edasi jutustada.

Ussipesas kõneldi alati ainult rahast, aga siin hoopis muust.

«See on esimene uba, see teine,» ütles Andri memmele. «Vassõl kirjutab praegu Mitšurinile kirja. Tuleks tema juurde sõita ja temaga isiklikult tuttavaks saada.»

Tohoh, nad kõnelevad samast taadist, kes imepilli mängib.

«Kohe pärast lõikust,» ütleb memm. «Saadame sinu või Vassõli teele.»

«Ma tahaksin ise õppida, ema!» ütleb Andri Malahtejovõtš.

«Ümberringi on bandiidid. Meie võimu tuleb kaitsta. Ei lähe teadus sinu eest kuhugi. Kõigepealt tuleb külas kord luua.» Ta jäi mõttesse.

Hiljem kõnelesid nad pikalt mingitest esimese põlve hübriidseemnetest, mida hakatavat põllule külvama, maisist, mingist silost, sega- ja tihendatud külvist. Ma ei mõistnud sellest jutust midagi, kuid seisin puu all nagu aheldatud ja kuulasin.

Andri kükitas türgi oa peenral, Sekleta-memm istus madalal pingikesel ja puhkas poja juures jalgu.

Järsku pöördus jutt mujale:

«Prokip on välja ilmunud,» ütles Andri.

«Kes teda nägi?» võpatas vanatädi.

«Sõdir Kobõla.»

«Elus siis,» pillas vanaema erilist rõõmu üles näitamata.

«Sõdir kohtas teda metsas. Prokip tõmbas vaesel Sõdiril püksid jalast ja andis talle, asja ees teist taga,

mõned tulised, öeldes, et ta ei kaupleks emakese Ukrainaga.»

«Ja-ah, saime endile alles väimehe! Oleks Vustjagi elus, kuid tema puhkab maamullas, mees aga, pussnuga peos, ajab kommuniste taga... Bandiit!» vanaema pühkis rätikuga silmi.

Ma ei oleks iial arvanud, et memm võib nutta.

«Tahab Ukraina Antandile müüa, bandiit!» hüüdis Andri.

«Vaiksemalt!» hoiatas ema.

«Ma juba vaikin!» vastas poeg.

«Aga kui Malahtei Golod peaks Siberist tagasi tulema ja minult aru pärima...»

«Ja siis?» ägestus Andri.

«Kuidas «ja siis»? Mina ei osanud teda läbi näha...»

«Miks te ennast laimate? See mees on ju sündinud bandiit.»

«Vana Golod ütleks, et lasin väimehel bandiidiks hakata.»

«Ta ju ise põgenes, see bandiit, kas siis teie teda käskisite? Kaheksateistkümnendal aastal kohtusin temaga, tahtsin maha lasta, kuid hakkas Vustjast ja kahest lapsest kahju. Oleksin teadnud, et nad tüüfusesse surevad, oleksin koerapojale kuuli keresse kihutanud.»

«Jah, kelle juures ta selle viie aasta jooksul küll pole olnud? Petljura väest läks üle Denikini poolele, siis Mahno juurde, nüüd on aga ise ataman. Sõdir kõneles, et on endale vurrud kasvatanud ja juuksed pealaele patsiks keeranud. Tahab üle piiri jalga lasta. Aga kui ka amnestiaga talle andeks antakse, tapame ta ikkagi.»

«Et ma midagi sellist enam ei kuuleks! Amnestia annab inimesele andeks ja teie peate koos temaga seda tegema.»

Andri langetas pea ega vastanud.

Mõlgutan mõtteid, kuidas võis sellisesse heasse ja ausasse perekonda nagu Golodid, bandiit sigineda. Kujutlen, kuidas Prokip ringi käib ja hiigla pika pussnoaga vehib, lombakas aga kiirustab talle järele ja hoiab Prokipi kõverat mõõka, mis ripub tal püksivärvli vahel ja mööda maad järele lohiseb. Prokip vaatab tagasi ja ütleb: «Noh, koerapoeg, vend ja bandiit, miks mu mõõk mööda maad liiverdab? Tõsta ta kõrgemale,

muidu läheb hoopis nüriks. Meil on vaja veel mu naisevendadel Andril ja Vassõlil kõri läbi torgata. Ja Sergil, tšehhi lastel ning sellel ristimata Stolbõkovi Mendelil ka.»

Siis näen, kuidas lombakas kõvera mõõga tõstab ja isakese atamani poole rõkatab:

«Hi-hi-hii! Ha-ha-haa!»

Edasi kerkib mu silme ette uus pilt: Sekleta-memme maja kõrge uksepaku kõrval põlvitab kaks hirmsat inimest. Nad paluvad andestust punaselt lipult, millele memm on sirbi ja vasara kinnitanud. Mõlemad bandiidid nutavad, sest sepp Klotšja on vasara haaranud ja tahab nad laperguseks lüüa. Bandiidid teevad lipu ees maani kummardusi. Meie seisame sealsamas — Sergi, Karel, Mira-Maruška ja mina. Bandiitide pisarad veerevad mööda nende määrdunud särki, kukuvad ja valguvad lõpuks maasse. Neist pisaraist tõuseb leek. Mehed sirutavad oma käed ja huuled püha siidkanga poole. Kuid kuulevad keeldu: «Ei!» ütleb Sergi. «Ei!» ütleme ka meie.

Järsku ma nagu ärkan unest ja kuulen memme häält:

«Vaata, Andri, see on vist meie Mendel, kes põõsa all seisab ja kuulab.»

Pistan jooksu. Silkan ja silkan, kuni jõuan lõpuks tuttavasse varjupaika — kõrge umbrohu sisse. Ning ronin juba neljakäpakil putkedepadrikus edasi. Siit, minu valdustest, ei saa mind keegi kätte. Rohi just nagu sosistaks mulle: «Siuhh-säuhh... siuhh-säuhh! Rahune maha... Miks pole sa nii ammu meie juures varjul käinud? Siuhh-säuhh, siuhh-säuhh...»

Kaeban putkedele, et mul on keelatud nende juures käia, pean alistuma ja nad unustama. Oo, mu kallis umbrohupadrik! Mis kõik minuga vahepeal on juhtunud! Elan uues majas, kus kõik mind armastavad, kus keegi minuga ei riidle, ei õrrita ega kiusa.

Mulle meenub, et umbrohi ummistab Golodite katselappi ja ütlen: «Nad arvavad, et kui ma veidi kasvan ja targemaks saan, ei armasta ma teid enam. Ei, seda ei juhtu iial! Ainult ärge ummistage Golodite katselappi, et mulle seda alalõpmata nina alla ei hõõrutaks.»

Umbrohu vahelt näen, kuidas tüdrukud, kõplad käes, põllule sammuvad.

«Oh, nad tulevadki juba teid välja rookima,» sosistan

ma putkedele. Vaatan ja näen, et sammub Sõdiri kahekssaliikmeline brigaad ja laulab nukralt vana laulu:

«Oh kuis tahaks, emake,
pea tagasi ma tulla,
aga minu uljas ratsu
komistas küll väravale.»

Ning vastavad endale:

«Ära nuta, emake,
ära nuta ega kurvasta,
palu taevaisalt armu
oma nooremale.»

Tüdrukutesalk möödub, ilma et oleks mind stepirohus tähele pannud, kuid külvates mu südamesse sügava kurbuse. Tänaval muutub taas vaikseks. Laman ja meenutan äsja kuuldut. Ilmselt ei pöördu Prokip ämma, Sekleta-memme juurde tagasi, tšekistid tapavad ta enne. Vana Golodi-memm ei hakka teda taga nutma nagu minu ema kirsipuu all isa. Sest Prokip on bandiit ning on enda sabarakkudele müünud. Kes on sabarakud? Kui palju uusi ja mulle mõistmatuid sõnu. Sean end stepirohule mugavamini lamama ja hakkan taevast vahtima. See on avar ja pilvitu. Armastan taevast, mille all ma oma elu alustasin. Ja kui ilus tänav meil on — lai, kahe kopli, kuue kaevu ja paljude mägivahtratega. Oh, mu õnnetänav, pikk oled sa, arvatavasti pole ilmas sinust pikemat! Nii uneldes jäin jahedas vaikuses magama.

Ärkasin alles pärastlõunal. Hõõrusin aralt silmi, ronisin stepirohust välja ja vaatasin taevast, et päikese järgi kellaaega määrata — ja pistsin siis tulistjalu jooksu. Nähtavasti on otsijad juba teele saadetud.

«Kus sa küll olid?» hüüab ema hirmunult.

«Jäin putkedes magama,» vastan pisarsilmil.

«Jälle oled sa nad kätte leidnud!»

«Leidsin jah,» tunnistan.

Kuid selle asemel et vitsa võtta, surub ema mu oma rinnale:

«Stolbõkov-noorem, võta ometi aru pähe. Mida sinuga küll peale hakata?» sõnab ta ja paneb mu laua äärde istuma.

«Võta aga soola, pojuke, võta. Saime soola,» seletab ta. «Andri Malahtejovõtš tõi. Ära soola kokku hoia, mu linnuke.»

Kui kõht täis sai, jooksin ema juurde, võtsin ta käe ja suudlesin. Ta andis mulle märku. Silkasin otsekohe memme juurde, haarasin ka tema käe ja tõstsin huultele. Käest õhkus liivatee ja piparmündi lõhna ning kõigi kevadtaimede hõngu. See rahulik, hea, kortsuline käsi kuulus seitsmekümneaastasele töökale naisele, keda kogu küla memmeks hüüdis. Ta naeratas mulle ja surus sellesama käega mu enda vastu.

«Katsu, pojuke, neist vastikutest putkedest lahti saada. Ei kõlba ometi inimlapsel umbrohtu peitu pugeda. Ega sa enam sinna lähe? Kas lubad?»

Ma ei saanud lubada, et kisun end sellest vastikust umbrohust lahti. Esialgu käis see mul üle jõu.

Seisan memme väravas ja ootan, ehk läheb mõni tuttav mööda. Tulebki Stritšanjuki-taat. Jooksen talle vastu ja hüüan:

«Tere päevast, taat!»

Ta kuuleb, seisatab, vastab tervitusele.

«Kuidas teil Sekleta juures elu läheb?» pärib ta.

«Hästi läheb!»

«Kas ta sind aeda laseb?»

«Laseb küll!» vastan talle.

«See on hea, et laseb. Ära ainult puid vigasta. Aga aias võid käia, seal on vaikne. Vaikus tähendab pikka eluiga,» vana kissitab silmi ja muigab. Ta silmad on ka seekord uduhallid. «Kas tead, et vaikus käib isegi pikse müristamisest üle?» küsib ta. «Paljukest seda müristamist siis on — kõmiseb korra, teise, ja vaikib. Pärast müristamist on aga rahu. Vikerkaar! On vaja, et inimesed vaikuses elaksid. Vaikus annab inimestele pika elu. Ära seda unusta!»

«Mida ma ei tohi unustada?» pärin.

«Et vaikus on rahu.»

«Hästi, püüan mitte unustada.»

Taat liigutas vurre, kuid ei kostnud enam sõnagi ja astus oma teed. Ma nagu näeksin veel praegugi taadi nägu tuhandete kortsude, rippuvate kulmupuhmaste ja

punaste huultega. Kui taati enam näha polnud, tormasin aeda. Tulin siia vaikust kuulama.

«Suu-su-su!» sahises mu ümber. Heitsin murule. Süda puperdas rinnus. Ei eile ega ka üleeile teadnud ma arvata, et ilmas on olemas niisugune asi nagu vaikus. Täna aga sain teada ja ta muutus mulle tajutavaks nagu ema või memme käsi. Oh, need kahe ema käed! Ma ei saanudki aru, kuidas mu silmist äkki pisarad voolama hakkasid. Üleeile võisin veel Stritšanjuki vaikuseta elada, kuid täna ei. «Suu-su-su!» kohises veri.

Nähtavasti rõõmustasid kõik külainimesed väikese Stolbõkovi õnne üle, kellele leidus koht mitte ainult Golodite majas, õues, aias, katselapil, vaid ka selle maja pererahva südames. Mõne päevaga oskas väikemees juba eraldada kanepit õlgedest, kaera, odra ja vikiheina seemet rukkist, nisust ja lupiinist... Vesteldes maakorraldusest ja majapidamisest, muigasid agronoomist vennad Malahtejovõtšid tihtipeale ja pärisid temalt:

«Kas tead, mis on mustkesa?»

Väikemees vangutas pead.

«Kas tead, mida tähendab sügiskünd?»

Vastasin jälle, et ei tea, ehkki kaheksa-aastasena pidanuksin rohkem teadma. Mulle seletati ja anti nõu: kui midagi ei tea — küsi.

Sellegipoolest jälgisid Malahtejovõtšid rahuldustundega, kuidas väikemees karjas käis, kõplaga katselapile jooksis, et onu Andrile abiks olla, õlgi hekseldas, sõnnikut Kirjaku alt kühveldas, et lehm rohkem piima annaks.

Uues ümbruses tekkisid väikemehel ka uued kujutelmad. Laps unistas kohata esimesena küla äärel Siberist tagasi pöörduvat Golodi-taati ning paluda teda oodata, kuni ta koju jookseb ja seal kära tõstab. Laps mõistis, kui suurt rõõmu võiks ta selle teatega perekonnale tuua...

Kui poistekamp õuel vallatles ja käratses, mõistsid täiskasvanud, et nad otsivad oma teed õnnele...

NELJAS PEATÜKK

Kevadäikesena kõmas läbi küla laste kisa:

«Tädi Palažka tuli! «Kultuurirevolutsioon» on saabunud!»

Seda kuuldes kogunesid külalapsed koplisse. Kui mina ja Karel sinna jõudsime, ümbritses pikakasvulist kogukat naist juba suur lastesumm. Tema jalge ees seisis lumivalge käterätiga kaetud pingike. Käterätile olid tikitud punased kuked, ilmselt riiakad, sest tikandil oli kujutatud nende kaklust. Pingil lebas mingi aparaat, mille naine oli endaga kaasa toonud, harvade piidega puukamm ja kaks uhiuut juukselõikamismasinat, mis päikese käes sätendasid. Lapsed seadsid end pingi ette järjekorda. Pikakasvuline naine kääris laia pluusi käised üles, sidus endale räti pähe ja hakkas tööle.

Üksteise järel astusid lapsed ette, naine pani nad pingile istuma, andis käsu jalgu mitte viibutada ning ajas ühe käeliigutusega pea paljaks. Vaatas siis mudilase üle, silitas pead, käskis pingi vabaks teha, ulatas tükikese seepi ja andis korralduse oodata.

Töö kees. Naisel oli lausa pühademeeleolu. Olen teda vaid kolmel korral näinud, kuid ta jäi mul kogu eluks meelde. Kogukas, ümarik, lahkete sinisilmadega, mis puistasid lastele rõõmukiiri, seisab ta praegugi just nagu elus mu ees. Nagu kõigil vanadel külanaistel olid ta käed ja nägu kortsulised. Ainult et tädi Palažkal peitusid neis kortsudes mingid värvilaigud. Kõneldi, et ta oli noorena kaevanduses töötanud ning sellest ajast oligi tema näkku see tume värvus tekkinud.

Töö lõpetanud, viis ta meid jõe äärde. Kui olime end hästi puhtaks pesnud ja päikese käes kuivatanud, pöördusime külla tagasi. Nähes meid tulemas, tädi Palažka eesotsas, tulid külaelanikud majadest tänavale, jäid varbaedade äärde seisma ja hüüdsid:

«Revolutsioon on kohal! Lõikas lastel juuksed maha ja pesi nad puhtaks.»

«Andku jumal talle tervist ja õnne.»

«Vaat millise töö on naine endale leidnud: käib mööda külasid ja teeb laste päid korda.»

«Mulle aga jutustasid tema küla inimesed, et kui ta laste juukseid lõikama oli läinud, tunginud kulakud tema majja, paisanud seal kogu elamise segi, anna

jumal andeks, tuhninud nii sahvris kui kambris — muudkui otsinud seepi. Said aga pika nina...»

Teiste varbaedade ääres räägiti muud:

«Ka mina olen, vader, temast üht-teist kuulnud.»

«Mida nimelt?»

«Sekretär ise olla Revolutsiooni-tädi vallakomiteesse välja kutsunud, öelnud, et mis te seepi raiskate, meil pole millega punaarmeelasi pesta. Ta andnud siis kohe pool vagunitäit seepi ära, ülejäänud aga jätnud endale meie laste jaoks.»

«Mis te seal udu ajate?» käratas Rilja-taat naistele peale. «Missugust pool vagunit? Oh seda lolli naiste juttu! Mida küll välja mõtlevad! Sihukese tühjajutu eest torkaksin teil keeled nõelaga läbi. Kuulake ometi, kust ta selle seebi sai. Mina tean täpselt. Küsige vanadelt ja ärge loba ajage.»

Ning taat jutustas, kuidas asi tegelikult oli. Revolutsiooni ajal oli viinaköögi ladu põlenud. Tädi Palažka oli siis tulle karanud, seitse kasti seepi sealt välja toonud ja maa sisse peitnud. Nüüd muudkui kaevab välja ja laseb käiku.

Kui puhtaks küüritud lastekari oli külanõukogu ette toodud, jättis tädi meid tänavale, ise aga astus otsustaval sammul uksest sisse. Ühe hetkega liibusime vastu kõiki külanõukogu ukse- ja aknapragusid, et näha ja kuulda, mis sees toimub.

Külanõukogu esimees Tsurka hüüdis meie Revolutsiooni-tädi nähes:

«Jälle tulid siia? Hull eit! Mis sul vaja?»

«Põlõp,» pöördus tädi Palažka külanõukogu esimehe poole. «Tuled sa välja laste juurde?»

«Ei, ei tule!» põrutas Tsurka näost tumedamaks muutudes.

«Aga mina ütlen, et peaksid tulema,» püüdis Palažka teda veenda.

«Hull eit!» käratas mees talle vihaselt otsa põrnitsedes. «Tahad mind üle kogu küla kuulsaks teha?»

«Kui sa välja ei tule, küllap siis teengi! Pead lastega kõnelema. Need on ju kehvikute võsukesed... Räägi nendega, ega su keel sellest kuiva... Ütle, et praegu on uus võim, et oled selle eest ise võidelnud. Jutusta, kui raske oli tsaari ajal elada. Lubad, et nad õige pea

koos isade ja emadega kommuuni astuvad... Tule välja, ega su jalad sellest kulu...»

«Olen nende isade ja emadega küllalt kõnelnud igasugu kokkutulekutel, kus nad mulle kriitikat ja enesekriitikat teevad. Pean ma siis veel laste ette minema? Kasvagu aga pealegi. Remondime koolimaja ära ja ajame nad sinna. Aga keksu ma nendega mängima ei hakka ja partei mind selleks ei sunni. Kao siit, ütlen ma sulle, või muidu panen su kartserisse... Näe, mida välja mõtles! Inimesed naeravad, aga tema mõtleb, et tõega midagi asjalikku teeb.»

«Aga mina ütlen, et sa tuled laste juurde,» ei andnud tädi Palažka järele, «sest muidu võtan su esimehe kohalt maha. Lähen kõige tähtsama sekretäri juurde ja võtan maha.»

«Mis? Sina võtad mu maha?»

Tsurka haaras tädi Palažkal õlast ja tõukas külanõukogu uksest välja.

Me seisime sealsamas kõrval ja meil oli Tsurka pärast hirmus häbi.

«Küll ta teinekord kõneleb teiega, lapsukesed,» lubas tädi, «praegu on ta väga kinni.»

Me teesklesime, et polnud midagi kuulnud ega näinud.

«Pole viga, tädi Palažka, küll me teinekord kuuleme, mida onu Tsurka räägib,» nõustusime.

Kes ta siis on, see tädi Palažka ehk Kultuurirevolutsioon nagu külarahvas teda hüüab? Kust külast ta pärit on? Abielus või üksik? Millega ta sellise austava nime ära on teeninud?

Palažka oli maast madalast palgatööline. Töötas pruulijana Trõgai viinaköögis. Abiellus Morõntsõst pärineva pärisorise talupojaga, kes olevat isegi Tarass Ševtšenkot tundnud ja osanud temast palju jutustada. Tal oli neli last. Epideemia ajal hukkusid mees ja kõik lapsed üksteise järel, tema aga jäi kogu eluks üksikuks.

1905. aastal tuli ta Kiievisse palverännakule. Kord nägi ta turul enda ees kena härrasmeest, kes oleks just nagu maa seest välja kasvanud. Väikest kohvrit tädi Palažkale ulatades oli mees lausunud:

«Tädike, nuhid on kannul. Võta ja peida ära.»

Mees viskas kohvri Palažka jalge ette maha, küsis

kiiruga aadressi ja kadus. Politsei piiras turu sisse ja korraldas läbiotsimise. Erutusest poolsurnud, istus tädi Palažka kohvrile, mis jäi tema seelikute alla varju, ning pääses kuidagi läbiotsimisest. Sammus siis tuntud radu mööda Kiievist piki Dneprit koduküla ja peitis ohtliku kandami. Nüüd alles rahunes ta maha. Varastama ei tulnud temalt seda keegi, sest ta oli liiga vaene ja kurjategijad läksid niisugustest inimestest kaarega mööda.

Mitu aastat ootas Palažka härrasmeest, ent too ei ilmunudki enam välja. Kui juba igasugune lootus kadunud oli, et mees tuleb, ronis naine pööningule ja tõi kohvri alla. Ta kattis akna kinni, lukustas ukse ja avas kohvri. Seal olid värvi järele lõhnavad paberid ja raamatud. Põhjas lebas lopsakate narmastega ääristatud must lipukangas. Nähtavasti oli mees talurahva hulgast pärit, mõtles Palažka, miks muidu oli ta kangale talupoja sirbi ja mitu viljapeadega rukkivihku maalinud! Ja üles nurka veel tähekese kinnitanud. Naine oli kirjaoskamatu, kuid aimdus ütles talle, et see mees, nii nagu Ševtšenkogi, võitles tsaariga vaeste pärast. Palažka võttis ühe lendlehe ja läks sellega võõrasse külla kooliõpetaja juurde, kellele ta pesu pesi.

«Mis asi see on?» küsis ta õpetajalt.

Õpetaja luges lehekese läbi ja ütles muiates:

«Vandenõu. Kui see sinu juurest leitakse, tädi, saadetakse sind otsekohe Siberisse ja sinna sa jäädki.»

Tädi Palažka tundis, kuidas hirmujudinad üle selja jooksid. Ta ütles õpetajale, et oli paberi oma küla koplist leidnud.

Hiljem mõtles ta aina sellele, kuidas kohvrist leitud varandus õigete inimeste kätte toimetada. Õpetajagi oli öelnud, et see olevat vaeste jaoks kirjutatud. Kuhu lipp peita? Kellelt seda küsida? Ta hakkas öösiti meest Kiievi turult unes nägema, kes käskis tal need paberid rahva hulgas laiali jagada, lipp aga Kiievisse tuua. Siis otsustas tädi kohvri kogu täiega üliõpilastele anda. Võttis kohvri kätte ja läkski Kiievisse. Palažka seisis parajasti turul ja pidas aru, kust üliõpilasi leida, kui ta järsku võpatas. Tema kohale kummardus keegi kena mees ja küsis:

«Mida müütad, tädi?»

Palažka tõstis silmad, jah tõesti: tema ees seisis toosama mees.

«Tõin teile kohvri ära,» sõnas naine vaikselt.

Mees tõmbus näost kahvatuks ja andis peanoogutusega märku, et naine talle järgneks. Nad jõudsid mingi uhke ehitise juurde ja astusid sisse. Neile tuli vastu kaks hästiriietatud meest ja kaks meistrimeest. Saanud teada, et kadunud lipp on üles leitud, rõõmustasid nad väga. Lõbusalt ja sõbralikult vaatasid nad tädi Palažkat, kes oli nende kirjanduse ja lipu päästnud, pärisid tema elu-olu üle ja kuulasid tähelepanelikult, mida ta neile jutustas.

Tädi Palažka läks koju tagasi, ilus punase-valgekirju lehm köie otsas. Selle olid revolutsioonimehed talle tänutäheks ostnud. Kodus suudles ta lehma karvast koonu, silitas teda ja pesi udarat, õnnepisarad silmis, sest oli nüüd lehma perenaine ja käskija.

Viie aasta pärast puhkes revolutsioon. Kui viinaköögi laohoone põlema läks, tõi ta sealt seitse kastitäit seepi välja ja peitis need aeda maa sisse. Alles kahekümnendal aastal hakkas ta seepi maa seest välja kaevama ja kasutama. Lehma võtsid deniikinlased ära ning tädi Palažka mõtles kaua, kas ei peaks seebi maha müüma. See oli hästi kõrges hinnas ja ta oleks saanud endale uue lehma osta. Ent ta heitis selle mõtte peast. Hakkas külast külla käima, lastel juukseid lõikama ning pisipoisse ja -tüdrukuid pesema.

See on kõik tädi Palažka kohta. Ta suri Trõgais ja sinna ta ka maeti.

Pärast Isamaasõda käisime Miraga tema haual ja viisime lilli.

Nii sa elasid — jalge all oli sul maa, pea kohal päike, unustamatu tädi Palažka . . .

Rõõmsate, päikeseliste lapsepõlvemälestuste kõrval meenub mulle üks nukker lugu.

Sergi eest salaja olid vennad Golodid kirjavahetuses paljude Venemaa paikkondadega, et poisi vanemaid leida. Kuid kõikjalt tulid troostitud vastused. Keegi ei teadnud neist midagi. Sergil endal oli väga vähe meeles. Poisi sõnade järgi olid tema vanemad hukkunud 1912. aasta suvel demonstratsiooni ajal mingi jõekese

kaldal. Vanemate nimesid ja perekonnanime ei suutnud ta meenutada.

«Kust siis perekonnanimi Bussõgin pärit on?»

«Tädi Lukerja Kostromast ütles, et see olevatki mu perekonnanimi.»

«Aga kus tädi ise on?»

«Surnud.»

Väikese Sergi olid võõrad inimesed Siberist ära toonud ja ta ema õe Lukerja hoole alla andnud.

«Kus sa sündinud oled?»

«Vangis.»

«Kust sa tead, et vangis?»

«Tädi Lukerja ütles: «Sinu ema oleks vangimajas üles poodud, kui sina poleks tal seal sündinud . . .» Hiljem ütles ka vanaema: «Mu vaesekene, oled vangimajas sündinud.»»

«Mis, vanaema? Kus ta praegu on?»

Seda aga Sergi enam ei mäletanud.

Mällu olid sööbinud pildid punaste lippudega inimsummast ja laskudest. Ema oli teda kätel kandnud. Isa oli kõndinud esimestes ridades, lipp käes, ja laulnud. Surmavalt haavatud ema laskunud vaevaliselt ühele põlvele ja sosistanud: «Roni, Serjožake, minu sülest maha ja jookse koju.» Siis kukkunud ta maha ja oligi surnud. Kiriku juures lebanud, lipp käes, mahalastud isa — Rubljov.

«Missugune Rubljov? Ütlesid ju, et su perekonnanimi on Bussõgin.»

«Ütlesin küll, aga kus ma tean. Ehk oli hoopis isa varjunimi Rubljov, aga tõeline nimi Bussõgin. Aga võib ka olla, et ümberpöördult. Ema kutsuti Golubõtsjaks*, seda mäletan ma hästi. Ema juures käisid mingid inimesed, tuvid käes. Tegid majaukse lahti ja hüüdsid: «Vabandage, ehk soovite endale tuvikest muretseda, Golubõtsja?» Mind aeti siis majast välja ja kaua kõneldi millestki sosinal.»

Kord ütles Sergi, et ema perekonnanimi olnud Samoilovska. Tal oli palju asju sassis. Arvesse võttes, et poiss oli peaaegu viis aastat kodutuna mööda Venemaa avarusi ringi kolanud, oli täiesti võimalik, et ta võõraste inimeste revolutsioonilised teened oli üle

* Golubõtsja — ukraina keeles ematuvi. *(Tõlk.)*

kandnud oma vanematele, keda vaevu mäletas. Ent juhus aitas Goloditel Sergi elulukku selgust tuua.

1921. aasta juunikuu algul ilmus külla nagu välk selgest taevast hulkur Aljoša Sokil, nüüd juba paarikümneaastane, jalad veriseks käidud, ise üleni haavades ja kärnades. Tema nägu oli tihedatesse pulstunud karvadesse kasvanud. Tundus, et ta sügavsinised silmad peente kulmude all kuulusid hoopis teisele inimesele. Võidunud juuksepuhmal ilutses ebamäärast värvi barett.

Lihtsalt õnneliku juhuse tõttu ei sattunud ta Sergi peale, kes samal ajal majas oli. Õues askeldasid vennad Golodid.

«Hei, teie, kelmid!» hüüdis Aljoša. «Kas olete kurdiks jäänud või?»

Imestunult astusid vennad värava juurde ja küsisid, mida tulnukal vaja.

«Kuidas mida?» karjus tundmatu neile. «Tulin oma sõbrale järele.»

«Missugusele sõbrale? Oled sa, hea inimene, ahjult alla kukkunud ja pea ära põrutanud?»

«Kas Sergi Rubljov on teie juures?» röögatas saabunu.

«Missugune Sergi Rubljov?»

«Missugune, missugune, teie õnnetud väikevenelased, vereimejad, ahnepäitsud! Nõuan Sergi Rubljovi! Kas see mees on teie juures? Kui pole, siis kutsuge Sergi Bussõgin siia!» Hulkur pahvatas laginal naerma.

Vennad vahetasid pilke ja mõistsid teineteist sõnadeta: Serjoža tuli päästa.

«Ah, kõneled sellest väikesest kurjategijast? Sellest kodutust, kelle meie ema Kiievist ära tõi?»

«Tollestsamast jah. Tulin talle järele.»

Mõistes memme jutustuse põhjal, et nende ees seisab Aljoša Sokil, olid vennad Golodid kõigeks valmis, et päästa Sergi sellest hirmsast noorukist, kes oli kõik inimliku kaotanud.

«Noh, eks sa siis otsi tuult stepis!» ütles vanem vend. «Sinu Sergi läks mingit Aljoša Sokilit otsima.»

«Läks Sokilit otsima? Mind, mind!» Seadnud käed just nagu palveks rinnale, ta lausa oigas: «Ta pole siis unustanud, läks mind otsima.» Ja hüüdis siis: «Oh te südametud närud! Õnnetud õigusemõistjad! Valetate

mulle. Võib-olla suri poiss teie juures nälga. Viige mind otsekohe tema hauale.»

Hulkuri silmad põlesid.

Siis segas Vassõl Malahtejovõtš end jutu sekka.

«Miks sa sõimad? Sinuga kõneldakse ilusasti, aga sina sõimled. Mis õigusemõistjad me sulle oleme? Vaat kui kutsun miilitsa või vean su sinna! Nutad siin mingit kurjategijat Sergit taga. Poolteist aastat sõi teine meie leiba, siis aga näitas meile pikka nina ja tegi päkad.»

«Ma ei sõimle, vennas!» urises Aljoša Sokil vastu. «Loivasin Moskvast siia. Lendasin üle kogu Volõõnia, kuni jõudsin Polesjesse, Javorivkasse. Tuli hirmus igatsus sõbra järele. Ent see pole peamine. Mul on üks asi temaga ajada. Tal vedas. Nüüd hakkab Serjoža nagu vanajumala seljataga elama. Panen ta hukkunud revolutsionääride laste kolooniasse. Frunze ise hakkab teda vaatamas käima, kättpidi teretama, õpetab kõiki keeli kõnelema ja kui Sergi suureks kasvab, määrab ta komissariks. Olen talle kuus kirja kirjutanud. Vastuse sain masinal kirjutatuna: surub kätt, et ma meelt ei heidaks ja jätkaksin Bussõgini otsimist, kelle isaga ta olevat hea tuttav olnud. See kiri on minu käes. Kohe võite lugeda.»

Hulkur otsis kaua ja põhjalikult oma räbalate taskutes ning kirja leidmata, mida ilmselt polnudki olemas, ütles, et on selle Volõõnia ja Polesje ürgmetsades ekseldes kaotanud. «Ja see polegi lõpuks tähtis. Külarahvas ei tahtnud, et ta oleks sihukeseks bandiidiks saanud nagu mina, nüüd aga ei lase see bandiit tal revolutsioonivastaseks elemendiks saada, väikekodanlikuks külatüübiks nagu teie ... hangeldajaks ja kulakuks.»

Nähes, et ta sõnad olid mõju avaldanud, pahvatas hulkur naerma.

Vennad vaatasid üksteisele otsa.

«Miks sa siis väravas seisad?» küsis Andri Malahtejovõtš. «Astu sisse ja ole külaline. Otsime sulle suupistet ja napsukest, ehkki sa meid väikevenelasteks sõimad.»

Andri Malahtejovõtš heitis alatasa üle õla pilke esiku poole, kartes, et Sergi võib kusagilt õue karata. Ta andis vennale märku, et see külalise aeda juhiks, ise aga läks majja, et Serjožat peita.

«Astu sisse, vennas, ära pelga, ega me hammusta,» palus noorem Golod väravat pärani lükates.

Ebalevalt ringi vaadates hakkas Aljoša Sokil Vassõl Malahtejovõtši järel astuma.

Andri aga, jõudnud majja, andis emale silmadega märku, et see hetkeks temaga esikusse astuks. Seal jutustas ta juhtunust. Sekleta kahvatas ja ütles:

«Päästke Sergi! Mäletan seda tolgust. Tõeline röövel.»

«Peitke Serjoža sahvrisse,» andis Andri Malahtejovõtš korralduse.

«Kohe, kohe. Ja et ta asjast aru ei saaks, siis peidame temaga koos ka teised lapsed.» Ta hüüdis Karelit, Mira-Maruškat ja mind.

Ent mina olin juba ammu ukse taha trepi alla pugenud. Ehkki kuulsin hästi, kuidas memm hüüdis: «Mendel, Mendel!», tormasin esikust õue, sealt aeda, kuhu Vassõl Malahtejovõtš koleda külalise oli juhatanud. Mu süda hüppas, meelekohtades tagus. Miks peideti Serjoža selle hirmsa inimese eest sahvrisse?

Kõrvus kumises hulkuri kähisev hääl:

«Ära karda, ega ma Sergit vargatööle kaasa tõmba. Niipea kui ta välja ilmub, läheb meil alles elu lahti . . .» hulkur vilistas. «Saad sinagi paraja noosi paari ratsu ostmiseks. Külarahval peavad hobused olema! Kuhu su vennas siis jääb? Lubas ju kõriloputust. Või olete juba ümber mõelnud?»

«Ei, ei, kohe pakume.»

Sekleta-memm ja Vassõl Malahtejovõtš lähenesid neile. Onul oli samagonniplasku käes, memmel aga pool leivapätsi ja veel midagi kausis.

«Ole terve, pojuke,» pöördus Sekleta hulkuri poole.

See hüppas püsti, kummardas vööni ja hüüdis:

«Et mu laternad peast välja kukuksid, kui see polnud teie, kes Serjoža minu juurest ära viis.»

«Kus sa need kolm pikka aastat hulkunud oled?» küsis vanatädi tasaselt.

«Aasta istusin Taškendi vanglas! Aasta Kaasani omas. Ja nüüd longin juba aasta otsa mööda teie Väike-Venemaad ja otsin Sergit . . .»

«Tundsin su otsekohe ära, Ljoša Sokil,» ütles memm tasa. «Sergi meenutas sind tihti. Peksin teda, panin keldrisse kinni, kuid ta ei suutnud sinuta elada. Ta

pettis meid, pani asjad kokku ja lasi jalga, et sind otsida.»

«Jooksis ära!» hulkuri nägu muutus rõõmsaks ja väljendas sellist eneseuhkust, et keegi ei osanud midagi kosta. Ta sosistas: «Minu vend, minu sõber, otsin su kas või maailma lõpust üles...»

Sel ajal kui onud samagonni kallasid ja memm leiba lõikas, lebas pätt rohul ja filosofeeris:

«Mõtlesin, et külarahval polegi südant sees. Kuid neil on süda ja hing olemas. Hulgun mööda ilma ringi. Juba kaksteist aastat. Mind on kohtu poolt süüdi mõistetud ja olen jalga lasknud. Minu elulugu on kirju.»

Ta hakkas ilma põhjuseta valjusti naerma. Kui naeruhoog lõppes, jätkas:

«Võin oma naeruga igale inimesele hirmu nahka ajada. Üks eideke isegi minestas. Ütles, et päästke mind temast, ta on vaimuhaige... Ning kukkus poolsurnuna maha... Nii on lood... See on nälgimise tagajärjel...» Ning järsku pani hulkur jälle niisuguse laginaga naerma, et võttis lausa kurdiks. Ta kõneles, et oli õppinud Kerenskilt niimoodi naerma, olnud tema juures teenriks.

Mul hakkas hirm, et ta on peast segane ja ma toppisin kõrvad hetkeks kinni, et tema naeru mitte kuulda.

Hulkur kummutas uljalt klaasi oma tumedast kõrist alla ja kaebas:

«Minu üle peeti omakohut.»

«Kes?» küsis Vassõl Malahtejovõtš.

«Eks teie omad, külarahvas.»

«Mille eest?»

«Selle eest, et oleme masuurikateks, pättideks ja kaabakateks muutunud.»

«Oled juba karistada saanud. Miks sa siis tööle ei hakka?» küsis memm temalt vaikselt. «Jää meile, ravin su terveks.»

Kuid hulkur oli juba jutuotsa üles võtnud ega kuulnud ta sõnu.

«Kohtasin Serjožat, kui see alles seitsmendat aastat käis. «Kelle oma sa oled?» küsisin temalt. «Ei kellegi oma.» — «Orb?» — «Jah.» — «Kust?» — «Kostromast.» — «Kuidas sa siis Sõzranisse sattusid?» — «Olin ühel pimedal taadil teejuhiks. Taat suri ja ma läksin oma teed.» — «Tahad minuga tulla?» — «Tahan.»

Käisimegi kogu maa läbi. Viis suve ja viis talve ei teinud ühtki pikemat peatust. Hommikul kõndisime jalad veriseks, õhtul oli juba mädanik sees. Nii me elasimegi... Tema kadunud ema, aadlik Hanna Korniivna Samoilovska, läks Rubljov-Bussõginile Siberisse järele, kui oli alles seitsmeteistkümneaastane. Järgnes oma õpetajale ja peigmehele. Seal väljasaadetuna nad abiellusidki. See oli Leena jõel.»

Nii hakkas purjus hulkur Sergi elulugu jutustama. Golodid kuulasid tähelepanelikult.

«Kord ütles poiss: «Läki Kostromasse ema sugulasi vaatama.» Jõudsime pärale. Aga sugulasi polnudki enam. Ema õde lebas surnuaial risti all. Tahvlilt lugesime: «Jumalasulane Glõkeria Korniivna Samoilovska, aadlik, sündinud 1888. aastal, surnud 1916. aastal. Rahu sinu põrmule.» Aga surnuaiale ei läinud me üksinda. Meid juhatas sinna mingi onu, muusikaõpetaja või koguni muusikaprofessor — Savlanti Adamovõtš, perekonnanime olen unustanud. Hakkas nutma, kui Serjoža tema juurde ilmus. «Suurte vanemate lapse tõite minu juurde,» ütles vana. «Aitäh teile, et ta leidsite ja kohale toimetasite.» Suurest rõõmust pidas taat pika kõne maha... «Kolm aastat pole ma mänguriista juurde astunud ja mänginud, täna aga teen seda, sest mu parimate õpilaste järeltulija seisab mu ees ja vaatab mind oma selgete silmadega. Tal on Petro Rubljovi silmad.» Vanamees istus klaveri taha ja mängis järjest läbi kõik maailma revolutsioonilised marsid.»

Vennad Golodid vahetasid pilke.

«Kes oli siis Petro Rubljov?»

«Ülikooli dekaan ja tuntud revolutsionäär. Petro Illitš Rubljov, parteilise hüüdnimega Bussõgin. Samoilovska parteiline hüüdnimi oli Golubõtsja.»

Purjus pätt sirutas end murul välja ja jäi peagi norskama.

«Mine, Vassõl, rakenda hobused ette. Viime selle külalise meie külast hästi kaugele, et ta eluilmaski enam jalga siia ei tõstaks.»

Vassõl Malahtejovõtš kiirustas minema. Kui ta tagasi tuli, oli hulkur juba ärganud ja arutas edasi:

«Inimeseks ma enam ei saa. Kas arvad, et teie mehed on mul ilmaasjata käed ja jalad puruks peksnud? Ei. Ikka asja pärast. Kiievis Žõtni turul varastasin härjad.

Ajasin nad Kurskini välja ja müüsin maha. Seal saadi mind kätte. Härgade eest saadud raha võeti ära ja mulle endale oleks ka äärepealt lõpp tehtud. Aga kellelt olin varastanud? Klassivaenlaselt. Kulakult . . .»

Pätt pani jälle laginal naerma ja see pidi teda peaaegu lämmatama.

Andri Malahtejovõtš ei julgenud venda üksinda kõrilõikajaga minema lasta ja hüppas ka ise vankrile. Nad sõitsid külast minema.

Kui ma aiast esikusse jõudsin, avas Sekleta-memm juba sahvriust, kus Sergi koos tšehhidega istus. Lävel hüüdis memm:

«Ohoi, Serjoža! Meie pojuke, Rubljov-Bussõgin! Kas need lapsed olid sulle töös ka abiks või ainult segasid?»

«Hästi töötasid, memm, hästi. Nii Karel kui ka Mira-Maruška. Aga kus Mendel Stolbõkov lulli lööb? Saatke ta minu juurde. Ehk annaksite igaühele lusikatäie suhkrut selle eest, et nii püüdlikud olime?»

Memm seisis lävel ja kuulas kasupoega, kelle ta äsja päästnud oli. Seisis, naeratav ja õnnelik, käed rinnal. Ma nägin ta silmis pisaraid, suuri kui kirsid, need veeresid suhu ja rinnale. Ja mis kõige imelikum — ta selged silmad naersid rõõmsalt, ehkki ta ise nuttis.

Õhtul, pärast seda kui Golodid olid tagasi jõudnud ja hobused lahti rakendanud, jutustasid nad memmele, et umbes kakskümmend kilomeetrit enne Gaigorodi olid nad käskinud hulkuril vankrilt maha ronida. See süganud end, pomisenud midagi endamisi, hüpanud siis maha ja unustanud isegi hüvasti jätta, hakanud kohe edasi astuma. Kuhu ta läks, ei tea keegi.

Nad vaatasid talle kaua järele, sügavalt tänulikud selle eest, et see inimene neile Sergi eluloos oli selgust toonud.

Õhtul tunnistasin memmele, et olin jutuajamist aias pealt kuulanud ja Sokilit ennast näinud. Memm oli väga ehmunud. Veensin teda, et keegi ei saa minult midagi teada, piinatagu mind kasvõi nii nagu Tarass Bulbat. Memm jäi mind uskuma.

«Vaata, pojuke, et sa seda iialgi kellelegi ei jutusta. Kui Sergi teada saab, võib ta nukrutsema hakata ja siit jalga lasta. Unusta kõik, mis kuulsid. Unusta ka selle hirmsa nooruki nägu ja naer. Pea meeles, et Sergi saatus on nüüd sinu kätes.»

Sel päeval olin kõige õnnelikum inimene maailmas. Hirmus võõras polnud meilt Sergit võtnud. Ja memm Sekleta Ivanivna ise oli mind uskuma jäänud.

Mulle meenub veel selline lugu.

Sekleta-memm seisab varbaia ääres ja vestleb inimestega.

Jooksen ka sinna ja jään memme kõrvale seisma. Nagu maa alt ilmub välja Omelko-väiksem ja lippab minu juurde. Me teretame vaikselt. Peale Omelko ei pööra mulle keegi tähelepanu. Ongi hea, mõtlen endamisi, nüüd kuulen ometi, millest inimesed kõnelevad.

Räägitakse mingist küla ja linna liidust, sellest, et linnatöölised tulevad külakehvikutele appi, et nad ei maga, vaid aina mõtlevad, kuidas meie jaoks masinad ära remontida, ja et varsti läheb elu ilusaks.

«Kui ometi talurahvas sagedamini oblastis käiks,» ütleb Jalõssei-taat, «töölistega nõu peaks. Siis asutaks niisuguse kooperatsiooni, kus vaesed ise saaksid kaubelda, võtaksid veski ja meierei antikristus Stolbõkovilt üle ja jahvataksid nii palju, kui vaja läheb. Meie aga istume oma külas ega võta ette sõitu Kiievisse või Kiievi taha, et vaadata, kuidas inimesed mujal elavad. Öelge ometi oma sõna, Sekleta-memm.»

«Need on targad mõtted. Andku jumal teile tervist, Jalõssei-taat.»

Kuuldes, et memm tema meest kiidab, tahab ka tädi Motrja endale kiitust ära teenida ning hüüab:

«Ja teie, neetud vedelvorstid, aina istute ja hoiate eitede seelikusabast kinni, kardate oma külast sammu kaugemale minna. Raputaks keegi teid ometi!»

«Ära riidle meestega, nadu, ära riidle,» ütleb memm tasa. «Nad on koos Leniniga kodanluse kukutanud, sina aga nead neid . . .»

Motrja peidab end Jalõssei selja taha.

«Noh, teenisid kiituse ära,» mõtlen endamisi.

Üks ätt, kes elab kaugel kopli kõrval, vehib oma lihava käega ja hüüab:

«Oleks vaja nõu pidada, kas saadame vana Stritšanjuki Lenini juurde Moskvasse või läkitame kellegi noorema.»

Otsekohe tõuseb kära.

«Mis te karjute?»

«Stritšanjuk, Stritšanjuk Lenini juurde Moskvasse!»

«Taat ei käi ju seda maad ära,» vastab memm.

Ka Jalõssei Rilja püüab kokkutulnuid veenda, et ei käi.

«Ega me taati üksinda saada, mingu kellegagi koos,» karjusid naised. «Las Stritšanjuk annab Leninile meie kingitused üle. Teiste kätte me ei usalda...»

«Aga mis siis, kui viia Stritšanjuk hobusega Moskvasse,» kostis kellegi nooruslikult helisev hääl. Kõik pöörasid ringi ja nägid meie õuel minu onupoega Sjunja Stolbõkovi.

«Palun rahvalt sõna,» jätkas Sjunja. «Tahan oma isiklike täkkudega meie saadiku Lenini juurde viia. Luban, et viin ta täie tervise juures kohale.»

Inimesed vahetasid pilke, kuid keegi ei teinud häält. Seda härraspoissi ei armastatud. Ning äkki hakkas Sjunja uuesti kõnelema, kiiresti, kõlavalt. Veri valgus talle näkku.

«Olen juba kõik läbi mõelnud. Rakendame täkud vankri ette, võtame viis kotti kaeru, rahakest ka. Taat paneb oma kompsud lõhnava heina sisse ja istub vankrile. Kingitused on juba valmis. Lihtsate maanaiste töökad käed on säärased imeilusad mustrid valmis tikkinud, lausa imesta... Kui teie, Sekleta Ivanivna, ütlete rahva kokkutulekul Grintšakile ja oma poegadele, et olen vääriline Stritšanjukki Moskvasse viima, küll ma siis kihutan... Kuu aja pärast tulen taadiga tagasi. Ka minu isa rõõmustaks, kui te mind usaldaksite...»

«Sinu isa!» kostis kellegi rahulolematu hääl. «Ära sa temast meile siin loba aja...»

Sjunja võpatas.

«Minu onu oli revolutsionäär! Laske ka minul Moskvas korraks meie juhi kõrval seista ja mu elu muutub. Möödunud nädalal oli mu sünnipäev, olen juba kuueteistaastane. Isa kinkis mulle täkud... Ütlesin talle, et tahan Moskvasse sõita. Isa vastas: «Nad on sinu omad, sõida kuhu tahad.»»

Inimesed kuulasid Sjunjat süngete nägudega.

«Miks te vaikite?» küsis Sjunja anuvalt.

«Sjunja,» kostis Sekleta-memm. «Sinu juures käis Parasjuta, et laenaksid talle hobused põllu kündmiseks. Aga sina ei andnud. Jätsid lese ja kuue lapse põllu kündmata.»

«Ma ju ei teadnud, et teie saatsite,» hüüdis Sjunja valuliselt.

«Kas te tõesti usaldate kodanlasele, et ta meie saadiku Lenini juurde viiks?» küsis Sergi teravalt. Ning jätkas siis tuliselt: «Et kapitalismi jäänus veaks meie saadikut? Ärge laske! Ennemini lubage minul minna...»

Ta hääl katkes. Nooruk mõistis, et inimesed ei saada teda Moskvasse. Ka siis mitte, kui ta taadi oma õlul sinna kannaks. Kogu küla teadis Sergi minevikku.

Kohale jõudis Tsurka ja küsis karmilt:

«Mis rahvakogunemine see siin on?»

«Algul tuleb teretada,» märkis keegi inimeste hulgast.

«Ma küsin, mis miiting see on? Kes selle kokku kutsus?»

«Omaalgatuslik miiting!» kuuldus irooniline hüüe.

«Mis jutt see on? Kas tahate minuga nalja teha või? Minge laiali. Ma ei taha teie pärast ülemustelt peapesu saada.»

«Mine õige, Tsurka, sinna, kuhu sa minema hakkasid,» ütles Sekleta. «Kas meie sind kuidagi segame? Tulid inimesed kokku, et kõnelda sellest, mis kellelgi südamel. Sina ju rahvast kokku ei kutsu, kardad, et sind äkki esimehe ametist maha võetakse.»

Tsurka kehitas õlgu ja lahkus.

«Nii nagu tuli teretamata, nii ka läks hüvasti jätmata.»

«Kooli pärast ei muretsegi...»

«Silla ehitamise ja kirjaoskamatuse likvideerimise peale ei mõtlegi...»

«Aga mille pärast ta, memm, üldse muretseb?»

«Oma linnukese, tulilinnukese pärast...»

Inimesed naersid laginal.

«Kutsume inimesed kokku ja kõneleme...»

«Aga kas te ei arva, Sekleta-memm, et oleks õige aeg ta minema kihutada? Kõigil on ju temast viland...»

«Peame nõu,» vastas meie memm.

Inimesed jätsid hüvasti ja läksid laiali, ainult Rilja naine jäi veel sinna.

«Kõneldakse, memm, et Sergi käivat külas ringi ja rääkivat igasugu jaburdusi. Kas tõesti saavad inimesed sihukese õnne osaliseks?»

«Aga millest ta siis kõneleb?» läks vanatädi ähmi täis.

«Kas te siis oma Sergit ei tunne või? Käib teine tarest tarre ja pajatab, et küladesse toodavat mingisugused masinad. Moskvast kohe, Lenini juurest, et talutarede seintele kinnitatavat mingid kastid nuppudega. Vajutad ühele nupule — hakkab inimhäälega kõnelema, vajutad teisele, süttib nii nagu taevalaternast valgus toas põlema, petrooli pole enam tarviski.»

«See on ju hea, las aga käib ja kõneleb inimestele,» hakkas memm naerma. «Serjoža võtab need kuuldused ajalehest. Ta on hirmus teadmisjanuline.»

«Tulin eile põllult ega pannud tähele, kuidas hobusel rihm jala ära hõõrus. Seal aga tuleb Serjoža teed mööda ja hüüab: «Kuidas te sõidate? Revolutsioonil on niigi veoloomi vähe, teie aga piinate hobust!»»

«Oota, oota, lase ka minul sõnakese kosta!» lausub Motrja-eit, lükkab taadi oma võimsa käega kõrvale ja astub lähemale. «Tuli poiss Jalõvuda-eide juurde ja ütles: «Osutage, tädi, revolutsioonile teene. Andke oma maja revolutsioonistaabile.» — «Aga mis asi on staap?» küsis vana. Poiss seletas talle. «Aga miks tahad sa siis raamatuid ja ajalehti minu tares lugeda ja mitte Sekleta omas?» päris ta. Serjoža karjus talle kõrva: «Seal on nii kitsas, et pole kohta, kuhu astuda!»»

«Kas ta siis oma maja ei annagi talle?»

«Ei anna... Ning hakkas siis poiss eidele igasugu muinasjutte pajatama masinatest, mis ise lehmi lüpsavad, pesast, kuhu asetatakse korraga seitsesada muna, kaetakse sooja vaibaga kinni ja kui pärast lahti tehakse, on munade asemel elavad tibud... Aga eit ei usu. Sergi vannub jumala nimel, taob rusikaga vastu rinda, et see on sulatõsi.»

Jalõssei-taat tõukas oma naise uuesti ebaviisakalt kõrvale ja pajatas edasi:

«Kohtasin eile tädi Jalõvudat, see ütles: «Astu, Jalõssei, Sekleta juurde sisse, las saadab Sergi minu juurde. Olen nõus oma maja staabile andma.»

Sekleta ja Motrja naeravad valjusti. Jätavad siis hüvasti ja lahkuvad.

Rajooniajalehes «Kommunismi Koit» trükiti ära kirjutis «Külanõukogu esimees soosib lurjuseid». Selles kõneldi Grõgori Stolbõkovist, Tsurkast, minu emast ja minust:

«Veel pole soontes tardunud štšorslase Eina Markovõtš Stolbõkovi veri, kes 1918. aastal langes vaprate surma, kui tema oma küla mees ja polgukaaslane Põlõp Jevmenovõtš Tsurka, praegune külanõukogu esimees, soosib juba kulakuid ja spekulante, lurjusest poemeest Stolbõkovi, kes noorema venna lese läbi peksis ja koos lapsega oma majast välja ajas. Ütles, et kuna tema vend on surnud, pole lesel kohta kuuetoalises majas, kus ta senini elas. Omamata vajalikke vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks, peab lesk üürima eluaset või lootma inimeste lahkusele, ehkki tal on täielik õigus poolele majale, kust nad pojaga välja aeti. Palume ajalehes avaldada tänu kehvikute komitee liikmele Sekleta Ivanivna Golodile, kes otsekohe osutas lesele ja ta lapsele tasuta materiaalset ja moraalset abi. Palume veel ajalehes teha elanikkonnale teatavaks külanõukogu esimehe vääritu teguviisi: ta soosib klassivaenlast, annab talle õiguse peksta ja majast välja ajada revolutsioonisõduri naist.» All seisis: «Garassõm Klotšja».

Kui see lugu meie majas ette loeti, hakkasin valjusti nutma ja karjuma:

«Ma ei lähe siit kusagile. Mul on siingi hea!»

Alles pärast seda, kui olin laua all oma isu täis nutnud, valas memm mulle klaasi piima, pani sinna väikese lusikatäie suhkrut ja ütles: «Söö algul, siis räägin sulle midagi.» Jõin kiiresti piima ära, lakkusin keelega ka suhkru ja jooksin tema juurde.

«Tahtsin sulle öelda,» pöördus ta minu poole ja silitas mu pead, «see on sinu maja ja keegi ei aja sind siit minema. Kui tahad, jää meie juurde. Aga kui ema soovib, võib ta oma majja tagasi minna.»

«Hüva!» ütlesin mina. «Mingu kui tahab, aga mina jään.»

Andri Malahtejovõtš astus meie juurde ja tõstis mu kõrgele õhku.

«Sa oled ju meie oma,» ütles ta, «jää siia.»

Sel päeval pühitsesin oma võitu.

Järgmise päeva õhtu eel teatati meile, et võime

emaga oma majja tagasi pöörduda. Meile eraldati kaks tuba. Ema oli väga õnnelik, mina aga nutsin salaja ega kõnelnud temale oma otsusest.

«Nüüd, poja, on meil oma eluase. Näed, kuidas küla meie eest välja astus,» rääkis ta mulle. «Oled sa õnnelik, et me oma majja tagasi läheme? Heal tädi Sekletal on niigi kitsas, maja rahvast täis, ja meie sinuga tolkneme veel ka jalus. Oled rõõmus, pojuke?»

Vastasin, et olen, ehkki teadsin, et varsti valmistan emale esimese valusa pettumuse.

Mõtlesin kaua, lõpuks jõudsin otsusele, ja jooksin otsekohe onu Garassõm Klotšja juurde. Ta tagus parajasti adratera. Seisin lävel ja ootasin, kuni ta lõpetab.

«Kas te teate, mida tegite?» küsisin ma temalt.

«Mida nimelt?»

«Teie ju kirjutasite ajalehte meie maja kohta?»

«Mina jah . . .»

«Miks te seda tegite?»

«Oli vaja ja kirjutasingi, väikemees! Sinu isa oli minu sõber.»

«Me peame nüüd oma majja elama minema!» karjusin ma erutatult.

«See on ju tore, rõõmusta! Milleks ma siis muidu kirjutasin, sa naljatilk. Kehvikud ei taha, et sa emaga mööda võõraid maju hulguksid, tahavad, et teil endil kodu oleks. Mine lippa ringi, kepsuta ja hirnu nagu noor sälg.»

«Kuidas te saate veel naljatada? Meil oli seal hea elada . . . Minu ema õpetati tööd tegema. Ka mulle õpetatakse töö selgeks. Memm lubas, et minust saab kõige tugevam sepp maailmas. Minge rajoonikeskusesse ja võtke oma artikkel tagasi.»

Sepp pahvatas valjusti naerma.

«Miks sa mind sunnid? Rajooni ma ei lähe. Ja maja antakse teile tagasi. Hakkad Goloditel külas käima. Saad nende soojust ka kauge maa tagant tunda. See on sulatõsi, ära seda iial unusta, olen ju sepp. Mine nüüd, pojuke, sest sepikojas on praegu palju tööd, just nagu lõikuse ajal veskis.

«Nii ta on,» mõtlesin ma teel. «Sepp keetis pudru valmis. Temal naer, aga minul pisarad.»

Sel hetkel, just nagu kiuste, tuli mulle Hivrja Ossõpivna vastu. Ma jäin seisma ja küsisin:

«Kas olete juba otsustanud samagonni tegemise maha jätta või ei? Ütelge, enne kui ma kurjaks saan.»

«Ah, sina luukere sihuke!» hüüdis raevunud eit. «Ka sina ei lase mul enam elada! Et sa koolerasse kõngeksid!»

«Vaadake mul ette,» karjusin talle, meenutades kõiki Sergi suust kuuldud sõnu, «muidu paljastan teid kui kõige suuremat kontrat!»

Tol hetkel ei tundnud ma ennast isegi ära. Mis oli minuga juhtunud, kust ma küll selle julguse võtsin?

«Paljastan teid . . . Teie poeg on bandiit!» karjusin talle näkku.

«Püha taevas!» lõi eit risti ette. «Maailm on täitsa hukka läinud. Mine aga mine, poiss, oma isa teed, küll siis teiba otsas ripud, kui valged tulevad. Mädaned mullas koos oma aktivistidega.»

Ma ei saanud isegi aru, kuidas äkki eide tugevate käte vahele sattusin. Mulle lõi ninna pärmi ja humala lõhn. Tegin tohutuid jõupingutusi, et haardest lahti pääseda, kuid mõistsin, et see on asjata. «Säh sulle, selle sinu tarkuse eest!» virutas eit mulle rusikaga selga. Hoop anti kogu jõust.

Tõusin, raputasin end ja karjusin talle järele:

«Oodake, neetud kontra, küll ma seda teile veel meelde tuletan!»

Koju lonkides lohutasin end sellega, et püüan edaspidi Hivrja kätte mitte enam sattuda. Otsustasin oma häbist mitte kellelegi kõnelda, isegi Sergile mitte.

Ütlesin emale, et jään Golodite juurde ja me läksime põhjalikult riidu. Ta polnud nõus ilma minuta tagasi kolima. Ema tahtis mind isegi vist lüüa, tõstis juba käe, kuid pistsin karjuma, et ei igatse sugugi ei «meie nuhtluse» ega ka onunaise Eva järele, et kui tema igatseb, siis rutaku nende juurde, mul on aga siingi hea!

Ema hakkas mind keelitama, et poolt keldrit, poolt kuuri ja isa kirsipuud — kõike seda minevat meil vaja, kui suureks kasvan ja talle minia majja toon. Ma ei nõustunud ikkagi, ütlesin, et ei kavatsegi abielluda. Kuid siis meenutas ema just nagu juhuslikult millegipärast Mirat. Punastasin otsekohe.

«Tahad, võtame ka Mira endi juurde,» ütles ta. «Oled nõus?»

Kuid jäin kindlaks.

«Võta Mira ja ela temaga kui tahad. Mul on siingi hea.»

Tõmbusin turri nagu kalkun ja läksin aeda, kus mängisid Mira-Maruška ja Karel. Veidi aja pärast olime nii mänguhoos, et unustasin kogu maailma.

Õhtul ronisin laua alla ja hakkasin ohkama, et emal hinge täis ajada. Las inimesed näevad, kuidas ma kurvastan. Pererahvas taipas otsekohe, milles asi seisab: mu ohked olid sagedad ja liiga tugevad. Ma ei säästnud kopse, vaid tõmbasin nad õhku täis ja pressisin siis niisuguse jõuga tühjaks, et laudlina ääred lõid lehvima. Ema ütles, et jätaksin ohkamise järele, ent mina olin kangekaelne kui eesel.

«Oh sind, jonnipunni, jäta ometi kord see ohkamine,» ütles Sergi mulle vaikselt. «Häbi kuulata, kõik naeravad sind, Mendel.»

«Pole sinu asi!» porisesin talle vastu. «Ise tean, mis teen!»

Lõpuks tüdines ema nendest ohetest. Raevunult jooksis ta laua juurde ja põrutas mulle jäisel häälel:

«Jäta järele! Ohkasid ja vigurdasid, aga nüüd aitab.»

Vastasin talle nutusel häälel:

«Kust siis inimesed teada saavad, et olen kurb ega taha ussipesasse tagasi minna.»

«Küll näitan sulle veel «ei taha»! Vaat kus mul miljonär väljas! Lähed oma majja nii mis müriseb.»

Ema sõnade summutamiseks hakkasin taas ohkama. Vastuseks aga kõlas niisugune naerulagin, et korrapealt vait jäin. Kogu pere naeris. Naer mürises valjusti üle kogu tare. Olin võidetud. Mul oli häbi, et teised naersid. Istusin kaua omaette, siis uinusin.

Ema soojad käed tõstsid mu laua alt välja ja asetasid memme lõhnavate linade ja patjade vahele.

Mõne päeva pärast rakendasid Nebõibatko-taat ja Jalõssei Rilja Golodite hobused ette ning taadi «jumal olgu meiega» saatel kihutasid nad külast minema.

Golodite perekond ja hulk talurahvast tuli saatma oma kullereid suurde Ukraina linna Kiievisse, mis asus kuulsa Dnepri järskudel kallastel, et tuua sealt

külla tehasetööline. Motrja-eit jooksis esimesena väravà taha ja õnnistas külateed ristimärkidega. Jalõssei-taadi märsis ilutses suur leivapäts mitme soolatuutuga ja uhiuus käterätt, mille eit oli selleks puhuks välja õmmelnud. Käterätil annab taat Kiievi «Arsenali» õuel leiva ja soola töölistele. Pärast seda esitab ta palve, et liidu loomiseks linna ja küla vahel saadaks tehas meile töölised kohale.

Küla hakkab tehast abistama mitmesuguste toiduainetega, töölised aga küla hea nõu ja masinatega.

Motrja õnnistas veel kord teed ja hüüdis:

«Tooge, kallid saadikud, meile mõni tõeline töömees, kuid mitte nii väga noor, ennemini vanapoolne.»

Tüse mustavurruline nooruk Mõtja, kulak Štšõgoli poeg, Omelko-noorema vend, keerutas end juhtnahast saabaste kõrgetel kontsadel tüdrukute ees ringi. Saapad kriuksusid tal nii tugevasti, et isegi kolmandas õues oli kuulda. Nooruk kostis:

«Ainult ärge te naisi meile siia tooge, muidu jätavad meie omad toidukeetmise sinnapaika ja hakkavad puha komissarideks.»

Valgepäine tüdruk, Ratšõhha-eide tütar Olenka, haaras tal kalifeepükste säärest ja hüüdis:

«Et sul suu kinni külmuks, va laiskelajas! Jahvatad oma totra veskiga ei tea mida... Noh, tüdrukud, näitame talle, mida tähendab naine ja komissar!»

Ühe hetkega piirasid nad noormehe sisse, näpistasid ja kõditasid teda ning lasksid ta kohta nii mõnegi terava sõna lendu. Nooruk suutis end vaevu nende käest lahti rabelda ja üle aia hüpata, nii et vilkuma jäid vaid tema lillad kalifeepüksid.

Veel kaua kõmises Golodite õuel jutuvada ja naer. Astusin väravast välja ning nägin Sergit koos Kareli ja Mira-Maruškaga.

«Štšõgolile tehti liiga,» ütlesin Sergile.

Sergi vaatas mulle kurjalt otsa.

«Loll oled, kui seda räägid. Kas see uljaspea on siis sinu meelest rahutuvi? Ta on nagu vastik kärnkonn, kes krooksub soos. Ta agiteerib ju avalikult Moskva vastu...»

Sergi pani Karelile ja Mira-Maruškale käed ümber õlgade ja kõndis nendega aeda, ilma et oleks mind endi kampa kutsunud. Vaatasin neile järele ja suutsin

vaevu nuttu pidada. Tahtsin kangesti koos nendega aeda minna. Kuid uhkus ja solvumistunne hoidsid mind tagasi. Kuni ma seal seisin ja mõtteid mõlgutasin, jäi õu tühjaks. Surusin näo vastu maad ja puhkesin kibedasti nutma.

«Ei, nad ei armasta mind,» mõtlesin valuliselt. «Ka Mira ei armasta mind.»

Lõpuks rahunesin ja jooksin Prokopõhha-eide juurde, et aidata tal laps magama kiigutada. Ta askeldas ahju juures, oodates peret põllult. Kui laps oli uinunud ja ma olin veel mingisuguse töö ära teinud, jooksin Onõsja Kulõnõtska juurde ja hüüdsin:

«Kas mingit tööd leidub?»

«Leidub, pojuke. Tule aga lähemale.»

Astusin voodi juurde, kus naine oli juba peaaegu viis aastat halvatuna lamanud.

«Võta, pojuke, kruus, jookse tädi Mõronõhha juurde ja palu talt kalja. Mul tuli nii kange kaljaisu, et sure või ära . . .»

Haarasin hoopis suure kannu ja tormasin minema. Kaljaga tagasi, andsin haigele juua.

«Joo ka ise, pojuke, ta ju leivast. Täidab kõhtu. Annab jumal, saab sinustki tugev ja suur mees nagu sepp Garassõm.» Eideke teadis, mida ma igatsen. «Jah, jah, oled juba veidi kosunud. Joo, poja, kalja. Tule homme jälle ja puhasta mu oad, mina aga laman ja vaatan sind . . .»

«Hüva, tulen. Aga kas ma Mira tohin kaasa tuua?»

«Tšehhi tüdruku? Too aga mõlemad . . . Ma pole neid veel näinudki. Tahaksin tuttavaks saada . . . Vaesed orvud. Andku jumal Sekleta-memmele õnne, et ta oma suu kõrvalt ka vaeslastele leivapalukese annab.» Ning Onõsja puhkes nutma.

Homa Bezruki juures lahutasin ära kaksikud, kes asemel nattipidi kokku olid läinud. Majas polnud täiskasvanutest kedagi, kes oleks nad korrale kutsunud. Jõmmid olid teineteisel juuksetutid pihku haaranud ja nii hoogu läinud, et ei andnud endale aru, mida teevad.

«Mis te seal kaklete!» hüüdsin neile.

Kaksikud, kaks mustapäist poissi, ehmusid ja istusid patsti voodile, nagu poleks nende vahel midagi olnudki.

«Miks te teineteist tutistate?» riidlesin nendega karmilt. «Kus isa on?»

«Me ei tutista! Isa on rehetoas . . .»

«Vaadake ette!» Jooksin rehetoa juurde.

«Praegu sinu jaoks tööd pole. Kui homme tuled, leiame midagi,» lohutas mind Homa Bezruki. «Teen sulle väikese keti, hakkad mu eidega kootidega vilja peksma.»

Olin rõõmust lausa segane.

«Tehke kindlasti, onuke! Hakkan tingimata . . .»

Ta naeratas ja küsis:

«Kas inimesed sulle tööd ka annavad?»

«Annavad küll.»

«Aga kes käskis sul majades käia ja tööd otsida?»

«Vassõl Malahtejovõtš ja Sergi.»

«Oota!» lõi onu Homa endale peopesaga vastu laupa. «Siin on sulle siiski sobiv töö.»

Ta tõi mu keldri juurde ja ütles:

«Korista. Tööd on siin muidugi vähevõitu, aga kui juba kohale tulid, siis korista.»

Võtsin asja innukalt käsile. Seni kuni onu tubakakoti võttis ja endale plotskit keeras, kuni ta tuld lõi ja mõnuga suitsu sisse tõmbas, jõudsin mitu teivast ja lauda keldrist kuuri vedada, natuke põrandat pühkida ja koristada õled, mis olid sinna pudenenud. Kuulanud ära onu tänusõnad, kavatsesin juba õuelt lahkuda, kui tal midagi meelde tuli ja ta ütles:

«Istu veidi, aja minuga juttu . . .»

Onu Homa viis mu majja, kus kaksikud voodis jälle kaklesid. Isa põrutas neile peale, astus siis kirstu juurde, võttis sealt välja rohelise riidetüki, näitas seda mulle ja sõnas:

«Poisid saavad endale ilusad ülikonnad, mis?»

«Oi ja, väga ilusad!» vastasin.

«Mu eit ise õmbleb. Ostsin ka sinu jaoks. Püksteks jätkub. Eit õmbleb valmis . . .»

«Mis te nüüd! Pole vaja!» ütlesin häbelikult. «Aitäh, kuid pole tõesti vaja . . .»

«See on sulle selle eest, et sa oma käsi ei hoia ja inimesi abistad. Sina, väike Stolbõkov, oled tõesti tubli poiss! Ta viskas riide kirstu tagasi ja kordas: «Tule, eit võtab sult mõõdu . . .»

Mina, lollpea, ei osanud isegi tänada, vaid lasksin kiiresti jalga.

Pidin veel Omelko-noorema juurde jõudma. Ent nii-

pea kui Homa Bezruki juurest välja jooksin, kerkis Sergi minu ette.

«Kuhu sa kadusid?» küsis ta.

«Mine tee pealt eest!»

«Tohoh, kui kurjad me täna oleme!»

«Kurjad või mitte, aga ega ma oma sõprust peale sunni!» põrutasin vastu.

«No-noh, palju teid sihukesi kangeid toopi mahub? Ja kes te üleüldse olete? Kus elate? Mida sööte?»

«Mina olen Stolbõkov-noorem. Elan Sekleta-memme juures. Magan põrandal. Istun laua all. Pean putkedega sõprust. Aga sinuga ma sõber ei ole . . .»

«Oi-oi, kui kurjad me küll oleme!» kordas Sergi. «Niisugune sa siis oledki, Stolbõkov.»

Mulle jäi segaseks, kas olen hea või halb. Edasi lausus ta:

«Tähendab, sa siis jooksed Štšõgoli vahet, käid aga Omelko-noorema juures. Anna minu poolt tema taadikesele, kulak Omelko-vanemale, tervitused üle. Ütle, et «Aurora» annab varsti tema pihta paugu. Ärgu arvaku, et ta on unustatud!»

Serjoža lõi endale rusikaga rindu ja sosistas:

«Tahad Tsurkaks hakata? Pead kulakutega sõprust? Igavene kontra niisugune . . .»

«Ise oled kontra!» karjusin vastu.

«Ole vait, muidu saad kerepeale!» ähvardas Sergi.

«Katsu aga! Kas arvad, et mul kaitsjaid polegi?» hüüdsin talle. «Kehvikute komitee liikmed võtavad mu oma kaitse alla, Golodid aga panevad su keldrisse kinni. Mõistad?»

Sergi naeris nii, et koguni kükitas. Noh, naergu pealegi, peaasi, et ma talle kõik ära ütlesin, mõtlesin mina.

Ja juba seisingi ma Štšõgolite ukselävel.

«Näe, revolutsioon jõudis pärale!» võttis Omelko-vanem akna ees seistes ja küünega oma karvast rinda kraapides mu vastu. «Anna, jumal, meile patustele andeks . . .»

Omelko-noorem istus laua taga, tõusis mind nähes ja jooksis vastu. Ta pani mulle käe ümber õlgade ja nii me jäimegi temaga kõrvuti seisma.

«Oli sul ka igav ilma minuta?» päris väike kulakupoiss.

«Oli küll!» vastasin, ja panin talle käe kaela ümber.

Omelko-vanem aga seisis ja vaatas meid mõlemaid mingi seletamatu ilmega.

«Jeesus Kristus!» sosistasid ta huuled. «Nii, nii!»

Ning vanamehe kämmal hakkas jälle karvast rinda sügama. Siis tegi ta meile ettepaneku rehe alla joosta, vaadata uut hekseldajat ja rehepeksumasinat.

Rehekuuris kostis Omelko-noorem:

«Sa pole kaua meil käinud, esimest korda Golodite juurest.» Poisi hääles oli tunda nukrust.

«Esimest, esimest . . .» osatasin teda. «Võinuksid ka ise tulla.»

«Olen mitmel korral käinud, aga Sergi on mu minema ajanud.»

«Kuidas ajanud?»

«Ütles lihtsalt: «Sa oled kulak, kao siit! Sa pole Mendelile mingi sõber!» Ähvardas, et annab mulle nahapeale. Tead ju küll, missugused rusikad tal on . . .»

Omelko võtab mul tugevasti käest kinni ja viib aeda, meie küla suurimasse aeda. Oi, milline see küll on! Missugune siidine rohi, missugused puud! Kui palju sõstra- ja vaarikapõõsaid, tikreid! Ja kui palju ööbikuid ja teisi linde on selles aias! Aia taga on aga põld, millel pole otsa ega äärt. Põllu taga algab niit. Juba istumegi niidul väikese allika ääres, mis voolab kiirustades ei tea kuhu. Istume ja kõneleme ikka samast.

«Kas hakkad käima?»

«Hakkan . . .»

«Kui suureks kasvad, ega sa kulakuks hakka, Omelko? Ega?» pärin ma.

«Muidugi mitte.»

«Annad oma maa, aia ja põllu koos niiduga vaestele?»

«Annan.»

«Tubli poiss! Aga tead, kuidas meid hüüdma hakatakse?»

«Kuidas?»

«Me viime sinuga punase lipu ookeani teisele kaldale ning kõik ütlevad: Omelko-noorem ja Stolbõkov-noorem on väikesed kommunaarid . . .»

Tulvil lusti ja rõõmu, hakkame maadlema, ise aina kordame: «Kommunaarid! Kommunaarid!»

Mulle kangesti meeldib, kuidas miitingutel hääletatakse ja ma õpetan Omelkolegi käetõstmise selgeks.

«Minu isa miitingule ei lasta, ta on ju kulak,» kaebab Omelko.

«Ära kurda,» lohutan teda. «Andku isa kogu oma rikkus vaestele, küllap siis miitingul ka hääletama pääseb.»

Poiss ei vasta, jääb mõttesse.

«Vaata, Ksenofont läheb...»

Istume vaikselt põõsastes ja arvame, et ta meid ei märka. Kuid kulak hakkab tüli norima.

«Noh, tulge välja juttu vestma!»

Kartsime teda ega tahtnud põõsastest välja tulla.

Ta tõmbas mu jalgupidi välja ja küsis:

«Külvad revolutsiooniseemet Omelko südamesse, juudipoiss?»

Muutusin valvsaks. Ta sõimas mind alati niimoodi, ent seekord tundus see mulle eriti solvavana...

Ta tõmbas ka Omelko jalgupidi välja ja pani meid kõrvuti seisma. Nii me seal siis seisimegi, kaks kõhna poissi ja tema meie vastas — suur ja punapõskne.

«Nii, nii, kõigi maade proletaarlased, ühinege! Kas sa oled ka sellele mõelnud,» ütles ta ootamatult, «et niikaua kui päike taevas särab, on ukrainlased juute vihanud ja neid peksnud.»

«See on vale!» hüüdsin talle.

«Mis?! Sa, mädamuna, nimetad mind valevorstiks!»

«See pole tõsi!» karjusin vastu, omal silmad vees.

«Mis sa siis ristitud poissi võrgutad?» osutab ta Omelkole. «Miks sa talle kärbseid pähe ajad? Arvad, et ma ei kuulnud, kuidas sa teda siin agiteerisid? Ei, meie vahel ei saa rahu olla...»

«Vaesed inimesed peavad juute sõpradeks, aga sellised nagu teie vihkavad neid...» paiskasin emalt kuuldud sõnad talle näkku.

«Oh sa neetud idu, vaata, mida vanale inimesele ütleb!» Ta seisab vaevu jalul. Mõistan, et mees on purjus, taganen põõsastesse ja tõmban Omelko kaasa.

«Ah, või põgened, argpüks... Te kõik olete argpüksid... Tule aga lähemale, saan vähemalt ühe obaduse sulle anda... Küll isa Sõmon teile veel näitab.»

Teadsin, et Ksenofont oli Petljura juures teeninud ja võis kõigega hakkama saada. Haarasin Omelkol käest ja läksime eemale. Leidsime vaikse kohakese, istusime rohule ja hakkasime jälle juttu puhuma.

«Meil kodus kõneldakse kah alati teie omadest ja meie omadest,» kurtis Omelko. «Mina vaidlen isaga ja kaitsen teid, sest kõik inimesed on ühesugused!»

«Tule, jookseme,» ütlen Omelkole veidi aja pärast.

«Aiani...»

Ning me lippamegi. Mõne hetke pärast oleme juba kõik unustanud. Õnnelikud ja rõõmsad, keerutame ringi, naerame ja mängime nagu oskame...

«Räägin sulle midagi, ainult see on suur saladus,» ütlen oma sõbrale.

«Räägi.»

«Kas pead suu?»

«Pean!»

«Vannu!»

Omelko lööb risti ette.

Austan ja usun ristimärki. Tasa-tasa, nii et ma iseennast vaevu kuulen, hakkan rääkima.

«Meil elab Mira-Maruška. Me ristisime ta Maruškaks ümber...»

«On see saladus?» imestab Omelko pettunult.

«Ei, ei, kuula edasi. Ta on tedretähniline, aga kena...»

«Noh, ja siis?» ei mõista Omelko.

«Kõige ilusam maailmas. Kui ma talle lähedale astun ja silma vaatan, tõmbub mu süda kokku. Olen märganud, et see on alati nii.»

Poiss vaikib ja kuulab tähelepanelikult.

«Kui ma hommikul ärkan, jooksen otsemaid teda vaatama. Ja kui ta veel magab, istun ja ootan, kuni ta ärkab, silmad avab ja mulle otsa vaatab. Mu süda on siis just nagu rusikasse pigistatud...»

«Oled sa talle endale sellest rääkinud?»

«Ei...»

«Ära ütlegi!»

«Noh, mis sa nüüd...»

«Kui suureks kasvad, kas võtad siis Mira naiseks?» pärib Omelko.

«Jah, võtan.»

«Noh, lähme.»

«Lähme!»

Astume majja.

Štšõgolite juures on palju rahvast. Need ongi külalised, keda Omelko ootas. Kõik mehed. Neid

oli kuus. Kõik olid juba purjus. Naer, vali joobnud jutt...

«Kuule, vader!» hüüab Ksenofont Omelko-vanemale. «Kas mäletate Nebõibatkot?»

«Musiat?» pärib Omelko-vanem. «Kes siis Musiat ei mäleta? Ta kaitses oma rinnaga Petljurat, kaitses... Oli pärit Nedrõgailõvkast...»

«Kes võinuks arvata, et ta bolševike poole üle läheb, kes oleks võinud seda uskuda,» müristas Ksenofont oma hirmsatesse vurrudesse.

Omelko-noorem, nähes külaliste hulgas Ksenofonti, vedas mu seinaorva, kus me end kenasti sisse seadsime. Nägime kogu lõbusat seltskonda ja kuulsime, mida nad kõnelesid.

Laua otsas istus tähtsalt papp Taran, kelle sünged silmad põlesid alati mingi metalse läikega. Paremal pool pappi oli enda istuma seadnud külanõukogu esimees Põlõp Tsurka. Tema sinkjas nina reetis, et ta oli juba tublisti võtnud. Kord tõstis ta peekrit, kord keeras imepeenikest vurru. Tsurka kõrval istus külavelsker, toosama, kes armutult ekspluateeris Kobõlat ja tema rohkearvulist perekonda, eriti tema naist Solomiat, noort rinnakat kaunitari, lastes tal oma ruume pesta ja andes selle eest ainult ühe hõberaha. Velskril oli seljas sõjaväefrentš, jalas sinised püksid. Ta tukkus ja kollakas ila tilkus tal suust. See oli hirmus vastik, kuid miskipärast ei pööranud keegi kohalviibijatest sellele vähimatki tähelepanu. Papist paremat kätt istus hirmus Ksenofont, tema taga keegi tundmatu mees kolme armiga lihaval näol. Tema poole pöördusid kõik sõnadega «kallis külaline». Külalise kõrval istus «meie nuhtlus», minu onu Gerš Stolbõkov, ilma kelleta ei peetud ühtki pidu. Ta oli ka juba tublisti joonud, punetas kui keedetud vähk ja rõhitses valjusti. Polnud onunaist, kes oleks öelnud: «Grõšake, jälle sa rõhitsed. Võta soodat, sinu rõhitsemisest lähevad mu kõrvad lukku ja kaob söögiisu.»

«Kohe hakkavad nad laulma,» müksas Omelko mind.

Kuid mehed ainult jutlesid.

Jutujärg oli Tsurka käes.

«Heategijad!» irvitas ta laia suuga. «Jalõssei Rilja sõitis Nebõibatkoga Kiievisse töölise järele. Arvatavasti tuuakse ta kahe päeva pärast kohale. Protesteerin selle

vastu, et ta siia jääks, see tähendab, meie surnuaiale. Teda tuleb hea tervise juures Kiievisse tagasi toimetada. Sest see ei anna midagi, kui tööline meie kalmistule jääb. Las parem Ksenofont Onoprijovõtš korraldab, nii nagu me teiega kokku leppisime, oma vanematele kuldpulmad, mis just nendele päevadele peaks langema. Tuleb kutsuda ka see tööline ja kehvikud. Kuid ega meil töölist ennast vaja ole. Ärge toidumoonaga kitsid olge, kehvikud on ju näljased. Algul laseme neil maod täis vitsutada, siis joodame täis. Viin teeb keelepaelad valla. On vaja ka kolm muusikameest kohale kutsuda. Et kõik oleks nagu vanal ajal. Kui tantsuks lahti läheb, annan korralduse, et perepojad kehvikute tütred paluksid ja lubaksid nende juurde vormikohaselt isamehed kohale saata. Niimoodi on vaja. Sel hetkel... Minu sõna on kui teras. Olen rääkinud.»

Ning ta kummutas klaasitäie samagonni kurgust alla.

Velsker tõstis pea laudlinalt, jättes sinna ila jälje, ning sõnas:

«Annan pan Ksenofontile balli jaoks kümnepuudase kuldi.»

«Samagonn ja mõdu on minu poolt,» heitis mu onu ükskõikselt üle laua.

«Et kõik oleks korras,» pöördus Tsurka Ksenofonti poole.

Siis anti sõna külalisele, kes siiani polnud veel suud avanud.

Tema hääl kähises.

«Ma ei ela mitte katuse all, vaid metsas, seepärast ongi külmetus kallal...» alustas ta. Hääle puhtaks köhinud, ta jätkas:

«Kallid panid, heategijad! Partei taob praegu lõhet külaelanike vahele. Peremehi nimetab ta kulakuteks, vaeseid kehvikuteks. Keskmikud on nende meelest küla kolmas kiht. Oma pulmadega me aga näitame, et see kõik ei vasta tegelikkusele, et külas pole, ega ole ka olnud mingit võitlust, kui partei seda ise ei õhutaks. Kuldpulmi korraldatakse nüüd mitmel pool külades... Selliseid pulmapidusid on Ukrainas praegusel ajal palju. Tõsi, tšekaale need eriti ei meeldi, kuid me ei pööra sellele tähelepanu. Meie keskus asub piiri taga, heategijad, ja rauda tuleb taguda kuni see veel kuum

on. Siin on kellegi pani ettepanek, et see tööline meie protesti märgiks ära likvideerida. Kuid mina olen vastu ja arvan, et heal Tsurkal on õigus.» Ta istus.

«Aga kui kehvikud meie kutse peale ei tule?» küsis äkki kaine papp.

«Kuidas ei tule?»

Kambris muutus vaikseks, võis kuulda, kuidas kärbes lendas.

Tsurka vastas papile midagi. Ka külaline keskusest lisas midagi juurde. Ent ma ei kuulnud, mida just. Laua ääres hakati laginal naerma.

«Kas sa kuulsid, mida ta ütles?» küsis Omelko minult.

«Ei, ei kuulnud.»

Kui ma aknasse juhuslikult pilgu heitsin, nägin, et käes on juba öö.

Omelko laskis mu akna kaudu välja, ronis ise järele ja saatis teisele poole paisu.

«Paned jooksu?» küsis ta minult.

«Jah.»

«Tuled aasta pärast?»

«Ei, varem.»

Ning me pahvatasime naerma.

Mõne hetke pärast olin juba koduõues. Õhtusöögi ajal jutustasin memmele kuldpulmadest, mis me külas tulevad, ja Omelko Štšõgoli külalistest. Ta hakkas naerma.

«Lausa naerma paneb, mida nad, pojuke, kavatsevad... Ei tule neil sellest midagi välja...»

Pärast õhtusööki saadeti mind lavatsile magama. Täiskasvanud aga istusid veel kaua ja kõnelesid. Millest, seda ma enam ei kuulnud, sest jäin magama. Uinudes aga mõtlesin, küll oleks hea, kui ei peaks magama igal ööl, vaid üle öö. Sest muidu ei jõua küllalt joosta, jutte kuulata ja inimesi vaadata. Tuleb midagi välja mõelda, et vähem magada, tingimata tuleb midagi välja mõelda...

VIIES PEATÜKK

Juba mitu päeva käisime taat Aba Rešetnjaki saabumist passimas. Ent ta ei tulnud ikka veel. Ootasime teda igal pool: külaserval, veski juures, jõekaldal, käisime kuristiku äärel, kus isegi seista oli hirmus, sest

nagu inimesed teadsid kõnelda, olevat kurivaim juba ammust ajast endale seal eluaseme teinud. Külanaised hirmutasid kuristikuga sõnakuulmatuid lapsi: «Oota aga, oota, viin su kuristikku!»

Aba-taat ei ilmunud ikka veel.

Varahommikul valvas tema tulekut Mira-Maruška. Tal olid käes kuljused, millest ta iial ei lahkunud. Pärastlõunal ootasin mina, õhtul juba päris videvikuni aga Karel. Sergi kõneles nüüd Karelist suure austusega, sest poiss ei kartnud enam ei pimedust, välku ega müristamist. Oma valvekorda võttis ta kaasa Onõssi vilepilli, mida ta lausa meisterlikult mängis... Tema mängu kuulates ütlesid külamehed-naised: «Vaene orb, aga vilepilli puhub nii, et südame võtab kripeldama.» Ning andsid Sekleta-memmele nõu teda muusikat õppima saata.

«Miks mitte,» vastas Sekleta. «Elu läheb paremaks, poiss kasvab veel veidi, eks siis mõtleme.»

«Mängi, kuidas meri mühiseb,» palusid mehed Karelit.

Karel naeratas, tõstis vilepilli huultele ning hakkas improviseerima, ise näost kahvatu, unustanud kogu maailma. Üheksa-aastane poiss polnud iial merd näinud, kuid onu Onõss, kes veerand sajandit oli laevastikus teeninud, jutustas tihti merest.

Kurb ja kannatusterohke saatus ning lühike eluiga olid osaks saanud algul poisi isale Võlko Miklošile, siis ka tema emale Gustale.

1910. aastal elas Žurahhivtsi külas ühes oma paljudest mõisatest rikas poola magnaat Panteleimon Overjani poeg Mohnatsjura. Ta oli jäänud kuuekümne kolme aastaselt leseks ja otsustas uuesti abielluda ühe Varssavi šlahtamehe vennatütrega. Šlahtamehe hobusekasvandusi oli ta juba neljakümne aasta vältel hobustega varustanud... Noor Zosja oli tollal alles seitsmeteistkümneaastane, kuid tema haruldane ilu võitis rikka leskmehe südame. Panid lõid käed kokku ning ilma väljavalitu nõusolekuta pidasid kihlused ära. Kuu ajaga suutis pan Mohnatsjura kuidagi ka neiu tahte ja uhkuse painutada ning saavutas tema nõusoleku abielu sõlmimiseks. Mõistes, millise pärli ta leidnud on, püüdis pan igati neius armastust äratada. Ta külvas neiu kallihinnaliste kingitustega üle nii, nagu kevad puistab maapinna üle lumikellukestega või puud õitega.

Sellele lisandusid veel enneolematu tähelepanu ja hellitused.

Ning tõepoolest, see pagana taat saavutas kogenematu ja noore, teisest eluaastast peale oma kitside Varssavi sugulaste juures orvuna üles kasvanud, hellust ja küllust igatseva tütarlapse juures edu.

Vana Mohnatsjura ei pidanud paljuks loobuda oma vurrudest ja siidisest lopsakast habemest, riietus nagu mõni noor Peterburi keigar ning viis noore pani Zosja Euroopasse tervisvetele.

Välismaalt Ukrainasse tagasi pöördudes tegid nad peatuse Tšehhimaal ühes maailma kaunimas kuurordis. Kord Praha maalilises äärelinnas jalutades sattusid pan ja pani juhuslikult rändnäitlejatele — muusikutest abielupaarile Võlko ja Gusta Miklošitele. Mees mängis viiulit, naine, sama noor kui Zosjagi, helistas kuljuseid ning mängis kitarri ja akordioni... Mohnatsjura abikaasa vaimustus näitlejate meisterlikust mängust sedavõrd, et pakkus neile teenistust Ukrainas ning lubas head palka.

Näitlejad võtsid rikka pani ettepaneku rõõmuga vastu, sest kodukohas olid nad lausa kerjusteks jäänud. Nii sattus tšehhide Miklošite abielupaar Polesjesse, Ukraina külla Žurahhivtsisse, Javorivka naabrusse.

Varsti selgus muusikutele, et kõrk ja uhke pan pole sugugi nii liberaalne, kui ta end piiri taga paista laskis. Kord panide uhkel peol tuli Võlkol olla vana hospodaari häbiväärse käitumise tunnistajaks. Vahejuhtum, mis lausa rabas teda, otsustas ka ta edasise saatuse. Võlko mängis Lõssenko barkarooli, mis kutsus rikaste külaliste silmis pisarad esile. Toatüdruk Hanna, sinisilmne sihvakas kaunitar, kes panisid teenis, tõi parajasti kalleid meretaguseid veine kandikul kohale ning jäi ka kuulama. Kuueteistkümneaastane tüdruk, kelle silmis peegeldus kogu kevadise õitseaja taevane ja maine ilu, puhkes äkki meeleliigutusest nutma ja komistas. Pudelid pudenesid kolinaga ja siis veel lõbusa klirinaga, justkui meloodiat korrates, kahesajameetrise saali vahakollasele parkettpõrandale...

Vana pan väljus Hanna järel esikusse, haaras tal rinnust ning lõi oma hiiglakämblaga kaamesse näkku. Neiu mustad kulmud nagu murdusid, pisarad lakkasid voolamast, ta lausa kivines.

Korraga kuulis pan selja taga rasket hingamist ja vihaseid sõnu:

«Ja teil pole häbi!»

Pan pööras veidi oma jämedat härjakaela, siis pöördus kogu kehaga.

Võlko Mikloš oli tema järel ukse avanud ja esikusse tulnud, selleks luba küsimata.

«Ka kiire jõgi ei jõua alati mereni, pan muusik,» sõnas raevust keev vana pan vaikselt. «Ärge takistage mul oma asjadega tegelemast.»

Ta paiskas tüdruku põrandale ja lahkus õela naeratusega esikust, lüües ukse enda järel paukudes kinni...

Võlko aitas Hannal läikima poonitud põrandalt üles tõusta.

Seitse nädalat ei mänginud Võlko panile.

Hulkudes Žurahhivtsis ringi, kuulis Võlko kord vilepillimängu. Ta jäi üllatunult seisma. Meloodia rabas ja võlus teda. Kiiresti astus ta taluõuele. Igeriku tare muldvallil istus vanataat ja mängis.

«Mida te mängite, taat?»

«Kes seda teab,» vastas vana. «Pan ajas mu lapselapse Hanna minema, mina aga hakkasin rõõmust mängima...»

«Oo, missuguse kauni meloodia olete te improviseerinud!» ei jätnud tšehh järele. «Ja teie ise, teie ise seadsite selle kokku?»

«Ma teen vilepille, hea inimene, kellele ma siis veel oma südame avan, kui mitte sellelesamale pillile! Mu nimi on Onõss, aga kuidas on sinu oma?»

«Võlko.»

«Aitäh, et sa Hanna eest välja astusid. Ta jutustas mulle. Panid teevad, mida tahavad! Aga kuidas sinu elu läheb? Vist oli kodukandis nii «ilus» elada, et pagesid oma kurva saatuse eest võõrasse maanurka? Kuidas sa aga sihukese metslooma juurde sattusid, küsin ma sinult?»

«Ei, enam ma panisid lõbustama ei hakka!» lubas tšehh.

Kahevõitlus venis pikale. Mikloš kolis Gustaga uhketest pani kambritest südamliku Onõssi-taadi ja ta lahke memme Melanja vaesesse tarre. Vanakeste lapsed olid parema teenistuse otsingul laia maailma läinud ning nähtavasti ka hukkunud, sest ükski ei andnud endast

elumärki. Rahvas tuli sageli Onõssi tare juurde vaese tšehhi muusiku mängu kuulama, kes valas oma koduigatsuse imelistesse helidesse. Vahel põimis Onõssi-taat Võlko meloodiapitsi ka fraase oma vilepillilt. Noor mustasilmne Gusta kõlistas kuljuseid, võttis kord akordioni, kord kitarri kätte...

Nõnda lõbustasid nad inimesi ja iseendid...

Nad ei saanud aastatki Onõssi juures elada, kui tulid sandarmid ja arreteerisid Võlko: pani sidemed ja raha olid oma töö teinud. Alles 1915. aastal sai Võlko vangist lahti. Kuid varsti vangistati ta jälle ja ta istus kinni kuni seitsmeteistkümnenda aastani. Pärast Oktoobrirevolutsiooni läks Võlko otse vanglast, kodutarre sisse põikamata, rindele noort Nõukogude vabariiki kaitsma. Ta sattus Kotovski ratsaväkke. Divisjonis armastati teda väga. Enne lahingut mängis Võlko alati viiulit. Ühes lahingus Võlko langes. Viiuldaja sängitati koos viiuliga suurte austusavalduste saatel Ukraina maamulda.

Tollal oli Onõssi-taat veel elus. Saanud teada armastatud Võlko surmast, valdas teda sügav kurbus. Ta rakendas hobuse ette ja sõitis kuhugi. Tagasi pöördus ta alles mitme päeva pärast, kaasas uhiuus vilepill, mille ta Karelile üle andis: «Proovi,» ütles ta. Kuuldus nõrk vile. Laps tõmbas pilli suust ja hakkas nutma.

«Mis sul viga on?» imestas taat.

«Ei oska.»

Ent juba kolme päeva pärast mängis Karel mingit meloodiat. Ilmnes, et pojal oli isa anne. Jälle hakkas Onõssi tare juurde rahvast kogunema, et väikest vilepillimängijat kuulata. Vana Onõss aga sõnas: «Õpi, õpi,» ning jutustas poisile tema isast. Vahel läksid taat ja poiss steppi, kus Karel mängis, Onõss aga kuulas. Kord, just enne surma, kutsus taat Kareli oma voodi juurde ja ütles talle:

«Kui ma teada sain, et su isa on hukkunud, sõitsin oma sõbra Fõlõmon Burjaki juurde, jutustasin talle kõigest... Fõlõmon Burjak lõi risti ette ja siis tegimegi sulle vilepilli. Nüüd aga käsime sul mängida. Mängi, aina mängi...» nende sõnade peale taat nõksatas, ja suri.

Matuste ajal kõndis Karel Onõssi-taadi kirstu järel ja mängis. Inimesed lohutasid ja rahustasid teda. Ainult et papp keeldus matusetalitust pidamast, kui laps mängib. Kõik aina vangutasid päid ja kostsid: «See on Onõssi süda, mis mängib.» Nii hakkaski rahvas Kareli vilepilli Onõssi südameks kutsuma.

Kui ka Gusta Mikloš ära suri, käisid lapsed ema haual Kareli enda loodud nukraid viise mängimas. Mõlemad nutsid kibedasti, mängides oma emale — Karel vilepilli ja Mira ema kuljuseid.

Karel ei kartnud midagi. Kord vedasid nad Sergiga kihla, et ta öösel üksi surnuaeda läheb. Löödi käed kokku. Kui oli juba üsna hämar, kõndisime veski juurde paisule, sel ajal kui Karel astus rahulikult surnuaia poole.

Külmajudinad käisid mul üle selja. Vaatasin talle järele ja pidasin teda kadunud hingeks. Vaene Karel! Elas kord Karel, kes hästi vilepilli puhus, nüüd aga pole teda enam, hukkus teine surnuaial... Olin juba valmis nutma puhkema. Ent kui imestunud ma olin, kui nägin, et surmataat oli millegipärast noore muusiku ees kartma löönud. Karel tuli elusalt ja tervelt meie juurde tagasi. Sirelioks, mida ta koos vilepilliga käes hoidis, tõendas, et ta tõepoolest oli surnuaial käinud, ja veel päris selle keskpaigas, sest sirelid kasvasid tundmatu revolutsioonisõduri haual.

«Tubli poiss!» kiitis teda Sergi. «Nüüd olen ma igavesti sinu sõber.»

Karel muutus rõõmsaks, ainult naeris vastuseks.

«Noh, ja nüüd lippab ka Mendel sinna...» ütles ta.

Õnneks oli väljas pime ja keegi ei näinud, kuidas ma näost surnukahvatuks lõin.

Sergi sundis mind jooksma. Tõsi, ta ütles, et jookseb ka ise minu järel surnuaeda. Kuid et ma pean õiguse ennast tema sõbraks nimetada kätte võitma.

«Käid juba kaheksandat aastat. On aeg kõik lapsehirmud unustada,» kõneles Sergi. «Jookse ja mõtle ussipesale, kuidas nad sind seal piinasid. Siis muutud vihaseks ja jooksed surnuaiani välja.»

Äkki haaras Karel mu käest kinni ja me silkasime minema. Surnuaia juures palusin Karelit, et ta mu käe lahti laseks. Tundsin, et ma enam ei karda. Karel jäi maha. Jõudnud surnuaeda, hüüdsin ma võitlusvalmilt: «Jo-o-hei!» Mulle vastajaks võis olla ainult Kuu. Tundmatu sõduri haual meenus mulle, et pean seal põlvili laskuma. Pisarad tulid silma. Need olid

vaiksed õnnepisarad enda, Kareli, Sergi, Mira ja minu maailma kõige ilusama ja parema ema üle. Siis hüppasin püsti, murdsin sirelioksa ja pistsin jooksu. Mu väike tšehhi sõber ootas mind. Ta haaras mul käest ja me jõudsime varsti paisule.

Kui Karel oli Sergile jutustanud, et jooksin kogu surnuaia läbi, embas Sergi mind ja ütles liigutatult:

«Nüüd võid sa kõigile rääkida, et olen igavesest ajast igavesti sinu sõber.»

Lõpuks jõudsime ka Rešetnjaki-taadi ära oodata.

Olime parajasti katselapil, kui Mira-Maruška sinna jooksis ja hüüdis:

«Taat tuleb! Oi, ruttu, ruttu...»

Ta pani jooksu, meie tema järel. Juba kaugelt paistsid kentsaka kujuga vanker ja võik hobune. See polnud suur, kuid pika lakaga ja tugev. «No on teil aga hobune!» naljatasid vahel noorukid. Ent taat ei pööranud sellistele naljadele tähelepanu. Hobune nagu hobune ikka, niisamasugune kui teistelgi. Ei parem ega halvem. Kõneldi, et Aba-taadil olevat võikhallide hobustega õnne. Juba viiskümmend aastat vedasid taati ainult sellised hobused.

«Tere, taat,» karjusid tüdrukud vankrile järele joostes. «Pidage ometigi oma Võik kinni! Ptruu! Ptruu!»

«Tere, luigekesed!» hüüdis ätt tüdrukutele vastu. «Pean kinni künka all, seal pirnipuu kõrval... Ahoi, terekest, mu kaunitarid! Andku jumal, et võiksin teilt vett paluda ja veini teie käest vastu võtta.»

Ta peatas hobuse ja vaatas oma tolmu täis silmadega tüdrukuid:

«Terekest, jah! Kas teie emad ja isad, taadid ja memmed on ikka elus ja terved?»

Üksteise võidu vastasid tüdrukud vanale ja pärisid ka ise tema tervise järele.

«Oi, oi, taat! Oleme endid juba halliks oodanud. Kuhu te küll nii kauaks jäite ja meid sootuks unustasite?»

«No, kes teid üldse unustada saab, mu kaunitarid! Pole ma teid iial unustanud, mu kallid. Tulge aga tulge lähemale, kes juurde astub, ei seda ma ära aja, kes eemale läheb, seda ka taga ajama ei hakka. Kohe toon oma kraami lagedale.»

Naerdes ja üksteist nügides sulgesid tüdrukud taadi vankri ringi sisse.

Taat kiitis veel kaua oma kraami, külakaunitarid aga lendlesid nagu valged tuvikesed vankri ümber, paludes taati, et ta oma maiustustekoti kiiremini lahti võtaks ja avaks rautatud kirstu, mis oli täis igasuguseid asju.

Ja siis lõpuks avanesidki pruunide, siniste, hallide, mustade ja tumesiniste silmade pilgu all nii kott kui ka rautatud kirst. Neiud nägid sellist hulka kirevaid esemeid, et see neil lausa hinge kinni pani.

«Oh seda taati!» hüüti läbisegi. «Vaadake, tüdrukud! See on ju lausa ime!» Ent see polnud miski ime, vaid punased, lillad ja sinised lindid, kiviga ja ilma kivita sõrmused, kõrvarõngad, juuksenõelad, igasugused niidid tikkimise jaoks, narmastega vööd, paelad botikute ja saabaste jaoks. Mida kõike võis taadi vankrist leida!

«Taat, kas kõik need asjad meie jaoks saite te Kiievist lepingu järgi?»

«Jah, lepingu järgi, lapsukesed. Vaadake, mida ma teile veel tõin... Enne pole toonud, täna esimest korda... Vaadake, mu luigekesed, heitke pilk siia...»

Tüdrukud hakkasid koguni käsi plaksutama, niipea kui toodut nägid.

«Vihikud, pliiatsid! Aabitsadki tõin ma teile...»

«Oi, aabitsad, tüdrukud! Taat on aabitsad toonud! Vana tahab meid õppima panna... Nähtavasti on Golodid ja Põlnjak palunud, et me õppima hakkaksime...»

Aabitsad jaotati nii kiiresti laiali, et taat ei jõudnud toibudagi.

«Taat, annan teile aabitsa eest kotitäie takku,» hüüdis üks neiu, «aabits on mulle väga vajalik. Pange ta kõrvale ning ärge teda kellelegi andke, kuni ma pööningul takkude järel ära käin!» hüüdis ruugepäine tüdruk, kelles tundsin ära Olenka Raki, kes oli Mõtja Štšõgoli kirbule võtnud.

Saanud taadilt nõusoleku, pani tüdruk sellise kiiruga minema, et isegi hobusega poleks talle järele jõudnud.

«Näete, lapsed!» pöördus Aba-taat tüdrukute poole. «Alles kolm aastat on möödas sellest, kui nõukogude võim õitsele lõi, aga vaadake, kuidas kaunitar Olenka tormas takukoti järele, et see aabitsa vastu välja vahetada. Aga kui poolsada aastat mööda läheb, mis siis veel saab! Küll olen ma teile kade, mu kaunitarid. Nii kui teid näen, hakkan otsekohe Kuud, lund ja lilli imet-

lema. Olen kõige õnnelikum taat maailmas, Aba Rešetnjak!»

Veel kaua kostis taadi vankri ümber naeru, nalja ja lõbusat sagimist. Kohale jooksid ka noorukid, musta- ja valgepäised. Nad tormasid tüdrukutele appi igasuguseid asjakesi valima ja taadi kraami kiitma.

«Toreda kauba olete toonud, taat!» hüüdsid ühed.

«Päris kõrgemat sorti teine!» kiitsid teised. «Ka aabitsaid... Ja kõik olete juba maha müünud? Miks nii vähe? Meie külas peavad kõik lugema õppima.»

Siis kummardusid noormehed vankri kohale ja kõnelesid poolvaljult midagi taadiga.

Sergi seletas:

«Pärivad taadilt, kas ta bandiite kohtas. Astume lähemale ja kuulame.»

Meie kõrvu kostis selline jutt.

«Kas teate, taat, meie küla punased kasakad on bandiitidele juba kõri peale astunud, nende soolikad välja lasknud,» uhkeldas üks sinistes kalifeepükstes nooruk. «Ivan Põlnjakki ja Grõtsko Guljat kardavad bandiidid nagu tuld...»

Uhkeldava poisi nimi oli Klõmm Kvaša.

«Bandiitidele teeme lõpu, taat!» hüüdis seekord juba Grõtsko Gulja ise, lopsaka juuksekahlu ja ilusate silmadega nooruk. «Lõpp neile! Kogu noorsugu läheb komsomoli järel,» lõi ta endale puudase rusikaga rindu.

«Ohoo!» mõlgutasin ma mõtteid, vaadates seda kõike kaugelt. «Sellel on ju Garassõmi rusikas...»

«Ehk ostaksid, Grõtsko,» pöördus taat kavala näoga tema poole, «oma linnukesele Galõnale selle helesinise lindi, see peaks talle hästi sobima...»

«Missugusele?»

«Aga sellele seal...»

Grõtsko Gulja haaras käest kinni sihvakal valgepäisel iludusel, kes alles paar-kolm kuud tagasi oli neiupõlve pidama hakanud, ja juhtis ta rahvasummast välja.

«Kui olete juba kord sihukest nõu andnud, siis valige, taat, hästi kiiresti kõige ilusamad lindid, ja mitte üks, vaid viis... Annan kotitäie kanepiseemet ja pool vankritäit rauakolu. See on hea, kõrgemat sorti raud. Toon ise kohale... Ehtige mu luigekene ainult kõige ilusamate lintidega.»

Niipea kui kasakas Gulja huulilt kostis «minu luigekene», lõid tüdrukud kadedusest lausa kihama, sest niimoodi oli öeldud mitte neile, vaid sõbratarile.

«Oi, tüdrukud, kust taat küll teab, et Grõtsko ja Galja... et neil on armastus?»

Pärast seda kui Grõtsko oli koos taadiga Galja jaoks kõige ilusamad lindid välja otsinud, pöördus ta veel kord vanamehe poole.

«Tulge sagedamini, taat, arvasime juba, et olete haigeks jäänud!»

«Jumal saatiski juba mu järele, lapsukesed,» vastas taat naerdes, «kuid ütlesin, et mul läheb veel aega. Siis saatis ka teist korda. Ning teist korda ajasin ma ta inglid minema. Nad läksid ja kaebasid jumalale, et ma keeldun suremast. Kõigevägevam arvas, et küllap on tegemist jumalasalgajaga, kes tahab kogu taevakantselei lolliks teha ja andis korralduse mind esialgu rahule jätta.»

Rahvale taadi nali meeldis, kõik naersid lõbusalt ja jagasid näpunäiteid:

«Ärge te, taat, taevakantseleile alla andke, saatke ta aru pärima vallamajja või tšekistide juurde, küll seal teatakse, mida vastata.»

Tüdrukud ja poisid jätsid taadiga hüvasti, tema aga andis lubaduse, et hakkab tihedamini külas vanaraua järel käima. Rahvas pudenes laiali. Nüüd oli kord meie käes.

«Tervist, taat!» hüüdis Sergi rõõmsalt. «Lubage, et astume teie vankrile lähemale...»

«Ah-haa! Kostroma-poiss!» vastas vana lõbusalt. «Astu, astu aga lähemale. Noh, kuis elu läheb?»

«Kärts ja põmm! Ega Sekleta-memm palju vabadust anna.»

«Mis vabadust sa siis tahad?»

«Tean, taat, tean... Väga tõsine asi on, Aba Davõdovõtš. Ootame teid juba kolm nädalat,» kõneles Sergi vankrile hüpates ja taadi kõrval istet võttes. Ka Karel ei jäänud ootama, kuni teda istet võtta palutakse, ning ronis samuti üle vankriredeli. Nägin, et ka Mira-Maruška oli vankrile ronimiseks jala aisale tõstnud. Haarasin ta sülle ja aitasin vankrisse. Ent mille poolest pidi siis Mendel teistest halvem olema? Tuli ka ennast vankrile sättida, seal oli veel vähemalt kümnele minutaolisele ruumi.

«Lugu on meil revolutsiooniline,» pajatas Sergi taadile. «Leht kirjutab, et Lenin olevat kõik komissarid enda juurde kutsunud ja käsu andnud minu masti meeste punt kinni võtta, või nagu öeldakse — tänav puhtaks teha...»

«Missugune punt?» imestas taat.

«Noh, need vargapoisid ikka.»

«Võib-olla ehk need, kes lausa käest näppavad ja sildade all ööbivad?»

«Just need.»

«Imede ime! Aga milleks siis?»

«Kuidas milleks? Et neid arstideks, inseneriteks ja agronoomideks koolitada... Kõneldakse, et Lenin käinud Moskvas ringi, vaadanud juhuslikult ühe poollagunenud maja keldrisse, seal aga lausa kubises...»

«Kellest siis?» imestas Aba-taat.

«Noh, neist vargapoistest ikka... Nägid, et keegi tuli ja kutsusidki: tule, vennas, meil on puskarit... Lenin istunud nende juurde, ent joogist olla ära öelnud... Lausunud: «Istun siin niisama teie hulgas ja vaatan teid.» — «Aga kes sa oled?» Tema kostnud: «Lenin.» Vargapoisid karanud püsti ja pistnud karjuma: «Tšekaa, haarang!» Ja olidki kadunud. Lenin aga kõndinud edasi. Naabermaja keldris olevat neid seal veelgi rohkem olnud. Istunud siis Lenin autosse ja andnud käsu: «Viige mind kõikidesse raudteejaamadesse, vaatan, kuidas seal asi välja näeb.» Käinudki jaamahooned läbi, neid molkuseid kõik kohad täis. Ning kostnud Lenin endamisi: «Need on kapitalismi ohvrid... Tuleb aidata neil segased ajad üle elada ja õpetada sotsialismi ehitama.» Kutsunud siis enda juurde komissarid ja küsinud: «Kas te teate, kes on kodutud?» — «Teame,» vastanud need. «Ajage nad kolooniatesse kokku ja kasvatage nendest uued kodanikud!» Ja läkski lugu lahti... Molutajatel lips läbi, masuurikatel ja altkäemaksuvõtjatel samuti. Puhastagu aga poisid tänavaid, pesku pesu... Nii kui ma seda kuulsin, pidin rõõmu pärast segi minema. Tahtsin jalgsi teie järele tulla, kuid memm võttis läbi, ütles: «Õpi ootama, küll taat välja ilmub...» Olen teid nii palju passimas käinud, et silmad pidid pealuu eest välja tulema...»

«Ei mõista ma sugugi, mida sa minust tahad?» kehitas Aba-taat õlgu. «Käisin Kiievis, Odessas, Harkovis... Lausa hall parv, nägin neid Derõbassovskajal, Volodõmõri mäel ja mujal. Mustad, räpased, haisevad, räägivad nagu mõned välismaalased. Eks neid tuleb päästa, jah. Ühesõnaga, kui sa tõtt kõneled, siis tegi Lenin õigesti. Aga mida sa minust tahad? Millega võin selles asjas abiks olla?»

«Kuidas millega?» Sergi laskis vilet. «Mitte küsimuste, vaid tegudega. Pange hobune ette! Ega aeg paigal seisa! Et keegi meist ette ei jõuaks. Oleme esimesed! Ütelge, Aba-taat, kas olete nõus kodutuid päästma või mitte?»

«Nõus muidugi, kuid ei tea mismoodi.»

«Kohe seletan. Kogu maailma rikaste vihaks päästame sajad ja tuhanded vennad, kes longivad mööda hoovitaguseid. Kuulutame vallas välja kodututele toiduainete ja riiete kogumise kuu. Selleks otstarbeks mobiliseeritakse teie hobune ja vanker. Määran teid jaoülemaks, ennast aga poliitkomissariks. Olen lõpetanud, nüüd kõnelge teie.»

«Hakkan mõistma, mida sa mulle ette paned. Nii et tuleb sõita toidumoona ja riideid koguma?»

«Selgemast selgemini olete sellest aru saanud, taadike. Minu korraldus oleks järgmine,» hüüdis õnnest särav Sergi, nähes, et vana on tema ettepanekuga nõusse jäämas. «Kuupäev — 1921. aasta 19. mai. Lugeda teid koos vankri ja hobusega mobiliseerituks kodutuse vastu võitlemise hoogtöökuu läbiviimiseks. Väljasõiduaja teen teatavaks hiljem. Valla piiridest välja mitte sõita. Teele asume kahekesi. Teie olete ülem, mina — komissar. Sõidame külast külla, majast majja, magame metsas ja stepis, värskes õhus... Putru keedame pajaskeset steppi, kokaks hakkan mina. Sõidame läbi revolutsiooniliste külade ja agiteerime revolutsiooniliselt meelestatud inimesi. Surm kapitalismile! Elagu Nõukogudemaa!»

«Saab tehtud!» ütles taat. «Kae ometi, mis on poole aastaga toimunud? Sa oled mind agiteerinud, et annaksin hobuse, vankri ja oma kõrgeaulisuse sinu käsutusse...»

«Kui suureks kasvan, küsin Leninilt teie jaoks ordeni,» ütles Sergi.

«Ütle,» kummardus vanamees poisi kõrva juurde, «kas kommunistlikud noored saatsid sind minu juurde?»

Ainult ütle õigust! On see Põlnjaki, Gulja ja Olentša töö?»

«Ei maksa pärida, taat...»

«Nõus!» kostis taat. «Olen juba vait! Ei päri! Määra aga väljasõiduaeg kindlaks. Panen nüüd oma pudupoe kinni ja teenin, seniks kuni veel jõudu, sinu kodutuid... Võtame dokumendi, et me pole mitte isehakanud sellid ja hakkame tegutsema... Söödan hobuse paksemaks, parandan vankri ära, ehk jõuan ka uued rakmed osta, kui ei, siis sean vanad korda. Pea püsti, Serjoža, häda ajab härja kaevu. Tervist ja jõudu sulle, särad praegu nagu taevane koit. Nüüd aga, lapsed, kobige minu vankrilt maha, sest veidi aja pärast hakkab päike vajuma, tema aga mind ootama ei jää, vaid veereb silmapiiri taha.»

Hüppasime vankrilt maha. Vanakraamikaupmees tõmbas ohjadest ja andis hobusele piitsa!

«Said oodata, Võik! O-hoi! Läheb lahti! Laiskvorst sihuke... Kaugused kutsuvad meid mõlemaid! O-hoi!» hüüdis Aba-taat erutatult.

Sergi hüüdis talle järele:

«Uutele randadele, taat!»

Hobune laskis sörki.

Seisime ja vahtisime talle järele. Mina aga mõlgutasin oma mõtteid: oota sa, Serjoža, sõidate mitte kahekesi, vaid kolmekesi... Mina tulen teiega kaasa... Sest maailmas on inimene, kes aitab mul ronida teie imepärasesse vankrisse. Astun tema juurde, suudlen ta kätt, mis lõhnab piparmündi järele, ja ta ütlebki: «Sõidad nendega kaasa.» Minu emale ta aga kostab: «Sonja, las läheb ka tema, kellel ta seal ikka jalus on.» Ema lööb näost punetama, sest ta ei taha mind lasta... Kuid seda on öelnud memm, Sekleta-memmele ei ütle aga keegi ilmas sõnagi vastu, sest tema on selle suure perekonna pea.

Lapsed märkasid, et seisin keset teed, nagu oleksin pika lati alla neelanud. Sergi kukkus mult pärima:

«Stolbõkov, milles asi? Võib-olla peaks sulle rusikaga abaluude vahele virutama? Ehk on sul midagi kurku läinud?»

Mõmisesin vaikselt midagi vastu ja hakkasin tema järel sammuma. Varsti liitusid meiega veel mõned kehvikute lapsed — poisid ja isegi kolm tüdrukut. Minu

kõrvale aga ilmus justkui maa seest Omelko-noorem ja haaras mul käest kinni. Salkkond pani jooksu... Kõige taga jooksis Mira-Maruška.

Lastehulk Sergi ümber aina kasvas. Vaevu sai ta külale läheneda, kui poisid teda nähes karjuma pistsid:

«Sergi Golod — ju-hei!» Ning üha uued lapsed liitusid salgaga.

Kuhu Sergi meid juhib? Ta viib meid steppi. Sel suvel olen ainult kolm korda seal käinud. Stepis on aga suvisel ajal ilusam kui külas. Kuis tundsin stepisuve järele igatsust!

Juba olemegi viimase maja seljataha jätnud. Juba olemegi stepis.

«Sergi Bussõgini armee!» kostab venitatult. «Seis!»

Me kõik jääme hinge kinni pidades seisma... Ümberringi on stepivaikus. Hingad seda endasse koos niiskusega, lillede ja küpsenud vilja lõhnaga. Tundub, nagu ei saaks sellest iial küllalt...

Kaigub Sergi hääl:

«Armee, seis!»

Olen õnnelik, et ka mina kuulun selle armee ridadesse. Omelko-noorem on nüüd alati meiega. Astusin tema eest välja ja Sergi kostis: «Las ta siis hingitseb pealegi, kontra!»

Ent pean kindlalt meeles ka Mira-Maruškat, kes ilma minuta, nagu mina ilma temata, ei suuda enam elada. Ta on ju kaitsetu tütarlaps, kellel on küll vend Karel, kuid kes talle äärmiselt vähe tähelepanu osutab. Keegi maailmas ei tea veel, et kavatsen Mira-Maruška peigmeheks hakata.

«Hei-hei!» hüüan temale. «Ära sa maha jää!»

«Ahoi, Mendel,» hüüab ta mulle vastu, «kiirusta, kiirusta, kui mina maha jään, ei hakka poisid minu üle naerma, sina aga jookse!»

Annan jalgadele tuld, sest nii on Mira käskinud, ja silkan nii kiiresti, et hobunegi ei jõuaks mulle järele.

Mis minuga küll sünnib? Näen vaimusilma ees liikumatuid pajupuid jõe kohal, nende juures vanataati, kellel on imepikk habe ja kes puhub pajupilli. Paju otsa aga ilmuvad pirnid, õunad, ploomid — kõik nii nagu onu Vassõl jutustas. Korraga on taat kadunud, kauguses aga paistab minu ema Sofia Stolbõkova hiigelkuju, mis kerkib maa seest ja ulatub peaaegu pilvedeni. Siis ilmub

veel teine kuju, memm Sekleta Ivanivna Golodi oma. See on suurem ja võimsam kui lihase ema oma, ulatub koguni päikeseni välja... Naerusuisena jälgib ta lahkeid silmi kissitades meie salka ning, olles küllalt vaadanud, kaob...

Kõik need nägemused kutsuvad mul pisarad silmi. Miks olen ma nii liigutatud? Vist sellepärast, et mu elu on nii imeilusaks muutunud.

Sergi surub kõrva, siis südame vastu maad. Otsib revolutsiooni eest langenud sõjameeste jälgi. Ta tõuseb ning langeb jälle põlvili, kuid kõik on asjata. Ei tema ega ka meie leia neid kalleid jälgi, millest pajatavad legendid ja muinasjutud. Kõik lapsed on veendunud, et tarvitseb vaid need jäljed leida, neid puudutada, ja sa saad kogu eluks tugevaks ja võimsaks.

Äkki karjatan. Sergi on juba minu juures.

«Vaadake,» sosistan, «siin on... need jäljed. Siia on astunud kellegi jalg ja maa on lõhenenud.»

Kõik kummarduvad kahe või kolme jälje kohale ning uurivad neid hinge kinni pidades tähelepanelikult. Kõigi silmad lausa põlevad.

«Stolbõkov!» sosistab Sergi. «Näib, et oled tõele üsna lähedal...»

Kaua ei tahtnud ma neist kolmest leitud jäljest eemale minna. Surusin nende vastu oma näo, kogu keha, ja palusin, et saaksin sama julgeks kui mu isa, revolutsioonikangelane.

Tulime stepist tagasi, kui kari oli juba kodus. Naersime, tegime nalja, rahvas tuli varbaedade juurde ja kõneles: «Bussõgin juhib oma salka. Sekleta internatsionaalne brigaad kasvab. Tulevased kommunaarid.» Meie aga, uhked nende tähelepanust, tulime stepist ja laulsime oma armastatud laulu, mille sõnad olen juba unustanud.

Kuidas ma küll armastan Javorivkat, oma koduküla! Kes andis talle selle nime, nii heliseva ja laulva? Seda inimest pole vist enam elavate kirjas! Ent põlvest põlve oleme meie javorivkalased. Kindlasti pole ilmas teist nii ilusat nime.

KUUES PEATÜKK

Aba-taat ootas kaua Sergi märguannet. Alles kaheksateist päeva pärast saabus teade, et tuleb sõita kodutute jaoks toiduaineid ja riideid koguma. Aba-taat pidas hobusekronule pika kõne raskest, kuid austavast tööst, mis neil ees seisab, istus vankrisse ja kihutas Golodite poole. Seal kuulis ta, et külas oli kohutav sündmus aset leidnud. Kaks päeva pärast taadi viimast külaskäiku lasti maha Ivan Põlnjak, komsomolirakukese sekretär, kohaliku bandiidijõugu hirm.

Ivan Põlnjak oli unustanud õhtul akna kinni katta, kui laua taga partei vallakomiteele kirja kirjutas. Ta palus, et tema ja ta võitlusvennad Garassõm Klotšja ja Grõtsko Gulja taas mobiliseeritaks võitlusele bandiidijõukude vastu, kuni need täielikult hävitatakse. Kirjutas, et külas on asendaja olemas, kirjaoskaja ja tark tütarlaps, tema pruut Olena Rak, kelle isa hukkus Budjonnõi ratsaväes oktoobrivõitu kaitstes. «Oleme valmis,» kirjutas ta, «saabuma esimese kutse peale tšekaa käsutusse ja sõitma sinna, kuhu kästakse.» Edasi jutustas Põlnjak sellest, mida kommunistlikud noored olid külas korda saatnud: «Meie, küla kommunistid ja kommunistlikud noored,» kirjutas ta, «ehitasime külakehvikutest ja keskmikest aktivistide kaasabil kuus uut elumaja paljakspõlenute, leskede ja orbude jaoks, remontisime ära rehalad ja kuurid nendele kehvikutele, kel pole oma majapidamist ja kes on haiged. Järjekindlalt abistame vanu, kellel pole sugulasi, kanname nende eest hoolt ja peame neid ülal. Käesoleva aasta lõikusperioodiks on ette nähtud luua kommunistlik brigaad,» teatas Põlnjak, «kes tasuta abistab nii heinaniitmisel kui ka viljakoristamisel. Külas luuakse kolm vabatahtlikku brigaadi. Ühe tegevusväli hõlmab eranditult vanu ja haigeid, teisel leski ja lapsi, kolmas aga annab keskmikele abi. Sest me tahame leida tee keskmiku südamesse. Mõistku, et mitte kulak, vaid kehvik on tema tugi...»

Kiri oli juba peaaegu lõpetatud, kui äkki kõlas lask, aknaklaas klirises ja Põlnjak langes näoli paberipoognale. Nooruki juuksekahl libises tindipoti kõrvale, käed tegid laia kaare, jäädes pidama lambi valgussõõri, nagu tahtnuks ta seda lampi hämara maailma kohale tõsta,

et lähemalt vaadata ja kindlaks teha, missugune värdjas oli teda tulistanud — kas Omelko Štšõgol, Ksenofont Onoprijev või keegi kolmas... Või oli see hoopis kuldpulma organiseerija Rõndja, kelle jälgi Põlnjak, Klotšja ja Gulja juba kuu aega ajasid, tema peatuskohta leidmata. Või olid need lombakas ja Prokip? Ja kas jõuabki kõiki väära teed läinuid ja revolutsiooni reetnuid üles lugeda, neid, kes läksid ööpimedusse, et mitte iialgi enam väljuda päikese ja tõe teele.

Põlnjaki ema kiljatas võõra häälega ja tormas laua juurde. Vana naise ahastav karje kaikus üle küla...

«Pä-ästke! Inimesed!»

«Velsker Põlnjaki juurde! Velsker siia!» hüüdsid ehmunud külaelanikud jooksu pealt.

«Jumaluke küll, nüüd on ka meie külas mõrtsukatöö toime pandud!»

«Abistage Põlnjaki-ema, ta on minestanud.»

Inimesed haarasid naise kätele ja kandsid minema. Ent viie minuti pärast, kui teda oli veega toibutatud, hakkas Põlnjaki-ema pikki patse kiskuma ja karjus:

«Inimesed! Päästke Ivan... Minu silmatera!»

«Peksa, peksa peaga vastu maad, Põlnjaki-ema, nuta oma ja meie kurvastus välja, sest sinu kotkas pole enam elavate kirjas...» ütles vana Stritšanjuk, kes ühena esimestest kisa peale kohale jõudis. «Andke Põlnjaki-emale abi!» andis ta kohalolijaile käsu, võttis mütsi peast ja lõi risti ette.

Tsurka laskis kulleril hobuse saduldada ja käskis:

«Et tšekaa otsekohe kohale tuleks, mõistad?»

«Selge,» vastas kuller ja kihutas vallamaja poole.

«Oh, head inimesed,» viskles vana Põlnjaki-ema, «Varfolomi-taat ütleb, et ta on tapetud. Oh, inimesed, küsige, ehk on see eksitus, las päästab mu lapse. Ta oskab, paluge teda, inimesed, paluge! Mu poeg teenis teid ju ausalt, ei hoidnud end, paluge Stritšanjukki, inimesed!»

Ent ei rahvas ega ka Varfolomi Stritšanjuk saanud siin aidata. Põlnjak oli surnud. Poole tunni pärast kihutas kuller koos tšekistidega kohale. Nad tegid külas läbiotsimise, vangistasid kaks tundmatut kerjust ja kolm naist, kes olid tulnud riideid leiva vastu vahetama... Põlnjaki mõrvarid olid aga jäljetult kadunud.

Oli hukkunud komsomolirakukese sekretär, küla

kommunistlike brigaadide organiseerija, bandiitide hirm. Rahva ja revolutsiooni elupõline vaenlane oli korda saatnud oma musta teo.

Ka eelmisel kevadel oli proovitud Põlnjakki tappa. Siis oli kuul riivanud paremat rangluud ja lihasesse pidama jäänud. Nooruk viidi Bila Tserkovi haiglasse, kuul opereeriti välja ja mees pandi kipsi. Neljandal ööl oli ta akna kaudu välja roninud ja kodukülla põgenenud, paludes juhuslikult hobusemehelt küüti. Ta oli tasahiljukesi Golodite õuele hiilinud ja teades, et Serjoža magab reheall, poisi üles ajanud. See oli nagu puuga pähe saanud ega uskunud oma silmi, ainult küsis:

«Sa lasksid haigemajast jalga?»

«Jah. Nii oli vaja... Kommunistlikel noortel ei passi voodis vedelda, sel ajal kui revolutsiooni vaenlased tahavad revolutsioonituld kustutada.»

«Aga sa oled ju haige,» hakkas Serjoža tuliselt vastu.

«Ole vakka! Kergita end!»

Sergi tõusis kuulekalt ja läks Ivaniga kaasa. Oli kolmas öötund.

«Jookse, Serjoža, poisid läbi, et poole tunni pärast kogu komsomolirakuke teie aeda õunapuu alla koguneks. Kiiresti!»

Sergi tormas minema. Poole tunni pärast aga istusid kõik küla kommunistlikud noored õunapuu all. Põlnjak päris, kuidas on tema äraolekul edenenud toitlusmaksu kogumine. Kas Gulja ja Klotšja on bandiite rünnanud ja kas mõni kommunistlikest noortest rehala taga lastud vaenlase kuulidest ka paanikasse sattus. Kommunistlikud noored vastasid ühel häälel, et nemad hirmu ei tunne ning on valmis tööliste ja külarahva võimu eest elu andma. Nad jutustasid oma juhile, et komsomoliread pole kõikuma löönud, vaid vastupidi — kasvanud. Olevat tulnud kaks noort, kes palusid end kommunistlikeks noorteks vastu võtta. Gulja ja Klotšja olevat selsamal päeval, kui Põlnjak haavata sai, vastanud tšekaa üleskutsele võidelda bandiitidega. «Me tasume neile meie Ivani eest,» kinnitanud nad. Kommunistlikud noored rääkisid kõigest, mida ta kuulda soovis. Kuid siinsamas otsustati, et ta peab otsekohe haiglasse tagasi pöörduma.

Põlnjak allus rakukese otsusele, läks tagasi ja ravis enda terveks. Võttis jälle tuliselt töö käsile. Ja

nüüd polnud teda enam. Vaenlase kuul oli ta elu kustutanud.

Kogu küla tuli Ivan Põlnjaki matustele. Ka rikkad peremehed sammusid põrmu järel, sellega nagu rõhutades, et nad pole aktivisti tapmises osalenud. Põlnjak maeti ilma preestrita. Kaua tuli vana Põlnjaki-ema keelitada, kuni ta lõpuks nõustus loovutama oma poja maised jäänused bolševikele ja kommunistlikele noortele, aga mitte kirikule.

«Võtke, eks ta oli ju teie oma!» karjus ta.

Põlnjaki seltsimehed ja sõbrad andsid vana ema ees pidulikult vande, et viivad lõpule ürituse, mille eest ta poeg oli võidelnud. Nende sõnade kinnituseks hakkas kellegi märguandel tares mürisema «Internatsionaal». Kui laul oli lõppenud, astusid neli kommunisti — mõlemad Golodid, Andri Grintšak ja Põlõp Tsurka — vana Põlnjaki-ema juurde, kes oli just nagu kivistunud. Vassõl Golod ütles:

«Teie valu on piiritu... See on ka meie valu. Toetagem üksteist ja püüdkem sellest üheskoos üle saada. Igavesti jääb me südameisse elama teie poja ja meie sõbra kuju, sest vääramatu on see üritus, mille eest ta võitles ja hukkus. See on suure Lenini ja Marxi üritus, see on kogu maailma proletariaadi üritus... Seepärast võtke end kokku, meie truu seltsimehe ja sõbra emake. Küla parteilaste nimel palun teilt seda.» Ta kummardas vana naise ees. See suudles teda laubale ja ütles:

«Tänan, lapsed...»

Tema järel astusid vana emakese juurde teised kommunistid, kommunistlikud noored ja külaaktivistid. Kõik langetasid pea ema piiritu valu ees.

Suuril silmil vaatas naine küla kõige auväärsemaid inimesi, kes talle kaastunnet ja austust avaldasid. Ta silmis polnud pisaraid, ent südames oli selline valu, et ta vaevu jalul püsis.

Sõdir Kobõla kaks keskmist tütart, Ivga ja Natalja, astusid ootamatult kommunistide juurde, kes seisid tapetu päitsis, ja üks neist pöördus vaikselt Vassõl Golodi poole:

«Kui kirjaoskamatud tohivad kommunistlikuks nooreks astuda, siis võtke meid vastu...»

Vassõl Golod päris tasa:

«Kas sa kirjatarkust õppimas käid?»

«Ema ei luba. Kostke ema ees, et ta laseks mul õppida . . .»

«Teid võetakse kommunistlikeks noorteks.» Andri Grintšak astus juurde ja surus neil kätt. «Ka ema ees kostan. Tulge, annan teile soovitused.»

Sel hetkel astus Sekleta Golod majja. Murest murtud Põlnjaki-ema hakkas kogu kehast võbisema ja tormas tema poole.

«Memm!» hüüdis ta. «Oi, memm Sekleta Ivanivna!» langes ta vanatädi rinnale ja puhkes valjusti nutma.

«Nuta, õeke, nuta,» kostis Sekleta vaikselt, «nuta. õnnetu, nuta välja oma mure, mida need inimeseloomad on meie kaela saatnud . . . Leina kallis Ivga Ostapivna, oma poega, meie kotkast Ivan Adamovõtši. Nuta . . .»

Kui Põlnjaki-ema oli oma kibedad pisarad välja valanud, sülelesid nad teineteist veel kord ning tardusid kurbuses. Ümberringi seisvad naised nutsid vaikselt, vaadates Ivani, kes lebas laual, seljas kaunis tikitud särk, mille pruut oli talle kinkinud. Ka mehed pühkisid varrukatega silmi. Kuidas saigi Põlnjakki mitte taga nutta? Vaatasin tagasi ning märkasin uksel oma onu ja Sjunjat. Inimesed astusid «meie nuhtluse» juurde ja käskisid tal majast lahkuda.

«Arvate ehk, et mina ta tapsin?!» hakkas onu hüsteeriliselt karjuma.

Keegi surus ta toorelt uksest välja.

«Mine, mine ära! Pole meil sinu seletusi vaja.»

Sjunja seisis nagu naelutatud ukse juures, teda ei aetud minema.

Uurija astus onu juurde:

«Teie ei tapnud, kuid pärast matuseid astuge minu juurde sisse . . .»

Onul polnud nüüd enam inimese nägugi peas.

«Tulge ka teie,» pöördus uurija Ksenofon Onoprijevi ja Štšõgoli poole, kes samuti sissekäigu ees tunglesid.

«Meie pole tapmises kaasosalised . . . Me ei tea, kes on süüdi . . . Mis ka ei juhtu, ikka on peremehed süüdi . . . Sellepärast me ei tule!» vastasid mõlemad kooris.

«Katsuge ainult mitte tulla,» ütles uurija kindlalt.

Mulle meenus, et majas seisavad teineteist emmates kaks ema, meie oma ja Põlnjaki-ema, ning ruttasin sinna.

«Ole natuke minu kõrval,» palus Sjunja mind millegipärast.

Jäin tema kõrvale seisma.

Mõlemad naised seisid veel teineteise embuses lahkunu põrmu juures.

«Sekleta-memm . . .» sõnas Põlnjaki-ema vaevukuuldavalt, «kõnelge viimast korda mu pojaga, las kuuleb teie häält. Ta austas teid väga. Ma ei pahandanud temaga, et ta teie sõna rohkem kuulas kui minu oma . . .»

Sekleta-memm astus Ivani peatsisse ja hakkas vaikselt rääkima:

«Oi, pojuke, meie selgesilmne kotkapoeg. Liiga kallilt tuli sul, lapsuke, tasuda punase paelakese eest, mida kandsid oma vägilaserinnal. Punakaanelise raamatukese eest langes su kihupea. Sa valasid verd ega kahetse seda, aga loomad on su verd joonud . . . Kuid nad on määratud põlgusväärsele hukkumisele. Nad on murdnud su luud-kondid, hukutanud su uhke nooruse. Oi, rahvas, kui oleks maailmas jõudu, mis meie truu poja päästaks, siis hüüaksin ma selle poole, nii nagu kogu öö ja tänase päeva Ivga Ostapivna, tema emake, on hüüdnud . . .»

Sekleta vaikis. Majas valitses vaikus, nagu oodates tema tuliseid sõnu. Ning need sõnad kõlasid taas:

«Sa jätsid hüvasti selle ilmaga, me kangelane! Sinu ema palus ütelda, et meie lapsed, sinu seltsimehed, kes sinuga koos ühise ürituse eest võitlesid, ei kardaks seda lasku, mis sind surmas. Nad paluvad kinnitada sulle, et hävitavad kõik vaenlased, reeturid ja müüdavad hinged, kes ainult sõnades tunnevad muret Ukraina saatuse pärast, tegelikult aga tallavad teda võõrasse porri. Ukraina jääb igavesti leninlikuks. See on meie tõde . . . Sinu seltsimehed paluvad veel sulle öelda, et nad kaitsevad igavesti meie uut võimu . . . Sinu käest on punalipu üle võtnud su võitlusvennad Grõtsko Gulja, Garassõm Klotšja ja su väljavalitu Olena. Nad kannavad uhkelt ja kartmatult seda lippu. Maga, uljas kasakasüda, maga! Rohkem pole mul sulle midagi öelda. Rooside ja vaarikpunase õitevaibaga ehime su haua . . .»

Sekleta suudles tapetut laubale. Põlnjaki-ema hakkas jälle valjul häälel nutma.

Tal võeti käe alt kinni ja viidi majast välja

«Ära halise, õde, siin viibivad ka meie vaenlased. Ära

lase neil rõõmu tunda. Hoia pea püsti! Küll tšekaa süüdlased leiab!»

Minu ema seisis värava juures ja nuttis kibedasti. Ta hoidis Mira-Maruškal käest ja see, nähes, et mu ema nutab, nuuksus samuti.

Kulakud seisid sõnatult oma naiste ja laste kõrval.

Uurija võttis õuepoolselt aknaraamilt hoolikalt maha sedeli, mida varem keegi polnud märganud. Põlnjaki mõrvar kirjutas: «Sina, Põlnjak, reetsid meid tšekistidele, lõbutse siis, koerapoeg, kuldpulmas.» Uurija pani sedeli portfelli ja küsis Põlõp Tsurkalt:

«Kas Ksenofont pidas kuldpulmad maha?»

Tsurka kehitas õlgu ega vastanud midagi.

«Sõitke pärast matuseid minu poole, kõneleme sellest,» kostis talle uurija.

«Hüva, tulen,» tõmbas Tsurka pea õlgade vahele.

Andri Grintšakki kohates aga ütles:

«Olen kusagil seda kuldpulmade juttu kuulnud, ent kuskohas, ei mäleta. Viimasel ajal oleks nagu keegi mult mälu võtnud... Peab meelde tuletama, sest Stojanov kutsub välja...»

«Sa jood palju,» vastas Grintšak süngelt. «Eemaldud rahvast ja parteist. Milleks sulle Glõkeria? Kardan, et jääd vahele... Jutusta tšekistidele siiralt kõik, mis sinuga on juhtunud...»

Siis talutasid uurija ja Andri Grintšak Põlnjaki-ema surnuaeda. Põrmu kandsid mõlemad Golodid, Põlõp Tsurka ja Grõts Nepõtailenko.

Sekleta Golod ja lahkunu väljavalitu Olena Rak sammusid põrmu ees ja puistasid teele lilli...

Kareli vilepill valas inimliku kurbuse mitmehäälsesse meloodiasse. Poissi polnud ka seekord keegi kutsunud, ta tuli ise, sättis end rongkäigu keskele ja hakkas marssi mängima.

Tüdrukud ja poisid kandsid elavatest lilledest pärgi. Põrmu järel sammus kogu küla. Noori oli tulnud ka teistest küladest, kohale oli sõitnud umbes paarkümmend vallatöötajat, kommuniste ja kommunistlikke noori. Matusele oli tulnud ka kubermangukomitee vastutav töötaja. Kõik tundsid ja armastasid Põlnjakki.

Leinarongkäigu ees kandis Sergi lippu. Mina astusin Sergi kõrval, minu lähedal oli Sjunja Stolbõkov. Sergi

kiikas silmanurgast Sjunjat, kuid ära ei ajanud, sest teadis, et Sjunja oli Põlnjakki austanud.

«Leinan koos teiega!» ütles ta vaikselt Sergile.

Serjoža ei vastanud talle midagi.

Kuulsin, kuidas Sergi küsis kelleltki, kas kommunistlikel noortel, kui nad, lipp käes, saadavad sõbra põrmu, on lubatud nutta.

Mees oli imestunud. Serjožal voolasid silmist pisarad ja tema küsis veel, kas võib nutta. Tähendab, ta ise ei tundnudki, et nutab.

«Oled sa siis kommunistlik noor?» küsis mees.

«Veel mitte, kuid saan selleks. Tänasest päevast hakkan. Kui siin vastu ei võeta, lähen Moskvasse paluma, et vastu võetaks... Revolutsioonikaaslane langes postil, tahan teda asendada.»

«Kõik nutavad teda taga, nuta sinagi... Isegi kommunistidel on silmad vees...»

Vaatasin onu Grintšakki. Ka tema nuttis.

Ja mina, väike poiss, ei suutnud endast ainsatki pisarat välja pigistada, ehkki olin ülimalt liigutatud.

Surnuaial peeti mitu kõnet. Iga kõneleja rääkis Põlnjaki teenetest revolutsiooni ees, sellest et järeltulijatele jääb ta alatiseks meelde. Siis esines valgetverd noormees, kes oli tulnud kubermangukomiteest. Mõrvatu haual vandus ta, et armastatud partei juhtimisel jääb komsomol alati kogu maa noorsoo eessalgaks: õppigem ehitama, maad harima, lennukitega lendama, kaevandustes töötama. Vaenlasel ei õnnestu nurgataguste laskudega meie noort jõudu — komsomoli — murda või hirmutada.

Siis lasti kirst põrmuga hauda, naised hakkasid valjusti nutma. Ei suutnud pisaraid tagasi hoida ka Põlnjaki pruut Olena, kes seni oli mehiselt oma valu kandnud. Põlnjaki-ema viidi eemale. Tema kõrvalt ei lahkunud hetkekski Sekleta-memm. Kui kalmuküngas oli juba kerkinud, võtsid Andri Grintšak ja sepp Klotšja Põlnjaki-emal ettevaatlikult käe alt kinni, Sekleta-memm aga Põlnjaki pruudil ja tema emal ning juhtisid nad kalmistult välja. Viimasena lahkusime meie Serjožaga. Hauale jäi Karel oma vilepilliga. Olime kalmistult juba hästi kaugel, kui ikka veel kuulsime, kuis helises Onõssi süda lahkunud kommunistliku noore haual.

Sekleta-memm ei maganud mitu ööd kodus, me peaaegu ei näinudki teda. Kõik teadsid, et ta elas ajutiselt Põlnjaki-ema juures, et kas või veidigi tema valu leevendada. Ent ka see ei aidanud. Pärast matuseid jäi Põlnjaki-ema üha hädisemaks. Inimesed arutasid, mida ette võtta, et tema tervis taastada. Sellest kuulnud, jooksis Sjunja Stolbõkov Golodite poole ja tegi ettepaneku viia ta oma hobustega Kiievisse arsti juurde. Kuid rajoonikeskusest tuli arst ise kohale. Kirjutas välja mingid tilgad ja pulbrid, andis nõu mähkida haige niisketesse linadesse. Et haige tervis veelgi halvenes, kihutasid Sjunja ja Sergi Kiievisse ning tõid kahe päeva pärast kohale kellegi hallipäise dotsendi. See vaatas haige läbi, vangutas pead ja kirjutas otsekohe saatekirja haige paigutamiseks tema kliinikusse Kiievis. Tsurka tegi talle dokumendidki valmis, kuid järgmisel päeval läks Põlnjaki-ema tervis veel halvemaks.

Pärast arsti ärasõitu, kui me keskpäeval Serjožaga ta põrsast ja parte karjatasime, jooksis Põlnjaki-ema majast välja, tormas läbi puuviljaaia juurviljapõllule ning sealt niidule. Serjoža pani jooksujalu talle järele. Ka mina tormasin Serjoža kannul ja me saime ta lõpuks keset niitu kätte.

«Kuhu te lähete, tädike?» päris ehmunud Sergi.

«Ah sa, neetud molkus, julged veel pärida?» karjus Põlnjaki-ema talle vastu.

Sergi polnud sellist vastust oodanud ning vaikis.

Naine tahtis juba edasi joosta, kuid Sergi jäi kindlalt tema teele seisma.

«Ma ei lase teid enne edasi, kui ütlete, kuhu te minna tahate.»

«Kasi mu teelt kõrvale, koerakutsikas. Mis sa tahad?»

«Kuidas mida? Pean teie eest hoolt kandma!»

«Kas sa näe!» hüüdis naine hüsteeriliselt. «Vaata aga vaata seda molkust. Julgeb veel suud paotada! Ära näita hambaid, saad mu käest kaigast! Neetud!»

Siis märkas ta mind ja pistis karjuma: «Käi minema!» Sealsamas pahvatas ta metslase kombel naerma.

Nägin, et Sergil polnud enam inimese nägugi peas. Ma ei taibanud ikka veel, milles asi. Kuid tema juba mõistis.

«Jookse! Lase nii kuidas jalad võtavad memme järele.

Kui teda kodus pole, kutsu pojad. Kui ka neid pole, aja teised inimesed kokku.»

Tahtsin juba jooksu panna, kui kuulsin Põlnjaki-ema lahkeid sõnu:

«Kuhu sa, pojuke, teda saadad? Jookse parem ise, poja, ise, ise . . . Jalad on sul ju olemas, pane minema . . . Golodi-memm käis sind otsimas, tal on sind väga vaja. Võta ka komissari poeg kaasa, mina aga ootan teid siin . . .»

«Kes see komissari poeg on?»

«Aga see,» osutas ta minule.

«Oh ei, ei lähe ma teie juurest kuhugi . . . Minge parem koju tagasi. Olete haige . . .»

«Sa ei lase mul elada, nagu sellel Hivrjalgi!» ta tõstis oma seelikusaba ja tormas jõe poole.

Sergi jooksis talle järele, mina Sergi järel, ise karjusime üheskoos:

«Päästke, ta tahab ennast uputada!»

Kuid juba hüppaski naine jõkke.

Sergi pani talle järele ja nad mõlemad kadusid vee alla. Seisin kaldal ja karjusin.

Rahvas jooksis tulistjalu kohale. Korraga tõusis Serjoža veepinnale ja Põlnjaki-emal patsist hoides hakkas teda kalda poole vedama. Ent vee kohale tõusis tugev käsi ning lõi poisile vastu pead. Jälle vajusid nad põhja . . .

Esimesena jõudis kohale Tsurka. Ta ei võtnud riideidki seljast, viskas ainult saapad jalast, hüppas kohe jõkke ja tõmbas Põlnjaki-ema veest välja. Naine oli juba jõudnud vett sisse tõmmata. Tsurka raputas teda tugevasti ja tõi ta meelemärkusele . . .

«Oi, miks sa mind peksad?» hüüdis naine ja langes minestusse.

Garassõm Klotšja tõmbas Sergi jõest välja. Poiss oli liikumatu, ihu täiesti sinine. Teda nähes pistsin töinama. Keegi lükkas mu kõrvale, et ma ei segaks.

«Ärge teda maha pange, ärge pange!»

«Raputage teda!»

«Vett, kurgust tuleb vett!»

«Kinnitan teile, ta jääb ellu! Tasem, rahvas . . .»

«Vait, seal jooksebki Bussõgini ema, Golodi-memm . . .»

«Olge ometi tasa!» põrutas sepp naistele peale.

Ta hakkas kõigest jõust poissi raputama, tõstis ja langetas ta käsi.

Poole tunni pärast, kui suurem osa rahvast oli juba laiali läinud, istus Serjoža murumättal ja valas pisaraid. Sekleta-memm seisis poisi juures ja kiitis, et ta oli hästi teinud, kui hüppas jõkke Põlnjaki-ema päästma. Murul istudes ei taibanud Sergi veel hästi, mis temaga oli juhtunud. Ent kui kõik meelde tuli, hüüdis ta murelikult:

«Kas Põlnjaki-ema on elus?»

«Tänu sinule, jah!» vastati talle.

Kui Põlnjaki-ema täiesti meelemärkusele tuli, päris temagi, kas Sergi on elus. Kuulda saades, et kõik on korras, hakkas ta aga vihaselt karjuma:

«Kahju, et ma teda oma kätega ära ei uputanud!»

Inimesed olid imestusest lausa keeletud.

Põlnjaki-emal sugulasi polnud ja külarahvas otsustas ühel häälel määrata haige naise hooldajaks meie memme, Sekleta Ivanivna Golodi.

SEITSMES PEATÜKK

Esimese juuni eelõhtul tulid õnnelikult tagasi külasaadikud, kes olid läinud Kiievist töölist tooma.

Peale Gnat Nebõibatko ja Jalõssei Rilja istus vankris laia lahke näo ja lühikese harjataolise habemega vanaldane mees. Teda võis pidada nii maa- kui ka linnainimeseks — riides oli ta linnamoodi, kuid kühmus nagu maamees. Ainult et maal ei kantud nii lühikeseks põetud vurre ja habet. Üle kogu näo, paremalt meelekohalt lõuani, sinetas tal haavaarm, ka pool kõrva oli ära raiutud. Ent see ei rikkunud mehe nägu. Pigem näis see isegi ilus... Mind pani imestama, et külaline oli väga pikk ja kehalt veelgi tugevam kui Garassõm Klotšja, keda pidasin maailma kõige jõulisemaks meheks.

Seisin veidi eemal ja lausa õgisin teda silmadega. Niisugust meest polnud ma elus veel näinud. No oli alles vägilane! Võis arvata, et kui ta astub rehe taga kasvava toeka tamme juurde ja ütleb: «Proovime õige jõudu!», hakkab see hirmu pärast paluma: «Ära kisu

mind, hiiglane, ära tõmba mind juurtega maa seest välja!»

Ta armiline käsi hoidis mustast pöögist, võib-olla aga mingist veelgi kallimast puust keppi, mille vanust oli raske kindlaks määrata. Näha, et omal ajal polnud vaenlane teda säästnud — ta ihul polnud tervet kohta, risti ja põiki jooksid üle armid ja vorbid.

Vanamehest õhkus jahedust ja rahu. Oleks tahtnud seista tundide viisi tema vastas ja vaadata seda suurt nägu, neid hiiglaslikke töömehekäsi, suruda end usaldavalt tema laiale rinnale.

Söestunud pigine piip oleks nagu tema külge kinni kasvanud. Kolme päeva jooksul, mis ta meie juures elas, veendusin, et piip oli tõepoolest temast lahutamatu. Alles magama heites pani ta selle käest. Ent kui hoolikalt ta oma suitsuriista lapi sisse mässis, enne kui selle erilisse kotti pistis! Nuusutasin seda kotti, mis peale tubaka lõhnas veel mingisuguste taimede ja kuivanud rohu järele.

«Tulge maha, seltsimees valaja, oleme kohal!» pöördus Jalõssei Rilja tema poole.

«Olen Jevgrafi Kornijovõtš Sundukov,» ütles külaline, «valaja on aga minu elukutse.»

Mulle oli arusaamatu, mida tähendab elukutse.

Seisin pärani silmi ja vaatasin külalist, keda nii kaua oli meie külas oodatud.

Tulnukas hüppas noorusliku kergusega vankrilt maha, poolvaljusti mingit meloodilist laulukest ümisedes.

Juba olid kõik Golodid majast välja tulnud ja ka teistest taludest inimesed kohale jooksnud. Mina, Serjoža, Karel ja Mira-Maruška sättisime end Golodite kõrvale, et tööline näeks, missugusesse austatud perekonda me kuulume.

«Kes on siin Sergi Bussõgin?» küsis mees äkki.

Ühelt jalalt teisele tammudes teatas Serjoža aralt, et see on tema.

«Käisin hiljaaegu Kostromas, ilus linn on see Kostroma... Kangesti ilus linn.»

Sergi vaikis.

«Miks ei päri sa siis tema kohta midagi, ei avalda tänu tervituste eest, mida tõin sulle pesast, kust sa välja lendasid?»

«Aitäh!» kostis Sergi vaikselt, ise näost kahvatu.

«Kuidas su elu ukraina külas ka läheb?» küsitles mees edasi.

«Elan hästi, ei kurda. Öeldi, et kui tekib soov kodupessa tagasi lennata, ei hakka mind keegi tagasi hoidma.»

«Aga kes on siin Stolbõkov-noorem?» Töölise silmad naersid.

Mind oleks keegi nagu tulise veega üle valanud.

Karel tõukas mu rahvahulgast välja ja ütles:

«Tema see on!»

Tööline tunnistas mind tükk aega ja kostis siis:

«No on see alles hiiglane!»

Kõik pahvatasid naerma.

Isegi minu ema naeris. Ta seisis mustpapli juures, mis kasvas maja kõrval, ja ma nägin, kuidas ta nagu pihlakamari punetama lõi.

Mõistsin valaja sõnu selliselt, et ka mina saan kord suureks ja tugevaks.

«Kas tõmbad hobuseraua sirgeks, kui suureks saad?» küsis ta mind ainiti vaadates.

Naer ei lakanud.

Mõistsin, kust tuul puhub. Nähtavasti oli Rilja-taat või naljahammas Gnat Nebõibatko Kiievist tulles minust jutustanud. Kust muidu võis uustulnuk seda kõike teada?

«Ja kus on siin Võlko lapsed?»

Töölise nägu läks nukraks.

Sergi juhatas tema juurde Kareli ja Mira-Maruška.

«Olete Miklošid?» päris tööline lapsi silmitsedes ja nende päid silitades.

«Jah!» vastasid need.

«Kõneldakse, et sa mängivat vilepilli,» pöördus külaline Kareli poole, «teed Onõssi südame kuulsaks?»

Karel kahvatas, langetas pea ja kostis:

«Onõssi-taat kinkis mulle vilepilli ja õpetas ka mängima.»

«Tean seda lugu, pojuke!» ütles külaline soojalt. «Sina aga mängi, mängi, elusta inimeste mälus nende kangelasi...» Siis pöördus ta Jalõssei Rilja poole ja ütles:

«Nüüd aga, maisitaat (ta teadis sedagi, et taat juba kolmandat aastat järjest külvas oma põllule ja aeda

ainult maisi, millega ennast ülal pidas), tutvustage mulle Golodite perekonda.»

Õu oli juba rahvast täis. Sekleta-memme teretades ütles mees:

«Surun kõigi «Arsenali» tööliste ja teenistujate nimel teie kätt. Nii kästi mul teile edasi öelda. Meie, arsenallased, mäletame hästi teie meest Malahtei Kononovõtš Golodi. Me ei unusta teda iialgi... Tema ja ta teened rahva ees elavad meie südames...»

Nende sõnade peale tegi memm talle sügava kummarduse ning andis käega märku, et Galõna, noorem minia, lähemale astuks. Tikitud käterätikul ulatas see külalisele leiva, mille keskel oli väike kuhikuke soola. Teine minia, tõmmu mustasilmne tädi Teklja, ulatas talle taldrikul viinapeekri ja tegi nagu Galõnagi kummarduse.

Ümberringi valitses vaikus.

«Palume kallist külalist soolal-leival hea maitsta!» kostis memm.

Sundukov kummardas vööni, astus memme juurde, kaisutas ja suudles teda kolm korda. Siis võttis ta käteräti soola-leivaga, suudles ka neid ning andis memmele üle. Ise aga tegi rahvale kummarduse kõigi nelja ilmakaare poole, tõstis peekri huultele ja sõnas:

«Laskem meil elada, juua, lõbutseda ja rahva rikkust suurendada, maa- ja linnarahva sõprusliitu tugevdada!» Ta kummutas peekri, ilma et oleks midagi peale hammustanud.

Jalõssei Rilja juhtis Andri Malahtejovõtši tema juurde.

«Olen Andri Golod!» ütles meie onu vaikselt.

«Kus on teie vend Vassõl?»

Onu seletas talle, et vend on juhtival tööl teises külas. Nad kaisutasid teineteist.

Onu Andrit uurivalt silmitsedes külaline aina kordas:

«Tore kasakas! Nagu Tarass Bulba poeg Ostap... Tore!» ning hakkas tal kõigi ees, inimeste naerupursete saatel, õlgu mõõtma. Tuli kolm vaksa. Ta vangutas pead, Andri Golod ja kõik ümberringi aga naersid laginal.

«Kas Kiievis ka sihukesi on?» hüüdis keegi.

«Kui otsida, küllap siis leidub!»

«Aga kus on Stolbõkov-noorema ema?» küsis tööline süngestudes.

Ema värahtas ja lõi silmad maha.

«Mulle kõneldi, et teid aeti oma majast välja. Anname teile maja tagasi.»

Ema seisis vankri juures ja hoidis selle kummist kinni. Ma tahtsin, et ta Kiievi töölisele lähemale astuks ja see ta pikka juuksepalmikut näeks, sest ema oli kõige ilusam naine maailmas... Aga ema ei läinud.

«Laske vankrikumm lahti,» andis külaline nõu.

Ema oleks nagu ärganud, laskis käe alla ja minu suureks rõõmuks lähenes tulnukale.

«Kui vana te olete?»

«Kakskümmend neli...»

«Aga poeg?»

«Käib juba teist kuud kaheksandat!»

Tööline silmitses mind tähelepanelikult, kõhna ja piinatut, ning lausus:

«Kas ta tõesti käib juba kaheksandat?»

Hiljem tehti tööline Garassõm Klotšjaga tuttavaks. Sepa mehisus ja rüht avaldasid talle sügavat mõju.

«No on aga kasakavägilane!» hüüdis ta suud matsutades. «Oleksin veidi noorem, kutsuksin maadlema. Ha-ha-ha! Ära sa, mees, pikali heida, siis ei tule surm sulle järele!»

Külalisele meeldis Andri Grintšak ja nähtavasti ka Põlõp Tsurka... Mees käis tema ümber, imetles suurt kasvu ja mehisust, kuid muutus siis äkki süngeks ning kostis:

«Teiega tuleb meil eriline jutt!»

Pärast seda, kui kõik olid tuttavaks saanud, viidi külaline majja.

Sergi aga hüppas hobuse selga ja ratsutas minema. Ta kihutas kogu küla läbi ja hüüdis iga varbaia ääres:

«Kiievi tööline on kohal! Tööline saabus!»

Golodite õu valgus rahvast täis. Ent Sergile oli seda vähe. Ta keelitas vendi Põlõpovõtšeid isa hobuseid tallist välja tooma ning Vassõlivkasse ja Pantelivkasse ratsutama, ise aga pidi Gorihhivkasse põikama, et teatada rahvale kalli külalise saabumisest. Sõdir ja Vakula sügasid kuklatagust, hüppasid isa hobuste selga ja ehkki teadsid, et nad karistusest ei pääse, kihutasid külast minema...

Kolmekesi ajasid nad naaberküladestki inimesed

Javorivkasse kokku, et kõik kuuleksid kaugest Kiievist kohale sõitnud töölise suust tõesõna.

Minu ettekujutus manas mu silme ette puuri, kust tööline laseb rahvale välja tulilinnu — tõe. See tõuseb kõrgele taevasse ja purustab ausas heitluses valevarese, kes kollitab mitte ainult kanapoegi, vaid ka väikesi lapsi. Ent niipea kui vale alla kukub, läheb põlvest põlve kõigi inimeste elu igavesest ajast igavesti ilusaks ja kauniks...

Pärast seda lendab tulilind veel Stolbõkovide juurde, rebib onu ja tädi tükkideks ja hüüab neile: «Või nii, sõimasite Mendelit mädamunaks, aga vaadake teda nüüd!»

Unelmad lõppesid just siis, kui Sekleta-memm onu Gnat Nebõibatko, Kareli ja minu Varfolomi-taadi juurde saatis.

Koos teiste eakate naistega võttis memm taadi meie väravas vastu ja juhatas ta väärikalt majja.

Äkki tormas kohale Põlõp Tsurka, hõlma all väike samagonnivaat. Inimesi küünarnukkidega laiali tõugates astus ta majja. Tsurka järel lonkisin sisse ka mina...

«Kuule, Mendel, kuhu sina siis kipud?» hüüdis ta mulle, sest olin talle kogemata jalgu sattunud.

Tares nägin, et Kiievi töömees imetles tähelepanelikult Stritšanjuki-taati.

«Niisugune on siis teie taat!» ütles ta vaimustusega.

Taadi koht laua ääres oleks nagu tõepoolest tema järele igatsust tundnud. Keegi ei söönud veel. Tavakohaselt toodi taadile kui kõige vanemale leivaviil soolakuhikuga ja peekritäis samagonni.

Stritšanjuk päris tööliselt, kas ta on väga väsinud. Mees vastas, et on küll, kuid kolme päevaga jõudvat ta ennast Javorivkas välja puhata. Stritšanjuk tõstis peekri ja ütles:

«Tõstke, lapsed, peekrid... Olgem töölisega head ja sõbralikud, kuni päike taevas paistab...» ning jõi. Kõik tegid sedasama. Tööline ei söönud, vaid andis oma leiva- ja soolaportsu memmele. Stritšanjuk jõi samuti midagi peale hammustamata veel ühe peekritäie ja ainult nuusutas leiba. Alles kolmanda peekritäie järel hammustas ta tükikese leiba, soolakuhiku aga andis mem-

mele. «Lapsukeste jaoks!» ütles ta. «Et neil haigused kallale ei tuleks!»

Mäletan, et lauas lõppes leib otsa. Naised hakkasid sagima, kätega vehkima ja pühkisid neid vastu põlle. Lippasid siis naabrite käest laenama. Aga kust sa leiba saad? Jooksid kogu tänava läbi, aga leiba ei raasugi.

«Las kulakud õgivad! Nendelt me laenama ei lähe!» otsustas memm.

Lõpuks võeti julgus kokku ning toodi lauale tatraplännid ja vikist käkid, mida kusagilt oli kokku laenatud.

Taibanud, millest segadus lahti läks, pani tööline laginal naerma.

«Armsad, head inimesed, ka meil pole Kiievis leiba,» ütles ta. «Leiba nähes lapsed lausa värisevad. Eriti need, kes on tüüfust põdenud... Ainult lastele me leiba annamegi. Ise aga nälgime. Elame ja töötame poolnäljas... Aga ometigi pole kurta midagi. Meil on tööd ja saame ka leiba. Seda oleks rohkem, kuid kulakud mädandavad vilja mulla all. Tööline tõusis. Ta silmad loitsid, ta kuju näis nüüd eriti võimas ja ähvardav. «Meie viljavarujaid tapetakse! Varutud leib röövitakse... Tahavad vist esimest tööliste-talupoegade riiki näljaga lämmatada!»

«Seda neile!» hüppas keegi püsti ja näitas oma võimsat trääsa. «Armsad, head inimesed,» kõneles tööline edasi, «partei kutsub meid üles näljast jagu saama. Kuidas aga temast jagu saada, selle üle peamegi nõu. Sellepärast tulingi teie juurde. Oleme kohustatud kuulama iga sõna, mida kõneleb partei ja pühalikult täitma tema korraldusi...»

Ma teadsin juba, et varsti läheb laul lahti. Tööline nähtavasti unistas: ta tõstis käe meelekohale ja ta suust hakkas tasakesi kostma «Lai Dnepr».

Inimesed ühinesid viisiga, isegi Sekleta-memm hakkas kaasa laulma... Esimesele laulule järgnes peagi teine, kolmas... Võib-olla oleksin seekord saanud lauludest isu täis kuulata, kuid keegi jooksis tänavalt sisse ja hüüdis:

«Seltsimehed! Külalist palutakse laua äärest tribüünile, see asub küla karjamaal... Sinna on palju vankreid kokku sõitnud, kõik inimesi täis, küll on jõud... Mamaivkast, Vassõlivkast, Gorihhivkast. Oma paarkümmend vankritäit. Rahvas sai teada, et meile on linnast külaline tulnud. Nii et palume kõiki miitingule.»

Vaatasin aknast välja. Õues valitses juba hämarik. Ja ometigi sähvatas peas mõte, et minagi peaksin karjamaale minema miitingut kuulama.

Stritšanjuki-taat pöördus saabunu poole:

«Iga teie sõna on meile kallis. Minge ja rääkige inimestega.»

Külaline kavatses juba lauast tõusta, kui ta pilk jäi peatuma seinal, kus tikitud käterätik pärjas Vassõl Malahtejovõtš Golodi hiigelfotot. Mehel oli sinel seljas, mõõk küljel, budjonnovka peas.

«Kelle pilt see on?»

«Minu vend,» vastas Andri Malahtejovõts. «Mis siis?»

Külaline kehitas õlgu ja hõõrus silmi, nagu ei usuks ta neid. Siis küünitas ta oma võimsa kehaga seina poole fotot lähemalt tunnistama.

«Aga miks ta nagu kaks tilka vett sarnaneb inimesega, kellega olin koos sunnitööl? Järsku on see tema poeg?» Valaja nööpis kiiresti sõduripluusi lahti ja võttis põuest paki väikesi fotosid. Leidnud vajaliku, ulatas ta selle Andrile.

«Vaatame, vaatame, kes on teie pildil,» ütles Andri fotot tähelepanelikult uurides. Samas tundis ta pildil kujutatu ära ja karjatas üle kogu maja: «Meie isa!»

Memm vaarus, kuid otsekohe toetati teda käe alt.

Kõik mõistsid, et külaline oli olnud sunnitööl koos nende küla mehe Golodiga.

Jooksin majast välja ja panin täiest kõrist üle kogu õue: «Tööline läheb tribüünile!»

Minu hüüd avaldas mõju. Külainimesed, kes istusid või lamasid murul, kargasid otsekohe jalule.

Maja, õu ja tänav tühjenesid kiiresti. Ainult mina viivitasin veidi, sest märkasin, et Sergi ratsutas hobuse seljas nurga tagant välja. Ta vabastas hobuse rakmeist, viis talli ja me jooksime üheskoos miitingule.

Töölist saadeti kuni meie talu piirini. Hoides Mira-Maruškal kõvasti käest kinni, jooksin ma esimesena, et kuulda, millest inimesed külalisega kõnelevad.

«Tugevdame liitu küla ja linna vahel!» lubasid talle meie omad.

Tema aga vastas kähiseval häälel:

«Ka töölised ei vea teid alt! See on meie juhtmõte! Mõistate?»

Siis ilmus kusagilt välja ruugepäine lõõtspillimängija Ilko Suknovalenko, kes oli Vassõlivka kulaku juures sulaseks. Ta lõi keset teed hoogsa marsi üürgama. Pärast käis ta veel kaua teiste noorukitega mööda küla ja aina mängis, mängis.

Keset ööd tulid meie juurde rehe alla vennad Põlõpovõtšid ja Sjunja Stolbõkov. Nad ajasid Sergi üles. Ka mina ärkasin.

«Milles asi, vennikesed?» küsis Serjoža ehmunult. «Kas põleb midagi, või mis?»

«Tõuse üles, on üks asi. Oleme sinuta kui sukk ilma saapata,» vastas Vakula, seistes heinahunniku otsas, nii et ta ulatus oma juuksetutiga peaaegu rehe laeni.

«Eks tal lõhna hein niidu järele,» kostis Vakula vend Sõdir. «Leidis vahva koha, kus magada!»

Tundsin ütleja häälest: see oli tal unelev, õrn, tungis otse südamesse, sisendas alati vaikset rõõmu. Seda häält oleksin võinud päeval ja ööl kuulata.

«Tõuse üles, Bussõgin, tõuse. Tahame sinuga nõu pidada.»

Nad kummardusid Sergi kohale ja kõnelesid midagi sosinal. Sergi kuulas nende jutu ära ja hüüdis siis:

«Jah, seda võin ma küll teha. Löön kampa. Eks öelnud kohe!»

Siis aga läks tüli lahti. Kartsin, et nad lähevad käsitsi kokku.

«Ärge õiendage,» segas Sjunja vahele. «Lepitan teid kohe, kuulake.»

Ta tegi vaikselt mingi ettepaneku. Kõik pahvatasid naerma.

«Võtan su isalt ühe tünnitäie tõrva, ega sa vastu ole, Sjunja? Tõrvatünn seisab Stolbõkovil tallis.»

«See on tühiasi, tünn tõrva,» naeris vend. «Läki!»

Ent sel hetkel väljus Golodite majast memm. Nähtavasti oli ta lakas hääli kuulnud. Vakula andis poistele märku, et kõik vait oleksid. Memm kõndis üle õue, käis siis ümber maja, heitis pilgu lillepeenardele, sammus marjaaeda ja sealt põllule, kus seisis kaua ja kuulatas.

Küla magas rahulikku und, kaetud suveöö uduvinega. Vine oli kahkjas ja läbi selle võis näha iga maja korstnat, iga rehala katust, rääkimata puudest. Memm vaatas tükk aega hardunult küla, seejärel pöördus õue ja heitis pilgu rehealuse poole. Selleks ajaks olid poisid nii vagusi jäänud, et hingatagi ei julgenud. Memm kõndis Kirjaku, seejärel hobuse juurde ja alles siis pöördus majja tagasi.

Niipea kui poisid kuulsid memme järel algul esiku ja siis toaust kriuksuvat, veeretasid nad endid üksmeelselt kõrge heinahunniku otsast alla ja ronisid robinal maha. Nad kiirustasid hirmsasti. Siis hüppasin mina jaole:

«Aga mina?»

Poisid jäid keset rehealust seisma nagu naelutatud.

«Mis see kollanokk seal piuksub?» päris Vakula ehmunult.

«See on Mendel.»

Kõik pahvatasid naerma.

«Et tal kärbes pool nina ära hammustaks! Kuidas ta mind ehmatas,» sõnas Vakula. «Ütle, et ta vait jääks, muidu löön tal nina näoga tasa...»

«Mendel!» hüüdis Sergi minule tasa. «Maga! Meil on üks asi ees, vahtimiseks pole aega.»

«No-noh!» hõikasin ma üle terve rehala.

Mida see «no-noh» tähendas, näis poistele selge olevat, sest otsekohe kuuldus naeru...

«Teie ei tunne Stolbõkovi,» seletas Sergi neile. «See hakkab nagu näljane kannul käima. Ei temast pole pääsu.»

«Võta ta siis pealegi kaasa, olgu tal hea päev,» nõustus Vakula. «Kuid ütle, et me teda pilpa peal hoidma ei hakka, kui tuleb vaenlase eest putket teha, lootku igaüks oma jalgadele.»

Nii me asusimegi teele.

Esimest korda elus nägin, kuidas küla magab. Südamesse valgus sellest mingi vaikne rõõm ja muretus. Mul võttis peaaegu et hinge kinni. Endale märkamatult jäin seisma ja hakkasin võlutult kõike ümbritsevat imetlema — maju, aedu, põlde, varbaedu ja tarasid. Kõik nad magasid öö pehmes voodis, ainult et mitte valgete linade vahel, nagu inimesed magavad, vaid hallidel või ähmaselt hõbedaisse ööpalakaisse mähituna.

Keset luhta nägin ojakest, mille kohal kõrgus tähistaevas, vee sees aga, põhjas, siras veel teine täpselt samasugune. Oli nii valge, et nopi või õisi. Ojake magas oma laste — lainetega — samuti kui küla oma tänavate ja väljakutega. Tähed vaatasid meid, viit vandeseltslast, ning imestasid lahkelt, et poisid seisavad ja ootavad, kuni väikemees võlutuna öö kaunidust, taeva kaunidust, pärast päevaseid muresid puhkama heitnud maa kaunidust endasse imeb. Imetledes seda, mida elus esmakordselt nägin, ei suutnud ma paigast liikuda.

«Stolbõkov!» pöördus Sergi vaikselt minu poole. «Kas võib juba minema hakata või pole sa veel looduse imetlemisest küll saanud?»

Nähes, et nad juba edasi liiguvad, sibasin neile järele.

Ent äkki jäi Sjunja seisma ja ütles sellise avameelsusega, milleks ta iganes võimeline oli:

«Poisid, äkki saame selle öise retke pärast veel keretäie?»

Minu ülesandeks oli teistest poistest eemal vaikselt tänaval seista, koeri mitte ärritada, ning kui näen kedagi tulemas, tasakesi vilistada ja seejärel kaduda.

Vilistada ma oskasin.

Poisid aga käisid ühe maja juurest teise juurde ja kirjutasid midagi seintele.

Ma ei teadnud, mida nad kirjutasid, kuid olin täiesti veendunud, et homme on kogu küla kisa-kära täis.

Ma ei eksinud. Hommikul ilutses umbes kahekümne keskmiku majal loosung: «Hävitagem kulakut! Keskmikud, liituge kehvikutega!»

Külaelanikud, kelle majad olid täis sirgeldatud, tulid hulgakesi Tsurka juurde.

See aga käis mööda küla ringi, tagus rusikatega aiateibaid ja vandus, et peksab neetud värdjad vaeseomaks ja paneb kartsasse. Keegi aktiivi hulgast soovitas tal rusikaid mitte vibutada. Kuid Tsurka ei võtnud seda kuuldagi, noris aktivistidega riidu, väites, et külas pole mingeid erinevaid kihte — ei kulakuid, keskmikke ega kehvikuid, vaid on lihtsalt küla ja selle rahvas.

Saanud kuulda kirjutistest majadel, tundis Sundukov muret, et majade seinad ära määriti. Nüüd tuleb naistel majad üle lubjata.

«Äkki on see Serjoža töö?» oletas memm.

Sergi kutsuti kohale.

«Kas sina määrisid majad tõrvaga kokku?» päris Andri Malahtejovõtš.

Sergi ei vastanud.

«Tema,» ütles tööline, heitnud pilgu poisile. «Näib, et ka väike Stolbõkov võttis sellest operatsioonist osa. Vaadake, millised ta silmad on.»

Tema naerust hakkasid kausid ja sööginõud laual klirisema.

Niisugune oli kord juba mu saatus, et kõik mind naersid.

Vana Põlõp Gruša, ei tea kellelt teada saanud, et tema poisid olid osanikeks selles tema arvates jälgis teos, andis neile kõva keretäie. Pärast aga tuli töölise juurde ja teatas:

«Andsin oma kasakatele vitsa.»

Ka tema naine, kes kõrval seisis, lisas:

«Et nad teid ega meid ei häbistaks. Teie sõnad, mis te eile inimestele miitingul keskmike ja kehvikute kohta kõnelesite, on pori või naftaga seintele kirjutatud. Andke meile andeks. Värvi polnud ja nad kirjutasid masuudiga. Aga peksa andsime poistele sellepärast, et nad edaspidi enam sihukest asja ei teeks.»

Töölisel hakkas poistest kahju ja ta päris, kui nendega kokku sai:

«Millega te need loosungid kirjutasite? Kas tõrvaga? Tõrv selleks ei sobi, rikub tähtsa loosungi ära.»

Üheksa keskmikuperekonda avaldas soovi kehvikute komiteesse astuda. Nende hulgas oli üksainus perekond, keda neli sõpra oma öisel retkel olid kimbutanud.

Sel ajal, kui rahvast kehvikute komiteesse vastu võeti, astus Gnat Nebõibatko naine, mustakulmuline kaunitar, Kiievi töölise juurde:

«Vabandage! Ma tahan Golodi-memme ja Gruša kohtusse anda.»

«Mille eest?» küsis Sundukov.

«Vabandage, aga selle eest, et meie maja ära määrisid!»

Rahvas lausa lämbus naerust, mõned irvitasid naise üle.

«Milleks siis kohe kohtusse? Andke poistele käsk kätte, las lupjavad üle.»

«Vabandage! Et mingisugused tattninad peaksid mu

maja võõpama? Tahate, et inimesed mulle näpuga näitaksid?»

Nähes, et naine on oma kavatsusele truuks jäänud, sõnas tööline rahustavalt:

«Noh eks andke siis, andke pealegi... keegi teid ei keela. Ainult kohus mõistab noorukitele välja seda, et nad harja kätte võtavad ja teie seinad üle lupjavad. Leppige parem heaga kokku.»

«Vabandage, aga ma ei soovi heaga kokku leppida.»

«Olge lahked!»

«Jäägu nii, nagu mina seda tahan... Nüüd on võim ja kohus meie omad!» teatas kaunitar.

Ta soovis kangesti, et Sergi, Gruša pätipoisid ja härraspoiss Sjunja pandaks kuuks ajaks kartsasse vee ja leiva peale ning et kaksikute ema ja see paks uhke naine, advokaadi tütar Eva Stolbõkova, tuleksid ja tema maja üle lupjaksid.

«Võin veel niipalju lisada, seltsimees tööline. Te saatsite nad minu juurde, et ma kehvikute komiteesse astuksin. Aga meie oma Gnatiga oleme juba ammu otsustanud seda teha. Nii et ilmaaegu nägite vaeva, seltsimees tööline, ja ajasite lapsed öösel välja...»

«Kuule eit!» karjusid inimesed ümberringi. «Mis jama sa ajad! Ega linna seltsimees neid sinu juurde saatnud! Tal polnud ju sellest õrna aimugi! Lapsed läksid ise võimule appi. Tahtsid võimalikult paremini teha, kuid ei tulnud välja... Mis lastelt ikka nõuda!»

«Lapsed? On aga lapsed — need ju puha noored mehed!» karjus naine. «Neil paras aeg naist võtma hakata. Teie juttu ei taha ma kuuldagi. Lubjaku aga maja üle... Muidu võtan kehvikute komiteesse astumise avalduse tagasi ja löön kulakutega liitu...»

Ning kaunitar sirutas juba käe välja, et Gnati käes olevast kotist avaldust välja tirida.

Ent samal hetkel astus Gnat Nebõibatko nii lähedale, et kuulis just parajasti oma naise viimaseid sõnu. Ta tõmbus süngeks ja lubas talle niisugust säru teha, et see elu lõpuni meelde jääb, kui naine kohe rahulikult koju ei lähe.

Kaunitar seisis veel hetke, mõtles, kas minna või mitte, sest tegemist oli ju avaliku solvanguga. Kuid Gnat hüüdis taas:

«Kas lähed ilma muusikata või tuleb orkester kohale kutsuda?»

Õhtul jutustas Sundukov laialt naerdes Sekletamemmele vahejuhtumit Gnati kaunitariga.

«Seda tuleb neil tihti ette!» vastas memm kurvalt. «Mõlemad on nii ilusad kui noorkuu taevas. Peaksite meest veidi häbistama, et ta oma naist ei peksaks. Ehk võtab teid kuulda.»

«Nõus. Küllap ma temaga räägin.»

Sundukovi teadmata saatis memm minu ema ja Galõna Natalka maja lupjama. Natalkat ennast polnud kodus, Gnat aga nõustus: «Minugi pärast...» Kui Natalka koju jõudis sugulaste juurest, kellele oli käinud oma häda kurtmas, ja nägi, et loosung on kadunud ning sein uuesti valgeks lubjatud, vakatas ta hinges midagi. Tal hakkas loosungist kahju. Teistel ilutses see veel edasi. Mis nüüd inimesed ütlevad?

Nähes Gnatti kuuri juures seismas, hüüdis ta mehele:

«Gna-at! Ae! Gna-at! Kuhu see loosung on seinalt jäänud?»

«Käidi Golodite juurest ja värviti üle,» vastas mees.

Kuid naine kas ei kuulnud vastust või millegi muu pärast küsis uuesti:

«Gna-at, kallis...»

Mees vastas, et nähtavasti olid need Sekleta miniad, kes maja üle värvisid.

Armastatud Gnatile sõnagi lausumata jooksis naine külla oma õigust jalule seadma. Ta otsis Sundukovi üles.

«Vabandage!» alustas ta. «Nähtavasti saatsite teie kellegi minu maja üle võõpama,» lõi ta külanõukogus lärmi lahti. Teda oli võimatu vaigistada. Siin võisid ainult armas Gnat ise ja tema veenvad rusikad abiks olla.

«Milles siis asi, hea tädi?» imestas Sundukov.

Naine tegi töölisele selgeks, et ta käed pole veel jõuetud, jumalale tänu, ja ta on ise võimeline oma maja seina üle lupjama. Tema on perenaine ega luba, et keegi võõras tema isiklikus majapidamises korda loob.

«See pole ju kommuun!» karjus ta.

«Ei, tuleb tingimata Gnati järele saata,» arvas keegi aktivistidest. «Ega ta muidu vagaseks jää.»

Ent Gnat seisis juba lävel.

«Sa oled jälle siin?» päris ta oma Natalkalt. «Aina teed mulle rahva ees häbi. Tee, et sa siit kaod!» Ta võttis naise alandlikult rippuvast käest kinni ja juhtis oma kaasa külanõukogust välja.

Inimesed kuulsid, kuidas naine mehele ütles:

«Kallis Gnatike, ära peksa, küll ma lähen ise...»

Gnat aga, sünge kui äikesepilv, seadis sammud otsejoones kodu poole.

«Nüüd klobib küll eide läbi!» arvasid naised.

Sundukov andis Tsurkale ja Grintšakile käsu tulla temaga kaasa Gnati juurde, et teravkeelset kaunitari päästa.

Kui nad Nebõibatkode õuele ilmusid, oli Natalka ametis seina võõpamisega, ise sealjuures ümisedes laulu «Oi, oli mul joodik mees». Gnat aga leotas parajasti köiejuppi, et märjast peast naise selg sellega risti ja põiki läbi lohmida ja kui korda läheb, siis närvideni välja jõuda. Viimasel ajal oli naine Gnatile kurtnud mingisuguste närvide üle, millest mehel aga aimugi polnud. On elanud naisega kaheksa aastat, teadmata, et tal on närvid olemas. Et mis need siis on, need närvid? Küllap köieots näitab...

Algul püüdis Tsurka Sundukovi ja Grintšakki veenda, et Gnatile tuleks siiski lubada naisele kergelt kere peale anda, sest naist saavat kasvatada ainult peksuga.

Sundukov heitis talle hävitava pilgu, ei kostnud sõnagi vastuseks ja pöördus Gnati poole.

Pärast jutuajamist Sundukoviga andis Gnat lubaduse, et jätab naise peksmise järele. Ja pidas sõna. Aga kui nüüd võiks arvata, et Gnati-eit ei tulnud enam kolmandat korda töölise juurde, siis oleks tegu eksitusega. Tuli, ja seda järgmisel põhjusel.

«Vabandage!» sõnas ta jälle pikki ripsmeid langetades. «Vabandage, et tulin veel kord teie juurde. Tulin asja pärast. Tahan tänada teid, et päästsite mu Gnati rusikate eest...» Naine kaebas Sundukovile, et mees on isegi seinte peale armukade, ja palus: «Aidake, seltsimees! Mis teha, et ta ei armukadetseks! Mina olen vaesest perekonnast. Ja ehkki ka tema ise on vaeste hulgast, peksab ta mind ometi. Nüüd aga pole tal enam selleks õigust!» Ja pärast, kui naine juba lävel oli, pöördus ta veel kord tagasi:

«Öelge Gnatile, et ta laseks mul õppima minna.

Tahan olla nagu teisedki inimesed, teised noorikud, õpetatud naine.»

Sundukov lubas, et hommepäev pannakse ta kirjaoskuse kursustele.

Ning õnnelik Natalka kõndis koju.

Ent Nebõibatkot tuli kaua keelitada, kuni ta lõpuks kaunitarile õppimaminekuks loa andis.

Järgmisel päeval küsis Sundukov:

«Kes on Sõdir Kobõla? Ja miks kogu küla teda pilkab?»

Sundukov oli seda väga südamesse võtnud. Isegi lapsepõnnid karjusid tülitsedes: «Loll Kobõla!»

«Eks ta on kogu elu veidi puudulik olnud,» vastas memm, «ja sihuke vaikne, et koorepütt ei kuku pealael ümber.»

«Andke korraldus, Sekleta Ivanivna, et Bussõgin ta minu juurde tooks. Tahan temaga tuttavaks saada. Kes talle sihukese perekonnanime andis — Kobõla*?»

«Kindlasti papp,» hüüdis Serjoža juba lävelt ja tormas minema.

Poole tunni pärast seisis hädavares Sõdir värisedes Sundukovi ees, mudis katkist karvamütsi ja pilgutas väsimusest punetavaid silmi. Tööline ulatas talle käe ja palus istuda.

«Ma pole ju milleski süüdi,» pomises Sõdir vaevukuuldavalt, «miks mind siis ära viiakse?»

«Kes viib?» küsis tööline.

«Tšekistid,» värises vanamees.

«Kuhu siis?»

«Vangi!»

«Kuhu vangi, kallis mees? Istuge ja kõnelge.»

Kobõla vaatas kaeblikult Sekleta-memme otsa, nagu paludes oma alandlike silmadega, et see ta kohutava arusaamatuse küüsist päästaks. Erutus võttis tal jalad nõrgaks, nii et tal tekkis soov laskuda põlvili, nagu ta seda igal pühapäeval kirikus pühakujude ees tegi. Kuid tema arenemata mõistus ütles talle, et põlvili ei tohi langeda, sest uus võim ei luba seda.

Siis palus ta vaikselt:

«Päästke, memm!»

«Oh, Sõdir, Sõdir, miks sa küll kardad?» kostis memm

* Kobõla — ukraina keeles mära. (*Tõlk.*)

vastu. «Tööline on meie külaline, tahab sinuga kõnelda, et sa julgemaks muutuksid ja oma küürus selja sirgu ajaksid.»

Sundukov ütles:

«Kõneldakse, et teil on suur perekond ja et te elate vaeselt. Jutustage ometi!»

«Ei, ei!» hüüdis mees. «Ma ei olegi nii väga, kuidas öelda, vaene... Kurat on vaene, sest tal pole hinge. Mina olen nüüd peaaegu et keskmik ja mul on raha, millega leiba osta. Aitäh, aga mul on nüüd velskri juures teenistus, on töö... Kuidas ma küll omaette elada saaksin? Kardan teile tõtt öelda, sest teie, seltsimees tööline, lähete ära, aga minul tuleb siia jääda...»

Sundukov vahetas Goloditega pilgu.

«Kardate vist kedagi. Kes teid hirmutab? Kes? Ehk see, kes käsib teil kirikulaule laulda? Või see, kes käsib teil suvel karvamütsi ja talvel katkist nokkmütsi kanda? Mis?»

Sõdir tõusis, eemaldus töölisest mitu sammu, sirutas käed tema poole ja palus:

«Ärge hukutage mind!»

«Võtke julgus kokku ja kõnelge! Pidage meiega nõu. Ilma aru pidamata läheb isegi sõjavägi hukka. Aga milleks ennast hukutada, kui peate veel elama.» Näis, et Sõdiri erutus oli ka Sundukovile üle kandunud. «Kaitsen teid ka issanda jumala enda ees, kui keegi teile liiga tahab teha. Kui on vaja, jään veel kaheks-kolmeks päevaks teie pärast siia. Lihtsalt kahju vaadata, kuidas vaenlased ja rumalad inimesed teid oma pilkealuseks on teinud. Olete liiga kaua vaikinud, võtke siis nüüd julgus kokku ja kõnelge!»

«Räägin ära!» laskis Sõdir pilgul üle toasolijate käia ja alustas sosinal. «Velsker mängis mu nokkmütsi kaardimängus maha,» mees vaatas hirmunult toas ringi ja jätkas veelgi vaiksemalt: «Mängis maha ühele härrale... Ja kaks korda päevas käsib mul tsaari kohta salme laulda. Algul oli raske, pärast harjusin ja hakkasingi laulma. Siis viskas võõras härra rahapaki kaardilauale ja ütles: «Kas tõesti võtab külarahvas sihukese värdja, kes hobusetallis sõnnikut roogib, oma kaitse alla?» Velsker kostis, et seda ei juhtu iial. Vedasid kihla, kas kehvikute komitee liikmed lasevad mul tema juures hukka minna või ei. «Panen viiskümmend kopikat

ässale ja veel kaks poolerublalist neljale kuue kaardile selle poolt, et küla on temale käega löönud ega astu tema eest välja,» raius peremees kaljukindlalt. Ta lubas mulle niisugust tuupi teha, kui peaksin kihlveost kellelegi sõnagi kõssama.»

«Ja te oletegi vaikinud?» küsis Sundukov süngestudes.

«Suvel sunnivad karvamütsi kandma, talvel aga nokkmütsi... Velsker võidab, kui küla minu eest välja ei astu, kui aga vastupidi, võidab härra ja peremees kaotab. Seepärast peangi karvamütsi ja mitte nokk- või õlgmütsi kandma. Tahan mäkke tõusta, aga häda kisub jalgupidi alla...»

«Aga kiidulaulud?» kähises tööline.

«Ka neid sunnitakse mind laulma, kaks korda päevas — siis kui päike tõuseb ja kui ta õhtul puhkama läheb. Laulma pean vaikselt, et naabrid ei kuuleks.»

Kõik see, millest Sõdir kõneles, oli kohalolijaile uudis.

Sundukovi nägu muutus vihast lausa meeletuks. Ta käratas midagi üle kogu maja, tõstis käed oma tuikavatele meelekohtadele. Näole ilmusid suured higipiisad ja ta hingas sügavalt.

«Seltsimees Golod, te kuulsite, mida see külamees rääkis?»

«Kuulsin,» vastas Andri Malahtejovõtš kumedalt.

«Teie, seltsimees Golod, koos oma vennaga,» jätkas Sundukov ennast rahule sundides, «seadsite endi ette ülla eesmärgi tõsta tavalise põllul kasvava päevalille õlisisaldust, muuta seemnete värvust, et taime töötlemisel õli ei läheks mustaks, seadsite endile eesmärgiks kohandada see taim meie kliimatingimustele, kasvatada talle võimas juur alla, et see põua ajal põhjaveeni ulatuks. See kõik on arukas ja kiiduväärt. Kasvatada nõukogude inimestele niisugune uus kasulik taimekultuur on väga vajalik ettevõtmine. Kuid miks olete te, seltsimees Golod, unustanud oma naabri Sõdir Polikarpovõtš Kobõla, kes siiani kannab veel seda idiootlikku perekonnanime, kellele rahvavaenlane on määrdunud kaltsu silme ette sidunud, et ta revolutsiooni valgust ei näeks? Miks pole te nende kolme aasta jooksul tema silmilt seda kaltsu maha kiskunud, küsin ma teilt kui kommunistilt! Kas seda on takistanud katsetused päevalilledega?»

«Ei, mitte see,» vastas Andri tasa.

«Mis siis?»

«Võib-olla vähesed elukogemused...»

Andri Malahtejovõtš seisis tema ees kahvatuna, käed rippu, nagu noor sõjamees ülemuse ees.

«Inimesi tuleb näha ja mõista! Mulle õpetas seda pagenduses üks revolutsiooni reamees — teie isa. Oma töös juhindun ma alati tema nõuannetest, kohustan ennast ja noori kommuniste täitma partei ja rahva tahet, nii nagu tema seda tegi.»

Andri Malahtejovõtš värises erutusest.

«Te peate olema oma isa vääriline. Jätke mõneks ajaks katsed... Ja kiskuge Sõdir Polikarpovõtš otsekohe vaenlase küüsist, et tema ja ta perekonna elu kodumaa hüvanguks õitsele lööks. Kuulete? See on partei käsk. Lähete rajoonikomiteesse ja ütlete, et teile avaldataks noomitus ja see kantaks isiklikule kaardile. Öelge, et käskisin mina, partei liige 1900. aastast. Kuuekümne kolmest eluaastast olen ma nelikümmend kolm veetnud vanglais ja pagenduses... Lähete pärast minu ärasõitu.»

«Lähen!» vastas Golod vaikselt.

Memm, väsinud ja kahvatu, seisis linnamehe kõrval ja pidas temaga millegi üle aru.

*

Me jäime tuppa: Sekleta, minu ema, Sergi, mina ja Sõdir.

Memm palus Sõdiril lähemale istuda. Kohmakate liigutustega võttis mees järi ja istus Sekleta Ivanivna juurde.

Memm ütles:

«Praegu on kehvikute südameis tõde ärganud. Me tahame, et ka sina meiega oleksid, Sõdir, et ka sinu süda algul kevadiselt õitsema hakkaks, pärast aga leegitsema lööks. Me ei saa lubada, et valu su südant uuristaks, Sõdir... Sinul on perekond, sina oled selle pea, peremees.»

«Velsker on mu naise isemeelseks teinud...»

«Kõik läheb korda, kui ainult sina seda tahad, Sõdir. Aitäh seltsimees Sundukovile, et ta meile kätte näitas kui ilus ja aus hing sul on.»

Mees langetas pea ja küsis:

«Kuidas küll nende küüsist vabaneda?»

«Küll me su välja rebime, kui sina, Sõdir, mind kuulad.»

«Kuulan,» vaese mehe käed värisesid silmanähtavalt.

«Jäta oma teenistus kus seda ja teist. Miks pead sa teisi teenima, kui nüüd ise peremees oled? Anname sulle maad juurde, aitame majapidamise sisse seada.»

«Püha jumal, memm, mida te räägite? Minu vanaisa oli sulane, isa samuti, ka mina olen sulane, naine on teenijatüdruk, lapsed ka. Oleme teenijahinged, mitte mingid peremehed! Ma lähen hukka, kui oma teenistuse maha jätan...»

«Ei lähe! Kuula mind. Ma palun külanõukogu, et sulle antaks küla läheduses kõige parem maatükk. Keegi ei hakka sind kadestama, kõik on õnnelikud, kui sa seda kündma hakkad. Tuleme kõik su põllule ja ütleme sulle kui oma pojale: «Hei, Sõdir! Kuidas künd edeneb? Kuidas külv läheb? Kuidas lõikus?... See aitab sind töös, Sõdir. Ka vili loob paremini pead, sirp lõikab kiiremini. Kas ma kõnelen õigust?»

«Just nii.»

Sergi tahtis midagi vahele öelda, kuid memm andis talle silmadega märku ja poiss vaikis.

«Ma palun külanõukogu, et sinu perekonnanimi ära muudetaks. Minu Sergi aga mõtles sulle juba uue nime välja. Paneme su perekonnanimeks Žõtni*... Ka sinu naine ja kaheksa last saavad selle nime. Sa saad Sõdir Žõtniks. Ütle nüüd, võid sa oma töö sinnapaika jätta?»

Mees surus pea käte vahele.

Ta istus kaua vaikides. Siis kostis:

«Hüva, jätan teenistuse, ja kui hukkun, siis jumal temaga, olen küllalt elanud. Aga tüdrukute pärast on hirm. Ärge te neid maha jätke. Nagunii on kaks neist vastu minu tahtmist komsomoli astunud.»

Memm muigas ja soovitas:

«Nüüd aga mine miitingule ja kuula, mida tark Kiievi-mees inimestele räägib. Talleta tema sõnad oma südames, Sõdir.»

Mees tõusis ja tammus kaua paigal. Lõpuks küsis:

«Kas võib kodus rääkida, et te käskisite mul praeguse töökoha maha jätta? Kui naine peksma hakkab, siis

* Žõto — ukraina keeles rukis. (*Tõlk.*)

ähvardan, et räägin teile ära või virutan talle tagasi . . .»

«Ära karda, ei ta hakka peksma . . . Ütle, et mina käskisin — minu vastu ta juba välja ei astu. Pärast aga hüppan teile sisse ja räägin ise ka.»

«Aga kui velsker ise tuleb, mis siis?»

«Võta kaigas ja aja ta majast välja. Ütle, et meie, Golodid, tasume talle sinu eest kätte.»

«Andke Sergile käsk,» ta heitis poisile sooja pilgu, «et ta mu mütsi lakka viskaks, enam ei pane ma seda kuumaga pähe!» Seda öelnud, võttis ta hoogu, virutas karvamütsi põrandale ja jooksis paljapäi majast välja.

Vanamemmel valgusid silmad pisaraid täis, ehkki mulle näis, et siin polnudki põhjust nutta. Tädi Galja ja minu ema hakkasid ka vesistama, Sergi aga viskas pea selga ja pani laginal naerma, hoides käes vaese kannataja mütsi.

Poole tunni pärast läksime memme, tädi Galja, ema ja Serjožaga miitingule.

Miitingul lausa pulbitses. See oli viimane kokkutulek, sest Sundukov pidi mõne tunni pärast ära sõitma.

Laua taga asus presiidium. Gnat Nebõibatko ja Sekleta Golod istusid kõrvuti. Juhatas Klotšja. Sundukov seisis tribüünil. Ta oli väga väsinud. Kolme päeva jooksul oli ta pidanud kuus korda inimeste ees esinema. Ta oli kõik kehvikute majad läbi käinud ja partei nimel inimestele nõukogude võimu all jõukat ja õnnelikku elu lubanud.

«Teie kirja,» kõneles ta juba kähinal, «annan ma «Arsenali» ametiühingukomiteele edasi. Vaiksemalt, mul on raske kõnelda. Teise kirja annan üle partei rakukesele ning õige pea saate kaks vastust. Kas tahate tugevdada küla ja linna sidet, veel tugevamini ühineda tööliste eesmise väesalgaga? Tehase töölised võtavad heameelega teie üleskutse vastu.

Kiievis aga arutame seltsimeestega põhjalikult läbi, millega võime teile kasulikud olla. Valmistame kolm või neli külvimasinat. Monteerime kokku mõned rehepeksumasinad ja hekseldajad. Meil on meistermehi, kes sellega hakkama saavad. Parteirakuke ja vabrikukomitee saadavad kohale agitaatorid, kes annavad edasi par-

tei täpsed juhised, kuidas elada ja kuidas võidelda kulakute ja teiste valgekaartlike risudega, kes tahavad Venemaal jälle tsarismi kehtestada ja meid uputada. Seda näevad nad muidugi niipalju kui oma kõrvu. Teatame teile kirjalikult meie kohustustest teie vastu. Nüüd aga veel . . .»

Kõneleja köhis hääle puhtaks, toppis piibu tubakat täis ja süütas selle. Inimesed ootasid. Väljakul oli nii vaikne, et võis varblaste sädistamist kuulda . . .

«Minult küsitakse ühtelugu, mida olen läbi elanud, võideldes revolutsiooni eest. Läbi olen elanud rohkem kui palju. Minu eriala on valamine, olen Peterburi valutööline poeg. Ka minu vanaisa ja vaarisa olid valajad. Mul on kaks poega, kes samuti on valamisasjandusega ametis. Mõlemad on kommunistid. Oleme kõik sõjas käinud. Me ei kaeba oma ameti üle, sest paremat ametit kui meie oma maa peal ei olegi . . . 1910. aastal saadeti mind välja Ussuurimaale. See, mida seal koos Golodiga läbi elasime, ei unune iial.» Ta vaikis. Keegi rahva hulgast küsis erutatult:

«Kas olite pagenduses koos Golodiga?»

«Kohe jutustan teile kõik . . .» ning jälle süütas ta erutatult oma kibeda pinutagusega täidetud piibu.

«Ussuurimaal olin ma sunnitööl koos teie küla mehe Malahtei Kononovõtš Golodiga.»

Kahin veeres üle rahvahulga:

«Kas ta saatis külarahvale tervitusi?»

«Kus ta luud-kondid nüüd puhkavad?»

«Tasa, rahvas, tasa,» helistas Garassõm Klotšja inimeste korralekutsumiseks kellukest. Ka teda oli Sundukovi jutustus erutanud.

«Saime Malahtei Kononovõtš Golodiga tuttavaks 1910. aastal,» pajatas Sundukov edasi. «Kui läksin Ussuurimaale, oli ta seal juba sunnitööl. Saime temaga sõpradeks. Poliitiliselt oli ta küpsem ja teadlikum kui mina. Minust sai tema sõber ja õpilane, temast aga minu õpetaja ja vanem parteiseltsimees. Aeg läks edasi. Mina olin kümme aastat noorem ja hakkasin teda keelitama, et ta Ussuurimaalt põgeneks. 1912. aastal organiseerisime põgenemiskatse, mis aga täielikult nurjus. Põgenemisel jäi Malahtei Kononovõtš nõrgaks. Ta värises palavikus. Vedasin teda haigena läbi lõputu lume ega teadnud, mida peale hakata. Neli põgenikku eraldusid

meist veel enne tema haigestumist, sest oli ohtlik liikuda nii suure hulgaga, keegi ei saanud mind aidata. Nähes, et seltsimees hukkub, tegin talle ettepaneku minna mõnesse tallu, mis me teele vahetevahel ette juhtusid, ent ta ei nõustunud. Kui ta teadvust kaotama hakkas ja kõrge palaviku tõttu mind enam ära ei tundnud, olin sunnitud oma isiklikul vastutusel ta ühte talumajja viima ja paluma vana naist meid oma hoole alla võtta. Naine osutus posijaks, tundis ravimtaimi ning hakkas Kononovõtši ümber askeldama. Mina aga soojendasin end kuuma ahju peal...

Vanaeide lapselaps sõitis saaniga minema. Päev hiljem aga tulid sandarmid kohale ja meid võeti kinni.

Tuli välja, et selle hea naise lapselaps oli provokaator. Nii olime meie — revolutsionäär Golod ja mina — jälle vangis ning meid saadeti tapiga sinna, kust me põgenemist alustasime. Seal me vahetasime päevapildid, meid lahutati, ja me ei kohtunud enam. Kas ta raviti terveks, see ei ole mul teada, kas ta elab — on mul samuti teadmata. Pagenduses kandis ta mitte Golodi, vaid Andri Põlõpõvõtš Drozdovi nime.»

*

Sundukov ärkas, vaatas aknast välja. Oli öö, kuuvalge ja selge... Lämmatavas vaikuses tiksus seinakell. Tuli kange tahtmine värsket õhku hingata. Sundukov pani vaikselt riidesse, et Andri Malahtejovõtš Golodi und mitte segada. Kui Andri üles ärkab, ei lase see teda majast välja. Kas saabub ükskord aeg, mil sissesõitnud parteitöötaja võib öösel vabalt külas ringi jalutada? Ta muigas. Hakkad hunti kartma, siis ei saagi metsa minna.

Ta paotas ukse ja hiilis tasakesi esikusse. Seisis hetke, sirutas korraks oma vägilaseõlgu ja kõndis siis katselapile.

«Nad ei lasknud mind välja, aga pääsesin ise tulema,» muigas ta oma hallidesse vurrudesse. Ninna tungis õuna ja kirsipuude, tubaka ja matioola lõhna. Ettevaatlikult astus ta üle rajal looklevate taimeväätide. Katselapi taga asus maaliline lagendik. Seda küllalt imetlenud, sammus Sundukov piki uinuvat küla Bõstrõnka jõekese poole. Ta armastas Bõstrõnkat selle lõh-

navate luhtade ja järskudel kallastel kasvavate lopsakate pajude pärast.

Kauguses paistis kasesalu. Sundukov suundus selle poole. Oli tahtmine hulkuda kaskede keskel, hingata sisse ööjahedust.

Vaevalt oli ta põllu äärde jõudnud, kui äkiline hüüe teda seisatama sundis.

Sundukov pani kiiresti käe püstolikabuurile, kuid oli juba hilja.

«Seisa, bolševikunäru!»

Ta kummagi käe otsas rippus mees. Bandiidid olid tursked, tugevad ja noored.

«Ütle, sunnitööline...» küsis üks bandiitidest Sundukovi käsi seljale murdes, ja neid lühikese nöörijupiga kokku sidudes, «ütle, mitme hõbeseekli eest sa enda Marxi parteile maha müüsid?»

«Viige ta, härra sotnik, viljakuuri,» ütles teine. «Seal mõistame kohut ja viime otsuse täide...»

«Kukuvad otsima, aga komissari polegi... Ha-ha-haa! Ha-haa! Küll on nali!» ning mõlemad panid laginal naerma.

Köidikuis Sundukov talutati läbi vilja- ja hirsipõldude. Hobused olid nähtavasti välja õpetatud, sest nad astusid meeste järel, valjad rippu. Sundukov ei teinud häält. Ta mõistis, et käib oma viimset teed. Teda pani ainult imestama, et bandiidid justkui meelega vedasid teda piki külateed, tundmata muret, et mõni möödasõitja võis talle appi tulla.

Kauguses hakkas vanker mürisema. Bandiidid ei pööranud sellele vähimatki tähelepanu. Sundukov aeglustas käiku, kuid talle virutati rusikaga õlgade vahele ja ta kukkus. Ta viivitas tõusmisega, lootes, et teda ehk päästetakse.

Vankrimürin lähenes.

«Overko,» pöördus pikakasvuline bandiit turske mehe poole. «Keegi saatan põristab oma vankriga maanteel.»

Overko sügas kõrvatagust, virutas Sundukovile piitsaga üle selja ja vastas:

«Härra sotnik, ärge suvatsege muretseda, veame selle punase kommuuni esindaja viljapõllu keskele ja ootame, kuni vanker mööda põrutab.» Kuid oli juba hilja.

Hobused olid üsna lähedal. Rautatud vankrirattad

mürisesid. Vankril seisis suur turd mees. Ta oli nähtavasti juba kaugelt silmanud inimesi, kes vangi vedasid. Taibanud kiiresti, millega siin tegu, haaras ta püssi ja tulistas... Üks bandiitidest haaras endal kurgust, kuul paiskas ta Sundukovi jalge ette kaera. Teine bandiit, nähes, et siin pole nalja, haaras kaaslase kätele, viskas ta saduldatud hobuse selga, hüppas ise järele ning kihutas minema, unustades Sundukovi täiesti. Vankrilt kõlas veel mitu lasku. Siis astus tundmatu päästja Sundukovi juurde ja päris:

«Ega ma hiljaks jäänud?»

«Ei, tulite just õigel ajal!» vastas Sundukov.

«Teile ju ometi öeldi, et te üksinda ei käiks, seltsimees Sundukov,» naeris see.

«Aga kes teie olete, et te mu nime teate?» imestas Sundukov.

«Teie vaenlane, nagu te mind ristisite! Kulak! Hüvasti, mul pole rohkem aega... Koju minge seda rada mööda...»

«Oodake!» hüüdis Sundukov talle järele. «Kuidas on teie nimi? Kes te olete?»

«Milleks teile seda vaja?» kostis jämedavõitu vastus. Mees andis hobustele piitsa ja vanker mürises edasi.

Hommikul oli Sundukov äärmiselt imestunud, kui teada sai, et tema päästjaks oli petljuuralane Ksenofont. Ta käis ära põllul, kus sündmused olid aset leidnud, kuid ei leidnud veretilkagi... Vana põrandaaluse ja tšekistina mõistis ta, et tegemist võis olla ainult pettusega... Ta otsustas külastada Ksenofonti selle kodus, et lõpuni sammuda targa klassivaenlase jälgedes, kes nii kavalalt ja oskuslikult oli talle püünise üles seadnud. Huvitav, mis on Ksenofonti eesmärgiks? Pole ju kahtlust, et Ksenofont tegutses käsikäes nende kahe bandiidiga...

Sundukov astus kulaku õuele, öine tuttav sammus talle vastu ning lahkelt ja soojalt naeratades palus teda tuppa astuda.

«Noh, kas võtsite seda väga südamesse?» küsis ta.

«Eks ikka, ei saa salata...»

«Noh, seda need tüübid oskavad!» kostis peremees ning polnud selge, kas see oli kiitus või laitus. «Palun astuge sisse,» sõnas Ksenofont veel kord tagasihoidlikult.

«Muidugi, muidugi! Kuidas siis... Tundsin teid kohe ära. Ja tulingi, et...»

«Ainult, palun ilma tänuavaldusteta!» hoiatas Ksenofont tema ees ust laialt avades. «Istume selles toas.»

«Ma ei kavatsegi tänada,» ütles tööline.

«Nii ongi parem.»

Nagu Sundukov ette aimas, oli teda siin oodatud. Laual oli sinki, praetud põrsas mädarõikaga, tomateid, kurke ja kaks pudelit samagonni.

Sundukov ütles, et ta sõi Sekleta-memme juures hommikust, ega puudutanud toitu. Ainult viinaklaasist ei öelnud ära.

«Kas te olete valutööline?»

«Jah.»

«Otsustasin selle järgi, kuidas te viina joote...» kiitis Ksenofont. «Teadsin, et te minu juurde tulete. Olgu kuidas on, aga minust oli siiski kasu. Elus tuleb kõike ette.»

«Eks ta ole õige!»

«Minagi tahtsin valutööliseks saada, kuid ei raatsinud külaelust lahti öelda, see hoidis mind kammitsais. Väikekodanlikud igandid võitsid... Aga see oli väga ammu... Ma lõin lausa värisema, kui nägin, et teid viiakse... Uskuge mind, tol hetkel ei tulnud mul meeldegi, et me pole vennad, isegi mitte sõbrad.»

«Eks ta ole õige!»

«Mis on õige?»

«Et ei vennad ega sõbrad.»

«Vaid vaelased,» sõnas Ksenofont rõhutatult.

«Nii jah,» nõustus Sundukov.

Nad mõlemad pahvatasid naerma. Sundukov nägi enda ees teadlikku ja arukat vaenlast, kes oli kõigeks valmis.

«Mul on teiega üks jutt,» ütles Ksenofont.

«Palun kõnelge.»

Ksenofonti naine ja kaunitarist tütar astusid tuppa. Sundukov tõusis isegi laua taga püsti — nii tugevat muljet avaldas talle neiu ilu. Ta võinuks ükskõik mille nimel vanduda, et näeb nii kaunist tüdrukut esmakordselt:

«Minge välja!» käratas Ksenofont neile. «Ja mõlemad.»

Ema ja tütar kiirustasid lahkuma, lüües ukse enda järel paukudes kinni.

«Olete nähtavasti kuulnud, et see poolsegane Tsurka on Glõkeria, minu tütre pea segi ajanud?» kurtis Ksenofont, püüdes justkui oma käitumist välja vabandada.

Sundukov ei vastanud.

«Tüdruk ei ole talle õige paarimees... Rikub tal eluloo... Määrib ära Tsurka parteilise ankeedi, mille ta Štšorsi diviisist kaasa tõi. Sellepärast tahtsingi teile öelda, või isegi paluda...»

«Kõnelge, kõnelge...» Sundukov kuulas ja arutles endamisi: milleks küll oli Ksenofontil tarvis seda bandiitide kallaletungi lavastada?

«Võtke tüdruk enda juurde «Arsenali». Hakaku teie järelevalve all tööle! Teist pääsu pole, nad tuleb lahutada.»

«Aga milleks neid lahutada?» küsis Sundukov.

Küsimus viis Ksenofonti segadusse.

«Kuidas milleks? Tsurka visatakse ju parteist välja.»

«Aga mis see teisse puutub? Abielluvad ja hakkavad elama. Võib-olla Tsurka heidetakse parteist välja, aga võib-olla mitte. Küll partei otsustab.»

«Ei, ei, võtke ta Kiievisse kaasa. Lahutame nad ära, nii on parem,.. Tsurkale...»

«Ma ei saa talle «Arsenali» jaoks soovitust anda.» Sundukov köhis kõri puhtaks ja kordas: «Ei, ei saa!»

«Kuid miks siis?»

Sundukov ei vastanud.

Glõkeria laulis aias. Sundukov kuulas võlutult, toetades mõlemad peopesad lauale. Ksenofont ei seganud tal laulu lõpuni kuulamast. Kui hääl vaikis, ütles ta:

«Mul on teile veel üks küsimus. Mis meid tulevikus ootab?»

«Keda? Kulakuid?» päris Sundukov, kes oli ikka veel laulu võlu all.

«Jah, kulakuid,» kordas Ksenofont silmi kissitades ja käsi rusikasse surudes.

«Seda küsimust veel uuritakse.»

«Kes?»

«Lenin, partei ja kõik, kes nõukogude võimu ehitavad.»

Lahkumisel küsis Ksenofont veel esikus:

«Kas ka meie suhtes hakatakse sanktsioone rakendama?»

«Võib-olla et hakatakse! Kuid pean teile ütlema,

et see oleneb teist endist. Igale kulakule lähenetakse individuaalselt, kõigi juukseid ühe kausi järgi pügama ei hakata. Neisse, kes, nagaan peos, tööliste võimule vastu astuvad, on suhtumine üks. Kes vastuseisu üles ei näita — teine. Kes meiega koos hakkab uut riiki ehitama, temasse suhtume veelgi teisiti.»

«See on õige,» ütles Ksenofont, «olen teiega täielikult päri, et kõik pole mitte ühesugused. Ühed tahtsid teiltki elu võtta, teine päästis teid... Aga kas sihukest asja ei saa olla,» küsis Ksenofont tasa, «et nõukogude võim oleks ilma kommunistideta?»

«Ei, seda ei saa olla,» vastas Sundukov.

Värava juures Sundukoviga kättpidi hüvasti jättes lubas Ksenofont teha kõik, et tütart välja kiskuda väikekodanlikust miljööst, kuhu tema ise oli pärast revolutsiooni sattunud, et tütar unustaks revolutsioonieelse elu ja lepiks uue, nõukoguliku elukorraldusega.

Ent Sundukov ei uskunud teda.

Mööda teed sammudes mõlgutas Sundukov mõtteid: otsustades selle järgi, kui oskuslikult ja uljalt oli petljuuralane öise kallaletungi lavastanud, võis oletada, et Ksenofont Onoprijev pole mitte jõugu lihtliige, vaid ümbruskonna või koguni maakonna jõukude peamisi organisaatoreid. Aga kes on Tsurka? Miks muretseb Ksenofont tema pärast? Kas ta pole mitte ära kasutanud Tsurka armastust tütre vastu kui ettekäänet vähekogenud parteilase kaasatõmbamiseks vandenõusse? Võibolla on ka Glõkeria oma väljavalitu Põlõp Tsurkaga mõne isa organiseeritud jõugu liige... Talle meenusid Grõgori Stolbõkov ja tema poeg Sjunja. Golodi perekond uskus, et viimane on aus noormees ja püüab nepmanite keskkonnast välja rabelda.

Kuid miks sõbrustab Stolbõkov Tsurka, Ksenofonti ja ta tütre Glõkeriaga? Mis on neil ühist? Aga Põlnjaki tapmine? Kas see pole Javorivka kulakute tegu?

Ta ei pannud tähele, et mõtteid mõlgutades oli teelt kõrvale põiganud ja kõndis nüüd piki küla plankaedu ja varbtarasid.

«Tere hommikust, heategija Sundukov,» kuulis ta piuksuvat naisehäält.

Ootamatusest Sundukov isegi võpatas, mõistis aga siis, et möödub parajasti velskri õuest.

«Tere!» vastas ta vastumeelselt.

«Kas homme sõidate?» huvitus velsker. «Astuksite ehk sisse ja maitseksite mett ja värsket piima.»

«Võimalik et sõidangi homme, mee eest aga suur tänu,» vastas Sundukov edasi sammudes.

Aga kes see veel on? Inimesed kõnelevad temast halba. Räägitakse, et ta keelduvat isegi vaeseid ravimast...

Sundukov otsustas Kiievisse saabudes julgeolekuorganeis jutustada Javorivka kulakutest, Stolbõkovist... Las hoiavad silma peal, eriti Ksenofont Onoprijevil ja ta tütrel Glõkerial.

Tal oli hea meel, et «Arsenali» parteiorganisatsioon saatis ta külla, kus oli nii keeruline poliitiline olukord. Ta oli veendunud, et varsti tehakse kahjutuks Javorivka vaenlased, kes takistavad ausaid inimesi uue elu ehitamisel.

Ta sisenes külanõukogusse. Varavalgest peale ootasid teda siin inimesed.

*

Küla serval pandi Sundukov vankrile istuma. Jalõssei-taat hõikas ning hobused tõmbasid vankri liikuma. Nende järel sõitis teine vanker, täis töölistele määratud kingitusi. Seal juhtis hobuseid Gnat Nebõibatko. Kaks külanoorukit, püssid käes, istusid Nebõibatko vankril. Noorukid kaitsesid meie kingitusi bandiitide ootamatute kallaletungide eest. Vankris oli kaheksateist puuda sõredat jahu, kaks vaaditäit õli ja kuus puuda odratangu. Kõige lõpus ratsutas Sjunja punase lindiga ehitud täku seljas. Ta oli otsustanud külalist Kiievini saata.

Sjunjal oli õnnestunud Rilja-taati niikaua meelitada, kuni see nõustus temalt pool puuda soolatud pekki kaasa võtma. Ka vennad Põlõpovõtšid ja Sergi istusid hobuste selga ja saatsid kallist külalist. Nendegi hobused olid punaste lintidega ehitud.

Inimesed jooksid vankritele kaua järele. Sjunja, vennad Põlõpovõtšid ja Serjoža, hoides hobuseid tagasi, ümbritsesid mõlemat vankrit, nii et Rilja-taati, Nebõibatkot ja valutöölist polnud peaaegu nähagi...

Mina jooksin ja nutsin. Miks ma seda tegin? Ma ei teadnud isegi. Kas mul oli kahju, et külaline meie juu-

rest lahkus? Võib-olla sellepärast, et inimesed jooksid vankritele järele ning lehvitasid õlgkübarate ja rättidega, minu lehvitamist ta aga ei näinud. Või sellepärast, et mitte mina, vaid teised saatsid külalist külast välja? Või sellepärast, et tööline oli unustanud minuga hüvasti jätta?

Nähes mu nutetud silmi, kummardus Sekleta-memm minu kohale ja päris:

«Miks sa nutad?»

«Ta unustas minuga hüvasti jätta, aga ometi ise lubas...» Pisarad langesid mu silmadest kätele, mida ma kõige enam maailmas armastasin.

Memm surus mu oma rinnale ja hüüdis:

«Andri, tule ometi siia! Vaata, pojake, kuidas kasakasüda töölise järele tuksub ja kuidas poiss, vaeseke, on kolme päevaga temasse kiinduda jõudnud.»

Andri tugevad käed tõstsid mu peade kohale. Ning ma nägin teda — tööline vaatas parajasti minu suunas ja tundus, et ta lehvitas mulle.

«Vaadake,» kisasin ma, «ta nägi mind!»

Hüppasin onu õlult rahvasumma ja hakkasin astuma kõrvu memme ja Andri Malahtejovõtšiga. Vankrite järel sammuti külast põldude vahele. Läksid nii tuttavad kui ka tundmatud inimesed.

Kui vankreid ja noori ratsanikke enam näha polnud, tõstis Andri Malahtejovõtš mu õlule ja tõi külla, koju. Mu silmis ikka veel pisaraid nähes viis Sekleta-memm mu aeda ning seletas kaua, et töölisel on Kiievis perekond, töö, sõbrad ning ehkki ta Mendelit, Mira-Maruškat, Karelit, Sergit ja külarahvast armastama oli hakanud, ei võinud ta ometi alatiseks meie külla jääda.

Pärast seda ei leidnud ma mitu päeva asu, ei teadnud, kuhu minna, mida teha. Ka Mira-Maruška igatses töölise järele. Me ronisime kahekesi salaja keldrisse ja andsime vande, et ei unusta Sundukovi elu lõpuni.

KAHEKSAS PEATÜKK

Oleks Sundukov veel üheks ööpäevaks meie külla jäänud, pidanuks ta sügava tragöödia tunnistajaks olema.

Saanud Ksenofontilt teada jutuajamisest Sundukoviga, läks Tsurka täiesti endast välja ja luusis mööda küla ringi, aina mõeldes oma saatusele, aina meenutades kogu oma elu...

Miks ei jäänud ta pärast revolutsiooni armsasse Punaarmeesse? Ei oleks ta siis okkalisele kõrvalteele sattunud, ei oleks siis seltsimeestele jalgu jäänud ega kuulsat minevikku unustanud.

Külas ringi hulkudes peatus ta ühe varbaia ees. Kelle oma see just oli, seda ei taibanud ta isegi. Õuest jooksis talle vastu Põlnjaki-memm, jäi mehe kõrvale seisma ja hüüdis:

«Tsurka! Kas sina oled mu Ivani tapja?»

Tsurka kahvatas ja nõjatus vastu aeda.

«Püha jumal, tädi Ivga, mida te küll välja mõtlesite?»

«Löö rist ette, et see polnud sina!»

Tsurka tegi ristimärgi.

Naine pahvatas laginal naerma, sõimas teda jälle timukaks ja kadus.

Tsurka kõrvus kõlasid Sundukovi ja vana Stritšanjuki hääled, need mõistsid tema üle kohut. Nendega liitusid üksmeelselt Sekleta-memme, ta mõlema poja, sepa, kingsepa ja Sofia Stolbõkova hääled. Üha selgemini kuulis ta naise sõnu: «Tsurka, mul on ju väike Mendel, kuhu sa mind mu majast ajad?» Need hääled üheskoos veensid teda milleski, palusid, et ta mõistusele tuleks ja kisuks endalt selle ämblikuvõrgu, millesse on sisse mässitud. Nad nõudsid temalt midagi. Ja siis veel see hääl, mis rabas teda lausa jalust: «Tsurka, kas sina oled mu Ivani tapja?»

Tsurka sammus võõrast varbaiast eemale. Ta tahtis oma varbaia juurde minna, et sellele küünarnukiga toetunult tervitada kedagi naabritest, tõmmata kellegagi koos ära plotski ja veidi aega sõbralikult lobiseda. Kuid kõik ausad inimesed olid end temast ära pööranud, mitte kellelgi peale Ksenofonti ja tema kamba polnud teda vaja. Võib-olla et Sundukov oleks võinud teda päästa, kui ta oma loo talle oleks usaldanud.

Tsurka istus kellegi värava ette. Möödujad arvasid, et ta on purjus. Temast kõndis mööda ka kaunitar Sofia Stolbõkova. Naise juuksepalmik ulatus peaaegu maani ning ta hoidis seda käes... Sofia oli pea langetanud, et ei peaks istujat tervitama. Tsurkal oli väga halb.

Talle meenus Palažka-tädi, kes oli Sundukovile kaevanud, et tema, Tsurka, ei tahtvat laste ette ilmuda ja lasteorganisatsiooni asutada. Kaebamisest hoolimata ei jätnud Palažka-tädi teda ometigi rahule: ta jooksis Tsurka juurde rehetuppa, kus mees magas, ja ajas ta üles:

«Põlõp, ärka üles, Põlõp!»

Tsurka hüppas esikusse, nagu oleks teda nõelatud:

«Mis jama see jälle on?»

«Mitte jama, vaid mina, Palažka-tädi!»

«Ptüi, neetud eit! Jälle siin! Eile kaebasid Sundukovile minu peale, täna ilmusid ise. Kao siit, vana nõiamoor!»

«Ära aja mind ära, pojake, kuula parem... Kahetse oma tegusid Kiievi töölise ees, oma partei ees, mille ridadesse sa kuulud.»

«Hull eit, ega ta mõni papp ole, et talle pihtima peaksin,» ütles Tsurka kahvatades. «Ja mida peaksingi pihtima?»

«Tead isegi, mida. Kahetse, enne kui hilja. Javorivkalased on sinu pärast silmad peast nutnud. Ei taha sind esimehe kohalt maha võtta, sest sa vajad abi. Ja veel, Tsurka! Minu juures käis Sonja Stolbõkova, kellele oled andestamatult palju halba teinud. Ta palus mind sinu juurde tulla ja veenda, et sa töölise poole pöörduksid. Sundukov oli koos vana Golodiga sunnitööl, ta kisub su sellest pimedusest välja. Tunnista talle ainult kõik üles... Jumal ise saatis mu juurde Sofia Stolbõkova, nähtavasti sellepärast, et võitlesid tema mehega kõrvuti nõukogude võimu eest...»

«Kao siit, nõiamoor!» karjus Tsurka üle kogu rehetoa. Ta ei võinud Sundukovi ja Sekleta ees südant puistata. «Nemad tõukavadki mind kuristikku,» mõtles Tsurka Palažkale ja Sonja Stolbõkovale.

Ta nägi kaht kahtlast tüüpi mööda külavaheteed tulevat... Kuid tal polnud õigust lähemale astuda ja pärida, kes nad on, polnud õigust kontrollida dokumente, sest ta oli andnud allkirja, et ei hakka külla ilmuvaid võõraid kimbutama.

Talle meenus, kuidas ta oli Štšõgoli majas selle allkirja andnud. Tsurka kirjutas alla ja andis ühtlasi nõusoleku alustada arsenallasega vaidlust külarahva kihistumise küsimuses. Kuid Sundukovi ärasõidupäeval

oli Tsurka end lausa mõistuse kaotuseni purju joonud, ega ilmunud «haiguse» tõttu vanemat parteiseltsimeest saatma.

Järgmisel päeval kutsuti ta Ksenofont Onoprijevi juurde. Seal oli keegi võõras mees, kes otsekohe võttis Tsurka sõnakuulmatuse pärast läbi.

Tema peale pandi uus, hoopis kujuteldamatu ülesanne: hävitada füüsiliselt Andri Malahtejovõtš Golod, Ksenofont Onoprijev koos vana Štšõgoliga pidid noorema Golodi ette võtma...

Tsurka suu kiskus viltusele naeratusele. Ta tundis, end viimase inimjätisena, kui juba vaenlased lubavad endal temaga selliselt kõnelda.

«Nõus!» vastas ta.

«Minge. Ja ärge mõelgegi meid reetma hakata. Iga teie sammu jälgitakse... Ehk taipate, kes Põlnjaki tappis? Meie keskus. Aga millega te võiksite tõendada, et pole selles tapmises osanik?»

«Kuidas millega?» Tsurka vaatas imestunult ringi. «Ega mina teda tapnud?»

«Muidugi mitte teie, kuid vahetult enne tapmist te nägite mind külas? Või ei näinud? Öelge, kui ei näinud...»

«Nägin küll,» vastas Tsurka.

«Ja teie ju teate, et ilmun alles siis välja, kui on vaja kedagi teelt koristada... Ärge püüdke väita, nagu näeksite mind esmakordselt.»

«Ei, esmakordselt mitte,» noogutas Tsurka.

«Toona ütlesin teile, et lähen Põlnjakki kirbule võtma, te vastasite, et ta on komandeeringus. Me ei uskunud teid ja astusime koos velskriga ta akna alla. Põlnjak istus ja palvetas Marxi poole. Me tegime kumbki ühe paugu ja teda polnud enam... Tähendab, te teadsite, et Põlnjak tapetakse. Või arvasite, et ma tegin tookord nalja? Mulle on ülesandeks tehtud öelda teile, härra vallavanem, et kui täidate julgelt selle ülesande ja veel kaks või kolm uut, mis te ette seatakse, lastakse teil piiri taha kaduda... Noh, hüvasti, härra heategija vallavanem... Adjöö, esimees Põlõp Jevmenovõtš...»

Tsurka läks koju, tõi keldrist samagonnivaadi ja sammus velskri poole. See oli kodus. Tsurka ütles, et soovib temaga koos einestada.

Kui teine viinaklaas oli kummutatud, ütles Tsurka:

«Tuleb välja, et sina olidki see, kes Põlnjaki vastu käe tõstis. Sina tapsid ta!»

Ehmunud velsker jutustas Tsurkale, et revolutsiooni vaenlased on ta oma kampa värvanud ning ta ei tea nüüd, kuidas sellest välja rabelda...

«Kas siis küla lehmad lõppesid iseenesest, Põlõp? Nemad sundisid mind loomadele pookeid tegema... Sind pole veel pekstud, Tsurka, aga mind on juba korra. Aga see on vale, et tulistasin Põlnjakki. See bandiit tegi ise kaks lasku.» Velsker veenis Tsurkat nii, et see viimaks uskuma jäi.

«Sina oled siis ka reetmise vastu?» küsis Tsurka talt kivisel häälel ning, andmata tal võimalust vastata, jätkas:

«Hakkasin juba siis hingeliselt põdema, kui võtsin vastu koti võõra rahaga ja andsin selle kohta allkirja... Ütle kiiresti, kas olen sinus leidnud seltsimehe, kes on oma elu hinnaga nõus minuga reeturite vastu välja astuma?»

«Surmkindlalt, vennas, surmkindlalt.»

Tsurka embas velskrit, surus ta oma rinnale.

«Teadsin, et sa minuga tuled... just nimelt sina. Põrutame nüüd läbi võsastike, metsade ja mägede, ujume, kui vaja, kas või üle ookeani, aga leninliku tõeni me jõuame... Läheme elu ausale kaldale üle, asume taas ühte rivvi vendade Goloditega ning Sekleta-memme õnnistusel ühendame oma käed nendega. Meie tee kulgeb koos nende ja Sundukoviga!»

«Nendega, vennas, nendega ja Sundukoviga...» kogeles hirmunud velsker.

«Me võime jälle hüüda vana Golodi-memme emaks ja Stritšanjuki-taati isaks. Külainimesi oma õpetajateks, endid aga nende teenriteks.»

«Saame, Põlõp, saame kõik õigused,» lalises velsker vastu.

«Kuulsid minu tegevusprogrammi?» küsis kahvatu Tsurka. «Pöörame otsekohe õigele teele... Ega sa ei tea, kas Stolbõkov käib ka reeturitega? Ja Mõtja Štšõgol?»

«Käivad mõlemad. Stolbõkov on krediidi ja raamatupidamise alal, annab neile raha... Mõtja on aga nende juures sidepidajaks.»

«Kuula siis minu korraldusi!»

«Nõus, anna aga käsk ja ma hakkan tegutsema!» kostis salakaval mees. «Sina üksi oled nüüd mu sõber kuni surmani!» Nad jõid veel klaasi viina.

Pärast sööki saduldas velsker hobuse ja kihutas külast minema. Ta laskis hobusel stepis tükk aega ringi kapata, pööras siis külla tagasi, ratsutas Ksenofonti õuele ning saatis otsekohe Stolbõkovi, Mõtja ja Omelko Stšõgoli järele, et kõnelusest Tsurkaga sõpradele jutustada. Pärast lühikest nõupidamist otsustasid nad kirjutada Tsurkale kirja, mille Ksenofont Onoprijev kohale pidi toimetama...

Tsurka luges kirjast:

«Austatud härra külavanem! On kuuldusi, et teie keelduvat edaspidi lambaid pügamast. Hoiatame, et mängite tulega. Pange enda jaoks puusärgilauad valmis. Jumalaga, kohtume teiega teises ilmas, kui jõuate meid seal ära oodata...»

Allkirja polnud...

Sedeli läbi lugenud, Tsurka kahvatas, ta võimas kogu vankus, midagi temas rebenes. Ta nägi selles reeturi kätt...

«Mida ta sulle kirjutas, et oled nagu poolsurnud?» küsis Ksenofont naljatades.

«Kes kirjutas?» päris Tsurka kumedalt.

«Kes? Eks ikka velsker,» vastas Ksenofont häbitult.

«Ma tundsin ta isegi ära,» pistis Tsurka kirja kohmakalt tasku. Ent see ei sattunud sinna, vaid kukkus maha, Ksenofonti jalge ette. Rautatud saabas kägardas selle.

Aeglasel sammul kõndis Tsurka läbi küla, nagu jätaks ta kõigiga hüvasti. Silme ees valitses pimedus, pea käis ringi... Korraga tungis kusagilt sügavusest pähe: «Tsurka, sina tapsid mu Ivani!» ja äkki veel: «Räägi töölisele kõik ära, enne kui hilja...» Ta teadis, et ei suuda nende mõtete eest põgeneda... Meenus kõige tähtsam — tal oli kästud hävitada Andri Malahtejovõtš Golod...

Tsurka naeratas oma viltust naeratust ja vaarus edasi...

Rehe taga tuli talle vastu Andri Malahtejovõtš Golod. Tsurka tardus paigale. Nad tervitasid teineteist jahedalt... Andri teatas, et tuleb vallakomiteest, kus sai

Sõdir Kobõla pärast noomituse. Tsurka ei reageerinud sellele, oli nagu kivinenud...

Jätnud hüvasti, liikus Tsurka edasi. Ta suutis vaevu jalgu liigutada. Ta aina mõtles ja mõtles... Ei, ei, ta ei saa jääda kõrilõikajatega ühte kampa! Ta jõudis taadi mesilasse. Vana askeldas mesipuu kallal. Ta ütles, et Glõkeria oli seal käinud ja lubanud veel tulla.

«Mis asjus ta käis?» küsis Tsurka kahvatades.

Vana noomis teda ja tüdrukut, sest ei sallinud seda kulakuvõsu... Tsurka saatis taadi midagi tooma, ise aga vaatas veel kord katsepõllul ringi, mida polnud oma esimeheks oleku aegu kõplagagi puudutanud. Aga oleks vaja olnud... Katsepõld oli hoolikalt korrastatud ja puhastatud ilma temata. See asus aia lõpus, Bõstrõnka jõe kaldal.

Tsurka tõmbas kabuurist nagaani ja Glõkeriat ära ootamata tulistas endale näkku.

Alles nüüd hakkas Tsurka reeturisüda rahulikult hõõguma, söestuma, tuhaga kattuma ja olematusse kaduma.

Tsurka enesetapust masendatud inimesed jooksid velskri juurde abi otsima, teadmata, et see oli kõiges süüdi. Alatu mees tuli kohale ja tegi oma naisehäälel teatavaks, et enesetapja on surnud. Glõkeria põgenes külast, et ei pruugiks matustest osa võtta. Tsurka onu Malahtei Sozontiv pöördus palvega külanõukogu poole, et enesetapja lubataks külakalmistule matta. Külanõukogu vastas, et küsib nõu Varfolomi Stritšanjukilt. Varfolomi Stratonovõtš lubas matta Tsurka külakalmistule...

Külanõukogu esimeheks valiti Andri Malahtejovõtš Golod.

ÜHEKSAS PEATÜKK

Aba-taat ilmus jälle Golodite õuele. Seisin parajasti akna all ja nägin, kuidas ta väravast sisse sõitis.

«Tervitan teid, lahke pererahvas! Paluge mind tuppa, olen juba kaua teel olnud!» ütles Aba-taat, jäädes lävele seisma ja tehes kõigile sügava kummarduse.

«Armas külaline,» vastas memm lahkelt, «astuge aga sisse ja puhake jalgu...»

Taat tuli tuppa, tervitas kõiki kättpidi. Sergit polnud majas. Karel lippas talle järele. Ja juba nad mõlemad tulidki. Sergi seisis hingeldades ja oma tuliste silmadega lausa õgis Rešetnjakki. Taat pidi koos temaga kohe teele asuma kodutuile toiduaineid koguma. Majas aga oli vahepeal rahulik jutt veerema hakanud ja Sergile ei pööranud keegi erilist tähelepanu, välja arvatud Aba-taat, kes talle käe ulatas.

«Pean teile jutustama, kallid inimesed, teie Vassõl Malahtejovõtšist. Ta on elus ja terve. Saadab kõigile tervitusi, eriti aga oma päikesekiirele Tekljale.»

Taat tõusis ja tegi talle eraldi kummarduse.

«Eriti sügava kummarduse ja leegitseva tervituse saadab ta aga emale, vennale, vennanaisele, Sonjale, kõigile lastele ja Serjožale... Juba kolmandat nädalat on Vassõl meie külas esimeheks. Ning andku jumal talle tervist ja jõudu, sest küla on teda juba armastama hakanud, eriti kehvikud ja keskmikud. Kulakud aga varitsevad. Ootavad, ehk ta eksib kusagil, kuid aktiiv on valvas. Me ei lahku Vassõlist sammugi... Nii et teie poja autoriteet, Sekleta Ivanivna, kasvab meie külas iga päevaga. See on esiteks. Teiseks, ma ei taha teie ees varjata ja pean teatavaks tegema, et tema pihta virutati juba rehe taga kiviga.»

Nende sõnade juures hüppasid kõik toasolijad püsti, Vassõli naine aga karjatas:

«Oo, mu jumal!»

«Ärge erutuge,» rahustas neid Aba-taat. «Kivi tõsteti maast üles ja toodi külanõukogusse, kus Vassõl Malahtejovõtš ta naljatades kaalule pani.

«Kolm naela. Võtke, Aba Davõdovõtš, see kivi,» ütles ta mulle, «võtke see ürgaja relv ja andke üle muuseumile, et me järeltulijad saaksid teada, millist külakosti pakuti 1921. aastal kommunistidele ja aktivistidele.» Ta oli lõbus, tegi nalja. Nagu oleks tal kallis teemant käes olnud. Nagu polekski teda selle kiviga visatud, nagu polekski teda surmaoht varitsenud... Kas siis teda mõni kivi ka hirmutab! Ta ei karda kuraditki, kaitstes seda idu, mida vana Golod on istutanud. Ehkki kulak on muidugi hullem kui saatan ise.»

«Ajasin kõik aktivistid jalule,» jätkas taat. «Reedan teile saaduse: nad valvavad öösiti tema maja... Ja kui tuliselt ta oma töö kätte võttis. Vallavoliniku ajas külast

minema, sest see jõi ööd ja päevad läbi. Tõsi, ta lõi mehe välja ka sellepärast, et see vähese põllumaaga meestelt ja neilt, kellel ainult kolm tiinu pere kohta, toitlusmaksu kokku kühveldas, ehkki teadis, et nad kõigist maksudest vabastati.

Üleeile aga tõi minu Võigule pool kotitäit kaeru ja hakkas heaga paluma, et ma tema kannul ei käiks, sest kui seltsimehed vallas teada saavad, naeravad ta suisa välja. Teie töö, ütles ta, on külasid mööda ringi sõita ja utiili koguda, riik vajab praegu utiili. Teatasin, et päeva pärast lahkun külast kauaks ajaks, leidsin endale hea asemiku ja tulingi tulema.»

«Te jutustasite väga ilusasti, mis meie pojaga on vahepeal juhtunud, Aba Davõdovõtš,» sõnas Sekletamemm liigutatult. «Minu ülesandeks oli õnnistada teda sellele tööle, ehkki teadsin, et teie küla kurjategijaist ja bandiitidest kubiseb... Inimesed hoiavad minu poega, Teklja meest, teile, taat, aga sõpra.»

Teklja-tädi seisis ahju ääres, erutusest poolsurnud, ja neelas salaja pisaraid. Ema viimaste sõnade juures ei kannatanud ta välja ja puhkes valjul häälel nutma.

«Oi, kardan, emake, et nad ta tapavad! Oleksin minagi seal tema kõrval, küll ma valvaksin...»

«Kui sina oleksid tema kõrval?» kordas memm imestades, et talle polnud esimesena see mõte pähe tulnud. «Aga kes siis sinu ja tema eest vilja koristab?» päris ta.

«Mina!» avas mu vaikiv ema suu.

«Emake!» hüüdis Teklja-tädi. «Emake, palun teid...»

«Noh, hästi, sõidad... Aga mis tööd sa, tütar, võõras paigas päevad läbi tegema hakkad?»

«Teda aitama!» hüüdis Teklja.

«Siis sõida, tütar, sõida, hakka aga tööga pihta...» ütles memm.

«Veel üks asi,» pajatas taat edasi. «Leidsin heinakuhjast sedeli. Ei tea, kuidas see küll sinna sattus.» Vana tõmbas võidunud ja räbaldunud jopi põuetaskust paberitüki, mille vanust oli raske kindlaks määrata.

Andri Malahtejovõtš võttis selle ja luges valjusti ette.

«1919. aasta. Septembrikuu 10. päev... Käisin... ei leidnud kedagi eest... Põlnjaki tappis Golõi. Ootan kolme risti juures... Ega kogu aeg sa kuldpulmi pidada... Ootan!» Allkirja polnud... Pöördel aga luges

Andri Malahtejovõtš: «Põltšak ei tahtnud kuldpulmi pidada.»

«Mis kuradivärk see on?» küsis Aba-taat.

«Ärge öelge et kuradivärk,» vastas Andri Malahtejovõtš. «Annan sedeli juurdlusorganitele üle.»

«Ju ma siis leidsin heinasaost midagi vajalikku... Kui olin ta üles korjanud, uurisin seda paberit hoolega. Arvasin kohe, et asjal on mingi konks.»

«Üks ja sama käsi on tapnud nii Põltšaki kui Põlnjaki... Võib-olla ka meie Tsurka...» ütles Andri Malahtejovõtš liigutatult. «Kuid sellest kõigest mitte kõssugi,» ning ta vaatas tähelepanelikult meid, väikesi. Meie kõik, isegi Serjoža, lubasime onule, et ei kõnele sellest kellelegi sõnagi.

Siis jutustas Aba-taat, kuidas kaks bandiiti patukahetsusega nende külla tagasi pöördusid. Need olid kaks noormeest, pikkade juuksekahlude ja vööni habemega. Rahvas pannud nad enda ette seisma ja küsinud: «Keda olete teeninud, värdjad?» — «Härrasid,» ütlesid nemad, «vana Mahnod.» — «Kas tunnistate end süüdi?» küsitud edasi. Noormehed aga langenud rahva ette maha. Algul tahtnud inimesed nad maha lüüa, kuid vanataadid ei lubanud. Ka Vassõl Malahtejovõtš astunud nende eest välja, öeldes, et omakohut ei lase korraldada ning käskinud neil elada ausalt ja atra sättima hakata. Oi taevas! Nii pea kui nad adrast kuulsid, purskasid neil pisarad silmist, nutsid justkui eided. Rõõmustasid, et saavad pärast pikki rännuaastaid ja bandiidielu tööle hakata.

Aba-taat märkas pisaraid mu ema silmis.

«Miks nutad, mu õunake?» päris ta.

«Kas te mäletate,» ütles ema läbi pisarate, «kuidas Sekleta-memm meid ja teid oma pööningul varjas, selsamal pööningul?» ning ema tõstis silmad lae poole. «Ega te ole unustanud seda ööd vastu pühapäeva, kõige hirmsamat ööd meie elus? Te põlvitasite pööningul ja palvetasite. Kelle eest te siis palvetasite, taat?»

Vana vangutas pead ja ohkas raskelt.

«Aga miks pead sa seda praegu meenutama, mu kirsiõieke?»

«Miks? Aga kui palju juute hukkus tol ööl, ainult mina, teie, mu pisipojuke ja veel paar meest pääsesid...»

Vana pühkis silmi.

«Mille eest tookord pööningul palvetasin, ütlen kohe. Et jumal aitaks niisugustel inimestel nagu Sekleta-memm need rasked ajad üle elada. Palvetasin, et vabad inimesed võiksid elada ja töötada vabal maal, et töö poleks neile karistuseks, vaid rõõmuks... Selle eest, et ei tuleks enam iial pime koeraelu, vaid helge tulevik, selle eest palvetasingi.»

Vana jätkas Sekleta-memme poole pöördudes:

«Et nüüd kõik lõpuni ära rääkida ja enam mitte iialgi nende hirmsate mälestuste juurde tagasi pöörduda, pean veel teie kadunud tütart Vustjat meenutama... Meile jäi meelde, kuidas Vustja silmas oma Prokippi selles hirmsas jõugus ja karjus talle võõral häälel: «Pro-ki-ip! Pro-ki-ip! Nean su ära, kui sa süütuid inimesi tapma hakkad!» Aga kas mees kuulas teda? Ei, ei sugugi! Raius aga mõõgaga juute... Lapsi, vanainimesi, naisi... Siis te, memm, käskisite tütrel hobuse selga istuda. Oi-oi-oi, mis te siis küll korda saatsite... Ta oli ju rase... Käskisite tal sõita Skvõrõsse ja kutsuda tšekistid vaenlase vastu välja. Tšekistid oma Prokipi vastu... Näen, memm, et ka teie nutate.»

«Ei, ei!» vastas Sekleta. «Rääkige, rääkige, ma ei arvanudki, et teadsite, kuhu ma ta tookord saatsin, taat.»

«Kuidas nii?» imestas taat. «Kogu maailm teadis seda... Ning tema, teie kahekümneaastane tütar, kuulas sõna ja võttis ette meie päästmise, et ise hukkuda... Seniajani nutan ma teda meenutades, ega või seda endale andeks anda, et ise elan, tema aga on olematusse kadunud. Ta juhatas siis tšekistid kohale. Ratsu, kes ta kohale tõi, varises kokku just meie värava ees pirnipuu all. Mu jumal, mis tookord meie külas toimus ja kus me oma päästjat pogrommitegijate küüsist küll otsimas käisime! Verd voolas ojadena... Tšekistid hävitasid Spruti jõugu, bandiitide laibad vedelesid tänavatel, Prokip aga laskis jalga... Ka lombakas Fedir põgenes... Ksenofont Onoprijevi vend põgenes, Panko Štšõgol samuti. Ent missugust kallist hinda te tookord maksite meie päästmise eest, Sekleta Ivanivna? Vustja heitis järgmisel päeval hinge... Juudid kõndisid palvetades tema puusärgi järel. Neid tuli kokku kõigist ümberkaudsetest küladest ja alevitest. Nad katkusid

endil juukseid ja halasid: «Meie, meie oleme süüdi, et ta surma sai... Meie eest tõi ta ohvriks enda ja oma lapse elu!»

«Aga kuulge, head inimesed,» ärkas taat justkui unest, «oleme siin nii minevikku süüvinud, et unustasime väikesed lapsed, kellel oleks parem, kui nad ei teaks midagi meie kannatustest ja läbielamistest.»

Vana viipas mulle ja Mira-Maruškale oma kollase sõrmega, mille küüs oli kui vaskne viiekopikaline ning ütles:

«Lipake, lapsed, välja, vankril on kirstu sees tore punase siidpaelaga seotud karbike, tooge see kiiresti siia.»

Tormasime õue ja tõime jalamaid taadile soovitud karbi. Taat haaras plekk-karbikese kätte, võttis sealt pikad kompvekid välja ja hakkas meid kostitama. Sergi keeldus:

«Olen ma siis mõni laps?»

Meie aga võtsime maiustused taadi käest puiklemata vastu. Karbikese andis ta memme kätte järgmiste sõnadega: «Kui nad sõna kuulavad, võite neid taadi maiuspaladega kostitada!» Memm peitis karbi sööginõude riiulile, sest lapsed ei läinud harilikult selle ligigi.

«Kas te üldse teate, miks ma siia tulin?» muutus taat tõsiseks. «Tulin teie Sergi Bussõginile järele.»

Sergi jooksis vanakraamikaupmehe juurde ja ütles liigutatult:

«See oli Põlnjaki soov, et me teiega kodutuse vastu võitleksime...»

«Siis pole enam pikka juttu vaja! Sõidame!» ütles Aba-taat ja tõusis püsti.

«Sean poisi kohe valmis,» ütles memm.

Mulle oleks nagu miski südamesse torganud. Mõistsin, et pean tegutsema hakkama. Ja kui memm ütles: «Olgu teil teel õnne,» kuulsid toasolijad äkki minu nuttu.

«Memme! Aga kas mina ei sõida?»

Algul jäid kõik keeletuks, siis aga puhkesid kooris naerma. Minu üle naerdi ju alati.

Ent mina tõmbasin kopsud õhku täis ja röökisin. Tulin sellega arvatavasti hästi toime, sest näis, et mu nutt hakkas naerust siiski üle käima.

«Ärge norige ta kallal,» ütles memm, «küll ma temaga kõnelen. Kuhu sa mõtlesid sõita?» päris ta.

Vastasin läbi nutu:
«Mööda valda...»
«Milleks?»
«Kodututele toiduaineid ja riideid koguma!»
Aba-taat kissitas silma, ja see tähendas juba midagi! Peale selle vahetasid nad memme ja Andri Malahtejovõtšiga tähendusrikka pilgu.
«Kas arvate, et ta on endale halva töö välja mõelnud?» sügas vana Rešetnjak kukalt. «Otsustage kiiresti, Sekleta Ivanivna, kas temast saab kasakas või mitte?»
«Kindlasti saab!» vastas memm vaikselt. «Võtke, Abataat, ka tema kaasa.»
Oh, neid sõnu — «Võtke ka tema kaasa!» — ei unusta ma iial. Kuid oma sõna pidid ütlema veel Andri Malahtejovõtš ja mu lihane ema. Ema aga seisis tõsisena ja süngena kui sügispilv.
«Sõitku pealegi, saab veidi ilma näha. Poiss käib juba kaheksandat aastat,» kostis Andri Malahtejovõtš. «Ainult et Serjoža saab tööd juurde, ei tuia mööda ilma ringi, vaid peab Mendeli järele vaatama...»
Serjoža hüppas püsti, nagu oleks keegi teda nõelaga torganud ja hüüdis:
«Ei mõtlegi!»
«Mida?»
«Teda kussutada...»
«Kui mina ütlen, siis hakkad,» vastas memm vaikselt. «Nüüd tuleb veel Sonja arvamus ära kuulata.»
«Nii nagu ütlete, nii olgu,» vastas ema, kuid nägin, et ta oli kahvatu ja rahutu.
Siis jooksis Sergi minu juurde. Ta ähvardas mind, anus, lubas, et oma esimese teenitud raha eest laseb mulle punased säärikud õmmelda. Kuid ma jäin enda juurde kindlaks. Püüdsin talle selgeks teha, et kui ma kaasa sõidan, siis kogume kodutute laste jaoks rohkem toiduaineid ja teravilja.
«Tead mis, Bussõgin,» kostis vanakraamikoguja, «ära sa temaga sõdi, las ta sõidab, olgu see rohkem minu kui sinu mure.»
Iialgi ei unusta ma ettevalmistusi teeleasumiseks. Ehkki väljas valitses kuumus, pidin kaasa võtma padja, vaiba, sooja kuue. Võtsin ka pesu, katkised saapad ja siis tõi Sekleta-memm vankrisse veel vana halli mütsi.

«Võta, pojuke, küll vaja läheb... Varjab sind vihma eest metsas ja stepis, nüüd tuleb sul ju õues ööbida. Kas sa, pojuke, hunti ei karda?»
Ütlesin, et ei karda.
Ema aga käis ringi ja pomises:
«Oh jumal, läheb terveks kuuks ära, terveks kuuks...»
Lubasin, et ei lähe sammugi Sergist ja taadist eemale, ehkki teadsin, et ei pea oma lubadustest kinni, mida nii siiralt ja ohtralt emale jagasin. «Saaks aga memme majast välja,» mõtlesin ma, «jõuaks juba piiritusse steppi.» Minu juurde astus Andri Malahtejovõtš ja päris:
«Noh, vennas Mendel, nüüd oled juba hobuse seljas?»
Ma ei mõistnud nalja ja vastasin:
«Mitte hobuse seljas, vaid vankril.»
Kõik pahvatasid naerma.
Võtsin emal kaela ümbert kinni, surusin ta enda vastu ja suudlesin mitu korda kallist laupa. Aga Mira-Maruška puhkes minuga hüvasti jättes nutma. Pärast, kui me juba liikuma hakkasime, lehvitas rätti nagu täiskasvanu.
«Hüvasti, Mira!» karjusin talle vankrilt.
Meie hobusekronu kiirendas sammu.
Meile kaikus veel järele:
«Taat, hoidke lapsi!»
«Mind kutsutakse ka lapseks,» sisistas Serjoža läbi hammaste, «noh, Mendel, midagi taolist poleks ma sinult oodanud... Küll me saame sinuga veel päevi näha!»
Lõpuks tegi meie väike vanker stepis peatuse. Oo, stepp, mu südame valitseja! Hüppasin oma peenikestele jalgadele, mis olid nüüd siiski mõnevõrra tugevamaks muutunud, sest olin oma uues elukohas palju ringi sibanud. Mul võttis laulu lahti, ehkki ma ei tea isegi, mida laulsin. «Juhei, stepp!» kaikus trillerdus ja lendas minu kujutelmades sündinud kotkaste nähtamatutel hiigeltiibadel kaugusse. «Oo, stepp! Kui suur oled sa! Sinust õhkub avarust, suurust, ilu ja lõpmatust!» Vanataat ja Serjoža vahetasid pilke ning muigasid minu üle. Kuulsin, kuidas taat hästi vaikselt Sergile tõendas:
«Su jutul, Sergi, oli väike tõetera sees, eks me selle tatikaga vaeva näha saame. Näed, kuis hõiskab ja laulab

oma sõbrale stepile... Kiirusta, Võik, kiirusta, tead ju küll, keda vead: Stolbõkov-nooremat, Serjoža Bussõginit — tulevasi kommuuni ehitajaid ja elanikke.»

Ükski võim poleks suutnud mind enam vankrilt maha tõsta. Seisin seal püsti, toetudes kahe sõbra võimsatele õlgadele ja laulsin ülistuslaulu sellele, mida Aba-taat ja Sekleta-memm nimetavad elu peremeheks — stepile. Sündis nii, nagu tahtis väike Stolbõkov, nagu tahtsin mina. See oli mu esimene võit kaheksa-aastasel eluteel.

KÜMNES PEATÜKK

Esimene öö metsas. Ma ei unusta seda iial! Kõht maitsvat maisiputru täis, heitsin taadi ja Sergi vahele magama. Ärkasin keset ööd ning jäin metsa kohinat ja sahinat kuulatama. Kõrgel sirasid tähed. Nad vaatasid alla ja vilkusid, vahetevahel aga rebisid end justkui lahti ja kukkusid alla. Sirutasin peopesad välja, et neid kinni püüda, ent tähed lendasid kuhugi kaugele... Lamasin ja unelesin, tundsin end tugevana ja väga vajalikuna sellel maamunal. Olla tugev ja mehine ning veel taadi ja Sergi seltsis, see on midagi enneolematut! Muutusin julgemaks, tõusin vaikselt ja jäin magavate sõprade vahele istuma. Siis laskusin võimsa salapärase metsa ees põlvili, nii nagu külarahvas kirikus pühakujude ees. Põlvitasin veidi, kuni põlved valu tegema hakkasid, astusin siis magavast Sergist üle ja olingi vabaduses.

Mets aga ohkas ja kohises: «Kussu-kussu... poisu, ära sa kaugele mine!»

«Pole viga,» ütlesin iseendale, «ei juhtu minuga midagi ka siis, kui ma natuke eemale lähen. Sergi rändas juba kuueaastasena maailmas ringi, mina oma seitsme aasta ja kolme kuuga ei julge isegi jalga metsa tõsta. Missugune jahedus! Missugused lõhnad!» Tõmbasin kopsud õhku täis. Mul oli kerge ja lõbus minna. Aga kes pöördub minu poole bassihäälel? «Julge väikemees!» See on ju Andri Malahtejovõtš. Juba ainuüksi selle kiituse eest olen nõus maailma lõppu minema. Astun ega vaata tagasi... Muidugi ma vaatan tagasi, kuid

mitte praegu, sest ma pole veel Sergist ega taadist kuigi kaugele jõudnud, lähen veel sügavamale metsa, eks siis pärast vaatan. Astun edasi ja õnnistan päeva, mil Ivan Põlnjak meid Sergiga enda juurde kutsus. Ta käskis taat Aba Davõdovõtši kas elusana või surnuna üles otsida ja agiteerida kodututе laste jaoks, keda valitsus oli hakanud kolooniatesse ja lastekodudesse paigutama, ümbruskonna külades riideid ja toiduaineid koguma. «Pangu aga oma pood kinni ning abistagu riiki ja revolutsiooni selles ürituses, sest taat ise on ju pealaest jalatallani nii punane kui punane pipar!» andis Põlnjak käsu.

Äkki hüppas põõsa tagant välja jänes. Ta silkas mu jalge eest läbi ja kadus tihnikusse. Mets elustus. Haugatas mäger, klähvatas rebane. Mingi lind hakkas häälitsema ja võimsaid musti tiibu lehvitama, see oli kas öökull või kivikakk... Ehmusin ja vaatasin tagasi, et kindlaks teha, kaugel on mu kaitsevägi — taat ja Sergi, ent meie laagriplatsi ei silmanud ma kusagil. Jooksin tagasi... Kus nad ometi on? Silkasin paremale, siis vasakule. Ei ole... Pistsin kisama. Ainult Kuu vastas mu ahastavale karjumisele: «Au-u-uu!»

«Ära karda! Ära karda, lollike. Mets on hea, mets ei ole kuri!» ütlesin iseendale.

«Vennas Mendel!» sosistas keegi mulle kõrva. Nägin enda ees onu Vassõl Malahtejovõtši. «Rahu, väikemees, rahu. Nii juhtub vahel... Sa ju kuulsid Rešetnjakitaadi jutustust, kuidas mulle keset ööd kiviga lagipähe virutati ja ka siis ei löönud ma kartma. Sina aga tunned rahulikus metsas hirmu. Võta end kokku, vend Mendel, ka siis kui sa Kuu peale satuksid, meisterdaksid Abataat ja Sergi redeli ning tooksid su sealt alla.»

«Kardan!» puhkesin nutma.

«Keda sa kardad, rumal vennas Mendel? Ära pelga kedagi. Sinu isa, kui ta oma kõvera mõõgaga valgeid raius, ei kartnud neid. Astu aga tasapisi edasi. Või veel parem, heida pikali ja katsu magada. Keegi ei tule sind metsas kimbutama. Niikaua kui magad, otsivad nad su üles. Sest kui näitad, et oled argpüks, viskavad nad su taadi imevankrist välja ja sõidavad minema, ilma et sa maailma näeksidki.»

«Ei, ei! Seda ma ei taha! Parem võtan end kokku ega hakka kartma. Ma ei lähe koju enne, kui olen Põlnjaki

ülesande täitnud. Tahan maailma näha... Heidan parem hästi nähtavas kohas saja-aastase tamme alla magama ja ootan, kuni mind üles leitakse.»

«Tubli, vennas Mendel!» kuulsin ma viimast korda kiitust.

Äkki märkasin lõket. Kui on lõke, peavad ka inimesed olema. «Peaks lähemale astuma ja neile oma häda kurtma,» otsustasin ma. Ilmnes, et tuli polnudki nii väga lähedal. Lõpuks ometi jõudsin sinna välja. Lõkke ääres istusid inimesed. Algul arvasin, et need on mustlased. Üsna tule ääres kükitas hirmus habemesse kasvanud kaltsakas, piip suus. Teine kaltsakas lamas veidi eemal, nägu rohu sisse surutud, ja magas. Veel kaugemal lamas kotiriidesse mähituna kolmas pundar. «Küll on hea,» mõtlesin endamisi. «Astun kohe nende juurde ja palun, et nad aitaksid mul taati ja Serjožat leida.» Kuid mingi hirm hoidis mind tagasi. Ma ei suutnud kuidagi julgust koguda ja nende juurde minna. Seisin põõsastes ja silmitsesin tundmatuid. «Mis inimesed need on? Mida nad siin teevad? Keda ootavad? Järsku on need bandiidid... Aga lõpuks, mis tähtsust sellel on,» otsustasin, «ega lapsele tee keegi liiga... Kuipalju muinasjutte olen ma sellest kuulnud, kuidas röövlid lapse päästsid...»

Ent järsku tõusis veri mulle näkku: mehed hakkasid kõnelema.

«Noh, kuidas on, Fedir? Mis su haavad teevad?»

Mees, kes oli näoli vastu maad, pööras end oiates ringi. Kotiriidega kaetu aga ei liigutanudki. Ilmselt ta magas.

«Ma ei saa sind haavatuna siia jätta. Ja vaevalt et ma oma läbilastud jalgadega pärale jõuan... Räägi ometi! Keda sa kartma lõid, kas tšekiste?»

Haige hakkas jälle oigama. Siis vastas:

«Anna piip ja pea suu.»

«Ma ei saa vait olla. Me ju hukkume. Luba mul minna vallamajja või oma külla.» Ta kiristas hambaid.

Haavatud mees oigas jälle ja veeretas end rohus, lastes vahetevahel isegi nuukseid kuuldavale.

Mul oli hirm nagu käega pühitud. Sättisin end põõsastesse mugavamini istuma ja hakkasin väga tähelepanelikult nende juttu kuulama.

Rohus lamav mees oli nähtavasti pealik, miks muidu

temalt luba küsiti. Heitsin pilgu piibuga kaltsakale. Lõkkevalgel nägin ta aukuvajunud ja kortsudevõrguga ümbritsetud silmi, mis olid hirmu täis. Arvasin siiski, et mees polnud veel kuigi vana. Hirmsa habeme ja veel hirmsamate vurrude tagant välkusid lumivalged hambad. Mehel oli pikk kaunis kotkanina. Pea istus võimsalt laiadel vägilaseõlgadel. Lamav mees oli samuti suur. Kolmandat ma ei näinud, sest ta oli üleni riidega kaetud.

Haavatud kaltsakas palus läbi pisarate:

«Anna mulle, Prokip, korraks piipu tõmmata... See tubakas sealt Hõmtša rehala tagant on armulaua eest... Oi, Prokip, mida me kõik sinuga korda oleme saatnud...»

Ma koguni hüppasin üles. Enam polnud mingit kahtlust — see oli Sekleta-memme väimees, bandiit Prokip, kelle käe läbi nii palju inimesi meie vallas oli hukka saanud.

Vägilane roomas haavatu juurde ja surus talle piibu suhu.

«Tuleb jalga lasta, muidu löövad maha!» sähvatas mu peas mõte. Mõistsin, millest siin jutt veeres ja mis oli juhtunud. Nähtavasti olid küla noormehed või tšekistid põlde ja külasid kammides neid tulistanud ja bandiidid olid oma elu päästmiseks metsa põgenenud.

«Toredad kuldpulmad korraldasin sulle, vaenlasenäru!» hüüdis Prokip kotiriidega kaetud mehele ja laskis hirmsa naeru kuuldavale.

Siis tõmbas vägilane kotiriidesse mähitud kogu jalast. Riie libises ja ma nägin tapetut... Klaasistunud silmad olid pärani lahti. Kuuvalgus langes ta viltukiskunud näole. Tundsin ära Rõndja, keda olin Štšõgoli majas näinud.

Tormasin minema ja kui olin jõudnud metsaservale, hakkasin hüüdma:

«Serjoža, olen siin! Aba-taat, olen siin!»

Lõpuks kostis mu kõrvu:

«Mendel, ära karda, tuleme juba!»

Ning siis taadi hääl:

«Küll ma sulle, koerapojale, näitan... Oota, kuni ma su kõrvad pihku saan!»

Aga kes seda taati nüüd kartis!

Lõpuks seisid Aba-taat ja Sergi mu kõrval. Taat

noomis mu igast kandist läbi, ähvardas põrguga, kus kuradid mu oma väikeste kuradikeste jaoks pannil ära praevad. Kui aga nägi, et see kõik on mulle nagu hane selga vesi, hakkas ähvardama, et võtab veel püksirihma.

Sergi nimetas mind revolutsiooni reeturiks ja aina keelitas taati, et see hobuse ette rakendaks, minusuguse väikekodanliku vastase otsekohe külla toimetaks ja memme õuele maha paneks. Kuidas ta mind küll läbi sõimas! Hirmus oli kuulata.

Aba-taat aga kiitis veel takka:

«Milleks ma su kaasa võtsin! Ega mind ometi sunnitud! Milleks mulle küll vaja oli seda poissi tema seitsme aasta ja kolme kuuga? Nüüd usun ma Gerš ja Eva Stolbõkovi, et see pole laps, vaid nuhtlus. Varem ei uskunud. Mõtlesin, et last laimati. Aga ei mingit laimu. Lähme, Sergi, rakendame hobuse ette ja viime selle hädavarese koju. Istugu parem külas, maailma on ta juba küllalt näinud.»

Taat tahtis veel karjuma pista: «Hoi-hoi, oi-oi!» või midagi taolist, kuid jõudsin temast ette:

«Ärge kisendage! Nägin metsas bandiite.»

Minu sõjakas välimus pani Sergi nii valjult hirnuma, et isegi Kuu lõi taevas võnkuma.

«Oi, oi, mis unenäod on hirm ta kujutelmas maalinud! Su silmad oleksid ju sädemeid pilduma hakanud, kui sa bandiite oleksid kohanud... Nad oleksid su pilbasteks raiunud.» Ta surus peopesa vastu mu otsaesist ja hüüdis: «Nii ongi, pea tal lausa lõõmab, taat, ta läheb otsekohe lõhki! Haige teine...»

Tagasi Javorivkasse mind siiski ei viidud. Me jätkasime teekonda mööda valda. Mulle anti kõva käsk, et ma öösiti enam metsas ei hulguks ega bandiitide kätte satuks. Lubasin sõna kuulata ja me sõitsime edasi.

Kihutame mööda steppi!

Ümberringi lebavad justkui roosa- ja siniruudulised riidelaiad, peetpunased ja rohelised ribad. See ilu paneb südame rinnus seisma. Kes on küll niisuguse kanga kokku õmmelnud ja selle ääretusse steppi maha laotanud? Aga kui lähemale astud, näed, et see on vili, mis loob pead: nisu, rukis, kaer, tatar, vikk... Varsti algab lõikus...

Hüppan püsti, surun enda nagu korduvalt varem

vastu taadi ja Sergi õlgu, tõmban rinna õhku täis ja karjun:

«O-ho-oi! . . . O-ho-oi! Armastan sind, stepp!»

Ning ainult Kuu kostab vaevukuuldavalt vastu:

«Ar-mas-ta! Ar-mas-ta!»

Mu vanemad sõbrad vahetavad pilke, siis vaatavad mind ja muigavad mu õnne üle.

«Väikemehest võib veel inimene saada,» ütleb taat Sergile.

Siis kuulen, et ka Sergi ütleb taadile minu kohta midagi tunnustavat ja näen, kuidas see noogutab.

«Ei poisil ole viga midagi, tunneb revolutsioonile kaasa,» kuulen vanataadi sosinat. Ja siis: «O-hoi! Võik, ära laiskle!»

Kuidas aga Aba-taat imestas, kui meie vankrisse toodi leiba, pekki, jahu, türgi ube, hirsitangu!

Meie sõiduki juurde astus noori ja vanu inimesi, et teada saada, mis asjus me tulime. Toodi vorstirõngaid, vahel väikesi sinke, vahel aga lihtsalt leivapäts . . . Aba-taat ei ütelnud millestki ära. Tänas, rääkis jutte, tegi nalja, kiitis inimeste lahkust mõne soolase väljendi või mõistulooga.

«Ma võtan kõik vastu,» kõneles ta, «ka riideid ja toiduaineid, ainult heinast ja aganatest ütlen ära, sest pole käepärast härjavankrit, millega see varandus vallakeskusesse viia.»

«Oi, oi, taati,» hüüti talle vastu, «aga oma surma oled sa vist küll mägede taha ajanud?» ning naerdi sinna juurde.

«Muidugi ajasin. Andku jumal teile õnne, et te nii õigesti olete asjast aru saanud. Nähtavasti seisite ja vaatasite pealt, kuidas ta minu juurest põgenes. Elame veel! Golõi jõuk on juba omadega läbi. Mu poiss nägi atamani ennast läbilastud südamega.»

Rahvas rõõmustas.

«Et saatana koerad ta ihu tükkideks rebiksid!»

Aga missuguseid sooje ja siiraid sõnu leidis Aba-taat, kui ta kodutute abistamisest kõneles!

«Aitäh, et te nii lahkelt ja südamlikult kodutute abistamise üleskutsele vastasite. Nad on ju meie lapsed. Aga lapsed on lapsed. Et te elaksite hästi ja õnnelikult, et te oleksite terved kui tammed. Ärge muretsege, kallid inimesed, kõik, mida olen saanud, viin viimse

raasuni kohale ja annan üle, endale põske ei pane midagi. Hoian rahva vara nagu oma silmatera . . . Aga teie, memmeke, selle käterätikanga eest, mis te minu vankrisse panite, — palju siin seda oligi, kas kakskümmend kaks küünratäit? — et te veel kakskümmend korda kaks aastat õnnelikult elaksite!»

Mis kõik meie vankri juures toimus! Üks üsna noor naine, käänanud käised üles ja tõstnud seelikusaba vöö vahele, karjus üle kogu külatänava:

«Andke, neetud kulakud, tagasi mu veri, mida olete minust, oma teenijast, välja imenud! Löögu teid välk maha! Aga minu lastelt, lastelastelt ja lastelastelastelt ei saa te, kulakutest inimeseloomad, enam tilkagi, sest linnatöölised seda ei luba.»

«Miks siis linnatöölised?» pärisid inimesed temalt. «Nüüd ka külainimesed juba niikaugel, et ei luba.»

«Noh, seda ma ju räägin, et ei luba,» kordas naine.

Lugu lõppes sellega, et naine laskis Serjožal veel kord ajalehest ette lugeda õnnetutest orbudest, kelle püha verd neetud rikkad enam tilkagi maitsta ei saa. Serjoža luges valitsuse otsust kakskümmend, kolmkümmend korda päevas ette. Ta teadis seda juba peast ja lugemisest oli ta hääl kähisema hakanud. Ent inimestele ta ära ei öelnud: aina luges ja seletas nagu oskas selle otsuse tähtsust. Vahel aga läks Serjoža hoogu, tagus endale rusikatega vastu rinda ja jutustas, kui raske tal oli olnud kerjata ning kui poleks Sekleta-memme, oleks temagi ammu teises ilmas.

«Kas sa varastasid, poja?»

«Jah, varastasin.»

«Nüüd tahad sa inimese moodi elada?»

«Mitte ainult et tahan, vaid juba elan.»

«Õigus,» aitas Rešetnjak takka, «Golodid päästsid poisi ära.»

«Noh, jumal tänatud! Ela, lapsuke, ela! Ela ausalt!»

«Ka mind päästeti ära,» hüüdsin ma. «Ja tšehhi lapsed ka.»

Inimesed huvitusid meie Sekleta-memmest ja aina pärisid.

«Temast tuleb eeskuju võtta,» kõneles Aba-taat, «kellel vähegi võimalik, sõitke linna, leidke kodutu laps ja tooge oma koju kasvatada.»

Hüvastijätul andis Aba-taat inimestele allkirja kodututele antud kraami vastuvõtmise kohta.

Sergi seisis vankril püsti ja kuulutas valjusti:

«1921. aasta, juulikuu 20. päev. Vastu võetud kuus puuda kartuleid, kolm puuda rukkijahu, üks puud otri, kaks puuda maisi, kolm puuda päevalilleseemet, kuus pudelit päevalilleõli, üks nael mooniseemneid, kolm naela pärnaõisi.»

«Ära loe,» hüüdsid inimesed Sergile, «usume su taati niigi!»

Ning kui me juba liikuma hakkasime, jooksis tingimata mõni vanataat meile järele ja hüüdis:

«Hei, ausad inimesed, oodake veidi! Pange kirja veel üks purgitäis mett, lastele on seda külmetuse vastu hea anda.»

«Nii kirjutamegi — külmetuse vastu on lastele kasulik mett anda,» ütles Aba-taat Sergile ette.

«Aitäh mee eest! Hüvasti!» ja me sõitsime külast minema.

«Nõõ, pisike,» keelitas Aba-taat hobust, «põrutame aga edasi. Näete, lapsed, kuidas suksu endale elu sisse on saanud, vaadake ometi!» hüüdis ta meile. «Te ainult vaadake, loom teine, aga mõistab, kelle heaks ta tööd teeb.»

Ainult mina üksi istusin vankril ega toonud kellelegi kasu. Mul oli keelatud inimestega kõnelda. Minu üksikutele vahelehüüetele vastas Sergi tavaliselt tohlakatega. Minu ülesanne oli vait olla, kõike jälgida, ja selle sagina sees mitte ära kaduda. Ent ikkagi olin ma reisi üle üliõnnelik.

Veel samal päeval pahandasin ma aga nii taadi kui ka Sergi peale. Ja vaat mispärast. Taat ja Sergi ronisid vankrilt maha, et Võigul oleks kergem toidukraamikoormat vedada. Ka mina talitasin nende eeskuju järgi.

«Sa võid istuda,» ütles Sergi.

«Aga miks siis mina istuda võin?» küsisin ma rahulolematult.

«Sellepärast, et sa kaalud ainult pool naela!»

«Mis see sinu asi on, kuipalju ma kaalun!» vastasin teravalt.

«Ära vihasta teda, ära nori ta kallal,» rahustas taat.

Mina aga kõndisin kuni vallakeskuseni jalgsi välja, taadi keelitustele mingit tähelepanu pööramata.

Kui me toiduainete vastuvõtupunkti jõudsime, hakati seal läbisegi kisama:

«Oi, oi, rändrüütlid saabusid!»

«Kuidas teie väike Stolbõkov ka on, ega ta ometi ära väsinud?»

Ning tingimata olid küsija silmis naerukuradikesed.

«Mis see teie asi on!» oleksin tahtnud karjuda, kuid mõistsin, et täiskasvanutega ei kõlba inetult käituda.

«Ei, jumalale tänu, pole ta ühti väsinud!»

«Ta on ju teil entusiast!» öeldi naerdes selle peale.

Järjekord jõudis raamatuteni, mis Sjunja oli kinkinud. Parteisekretär Gretšanõi tuli isiklikult kohale ja vaatas raamatud üle. Neid oli kolmkümmend kaks: nende hulgas Tšehhovi, Tolstoi ja Tšernõševski teoseid.

«Küll teil on seekord suur saak,» kiitis ta. «Raamatud on meile praegu sama vajalikud kui leib. Aitäh!» ütles Gretšanõi. Ning nimetas taadile, et võiks päeva või paar vallakeskuses puhata.

«Mis te nüüd, seltsimees Gretšanõi, mis puhkusest te kõnelete? Aitäh, aitäh!»

Kuid Gretšanõi oli vankumatu.

«Ei, ei, kui te ise pole väsinud, siis tuleb mõelda laste ja hobuse peale. Vaadake ometi, hobune vangub jalgel.»

Taat keerutas küll üht-, küll teistpidi, kuid see ei aidanud.

«Mul on siin Sergi Bussõgin kaasas,» kostis Aba-taat Gretšanõile, «Venemaa poeg, tema minu üle valvabki . . . Jälgib mind nagu lihane lapselaps, et ma õigel ajal sööksin ja magaksin, vaatab ka hobuse järele . . . Suur aitäh teile, kallid inimesed, et te mind vanastpeast soojendasite ja mulle tiivad külge kasvatasite . . . Kes ma olin ja kelleks ma sain, jumaluke! Kui mu Tsenja-Lõnja elus oleks ja seda austust näeks, mis mulle, tema Abale jagatakse!»

Kui toiduainete üleandmise akt alla oli kirjutatud, andis taat ühe eksemplari Sergile, käskides seda dokumenti hoida kui oma silmatera. Sergi peitis selle taadi nähes oma õlamappi, siis kutsus taat meid tasasel häälel kõrvale ja ütles:

«Sõbrad, tahaksin teiega nõu pidada. Sõnakuulmatus on halb asi, kuid siin pole meil mõtet puhkusele jääda. Teeme nii, et me seekord parteisekretäri Gretšanõi

sõna ei kuula, tõmbame tunnikese-teise hinge ja paneme jälle minema.»

Võtsime ettepaneku rõõmuga vastu. Pärast paaritunnist puhkust istusime vankrisse ja kappasime Mamaivka vallast minema, nagu oleksid meil tagaajajad kannul.

Kuus kilomeetrit eemal tasandas taat hobuse ja ütles rahulikult:

«Lapsed, sõnakuulmatus on hirmus asi. Et te iialgi elus endale midagi sellist ei lubaks, nagu mina täna tegin.»

Meie hobusekronule oleks nagu jõudu juurde tulnud. Just nagu seitsmepenikoormasaabastega lähenesime unustamatule kohtumisele taadi vana sõbra ja seltsimehe Salõvon Onõkijovõtš Zupõnõviteriga.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Kohtumine «Arsenali»-taadiga toimus ajal, kui kaera- ja odraterad olid peaaegu vahaküpsed, rukis ja nisu õitsesid, tatra ja hirsi noored tõusmed olid aga just äestatud maa seest välja roninud.

Ootasime suure huviga kohtumist Aba-taadi ammuse sõbra ja seltsimehega, paljusid elurõõme ja kannatusi maitsnud, nii imeliku ja sümboolse nimega vanataadi Zupõnõviteriga*.

«Ta on ju külatark!» hüüdis utiilitaat meid oma sõbraga tuttavaks tehes.

Stepp oli löönud lõõmama, nagu oleksid nähtamatud sepad lõõskavaid adrahõlmu sepistanud, taevas punetas. Loitev taevakeha vajus silmapiiri taha, et aovalgel taas tulivankrisse istuda ja inimkonnale oma tervendavaid elukiiri saata.

«Tasa, inimesed! Päike jätab meiega hüvasti!» ütles stepikülaline kõmiseval bassihäälel, imetledes purpurpunast päikeseloojangut.

Seisime reas ja vaatasime, kuidas päike meiega ja stepiga sõnatult hüvasti jätab, heites roosasid, oranže, kollaseid ja puna-pronksiseid kiirtevihke, kaunistades nendega lõputuid stepiavarusi.

Stepikülaline meeldis mulle väga — nii tema võimas

* Ukraina keeles — peatu, tuul. (*Tõlk.*)

kogu kui ka kõmisev bassihääl: tema «Hu-hu-hu! Ho-ho-ho!», tema sõnad päikese kohta ja see, et ta mind «inimeseks» pidas.

Taat Zupõnõviter elas naabruses asuvas Ossõpovõtši vallas, Voskressenskoje külas. Talle sobisid väga punutud märss ja kark, mida ta käes hoidis, mustaks tõmbunud kantud õlgkübar, ukraina pikk-kuub, mille vanust oli raske kindlaks määrata, ning isegi ta laiakstallatud pastlad, teravaninalised nagu kalameestepaadid.

Kohtumisrõõmust kaisutasid taadid teineteist, endil pisarad silmis, siis tegid veel kolm korda teineteisele maani kummarduse ja tervitasid vastastikku väga imelikult: mitte «terekest» või «šolem-aleikom», vaid «au neile, kes elavad».

«Kolmekordne au neile, kel elu sees!» hüüdsid nad ja suudlesid teineteist samapalju kordi, rõõmsad, et neil avanes võimalus selles ilmas veel kohtuda. Nad polnud ju teineteist tuhande üheksasaja kuueteistkümnendast aastast saadik näinud.

Rõõm ja uhkus valdas meid Sergiga, kui me neid vaatasime, jõulisi ja mehiseid, kuidas nad teineteise tugevatest kätest kinni hoidsid, nagu tahaks maadlema hakata. Nad tõepoolest proovisidki, kumb on tugevam. Meie Aba-taat seisis kõikumatuna. Nagu ikka, olime tema poolt ja soovisime, et ta külalise võidaks. Stepimees oli võitluse jaoks isegi pikk-kuue maha visanud: ega temagi tahtnud meie taadile alla anda. Taadid olid juba teineteise külge klammerdunud, ning ühel silmapilgul näis, et Aba-taat rebis külalise pasteldes jalad maast lahti ja tõstis ta keha sooniliste käte vahel kõrgele rinna kohale.

Ent meie taat stepimehest jagu ikkagi ei saanud ... Siis pistsid taadid veel kord rinnad kokku, kuid jõudsid otsusele, et on küllalt tugevad, mistõttu sessinatses maailmas veel väga vajalikud, ning eemaldusid väärikalt teineteisest.

«Au neile, kes elavad, kolmekordne au neile, kel elu sees! Tasa, inimesed, päike jätab meiega hüvasti!» kõmisesid mu kõrvus Salõvoni sõnad. Aba-taat aga hüüdis meile suures rõõmus:

«Mu kangelased, väikesed abilised, tulevased riigimehed! Kas näete, kellega saatus mind täna kokku

viis? Vana hea seltsilise, sõbra ja venna Salõvon Onõkijovõtšiga! Ja nüüd, kus te sellele olete kaasa elanud, otsige kiiresti koht, kus taadid ja nende truud sõbrad Mendel ja Sergi võiksid laagri üles lüüa. Jookske, lapsed, täitke oma ülemuse käsk — tehke lõke üles, tooge vett, seadke pada tulele, sest meie patused kõhud tahavad kolm korda päevas süüa. Noh, poisid, eluga!»

Tormasime Sergiga steppi, naerdes teel taadi kõne peale, mis ta meile pidas.

Veerand tunni pärast oli meil laagriplatsi jaoks maaliline stepinurgakene leitud, eemal teest, tolmupilvedest ja möödasõitvate vankrite põrinast.

«Mendel, ära sa taatidest eemale mine,» kõmistas Sergi mulle, püüdes Salõvoni järele aimata. «Ja palun sind, ära sa nende juurde istu, mõtle minu peale, et ma vähemalt kordki elus saaksin nende ees istuda ja nende juttudest isu täis kuulata. Sel ööl nad kindla peale magama ei lähe. Sina aga istud nagu puujumal nende ees, ise aina tukud.»

Nurgake, mis me stepis välja otsisime, meeldis taatidele väga. Seal kasvas kolm paju, oli palju põllulilli ja rohtu. Pajuoksad küünitasid end kummalise kujuga pilverünkadeni, mis ujusid üle loojuvas päikeses kumava taevavõlvi. Laagriplatsi ühes nurgas olid kaer ja oder juba ära õitsenud, teisel pool laius õitsva rukki ja nisu väli. Veidi eemal kasvas ristik ja veel mingi vili, mille nime ma ei teadnud.

«Ohoo!» hüüatas Aba-taat laagriplatsi nähes, mis tema jutu järgi ületas kõik ta lootused. Ka külaline laskis oma bassihäälel kõmiseda. Ta kostis ennemini iseendale kui Aba-taadile, kes ta ees mõttes seisis:

«Paras paik noortele kallistamiseks . . .»

«Aamen!» hüüdis Aba-taat Salõvoni sõnade peale ja surus veel kord vanamehe suurt kätt.

Aba-taat laotas maha vaibakese ja veel ühe uue kotiriide. Külaline võttis väärikalt istet. Üks tema jalg oli rohul, teine vaibal ja riidetükil.

Jooksin juurde ja tõstsin ka tema teise jala riidele.

Sergi muutus morniks. Aba-taat aga puhkes naerma. Külaline patsutas mind õlale ja avaldas müriseval häälel tänu.

«Sergi sai pika nina,» mõtlesin ma.

Jooksime Sergiga majapidamiseasju toimetama. Veeretasime vankri laagriplatsist eemale. Muretsesime kütet ja tegime tule üles. Siis tõime allikavett, seadsime kolmjala püsti, riputasime paja üles ja hakkasime õhtusööki valmistama. Keetsime maisiputru.

Taadid polnud veel jõudnud teineteist küllaldaselt imetleda, kui pudrupada podisema ja pann särisema hakkas.

Täitsin täpselt Sergi näpunäiteid, tehes seda erilise hoolega — vastasin kohe igale sõbra hüüdele:

«Mendel, siia!»

«Jah!»

«Mendel, tänna!»

«Just nii!»

«Kiirusta, muidu surevad taadid nälga . . . Tee seda tööd, mis sa vabatahtlikult endale võtsid. Küll näed, missuguse maisipudru ma täna valmis vaaritan. Muidugi, kui ka sina seda liigutad ja mitte ainult ei nuusuta pudrupada.»

Tegutsesin kiiresti . . . Pesin nõud puhtaks, teritasin noad, kaapisin puulusikaid, et need uuemad välja näeksid, loputasin sõela, puhastasin kahvleid, nii et need lausa särama lõid. Pärast aga oli mul kahju, et meil ei tulnud nendega süüa, sest ei rasvakõrne, ei liha ega ka tavalisi hapupiimaga tehtud pannkooke polnud ette nähtud. Ülipüüdlikkusest lõin veel läikima taldriku, kuhu taat kõigepealt puhta linakese laotas ja seejärel leivaviilud asetas.

Valmis toidu tõstis kaussidesse Aba-taat ise. Esimese portsu putru, milles oli kõige rohkem rasva, asetas ta austavalt Salõvoni-taadi ette. See silus oma habet ja vurre ning tänas, naerdes sealjuures rõõmsalt millegi üle. Teise täie, milles oli juba hoopis vähem rasva, pani taat endale. Seejärel aga tõstis vanuse järgi Sergile ja minule.

Pärast õhtusööki aitasin Sergil nõud koristada, need puhtaks kaapida ja keeva veega üle kallata, kuivatada ja vankrisse laduda.

Aba-taat istus kui võlutud. Vaatas kaugusse ja mõtiskles. Salõvon Onõkijovõtš aga suitsetas tinasoldatiga sarnanevat veidra kujuga piipu, tõmmates suitsu sisse veel suurema mõnuga kui maisiputru. Temagi pilk oli pööratud õhtusesse tumeroosasse

kaugusse, mida ta näis nautivat. Ta ilusad suured tumesinised silmad naeratasid mööda põlde ja stepiavarusi rännates.

Salõvon Onõkijovõtš hakkas kõnelema:

«Käisin Kiievis, «Arsenali» tehases. Käisin meie juhtide juures. Nüüd on rada sinna sisse tallatud. Vaatasin töölisi, meie õpetajaid, ja mõtlesin . . .»

Ta vaikis, ka meie taat ei kiirustanud teda. Külaline vaikis kaua. Siis tõmbas oma märsi lähemale, võttis sealt kastikese, keeras luku lahti ja näitas meie vanale mingit metalleset.

«Vaata, see tehti minu juuresolekul valmis ja kingiti mulle. Kas sa kirjatähti tunned? Loe! Kirjutatud on: «Mälestuseks Voskressenskoje küla kangrule S. O. Zupõnõviterile — 1921. aasta. Kiiev, «Arsenal».» Nii, vennad!»

Aba-taat võttis ettevaatlikult metalleseme ja tõstis selle oma poolpimedate silmade ette. See oli väike pronksist valatud skulptuur, kaks inimest — ühel sonimüts, teisel õlgkübar peas, ühel haamer ja teisel sirp käes — surumas teineteise kätt.

«See tähendab linna ja küla liitu, töölise ja talupoja liitu,» seletas külaline meie taadile.

Taat kiitis kujukest ja meenutas hea sõnaga selle loojaid. Hiljem pandi kujuke jälle kotti, kuid taadid olid veel tükk aega tema mõju all, sest kumbki ei lausunud kaua sõnakestki.

Lõpuks ei kannatanud Aba-taat enam välja:

«Sa rääkisid, Salõvon, et käisid «Arsenalis», olid meie juhtide, töölisklassi juures . . . Ütled, et vaatasid neid ja mõtlesid. Mida sa neist siis mõtlesid, Salõvon Onõkijovõtš?»

Salõvon võttis taskust piibu, toppis selle tubakat täis, süütas põlema ja hakkas popsutama. Ninast ja suust valgus tal suitsupilv nagu heal perenaisel korstnast.

«Ebaõiglus on igaveseks kaotatud,» seletas ta. «Nad on meie eest kogu täiega väljas. On liidus meiega. Kui nende juurest lahkusin, istusin tükk aega Dnepri kaldal ja mõtlesin, et seni kui päike meie maamunale valgust annab, jääme elama ühtse perena, sest tõde on meil üks. Et üheskoos jõuame õnnele. Nad rajavad meilegi sinna tee . . .»

«Olen õnnelik su sõnade üle, Salõvon. Töölisklass näitab meie külarahvale tee kätte,» kostis Aba.

«On näidanud, Aba, on juba näidanud!» parandas Salõvon teda kindlalt.

«Aitäh sulle, vend, ka selle täpsustuse eest. Sa panid mu südame rõõmsalt põksuma. Egas ma muidu, kui sind su kottidega keset tolmust teed nägin, tundnud sihukest rõõmu nagu lihane ema poja üle või mina oma naisukese üle, olgu muld talle kerge . . . Jutusta . . . Räägi kõigest, mida tead, kõigest viimase sõnani, mida kuulnud oled, mida näinud oled . . .»

«Tead sa kõike leninlikust parteist, kuhu meid, külainimesi, vastu võetakse?»

«Ei, mitte kõike . . .» vastas Aba-taat pärast pikemat pausi. «Kuid tean, et on olemas niisugune partei ja et sellesse kuulumise eest saadeti Malahtei Kononovõtš Golod Siberisse, et mõlemad ta pojad kuuluvad sellesse parteisse.»

«Aga vaata, mida ma «Arsenalis» veel teada sain,» kostis Salõvon tasasel häälel pidulikult. «Et töö ja ideede kaudu laiendab ta oma võimsust. Et meie rahvas saab kuulsaks kõigis maailmajagudes, et tööline ja külamees hakkavad tööle uut moodi.»

Aba nihutas end jutustajale lähemale, puudutades väriseva käega tema küünarnukki.

Seadsime Serjožaga end erutatud taatidele lähemale.

«Töö iseenda jaoks muutub helgeks, kergeks, kiireks — seda kõike laste nimel, rahu nimel. Kahetsen, et ei saa heita oma poolsada aastat turjalt, et ei saa seda helget ja kerget tööd proovida . . .» Ta vaikis, jäi nukraks.

Aba-taat lohutas teda:

«Tuhanded ei jõua selleni, kuid ära sa, Salõvon, selle üle kurda . . . Lapsukesed,» ta osutas mulle ja Sergile, «nemad jõuavad.»

Salõvon vaatas oma kaunite silmadega meid mõlemaid, siis muutus ta pilk soojemaks ja ta küsis muiates:

«See ongi siis Mendel?»

Aba ei vastanud talle, ainult kõigutas vaikides oma võimsat keret kord paremale, kord vasakule. Näis, et see, millest Salõvon jutustas, oli talle südamesse läinud. Ta vaatas veel terasemalt oma erutusest ähmaste silmadega kuhugi piiritusse kaugusesse, nagu püüaks tabada

seal selle suure tuleviku algust, millest oli äsja kuulnud. Kui ilusasti oskas ta sõber, vana Salõvon, meenutada talle vanu, ammu mälust kustunud unistusi.

«Mina näen, näen seda!» hüüdis Aba-taat valuliselt, kätt stepiõhe sirutades... Salõvoni-taat raputas end unelmatest lahti, siis aga, nähes, millist mõju ta sõnad sõbrale olid avaldanud, lõi ta suunurkades muie värelema.

Kargasime Sergiga jalule ja silmitsesime teraselt kaugust, et teada saada, mida taat seal udus keset tähist ööd mingitel tabamatutel hetkedel näeb. Ent meie silm ei seletanud midagi.

Taadid istusid vaikides, meie Sergiga aga ootasime kannatlikult.

Sergi pani mu pea oma põlvedele ja sättis seda mugavasti, et oleks parem kuulata.

«Uus elu on juba tulnud, Aba. Elekter! Oled sa sellist sõna kuulnud? Veel mitte? Kuula siis. See on nagu meie Päikese õde. Ta tuleb igasse elupaika... Või kujuta endale ette meie ääretuid põlde, põldudel töötavad aga mitte meie sarvilised härjad, vaid masinad, masinad...»

Ka meie Sergiga hakkasime nüüd keset steppe ja põlde suuri majandeid nägema, kus see imeelekter tegi kõiki töid: andis valgust, kündis, pani vilja kokku, peksis rehte.

Aba-taat imestas selle muinasjutu üle mitte vähem kui meie, väikesed lapsed. Ta päris tuliselt ja siiralt:

«Mida siis head inimesed ise tegema hakkavad, kui Päikese õde kõik ära teeb? Inimesed rikutakse niimoodi ära, ära rikutakse... Päris kindlasti... Nad ei taha siis enam tööd teha... Hakkavad looderdama...»

«Ära imesta, et iga mu sõna kõlas nagu muinasjutt, aga et see kõik tõeks saab, seda kinnitati mulle... Ka mina ei uskunud algul seda elektrilugu, ent kui nägin, et see kõik on õige, jätsin imestamise järele. Ja mis imesid see elekter veel teeb, kui ta jõuab mitte ainult linna-, vaid ka maamajja! Siis lööb tuli põlema ja kangutab seinalt meie tattninalambi, see lahkub elumajast igaveseks, sest teda pole enam vaja. Tema järel aga lahkuvad majast käkaskaela pingid ja järid, lavatsid ja lauad, ning siis ronib kriuksudes ja oiates tarest välja eide-taadi ahi, millel on inimesi sündinud ja surnud.

Elekter — Päikese õde — tõstab meie tööstuse jalule, hakkab abistama ka arste, toob õnne kodumaale...»

Seadsin end Sergi süles mugavamini, liibudes rohkem tema vastu. Millegipärast ei mõistnud ma taadi muinasjuttu. Sergi aga mõtles, et sean ennast magama ning kostis:

«Ära sa nüüd kohe magama jää... Kuulame veel taatide juttu!»

«Uue elukorra sära valgustas, Aba, su hinge ja maailm nägi teda sellisena nagu mina teda kogu elu olen näinud, siira ja armastavana, tööka ja tõrkumatuna, omakasupüüdmatu ja uhkena, ta võrdsustas sind minuga, teid meiega... Nüüd elavad juudid sama õnnelikult kui kõik teised inimesed...»

Kas erutusest, mida Abale sisendas kuuldud muinasjutuline pilt külaelu uuenemisest, või rõõmust vähemusrahvuste saatuse üle, keda iialgi enam ei hakata kunagise Vene impeeriumi maadel taga kiusama, langetas ta oma halli pea Salõvoni põlvedele ja puhkes nutma.

Nähtavasti meenusid talle tütred ja naine Tsenja-Lõnja, kes hukkusid hirmsates piinades tsarismi käsilaste räpase käe läbi, meenus toonane häbiväärne mõrtsukatöö... Ainuüksi tütreid, väimehi, lapselapsi ja lapselapselapsi hukkus vanal nelikümmend üheksa...

Ainult tema üksi, Rešetnjakkide perekonna üheksakümneaastane esiisa Aba Davõdovõtš, oli ellu jäänud, et avaldada uuele võimule oma igavest armastust ja truudust, langeda põlvili ja suudelda nüüd juba oma kirsipunast lippu, panna needuse alla mõrtsukad ja ülekohtutegijad, kes piinasid vaeseid juba kolmandat aastasada, kes olid sundinud Abat külvama kividele vilja ja selle ahta saagiga arvukat perekonda toitma. Tema ju polnud selles süüdi, et vili ei tahtnud kasvada, polnud süüdi, et ta nii kaua oli elanud, kuid polnud osanud ennast tsarismi meele järele seada, et ta naabrid olid õppinud valetama selleks, et raha hankida... Jumal on tunnistajaks, et tema ise polnud valetanud ja et ta oma lapsedki kasvatas ausateks inimesteks. Aga teised valetasid, selleks et teenida vastikut ja kõikide ausate inimeste poolt neetud tsaar Nikolai hõberublakest... Põrgu need rublad! Põrgu ka tsaar ise, keda sellel rahal kujutatakse! Põrgu igavesest ajast igavesti!

Nähes Aba-taati sellises seisundis, jäime Sergiga päris vakka. Salõvoni-taat tõstis käe piibuga, heitis meile pilgu ja kummardus siis taadi halli lokkis pea kohale:

«Kuss, Aba Davõdovõtš, tss! Ära nuta! Mis sa nüüd, Davõdovõtš! Pisaratega neid ellu ei ärata, nõukogude võim on sulle lubanud, et see oli juutide viimane hukk! Sina ei ärata neid oma nutuga ellu.»

«Mul on raske, nad küsivad mult aru . . .» lalises Aba-taat vastu.

«Tean, et pole kerge . . . Et küsivad . . . Et sa oma kaunitari Tsenja-Lõnjat unustada ei suuda . . . Ja ära unustagi, kuid ellu sa teda ja tema arvukat suguvõsa äratada ei suuda. Nüüd on aeg mitte nutta, sõber, vaid võidelda ja uut võimu — nõukogude võimu kindlustada. Ainult tema üksi võib meile õnne tuua.»

«See on õige — ainult tema üksi võib sellele vermeis maale õnne tuua.»

Aba hüppas püsti, ta silmad põlesid. Ta palus sosinal, Salõvonile vahele rääkides:

«Võta mind, Salõvon, kaasa . . . Ehk olen sulle kuidagi kasulik. Võib-olla saaksin minagi elu sisse ja jääksin uskuma muinasjuttu elektrist, Päikese õest, millega sa rahva hulka lähed . . .»

«Ei, ei võta! Sina, Aba, kogu orbudele toiduaineid ja riideid, mina aga käin ringi mööda maad. See, mida sina teed, on samuti vajalik.»

Salõvon vaikis. Rešetnjak ei seganud teda oma jutuga. Nad istusid veel kaua vaikides lõkke ääres, õnnelikud, rõõmsad ja uhked.

Öösel, kui ma korraks silmad lahti tegin, istusid taadid ikka veel lõkke ääres, samal kohal kus õhtulgi. Lõkketuli praksus. Taevas oli tähti täis. Stepist õhkus ööjahedust. Ümberringi valitses salapärane vaikus. Ainult pajud sosistasid ja nagisesid, võis kuulda, kuidas praksatasid küpsenud odra- ja kaeraterad. Nähtavasti polnud taadid veel magama heitnud. Nende vastas, Aba-taadi jalge ees, magas Sergi, käed laiali, nagu tahaks ta kogu tähistaevast oma embusse haarata.

Sulgesin silmad, tõmbasin sügavasti hinge ja sukeldusin taas sügavasse unemerre.

Näen und . . . Nagu kihutaksime oma vankriga ühte, teise, kolmandasse valda. Aba kiitleb, et sõidab Salõvoni järel kogu uue Nõukogude Venemaa läbi ning et jõuab tast isegi ette . . .

Me lausa lendame sajanda valla esimesse, rikkaimasse külla. Taat tõuseb vankril täies pikkuses püsti ja hüüab rahvale:

«Kallid inimesed! Meie riik palub annetada orbudele riideid ja toiduaineid, majakraami ja piima, lambaid ja kanu, nahku ja villa, ning veel palju muud. Hei, rahvas! Olen vana mees, vanakraamikaupmees Aba-taat Gorihhivkast, riigi nimel palun ma teid aidata orbe ja kodutuid . . . Ärge viivitage, inimesed, tooge andamit ja aidake lapsi, kes on teie lihast ja verest. Olen elanud kaheksakümmend kaks aastat, kuid sellist austavat ülesannet pole mul veel olnud. Sulgesin oma vanakraamipoe ja kingin nüüd teile, inimesed, oma südame!» Meie vankrisse sadas niipalju head-paremat, et ka mina ei pidanud vastu ja hüüdsin:

«Hei, rahvas! Olen Mendel Javorivkast! Tooge aga meile kraami!»

Ärkasin oma rõõmsa hüüde peale.

Meie vanker põrises mööda stepiteed. Mina ja Aba-taat magasime. Polnud enam Salõvoni-taati ega kolme haralist paju. Sergi juhtis uljalt Võiku.

«Mendel, jõuame praegu Katšanivkasse. Tõuse üles, unimüts . . . Ega magajale toit suhu jookse!» naljatas ta. «Näed, kuidas Aba-taat magab, teda ei aja isegi suurtükipauguga üles. Öö läbi vestsid nad sõbraga juttu.»

Hobune laskis sörki, Sergi nõõtas teda, mina aga kummardusin millegipärast Aba-taadi kohale ja jäin mõttesse.

Taat magas vankril, nägu vastu taevast, ja muigas — kas oma unenägude või pilverüngaste üle, mis ujusid kõrguses.

Millegipärast viskusin Sergi rinnale ja hakkasin valjusti nutma. Miks ma tookord nutsin? Meenus tore öö, mille taadid koos veetsid, ja Aba-taadi nutt . . . Elamused olid nii sügavad, et võtsid pisarad voolama.

Niipea kui Aba-taat mu nuttu kuulis, oleks nagu miski vägi ta unest lahti raputanud.

«Mis lahti? Mis on, Mendel? Kas jõudsite juba Sergiga kakelda?»

«Ei, ta nutab Salõvoni-taati taga,» ütles Sergi liigu-

tatult. «Ma ju tahtsin teda üles ajada, et ta saaks hüvasti jätta...»

Sööstsin Aba-taadi juurde, hakkasin suudlema ta kortsulist nägu ja jutustama, kui kangesti olin Salõvonitaati armastama hakanud.

Taat lohutas mind:

«Armasta, armasta, et õnn ka sind armastaks ega lahkuks sinust. Kes keelab sul teda armastamast?»

«Kust ma ta nüüd üles leian, kui kõik maha magasin?»

«Oh, imelapsuke,» pomises Aba-taat Sergile, tehes talle mingeid märke, et see kõnelusse ei astuks.

Kui ammu see oli ja kui värskelt see kõik mu südames püsib...

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Sel ajal kihutasime taas Mamaivka valda ja seegi kord mitte just väikese toiduainete- ja riietekoormaga. Ning jälle kuulsime Gretšanõi karmi ja kindlat käsku kaheks päevaks puhkama jääda.

Sedapuhku meie brigaad alistus, sest lõpuks peab endal ikka ka südametunnistust olema, kui juba parteisekretär meie pärast muret tunneb.

Meie suureks imestuseks hobune ja vanker võeti meie käest ära. Hobusele anti hea kotitäis kaeru, vankriratad aga määriti tõkatiga sisse, et nad sõidu ajal ei kriuksuks.

Kasakas Stahh, valla hobusetalli järelevaataja, oli heldinud suitsudest, mida Sergi talle kusagilt hankis, ja teatas sosinal, et Gretšanõi pole lubanud meile ei hobust ega vankrit tagastada enne, kui tema selleks korralduse annab...

Tunni aja pärast saime teada, et meid pannakse elama kooli ja et Stahhi abikaasa, tüse ent liikuv tädi Juvgõna hakkab meile toitu valmistama ning seda lauale kandma.

«Ilma käsuta poleks ma ealeski siia pidama jäänud,» porises taat, imestades ja protestides selle pärast, et teda, vana teenrit, peavad nüüd teised teenima... «Ai-ai-ai, no on alles lugu, niisuke on siis see uus vabariik!»

Sergi aga hindas seda kui järjekordset revolutsioonilist sammu. Ta astus Gretšanõi juurde sisse ja palus, et taadi tervis selle kahe ööpäevaga täielikult korda seataks, nii et taat elaks ülemaailmse revolutsioonini ja näeks meie kaunist tulevikku.

Meie puhkuse esimesel päeval leidis Mamaivkas aset eriline vahejuhtum. Võik, vaikne armas suksu, virutas mulle kabjaga nii, et ma lendasin terve sülla eemale. Lamasin tunni või poolteist sõnnikuhunniku serval maas, siis roomasin kõrge umbrohu sisse ja nutsin ennast põhjalikult välja, ise kätega jalga hõõrudes. Pärast seda magasin korraliku peatäie, pesin silmnäo puhtaks ja tulin veidi longates kooliõue.

«Stolbõkov, mis sinuga lahti on?» pöördus Sergi minu poole. «Kas läksid isahanega kaklema?»

«Missuguse hanega? Mida sa veel välja ei mõtle?» solvusin. «Olen ma siis mõni tita, et isahane kartma löön?» Ehkki olin tahtnud seda varjata, põrutasin ootamatult siinsamas välja: «Võik virutas mulle kabjaga.»

«Hobune lõi?» küsis taat. «Tule aga korraks siia. Mis sa arvad, Sergi, kas meil õnnestub see poiss õnnelikult kodukülla tagasi viia? Sulle sai ju öeldud, et hobusele ei tohi ligi minna, kui ta sööb.»

«Kas valutab?» küsis Sergi. Ta astus minu juurde, tõstis püksisääre üles ja nägi, et jalal ilutseb suur sinine plekk. Et taati mitte erutada, lausus ta lõbusalt:

«Ärge muretsege, taat. Nagu Sõdir Kobõla ütleb, saab koib pulmadeks terveks... Võigule peaks aga keretäie andma!»

«Armastan Võiku ega ole temale üldse pahane!» hüüdsin ma.

«See on tore,» ütles taat. «Hobune osutab meile suure teene. Hobune on inimese sõber. Hirmus mõelda, et saabub kord aeg, mil meil hobuseid enam pole, selle asemel on aga autod! See teeb valu, et inimene jääb ilma oma parimast sõbrast — hobusest.»

Ma kuulasin, sain aru ega saanud ka. Ent ühte teadsin kindlalt: taati ei maksa küsimustega tülitada. Tuleb tema kannul käia, tema jutte ja mõtteid kuulata ning püüda need meelde jätta.

«Auto, mis asi see sihuke on?» sosistasin endamisi. «Ja miks ilmub see välja siis, kui Aba-taat on surnud

ja mitte praegu? Ja miks pole siis enam hobuseid tarvis?» Mul hakkas Võigust hirmus kahju. Astusin hobuse juurde ja panin talle käe kaela ümber. Ta lõi oma kõrvad kikki, justkui andeks paludes, et oli mind kabjaga löönud.

«Jääme sinuga igavesti sõpradeks, suksu,» sosistasin talle kõrva.

Hobune oleks mind nagu mõistnud, sest hakkas vaikselt hirnuma ja puudutas oma niiskete mokkadega mu põske.

Lõuna ajal saime teada, et õhtul oodatakse meid teatrisse. Kiievi näitetrupp oli teel Vinnitsasse ja andis läbisõidul etenduse. Sergi ja minu rõõmul polnud piiri. Ka Aba-taat rõõmustas.

«Saate näha, lapsukesed, mis on teater. Need on tõelised väljaõpetatud näitlejad.»

Õhtul istusime esimeses pingis — Aba-taat, Sergi ja mina. Meie kõrval oli istet võtnud volinik Ivan Fõlõmonovõtš Prokopets oma naisega, kõhna õpetajanna Niina Pavlivnaga. Saal oli puupüsti täis, polnud ruumi ei istuda ega astuda. Eesriie tõusis, lavale astus nooruk ja asetas punase riidega kaetud lauale karahvini veega ja klaasi. Laua ääres seisis pikk pink.

«Seltsimehed,» sõnas nooruk, «teiega tahab kõnelda rajooni täitevkomitee esimees.»

Kõik hakkasid plaksutama. Lavale astus armilise näoga hallipäine mees.

Kuulsin, kuidas Sergi taadile sosistas:

«Ta oli Kotovski juures komissariks.»

«Tasa,» vastas taat. «Teame, see on ju Sitškar.»

Silmitsesin meest hästi hoolikalt. Nägin, et ta oli ilma jalata ja seisis proteesil. Ta asetas paberilehe enda ette ja sõnas:

«Kõneleme veel kord kodututest lastest. Abistamise hoogtöökuu on möödas. Mida on ära tehtud? Kuidas vastasid partei üleskutsele mitmesugused elanikkonna kihid linnas ja maal? Kas see hoogtöökuu aitab tõega kodutute laste olukorda parandada? Tehtud on, seltsimehed, vähe, äärmiselt vähe... Sugugi mitte niipalju, kui seda nõuavad sajad tuhanded lapsed, kes hukkuvad tänavail.»

Mulle meenusid Mussi Harkovist ja Ljoša Sokil.

«Nad longivad kodututena meie maa teedel ja turgu-

del. Nad hukkuvad füüsiliselt ja moraalselt. Tuleviku nimel peame nad päästma. Seda nõuavad meilt partei ja suur Iljitš!»

«Kes on Iljitš?» pärisin.

«Tasa, see on Lenin,» müksas Sergi mind küünarnukiga.

«Partei üleskutsele vastas aga just see elanikkonna osa, kes saab kõige vähem anda, kellel tihtipeale on oma lapsed peaaegu et peavarjuta ja näljas... Seltsimehed, tutvusin abistamiskuu materjalidega ja need tegid mind väga murelikuks,» kõneles mees. «Aruanded näitavad, et üliõpilased, kommunistlikud noored ja sõjaväe noorus on siiralt nõuks võtnud oma jõududega selles ürituses kaasa lüüa. Nad palusid välja lasta eripostmargid ja müüvad neid kodutute heaks. Kuid need, kellel raha, ei mõtlegi näljaste laste heaks midagi annetada. Nad tunnevad rõõmu, et saavad naerda nii abistamise hoogtöökuu kui ka riigivõimu üle. Nepman heidab nalja, kulak heidab nalja ja suhtub vaenulikult abistamise üritusse. Sest nende lapsed on riides, neil on saapad jalas ja kõht täis. Neid see ei puuduta. Nii on lood, seltsimehed. Aga aeg ei oota. Talv pole enam mägede taga. Tulevad külmad ja nii mõnigi väike olevus saab hukka. On vaja, et väikese kodutu lapse saatus oleks meil kõigil südamel, et igaüks tunneks häbi, kui ta ei ole millegagi lapsi abistanud. Tuleb mõista, et sõda on sünnitanud sajad tuhanded kodutud lapsed, kes aga peavad mitte juhuslikku almust, vaid sõbralikku massilist organiseeritud abi saama. Kiirustage, seltsimehed, oma kohustust täitma!»

Rahvas plaksutas tugevasti.

Siis hakkas täitevkomitee esimees kõnelema Gorihhivka taadist Abast ja meist.

«Nad mobiliseerisid erahobuse ja vankri,» kõneles esimees, «ning on kodutute laste jaoks juba üsna palju kraami kogunud.»

Sel ajal kui ta toiduaineid loetles, karjus rahvas «hurraa» ja plaksutas. Ta jutustas põhjalikult Abataadist, ehkki peaaegu kõik kohalolijad teda tundsid, siis Sergist ja isegi minust. Õigemini mitte minust, vaid mu isast ja nepmanist onu Geršist, kes ajas mu ema ja minu majast välja. Ta rääkis, et võõrad inimesed võtsid

meid oma juurde. Esimees ütles, et juba on vastu võetud otsus anda meile kolm tuba tagasi.

Kui ta lõpetas, plaksutasid inimesed nii kõvasti ja trampisid nii tugevasti jalgu vastu puupõrandat, et näis, nagu lööksid seinad värisema. Esimees seisis laval ja aplodeeris lõbusasti. Ainult meie kolmekesi tundsime end ebamugavalt. Meid sunniti lavale minema, loeti ette rajooni täitevkomitee ja partei tänukiri ning anti see Aba-taadile üle. Taat kummardas kõigile sügavasti ja pühkis rätinurgaga silmi.

«Oi, vaadake missugune värvuke,» karjusid inimesed minule osutades. «Miks sa, Aba-taat, lapsi oma brigaadi võtsid?»

Varsti algas etendus. Näidend oli kontrrevolutsionäärist, kes nõudis, et tütar ei nimetaks teda «isaks», vaid «papaks». See «papa» tahtis oma tütart, tavalist tüdrukut, mehele panna mitte külamehele, vaid «siniverelisele». Tütar naeris isa pakutud peigmehe välja ja andis talle lõpuks niisuguse kõrvakiilu, et mees maha kukkus ja oleks peaaegu oma kitarri puruks löönud. Papa nimi laval oli Borulja ja ta mängis oma osa hirmus naljakalt. Lugu lõppes sellega, et onu Borulja jäi haigeks. Inimesed tulid teda ravima, ehkki olid tema peale väga pahased. Palusid teda, et ta saaks revolutsionääriks ja jätaks vastalised mõtted. Mingi ime läbi suutsid nad Boruljat veenda.

Mina aina müksasin Sergit ribide vahele, see omakorda Aba-taati. Taat aga matsutas suud ja pomises midagi nina alla, ilma et oleks silmi lavalt pööranud. Kui etendus lõppes, hakkasid inimesed «hurraa» karjuma, aplodeerisid, ega tahtnud lahkuda, nõudes, et teatritükki korrataks.

«Tooge Borulja siia!» karjusid nad.

Lavale tuli Borulja, kes oli end vahepeal juba grimmist puhtaks pesnud, ja ütles:

«Täname, seltsimehed, täname, kuid etendus on läbi ja nüüd palume laiali minna, sest homme ootab meid varakult töö.»

Saalis tõusis keegi mees püsti ja sõnas:

«Nii et kodanlus ei saanudki Boruljat alla neelata?»

«Borulja tunneb asja. Ütelge, seltsimees näitleja, kas ta võttis revolutsioonist osa ja kus ta praegu on?»

Pikapeale hakkasid inimesed laiali minema.

Aba-taat oli väga rahul.

«Oh teid, koerakutsikaid, kui hästi nad Martõn Boruljat mängisid! Borulja ise on aga päriselt olemas! Sihukesi Martõne tean ma igas külas. Borulja mis Borulja!»

«Aga agitatsiooni mõjul kasvasid kontrrevolutsioonilised elemendid ümber, hakkasid meie omadeks!» tegi Sergi lõppjärelduse.

Kui me koolimajja jõudsime, laotas Aba-taat põrandale kaks sületäit katuseõlgi, mis kasakas Stahh oli kusagilt hankinud, ja me heitsime magama. Juba uinumas, küsis Aba-taat minult:

«Ega sind ole täna vaja Sergi jala külge kinni siduda, et sa jälle keset ööd välja ei roniks ja maailma lõppu ei läheks? Sa pole sinna, maailma lõppu, midagi unustanud, nii et maga rahulikult.»

Ma ei vastanud taadile. Veerand tunni pärast oli juba Sergi nohisemist kuulda. Ka Aba-taat magas: müksasin teda tasakesi, aga ta ei liigutanudki. Müksasin veel kord, ent ta vastas otsekohe:

«Mis sa müksid, kontrollid, kas magan või? Vaata, Mendel, kui sa jälle mõne retke ette võtad, viime su otsemaid koju.»

Sel ööl uni ei tulnud ega tulnud, vahtisin taevast, püüdes tähti loendada, kuid läksin kogu aeg segi. Jõudsin kusagile tuhandeni ja läksin segi. Lamasin ja unistasin. Mingi rahulik õnnetunne täitis südant. Vist esimest korda elus meenutasin ilma erilise vaenuta onunaist ja onu sealt ussipesast. Meenutasin ühte nende kõnelust, mis oli kogu eluks mu mällu sööbinud. Varem, kui sellele mõtlesin, läksin alati raevust lausa keema, nüüd aga ringutasin end kogu kehast ja hakkasin isegi vaikselt naerma.

See lõunajärgne vestlus toimus mu veresugulaste vahel nende gümnasistist poja juuresolekul, kes seejuures ühegi sõnaga mind oma kaitse alla ei püüdnud võtta.

«Gerš, su vennapoeg Mendel kipub arulagedaks jääma.»

«Miks, Eva?»

«Ta peas keerlevad aina totrad mõtted!»

«Jah! Seitsme kevade kohta mõistust tal üleliia just pole!»

«Et see kevad tal viimseks jääks, Gerš!»

Seda juttu kuuldes pistis Sjunja algul hirnuma, pärast aga ei teinud enam väljagi, aina luges edasi.

«Vaene inimene peab loll ja harimatu olema. Kuuled mind, Gerš? Siis on rikastel rõõmu rohkem . . .»

«Kuulen, kuulen, mu marjake . . .»

«Vaesel inimesel peab jumal südames olema. Jälle ei kuula sa mind, Gerš. Minu kõrval oled sa ainult väike kärbes. Olen lõpetanud pansioni, aga kes sina oled — ei muud kui poemees. Ja kui su naine sinuga poliitilistel teemadel kõneleb, siis jäta oma nina ja kõrvad rahule. Neid jõuad sa ka teine kord rookida.»

«Kuulen, kuulen, mida sa kõneled, kaunitar Eva. Tean et sa pansioni oled lõpetanud, mäletan, et oled advokaat Meilahh Tšertkovi tütar, kullake . . .»

«Vaene inimene ei tohiks küll mässata!»

«Mida see tähendab, naisuke?»

«Vaene ei tohiks mingit vabadust nõuda, vaid peaks elama nii, nagu inimesed ammust ajast on elanud.»

«Jah, kui see nii oleks!» ohkas onu.

«Nüüd aga läki magama, Gerš! Sa pole ju mõni teenerpoiss, vaid härra . . .»

Viimase sõna juures heitis ta pilgu uksele, et äkki on keegi seda juttu pealt kuulanud.

«Ema!» hüüdis Sjunja. «Ära unusta, et praegu on nõukogude võim. Ära ütle isale «härra».»

«Hüva, mu õpetatud ingel, hüva, enam ma teda niimoodi hüüdma ei hakka.»

«Lähen voodisse, mu kaunitar Eva, lähen!» hüüdis onu.

«Mine!»

Kui ma seda lugu varem meenutasin, pani see mind sülitama, praegu aga hirnusin naerda.

«Oi, Mendel!» mõtlesin endamisi. «Mis sust küll saab? Öösel kõik inimesed magavad, sinul aga ei tule und, kogu aeg aina kisub sind kusagile, kuhu — seda ei tea sa isegi! Võib-olla on taadi jutus oma tõetera, kui ta ütleb, et kisub maailma lõppu. Kuid ta ütleb ka, et ma pole sinna midagi maha unustanud. Aga äkki olen . . . Kas olen või ei ole? Ei, ikka olen midagi unustanud!»

Kergitan end tasahiljukesi. Süda lausa hüppab rinnus, aina hop-hop ja hop-hop, vaata et kargabki välja. Ma ju tean, et astun kohe üle magavate seltsiliste ja lähen vaatama, kuidas kõik ümberringi magavad. Miskipärast tuleb mulle äkki Omelko-noorem meelde. Kuidas küll igatsen tema järele! Kujutlen teda koos Harkovi Mussiga. Nad kõnnivad aasal, on juba sõpradeks saanud. Ja kui mina pärale jõuan, saan nende kolmandaks lahutamatuks seltsiliseks. Oi, oi, juba hakkab valgemaks minema. Tuleb kiirustada. Omelko ja Mussi kaovad kuhugi hämarikku. Läbin kiiresti kooliõue ja kõnnin tasakesi turule, kus koristaja, tüse tädi, parajasti väljakut pühib. Seisan veidi ja vaatan, kui laisalt luud tema käes liigub. Siis kogun julgust ja astun lähemale.

«Kas te teate, kus siin näitlejad peatuvad?» küsisin ma.

«Milleks sul neid nii vara vaja? Arvan, et nad magavad.»

«On asja.»

«Kas oled toosama poiss, kes toiduaineid jahtimas käib?» sähvatas tädi.

«Seesama.»

«Tubli poiss!» kiitis ta mind.

«Te siis juhatate mind näitlejate juurde?» pärisin.

«Juhatan. Ainult oota, kuni ma turuväljaku ära pühin. Nad on just minu maatükile laagri üles löönud.»

«Tore!» nõustusin.

Naine hakkas kiiremini tööle. Kui ta valmis oli, asusime teele.

«Mis asjus sa nende juurde lähed?» huvitus tädi.

Ma ei teadnud veel isegi, miks ma nende juurde kiirustasin.

«Poliitika asjus,» vastasin talle.

«Või nii!» imestas tädi. «Hüva, ära sa neid ainult üles aja. Istu ja oota, kuni nad ise tõusevad,» andis ta nõu.

Rahustasin teda, et ei kavatse näitlejaid äratada.

Onu, kes oli Boruljat mänginud, oli juba üleval ja pesi end parajasti, kui me tädiga õuele ilmusime. Astusin tema juurde ja hüüdsin:

«Tere!»

Ta kuivatas end tikitud käterätiga ja vaatas mind tükk aega.

«Tere, kotkas, kelle oma sa oled, mida räägid?» puristas ta kiirkõnes.

Korraga koitis mul õnnelik mõte ja ma ütlesin lõbusalt:

«Kas kavatsete kuidagi kodutuid abistada?»

«Või sina oledki siis see, kes eile laval kodutute eest tänukirja sai?» Näitleja hakkas millegipärast naerma. «Kuidas siis, küll me ikka abistame. Ega me teistest halvemad ole. Aga mida vaja on — raha, riideid või toiduaineid?»

«Andke kõike vähekese.»

Näitleja hakkas jälle naerma. Ta naeris nii helisevalt, ehkki vaikselt, et ma ei pidanud vastu ja panin ka laginal naerma. Siis küsisin:

«Miks te naerate?»

«Aga sina?»

«Naeran teie järele!»

«Aga mina sinu järele. Missugune naljapoiss sa oled! Kas sa ei võinud siis hommikuni oodata, tulid öösi üles?» Ta tõmbas taskust rublalise ja andis selle mulle. «Kas piisab või on vähe?»

«Andke aga üks veel.»

Näitleja muigas, otsis veel ühe rublalise ja andis ka selle mulle.

«Aitäh. Paneme kirja. Ärge kartke, ma ei kaota. Kas teie mängisite eile Boruljat?»

«Mina. Aga mis siis?»

«Meeldis!»

«Tänan oma talendi austajat,» vastas muhelev näitleja. «Kas sina ei taha näitlejaks hakata?»

«Ei. Aga mul on teile veel üks asi.»

«Mis siis?»

«Võtke Omelko-noorem enda juurde ja õpetage mängima.»

«Kes see on?»

«Sõber. Ta on üheksa-aastane, laulab hästi. Nende suguseltsis kõik laulavad. Ainult et ta on rikka mehe poeg. Aga ega sest pole midagi.»

Mees jäi mõttesse ega vastanud kaua midagi. Ehk olin teda millegagi kurvastanud? Mul hakkas tast kahju.

«Võtke ka Harkovi Mussi näitlejaks.»

«Missugune Mussi?»

«Kodutu.»

«Kuulete, kolleegid!» hüüdis Borulja teistele näitlejatele, kes veel magasid. «Tõuske üles, siia tuli üks

naljakas poiss ja palub, et ta sõbrad võetaks draamastuudiosse. Aga enesest ei räägi sõnagi. Kuidas teile sihuke külaline meeldib?»

Näitlejad kuulsid seda ja ümbritsesid meid tiheda ringina.

«Noh, too aga oma Omelko ja Mussi siia, too nad kohale. Vaatame, mis talendid need on. Omelko oskab laulda, aga kas Mussi ei oska? Mida Mussi teeb?»

«Varastab!»

«Ehee! Ei meil ole sihukesi kurjategijaid stuudiosse tarvis.»

Ning näitlejad pahvatasid üksmeelselt naerma.

Mina seisin nende keskel haledana, aga nemad lagistasid naerda.

«Miks nad naeravad?» küsisin onu Boruljalt, kes ainsana oli tõsine.

«Aitab lõkerdamisest!» kamandas ta.

Naer katkes.

«Kuula, poiss! Nähtavasti me neid siiski ei võta. Aga kui sina tahad meie juurde tulla, siis oleme nõus. Sa oled vist orb?»

«Mul on ema, palun emalt luba ja tulen teiega maailma lõppu . . .»

«Hüva, kui ema lubab, võtame su kaasa.»

Võtsin seda juttu puhta kullana, mul ei tulnud mõttessegi, et minuga naljatatakse.

«Lähme!» haarasin näitlejal kõvasti käest ja vedasin ta endaga kaasa. Taat ja Sergi olid juba ärevil, ent nähes mind eilse Martõn Borulja seltsis, rahunesid.

«Taat,» hüüdsin ma juba kaugelt, «onu võtab mind näitlejaks! Öelge emale, et ükskord tulen tema juurde tagasi . . .»

«Mis-mis?»

«Hüvasti, taat! Ma sõidan Kiievisse!»

«Kuhu ta sõidab?» päris Rešetnjaki-taat Boruljalt.

«See onu võtab mu näitlejaks vastu,» pistsin ma karjuma, laskmata näitlejal suudki avada.

Aba-taat lõi kaks kätt kokku:

«Mees tegi nalja, sest maailmas pole sinust naljakamat poissi. Sina aga jäidki uskuma! Kas sul häbi ei ole, käid juba kaheksandat aastat, aga sihukene lollpea! Mida ma küll selle poisiga pean tegema?» päris taat näitlejalt. «Võtsin ta kaasa toidumoona hankima, tema

aga kohtas metsas bandiite... Ei, see pole poiss, vaid lausa 96-kraadine piiritus...»

«Ma ei teinud nalja,» ütles näitleja mu õlgu silitades. «Poisike on orb ja hirmus naljakas. Temaga võiks tõepoolest katset teha, võtta ta stuudiosse, mida me praegu organiseerime. Elagu meie juures, võib-olla et saabki tast näitleja, meile on andekaid lapsi vaja. Oleme tõsised ja ausad inimesed. Kui tahate, andke ta meile, püüame tast loovat inimest kujundada.»

«Mida te kõnelete?» hüüdis Aba-taat imestunult. «On ta siis minu? Ta kleepus meile nagu vihaleht külge. Võtsime ta kaasa, aga muret temaga, jumal hoidku, kui palju! Poisil on ema. Kui tahab, eks siis lasku, kui teile näib, et tal on annet.»

«Tahan saada näitlejaks!» tõstsin ma kisa.

Näitleja pani laginal naerma.

«Näed, laps kipub meie juurde...»

«Ma ei saa teile kohe vastust anda,» ütles Aba-taat, «kuid luban, et niipea kui tagasi jõuame külasse, kus elab selle naljamehe ema, palun, et ta poisi teie juurde lubaks, sest muidu võib ilma temata teie teater veel põhja kõrbeda. Palju teil Kiievis näitlejale makstakse? Kas saate kuu- või päevapalka? Nali naljaks, aga poiss peab ju ka midagi sööma. Või võtate ta siis oma toidule ja annate ka riided selga?»

Selle jutu peale me jätsimegi hüvasti.

«Ärge te aadressi unustage,» ütles näitleja hüvasti jättes. «Endine Solovtsovi, nüüd aga Ivan Franko nimeline teater, kõik teavad, kus see asub.»

«Näed, millega sa jälle hakkama said!» ähvardas Aba-taat mind sõrmega. «Oota, küll saad ema käest nahatäie.»

Sergi aga astus minu eest välja:

«Pole viga, küll ma teda aitan.»

«Ära aja poissi segadusse!» vaidles taat vastu.

«Palun Sekleta-memme, küllap ka tema aitab,» ajasin minagi oma joru.

«Ihkad nii väga keretäit, et teed isegi ette maani kummardusi. Oota, küllap sa selle kätte saad. Rooskasid tuleb enne veel soolvees leotada. Metsa eest keretäis, näitlejate eest nahatäis, pärast veel millegi eest — sest meil tuleb veel kuus päeva ringi sõita ja seda ometi ei juhtu, et sa vahepeal mõnda vempu välja ei viska.

Aga minuga sa küll enam kuhugi ei lähe. Mõelda ainult, tõusta keset ööd üles ja minna näitlejaid äratama! Väsinud inimesi... Armuline jumal, peaks ometi need kuus päeva kiiremini mööda saama!»

Korraga meenus mulle raha, mis näitleja kodutute jaoks oli andnud:

«Tasa, taat, võtke parem need.»

Vanamees lausa kangestus jahmatusest, Sergi aga pistis algul naerma, siis küsis kahtlustavalt:

«Kust sa nad hiivasid?»

«Näitlejad andsid abistamiseks.»

Taat võttis raha, vaatas vastu päikest, veendus, et pole järeletehtud ja lausus:

«Selle ees aitäh! Kuid ma ise lähen näitlejate juurde ja küsin järele, kas nad sulle need ikka andsid...»

«Borulja andis!»

Esmakordselt kogu selle kuu jooksul sain ma nüüd taadilt kiita:

«Ei, tast saab ikka vist inimene.»

Ma hüppasin üles ning haarasin taadi rohu ja lillede järele lõhnava käe oma pihkude vahele. Ent Sergi tõmbas mind selja tagant juustest.

«Hakkad jälle orjust taaselustama, sa kontrrevolutsiooniline hing! Küll ma sulle veel näitan!»

Ka Aba-taat toetas Sergit, kõneles, et kätt suudelda on hirmus halb komme.

Samal päeval oli mul aga veel üks vahejuhtum.

Kui näitleja oli läinud, võtsin Sergil käest kinni ja viisin ta veidi eemale. Istusime kellegi varbaia äärde ja ma jutustasin talle oma vahepealsest seiklusest.

Jalutasin mööda küla nagu korralik poiss kunagi, ei puudutanud kedagi, ei olnud mul kellegagi asja. Mõtlesin, et vaatan lõpuks veidike ka Mamaivkas ringi, sest meil tuleb veel kord või kaks siin sees käia ja meie teekond ongi läbi. Võib-olla sõidan Kiievisse, et näitlejaks hakata ega ma siis jõuagi niipea enam kodukanti. Hüvasti, koduküla Javorivka majad, hüvasti Gorihhivka-taat, hüvasti mu sõber Sergi, hüvasti lihane ema ja kallis Sekleta, hüvasti miniad! Nõnda ma siis kõndisin ja mõtlesin kõike seda, ega teinud kellestki välja. Äkki astus minu juurde tundmatu, minust tükk

maad pikem ruugepäine poiss, suure suu ja nöbininaga, ning ütles:

«Sina oled vist see, kes ringi sõidab ja huligaanide jaoks kraami kogub?»

«Seesama, aga mis siis?»

«Kuidas mis siis! Vaevalt, et toosama oled! Mis sa valetad, tattnina!»

«Mis tattnina ma sulle olen? Ise oled!»

«Virutan sulle nii, et sa ei tea enam, kui vana oled!»

«Eks proovi ainult! Siis ei leia sa endale Mamaivkas enam kohta, kus olla. Sest kogu vald ja raudteejaam astuvad minu eest välja.»

«Ei tea miks?»

«Aga just sellepärast, et ma ringi sõidan ja kraami kogun . . .»

«Kui sa veel sõitma lähed, löön su maha.»

«Mis, mis?» osatasin teda. «Viimati jään sind veel kuulamagi. Isegi ajalehed kirjutavad, et kodututele tuleb abi anda . . . Kas see ei meeldi sulle?»

«Ah, või sa haugud veel vastu? Igavene äbarik, aga kleepis ennast vanataadile külge ja nüüd muudkui sõidab temaga ringi . . .»

«Kuidas mina kleepisin, ta on ju mu taat.»

«Lihane?»

«Ei . . .»

«Vaat kus täi! Istud juba terve kuu võõras vankris ega ronigi sealt maha! Ja näed, polegi oma taat, aga sina imed temast verd nagu kaan . . . Oled saanud küllalt sõita, nüüd loovuta koht teistele, anna teed, kuni sind ennast pole sealt kõrvupidi maha tiritud ja minema pekstud. Kassanäe, missugune kangelane! Mõtled, et ainult sina oled kohustatud selles asjas kaasa lööma. Kas meie oleme siis halvemad? Ütle! Teelt kõrvale, muidu ei jää sust märga plekkigi järele!»

Ma ei teadnud, mida talle vastata, ning ilma igasuguse põhjuseta haavasin poissi:

«Kui sa mind vankrilt maha ajad, siis peab su isa külakurnaja olema!» hüüdsin talle. «Otsi endale ka mõni taat, agiteeri ta ära ja sõida niipalju kui süda kutsub . . .»

«Ah, sina kontra! Kes mu isa on? Või külakurnaja, ütled,» lõi poiss puhevile. «Küll ma su veel läbi katsun, kes sa ise niisugune oled . . .»

«Ära tule, ütlen ma sulle!»

«Mu isa on külakurnaja, ütlesid sa! Külakurnaja! Mu isa sõdis Petljuraga ja on mahnoolasi peksnud. Aga sina kutsud meid kurnajateks!» Poiss virutas mulle täiest jõust rindu.

«Ära nori tüli!» pistsin karjuma. «Ma ei taha kakelda. Kui oled kehvik, siis lase lahti. Kehvik ei tohi kehvikut peksta.»

«Noh ütle, kui palju toite võib rõikast teha, siis ma tean, et oled vaeste seast . . .»

Seda ma teadsin ja mul oli kerge vastata.

«Kuula! Rõigas riivituna ja rõigas viilukatena, rõigas kaljaga ja rõigas õliga, rõigas tükikestena ja rõigas kepikestena, ning lõpuks rõigas tervena . . .»

Poiss müksas mind veel kord.

«Prooviks ehk siiski selle valgepäisega kakelda?» käis mul peast mõte läbi. «Miks ka mitte?»

Tõukasin poissi ja hüüdsin!

«Tee pealt eest! Ära sa mul . . .»

Ning grintšakliku kisaga «kolme risti nimel!» ründasin poissi ootamatult. Kuid ta virutas mulle niisuguse hooga küünarnukiga rindu, et mul võttis jalad nõrgaks.

«Kas sa ka tead, kes ma olen? Olen Olijan Kopõstka!»

«Mõtleks, missugune õnn! Meil külas on Olijane jalaga segada . . .»

«Mis sa oma külaga siin kekutad? Mina olen Mamaivkast, oli kunagi sihuke Setši mees Mamai, mina ja mu isa oleme tema lapselapselapsed . . .»

Ning poiss tormas kaklusse.

Mind päästis ainult see, et panin talle õigel ajal jala ette. Ma ei osanud arvatagi, et suudan seda nii kiiresti. Valgepäine kukkus, mina kargasin talle selga ja hakkasin hoope laduma. Mulle meenus, kui toorelt oli Sergi Sjunja ja Põlõpovõtšidega võidelnud ning tegin nüüd järele.

Sain valgepäisest võitu. Ta ei kannatanud enam mu lööke välja ja pani plagama . . . Mina hakkasin teda isegi taga ajama. Jooksin talle veidi maad järele, kuid jäin siis maha.

Hiljem sain minagi omad vitsad: kui jõudsin taadi ja Sergi silme alla, oli mu särk puru, silm sinine ja põsel veritses marraskil vorp. Kuid tookord ei tunnistanud ma üles, kus sellise iluravi olin saanud.

Nüüd aga, kui Sergi oli mu jutustuse ära kuulanud, kiitis ta mind võidu eest ja surus tugevasti kätt.

Mamaivka Olijan Kopõstka ei andnud mulle ööselgi rahu. Vaevalt oli taat norskama hakanud, kui kuulsin ööbikuvilet ja tasast hüüdu: «Mendel, Mendel!»

Tulin toast välja, värava juures seisis Olijan Kopõstka.

«Ära karda, ma ei tulnud sinuga kaklema. Tule lähemale, on üks asi . . .» andis ta vaikselt käsu.

«Kiiremini, Stolbõkov,» hüüdis mind värava taga teinegi hääl, veidi vaiksem ja õrnem.

Seal seisis peale Kopõtka veel neli poisijõmmi. Mina olin nende hulgas kõige väiksem.

«See on meie kamp,» ütles Olijan. Osutas siis kõige turskemale: «Meie komissar.»

Poiss ulatas mulle käe ja tegi end tuttavaks:

«Kaetan Siroštan! Selge?» küsis ta minult pärast lühikest vaheaega.

«Selge! Öelge siis, mida vaja?»

Poisid ümbritsesid mind ringina ja hakkasid keelitama, et ma nõustuksin sõitma nendega Sivašile soola tooma.

«Missugusele Sivašile, missugust soola?»

Poisid lasksid röövlivile kuuldavale.

«Kuidas, sa ei tea, kus on Sivaš?»

«Aga millega sõita?» küsisin ma segaduses.

«Millega? Sinu hobuse ja vankriga,» vastas ruugepäine suureninaline Kaetan. Ning seletas siinkohal, et see olevat tema ja Karp Krõga idee — sõita minu hobuse ja vankriga tšumakina* Sivašile.

«Oled siis nõus?» päris Siroštan.

«Taat ei luba ei hobust ega vankrit!» vastasin talle.

«Milleks siis taadilt luba küsida, lollpea, kui me veel enne hommikut Sivašilt tagasi jõuame. Vaata, siin on maakaart,» ning nad võtsid minu ees lahti mingi määrdunud ja narmendava paberipoogna. Mida nad mulle seal näitasid, sellest ei saanud ma mõhkugi aru. Siis andsid nad mulle veel binokli kätte ja käskisid läbi selle kaarti uurida. Vaatasin, kuid ei näinud midagi.

Kõigil poistel olid labidad õlal. Üks anti ka mulle.

* Tšumakk — ukraina talupoeg, kes vedas härgadega Krimmi ja Donile vilja müügiks ja tõi sealt vastu soola ja kala. (*Tõlk.*)

«Nii et liigume, poisid!»

«On see lähedal?»

«Siinsamas, versta viis sinna ja samapalju tagasi. Võtame soola peale ja jõuame enne kolmandat kukelaulu tagasi Mamaivkasse. Siin aga võetakse meid varahommikul lippude ja muusikaga vastu. Ja koorem soola on meil siis peal.»

«Kardan taati!»

«Mis kangelane sa siis oled?» ajas mulle peale pikakasvuline poiss, kel oli juuksekahl laubal ja lühikesed püksid jalas. «Minu nimi on Karp Krõga. Mis kangelane sa siis oled, kui kardad unist taati ja hulkur Sergit? Ise veel sõidad ja kogud toidumoona . . .» hakkas ta mind häbistama.

«Tasa, poisid. Mõkõta, ütle sina talle. Mõkõta, astu lähemale!» ning Karp Krõga tõi minu juurde väikest kasvu tugeva poisi, kes kangesti Omelko-nooremaga sarnanes. «Ütle talle, Mõkõta — aga Mõkõta ei valeta iial — kas me jõuame hommikuks tagasi.»

Mõkõta surus südametäiega hammaste vahelt:

«Uskmatu Toomas! Ütlesin, et jõuame. Ma ei valeta iialgi. Kühveldame labidatega soola peale, sool on aga inimestele vajalik, kehvikutele eriti . . . Sa oled kangelane, andsid Olijanile nahatäie. Au ja kiitus niisugusele kasakale, kes siin vilistab, aga Pihkvasse on kuulda.»

«Laske natuke mõelda, poisid!» palusin.

«Sina hakkad komissariks,» lubas Siroštan. «Kurat sinuga, loovutan sulle oma ameti!»

Mõkõta Ogloblja hakkas vastu, kuid Siroštan sundis teda vaikima.

«Noh, hüva,» ütlesin ma, «tulge mu järel . . .»

Me astusime õue, tõime hobuse salakesi tallist välja ja rakendasime vankri ette. Seda tegi Karp Krõga, Kaetan Siroštan aga abistas teda. Olijan Kopõstka, Ogloblja ja teised ladusid labidad vankrisse. Olijan võttis ohjad kätte. Andsin käsu sõitma hakata, sest poisid olid binokli mulle kaela riputanud ja tegid ülesandeks käske jagada. Ent hetkel, mil tahtsime liikuma hakata, ärkas Serjoža üles. Nähes etterakendatud hobust, pistis ta kisama:

«Mis siin toimub?!»

Ta haaras piitsa ning virutas sellega Olijan Kopõstkale, siis Kaetan Siroštanile ja Karp Krõgale. Hetkega

olid poisid kadunud nagu udu luhalt, kui päike tõuseb. Mina üksinda jäin vankrile püsti seisma, ilma binoklita, ega teadnud, mida peale hakata. Sergi tiris mu jalgupidi maha. Ma ei karjunud, sest kartsin taati äratada. Teadsin, et Sergiga võib asjad paremini joonde ajada kui vanaga.

Pidin talle kogu loo jutustama.

«Oh, sa saatan, isegi siin on nad aru saanud, kellega tegu! Nii et sa siis võtsid Sivaši-tee jalge alla? Aga sinna tuleb nelisada päeva ja nelisada ööd sõita sellise kurnatud hobusega kui meie oma. Või nemad tulevad enne hommikut tagasi! Ja missugune sool see pidi olema?» hüüdis Sergi.

«Valge!» vastasin talle.

«Milleks?»

«Ega ma endale, teiste inimeste jaoks!» hüüdsin juba vihaselt vastu.

Sergi ei andnud mulle peksa. Ta rakendas hobuse lahti ja heitis vankrisse, kartes, et piraadid võivad tagasi tulla, et mind jälle keelitada Sivašile sõitma.

Lubasin talle, et edaspidi olen vaiksem kui vesi ja madalam kui rohi. Ka selle eest riidles Sergi mu läbi ja ütles, et ma olgu selline nagu vaja. Mida tähendas — selline nagu vaja — seda ma ei teadnud... Ei teadnud seda ka palju aastaid hiljem, kuni kasvasin suureks ja sain isaks; alles siis hakkasin mõistma, mida tähendab olla niisugune nagu vaja...

Heitsin Sergi kõrvale. Ta ei ajanud mind ära, vastupidi, nihutas ennast isegi veidi kõrvale, et mulle ruumi teha. Me uinusime kohe.

Meil jäi ringi sõita veel ainult üks päev. Hommikul otsustasin, et tuleb viimane võimalus ära kasutada ja aega kaotamata seiklusi otsima minna... Sõin kiiresti mõned klimbid meega, Gretšanõi oli käskinud meie brigaadi ka meega varustada, ning panin taadi ja Sergi juurest minema. Nad ei jõudnud mulle isegi südamele panna, et ma kauaks ei jääks... Jooksin Mamaivka külasse, mis asus umbes poolteist kilomeetrit Mamaivka raudteejaamast eemal.

Jõudnud külla, jäin esimese maja juures seisma ja hüüdsin eidekesele, kes õuel askeldas:

«Jõudu, memmeke!»

Eideke ajas selja sirgu, tõstis käe silme kohale ja vastas:

«Jõudu tarvis, pojuke!»

«Andke, memmeke, kasakale lonksuke vett!» kostsin siis mina.

Eidekene hakkas naerma ja päris:

«Kes sa sihuke vapper mees oled?»

«Ma pole siitkandist, vaid Javorivkast.»

«Javorivkast?» kordas naine ja ta häälest kostis soojust.

«Jah-haa!»

«Ega sa peta mind, pojuke? Kuidas sa siis Javorivkast siia said?»

«Tahtsin ilma näha...»

«Ilma? Ütle, mida selles ilmas siis näha on?»

«Kuidas mida?» Tahtsin vastata, et soovisin näha mitmesuguseid inimesi ja läbi elada igasuguseid hirmsaid seiklusi, kuid olin nii erutatud, et ei osanud seda välja öelda.

«Miks sa vait jäid, kasakahing? On sul siis su oma külast vähe?»

«Vähe!» panin raginal vastu. «Sõidan ringi ja kogun kodutute jaoks toidumoona, ehk olete kuulnud? Andke mulle, memm, kiiresti vett, muidu kõrbeb mul sees.»

«Ehk jood, pojuke, meelsamini piima?»

«Ei, ei taha,» hüüdsin vastu, «tõelised kasakad joovad vett ja pealegi veel külma. Tõmbab kaevust külma vett, joob ise ja annab hobuselegi.»

«Kus su ratsu on, poju?»

«Seda mul veel pole. Olen ise nii kasakas kui ratsu.»

«No oled sina aga naljahammas!» pani eideke naerma. Võttis siis ämbri ja sammus kaevule.

«Tule aga siia,» kutsus ta mind.

«Vaadake, memm, kuidas kasakas kõigepealt oma hobust joodab,» surusin oma huuled ahnelt vastu ämbrit ja tõmbasin mõned sõõmud. Siis tõstsin pea ja ütlesin: «Ja kui sõber ratsu on joodetud, alles siis kustutab kasakas enda janu.» Surusin pea ämbrisse ja jõin niipalju kui süda kutsus.

«Pea, poja, pea! Jood veel üleliia...» ajas hea memm mu ämbri juurest eemale.

«Joon alati enne lahingusse minekut,» kiitlesin mina.

«Käid sa siis tihti lahingus?»

«Tihti... Vaata et iga päev...»

«Keda sa siis peksad?»

«Vaenlasi!»

Vanaema muigas.

«Kui nii, siis ütle, kes on su vaenlased.»

Siinkohal meenusid mulle Sergi sõnad:

«Mu vaenlased on värvilt valged... Ja hundi seltsi teised... Aga ise olen ma punane kui pipar...»

Eideke haaras mu käte vahele ja surus rinnale.

«Lapsuke, ma ei tea, kelle oma sa oled, kuid tean, et liha on sul vaesemehe lihast ja soontes voolab sul meie, kehvikute veri... Räägi memmele, miks tulid sa meie külla, ehk on sul kellegi juurde asja? On see sinu vanker Gorihhivka-taadi ja vene poisiga seal jaamas? Kas arvasin õigesti ära, poju? Ega Sekleta Golod sulle liiga tee?»

Mul vajus suu imestusest lahti.

«Kust teie teda tunnete? Ja kust te teate, et ma seal elan!»

«Ta on mu lihane õde, pojuke. Sekleta Ivanivna on mu noorem õde.»

«Ma pole iial kuulnud, et tal on lihane õde!» hüüdsin vastu.

Vanaema hakkas naerma. Siis tõmbas ta mu endale lähemale ja ütles:

«Kas sööd minuga koos? Muidu ei luba ma sind ära! Viin su hobuse talli ega lase teda enne lahti, kui olen talle külimitutäie kaeru sisse söötnud,» tegi ta nalja.

Vandusin jumalakeeli, et mu kõht on täis. Pidin siiski kirsipuu alla omatehtud lauakese äärde lahke eidekese kõrvale istuma ja koos temaga suupistet võtma.

«Kuidas teil siin leivaga lugu on?» pärisin.

See küsimus pani ta muigama.

«Nii nagu kõigil inimestel, pojuke, halb. Leiba on imevähe.»

«Aga saak tuleb hea!»

«Loodame...»

«Kui tuleb mõni viperus, kutsuge meid, me aitame.» Ta hakkas naerma. «Seda saaki on nagu kassil pisaraid.»

Eideke päris mult meie küla kohta, onude kohta, kes olevat paganad-kommunistid, õe Sekleta Golodi ja tema miniate kohta. Küsis Garassõm Klotšja ja ka oma teise ristipoja, Andri Grintšaki kohta. Jutustasin talle kõik,

mis teadsin. Ta palus sugulastele Javorivkas tervitused edasi anda ja laskis mu siis lõpuks aiast tulema. Teed mööda joostes märkasin kolme vanataati, kes hoidsid üksteisel käest, et mitte maha kukkuda, ja omavahel valjult kõnelesid. Astusin neile lähemale, vaatasin neid ja kuulasin nende kõnelust.

«Homa!»

«Mis on, Tõma?»

Kolmas taat hoidis neil mõlemal käe alt kinni.

«Kas te ei tundnud mind ära, Tõma?» päris üks.

«Kuidas nii, ei tundnud? Tundsin küll, Homa . . .»

«Aga mina ütlen, et ahjuroobiga tuleks sulle virutada, kui . . . kui . . .»

«Ennemini ahjuroobiga teile, isamees, kui ei nõustu . . .»

Mõistsin, et nad lepivad milleski kokku.

«Ah see olete teie, Makedoni, ja mitte mõni suure ninaga kurat?»

Makedoni, kes neid mõlemaid toetas, ei solvunud:

«Mina ise, vennikesed, kes siis veel, kui mitte mina, Makedoni Prõštš.»

«No on nimi,» mõtlesin ma. «Prõštš* . . .»

Taadid tahtsid Makedoni üle naerda, kuid see ei tulnud neil välja.

«Ärge, vennikesed, mind solvake, pole vaja. Härra andis mulle sihukese nime!» sülitas taat.

Makedoni oli kahest taadist väiksem ja kollane nagu munarebu. Ta polnud väga purjus. Pikakasvuline, ridvana vibalik mustlasega sarnanev Tõma-taat püsis vaevu jalul. Ta aina tuikus ja langes Makedoni laiale rinnale. Ka Homa-taat oli väga purjus, kuid temagi aitas Tõmat toetada.

Nad arutasid kaua küsimust, kelle ahju esimesena lammutama hakata.

«Minu oma!» karjus Tõma.

«Aga kas sa seda ei taha!» karjus Makedoni rusikat viibutades. «Ikka minu oma!»

«Lepitan teid kohe,» hõikas Homa-taat vahele. «Ei teie ega ka teie oma, vaid minu oma!»

Taadid vaidlesid, mina aga seisin ja kuulasin.

«Lähme, velled!» otsustas Makedoni lõpuks. Üksteisel

---

* Prõštš — ukraina keeles vistrik. (*Tõlk.*)

ümbert kinni hoides ja vaarudes hakkasid nad liikuma. Mina nende kannul.

Mis on neil mõttes? Hakkavad mingeid ahjusid lammutama.

Olles veel tükk aega vaielnud, otsustati siiski, et esimesena visatakse majast välja Makedoni ahi, sest tema naist Odarkat polevat kodus ja nii ei saavat see õiget kasakategu takistada.

«Lammutame, velled, kodus ahjud maha. Küllap meie järel teisedki seda teevad!» karjusid taadid.

«Aga kui keegi takistama hakkab, mis siis?» päris Tõma.

«Anname peksa!»

«Peksame läbi!» vastasid kolm taati kooris.

Oli näha, et nad olid selleks ka valmis. Edasi arutati, kas jõuab kõik kolm ahju ühe päevaga lammutada.

«Oleks vaja abilisi, aga kust neid võtta?»

Otsustasin endamisi, et selleks abiliseks hakkan mina. On mul siis kätest kahju, kui on vaja teisi abistada?

«Lammutame, velled, kodus ahjud maha ja ehitame leivaahju keset küla!» karjus Tõma-taat täiest kõrist.

Nad pöördusid laiale tänavale. Mina nende järel.

Milline aga oli mu imestus, kui nad põikasid samasse tallu, kus ma hiljaaegu lahke eidekesega kirsipuu all istusin ja söögile külma vett peale rüüpasin.

«Oodake, poisid,» ütles Makedoni. See oli tema maja, Odarka-memm aga tema naine. «Ma lähen luurele, kas Odarka on juba läinud . . .» Ta heitis kõhuli ja roomas põõsaste all majani.

Tuli aga kiiresti tagasi ja sosistas:

«Ärge saatke mind hukatusse. Ta on veel kodus!»

Samal hetkel märkasin, et Sekleta-memme lihane õde Odarka väljus majast, kompsuke käes, ja lahkus õuelt.

Makedoni-taat tõusis püsti, raputas end ja lõi risti ette. Tema sõbrad tegid sedasama.

«Läki, velled! Jumal olgu meile abiks!»

Kaks taati sõnasid: «Aamen!»

Makedoni-taat tõmbas puuriivi eest:

«Nüüd on troonil mitte tsaar, vaid revolutsioon. Visake, velled, ahi toast välja, et mu elu avaram oleks. Ahi minema, küla keskele pagaritööstus! Aga loll eit

ajab vastu, ütleb, et kui Lenin dekreedile alla kirjutab, küll siis viskad.»

«Ärge karjuge,» hüüdis Homa-taat, «varsti tuleb aeg, kui külades ei hakata enam majadesse ahjusid ehitama, vaid kõigi jaoks on üks pagaritööstus!»

Kõik kolm tormasid majja, mina nende järel. Taadid nägid mind, kuid ei pärinud, kelle oma ma olen ja mida ma võõras majas teen.

Tõma-taat ainult küsis:

«Kas tuled meile appi?»

«Tulen!» vastasin kindlalt.

Poole tunni pärast poleks ahju nagu olnudki ja maja läks tõepoolest palju avaramaks. Aitasin taatidel telliseid välja kanda ja aina küsisin, millal ühiskondlikku pagaritööstust ehitama hakatakse.

Seda taadid ei teadnud.

Siis läksime Tõma-taadi poole. Ka tema naist, tädi Vustjat, polnud kodus, mistõttu asusime otsekohe asja kallale. Ehkki taadid olid maani täis, töötasid nad sellise hooga, et ma lausa imetlesin neid.

Hakkasin mõttes plaani tegema, kuidas Javorivkaski inimesi agiteerida, et nad oma ahjud maha lammutaksid. Mille poolest me siis mamaivkalastest halvemad oleme? Minu mõtted katkestas ootamatu sündmus. Läbi akna märkasin esimesena nelja uhmrinuiade ja ahjuharkidega varustatud naist. Ühes neist tundsin ära Odarka-memme, kes oli palunud mul Javorivkasse tervitusi viia. Naiste sõjavarustusest järeldasin, et siin läheb suureks lahinguks lahti. Esimesena astus majja pikakasvuline naine, malakas käes. Mõistsin, et see oli Tõma-taadi naine. Ta andis oma sõbrataridele märku ja otsekohe hakkasid välkuma uhmrinuiad, läksid käiku ahjuhargid. Jooksin majast välja ja peitsin end põõsastesse, kust võisin jälgida, millal kolm laipa majast välja kantakse.

Ent selgus, et taadid olid tõelised taadid, kel pika elu jooksul oli tulnud nii mõnigi kord püssirohtu nuusutada.

Meelekindlust kaotamata pani üks neist pärast esimest malakahoopi karjuma:

«Velled, meie omi pekstakse! Anname meiegi pihta!» Viinauim oli taatidest nagu käega pühitud. Nad tormasid eitedele kallale ja puhkes tõeline käsikähmlus.

Majas tekkis niisugune segadus, et ma ronisin oma peiduurkast välja ja tahtsin juba revolutsiooniliselt meelestatud taatidele appi minna. Ent vaatasin enne korraks aknast sisse ja nägin, et kõik kolm lebasid hunnikus, ahjuhargid ja uhmrinuiad aga aina sähvisid mööda nende selgi ja õlgu.

Esimesena ajas end Makedoni-taat püsti. Ta varjas oma kehaga sõprade taganemistee ja karjus rusikaid viibutades:

«Lõpuks jääb ikka nii, nagu meie õigeks peame. Lenin ütleb: viskame eitede ahjud majast välja ja meie elamine läheb avaramaks!»

Teised taadid panid õues jooksu. Mina — nende järel. Peatusime alles siis, kui olime juba külast väljas. Taadid istusid. Mina asusin neid tohterdama. Hõõrusin nende õlgu ja lohutasin, et meil Javorivkas peksavad eided ka oma taate. Ja pole viga, taadid ei pahandagi . . . See rahustas neid veidi.

Kui nüüd taadid Homa-taadile teatasid, et nad järjekorras tema juurde ahju lammutama lähevad, hakkas see ootamatult vastu. Ta ütles, et ootab ära dekreedi, millele Lenin on alla kirjutanud. Teised taadid solvusid. Isegi mina sain Homa-taadi peale pahaseks.

Jätsin taatidega hüvasti ja seadsin sammud raudteejaama. Ma ei tundnud väsimusest ei jalgu ega käsi! Jooksin vankri juurde, viskusin lõhnavatesse heintesse, sirutasin enda välja ja hakkasin otsekohe norskama. Kui ma üles ärkasin, veeres meie vanker tasapisi keset avarat steppi. Aba-taat hoidis ohje. Ta sarnanes eilsete taatidega, kes ilma vastava dekreedita oma ahjud lammutasid . . . Sergi magas mu kõrval.

«Taat, kas me juba sõidame?» küsisin ma õnnelikuna, et taat ei tea mu eilsetest vempudest midagi.

«Sõidame, sõidame! Aga oota sa! Küll saad veel kuuma ahju näha! Kas ma selleks su kaasa võtsin, et sa inimestele kahju teeksid? Lammutasid ahjud maha, lõhkusid inimeste majad . . . Küll sa kodus veel küpsed kuumas ahjus . . . Ja veel kellel lammutasid — Sekleta õel Odarkal . . . Oota sa, oota . . .»

«Ma ise jutustan kodus, kuidas kõik oli!»

«Hea küll, kui jutustad! Kuid tubli sauna saad sa nagunii!»

Kui õhtutundidel stepp lõhnama hakkas ja taevavõlvil tähed süttisid, kui läbipaistev kaugus eriti meelitavaks ja kutsuvaks muutus, alustas Aba Davõdovõtš Rešetnjak, kes sellel teekonnal oli meie isaks ja juhiks, meie köitmiseks pikki unustamatuid vestlusi. Eriti palju kõneles ta Sergiga. Mina jäin tavaliselt magama, ja kui ärkasin, kõnelesid ja kõnelesid nad ikka veel. Millest jutt oli, seda ma ei taibanud. Taat võttis Sergi tugevasti pihtide vahele, nagu meil külas rääkida tavatseti. See aga, nagu üks õige peru hobune ikka, aina sülitas suurauad välja. Mäletan, kui katkendlikult ja kähisevalt Sergi vastas:

«Keda ma siis veel kuulama peaksin, kui mitte teid, küla töötavaid inimesi? Mida te minust tahate? Olen ma siis revolutsiooni vaenlane või? Teenin rahvast, nagu te mind õpetate. Nüüd aga laske mul magada.»

Ent taat, nähes, et poiss siiski veel uinunud pole, hakkas jälle mingit Sergi poolt hõivatud piimanõu meenutama. Kui ta aga veendus, et Sergi tõesti magab, sosistas omaette tasakesi:

«Maga, kullake, maga. Võtame sult veel kolm nahka maha, enne kui kasvad niisuguseks kangelaseks, nagu meie seda tahame. Head ööd, kullake!» kõmises taadi hääl nagu kauge kõuemürin. Või näis see unisest peast mulle, et taadi hääl oli minust nii kaugel. «Vaata aga vaata, või kangelaseks nimetas teda,» hakkas kadedus mind närima. «Aga mulle pole ta midagi niisugust öelnud. Võetagu ka minult kolm nahka maha, kui ma aga kangelaseks kasvaksin!»

Minuga olid taadil hoopis lühemad ja teist laadi jutud. Mis on mustkesa, mis on suvi- ja taliteravili, kuidas tuleb põldu äestada — kas sügavalt või mitte? Miks mitte madalalt? Sergi ütles, et taat tahab minust agronoomi teha.

«Stolbõkov,» kõneles vana, «maailmas pole ilusamat teadust kui see, mis õpetab kätte, kuidas põldu künda ja seemet külvata. Ma tahan, et sa selle tarkuse ära õpiksid.»

Edasi järgnes rida küsimusi ja vastuseid.

«Kus elasid sa enne kui Golodite juurde asusid?»

Vastasin, et ussipesas. Vana ütles:

«Õige. Võiks veel öelda nii: oma kaupmehest onu

mõisas. Küll revolutsioon ta varsti paljastab... ja siis ta alla neelab...»

Ma kordasin sõna-sõnalt taadi juttu, Sergi aga istus kõrval ja itsitas. Ta ei laitnud seda minu kasvatamise meetodit, vastupidi, teda huvitasid minu vastused ja tõsidus, millega ma neisse suhtusin.

«Aga kus sa praegu elad?» pärist taat.

«Heade inimeste juures!» panin nagu kahurist.

«Õige!» vastas vana ja juurdles Sokratese rahulikul ilmel kaua millegi üle. Meie vaikisime, ei söandanud teda segada. Mina ootasin järgmist küsimust, Sergi aga ei lasknud ohje ja kaugust silmist — ta ilmselt nukrutses...

«Stolbõkov-noorem,» lausus taat äkki. Kui ta mind perekonnanime järgi hüüdis, tähendas see, et küsimus tuleb keeruline. Muutusin tähelepanelikuks, ka Sergi nihutas end lähemale. «Ütle, ega sa neid häid inimesi unusta, kui suureks kasvad? Või põrutad mingisugusesse Ameerikasse?»

Sergi kahvatas ja matsutas isegi suud. Mina aga karjusin, et ei unusta häid inimesi iial ega kavatse kuhugi ära sõita... Kuid nüüd järgnes taadilt uus küsimus — miks? Mul oli raske vastata, miks. Taat aga ootas kannatlikult, Sergi vaatas mind uurivalt, kuid tal polnud kombeks mulle ette öelda. Lõpuks jõudsin selgusele ja ütlesin:

«Ma jätan nad endale alatiseks meelde, sest nad andsid mu emale oma kausist borši, minule aga moonikäkke... Nad õmblesid mulle linasest riidest tikitud rinnaesisega ilusa särgi. Emale aga seeliku ja pluusi. Sügisel lubati mind kooli saata...»

Taat võttis taskust hästi pika kompveki ja ulatas selle mulle. Haarasin kompveki ja ühe hetkega sulas pool sellest minu, teine pool aga Sergi suus, kes armastas maiustusi mitte vähem kui mina. Taat vaatas meid ja naeris.

«Keda sa siis naerma hakkad ajama, Mendel, kui suureks kasvad ja Aba-taati enam elus pole?»

«Sergit ja Golodeid,» vastasin.

Järgnes veel kaks paratamatut küsimust:

«Kes on siin ilmas igavesest ajast ebaõiglust külvanud?»

Vastasin:

«Peremehed ja kulakud.»
«Aga kes head?»
«Töötavad inimesed.»
Saanud õige vastuse, kostis taat:
«Nüüd aga lahenda veel üks väike ülesanne, siis võid minema lipata. Kuigi mitte sinna, kuhu ise tahad, vaid sinna, kuhu ma su koos Sergiga saadan. Ühel vereimejast kulakul oli 25 tiinu maad, mille ta jagas neljale papi sulasele, osa maast aga andis härra teenijatüdrukule Mokrõnjale. Kui palju Mokrõnja maad sai?»
Ma ei lasknud tal lõpetada ja hüüdsin:
«Viis tiinu.»
Sergi naeris, taat aga hõõrus heameelest oma suuri käsi.
Selliseid vestlusi pidas Gorihhivka-taat meiega päevast päeva, sel ajal, kui keegi stepihämarusest sirgunud vägimehe kasvu mees ennast oma ülipikkadele jalgadele välja sirutas ja õhtutaevas üksteise järel tähed põlema süütas. Põmm, põmm, põmm — veerand taevast on tähti täis, põmm, põmm — pool taevast, ja nõnda edasi. Ja nüüd võisid inimesed õhtuti ja öösiti rõõmsal meelel taevast vaadata, mis rippus iga küla ja linna, iga maalapikese kohal... Ka õhtuse metsa ja öise jõe kohal, mis samuti seadsid ennast magama... Ja ka minu koduküla Javorivka kohal.

Kord luges Sergi ühes külas imepärast ja pikka kuulutust: «Tähelepanu! Pühapäeva varahommikul peetakse meie külas Gnat Pidkivka ja Uljana Katšetška pulmad. Pulma palutakse kõiki kehvikuid ja keskmikke, aga mitte kulakuid ja kulakutaolisi, neid kes on revolutsiooni vihavaenlased. Mõlema kodaniku, nii Pidkivka kui ka Katšetška maja uksed on valla ja nende kohal ilutseb loosung «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!». Seepärast tulge julgesti nende kodudesse. Kuid, kodanikud, tähelepanu! Palume väga tulla oma leiva, oma küpsetatud ja keedetud söökidega, sest nii peigmees kui ka pruut töötasid härraste juures ega ole saanud külaliste jaoks pruukosti valmistada. Ainult viin, kolmemehe muusika ja tants on organiseeritud kodanike Katšetška ja Pidkivka kuludega. Kiirustage pulma! Kuulutuse on kirjutanud Taraštša polgu peakoka endine abi, kes on kirjaoskust iseseisvalt õppinud polgu poliitkomissarilt, mis tähendab, et seda kuulutust olen kirjutanud mina, Panko Zõnkovõtš Võrvõzub. Kuupäev — 1921. aasta, 18. juuni, laupäev.»

Taat ja Sergi naersid kaua südamest, seistes selle kuulutuse ees. Ka mina lagistasin naerda. See oli tõepoolest kirjutatud hästi naljakalt valgele, ent hästi määrdunud paberitükile.
«Taat, äkki läheme meiegi pulma?» hüüdis Sergi erutatult.
Taadile see ettepanek meeldis.
Veetsime öö külas ning järgmisel hommikul suundusime pulmamajja. Sergil olid kotis kingitused noorpaari jaoks, taadil aga suur leivapäts, tükk pekki ja kaks kamalutäit soola. Mina läksin tühjade kätega, vehkides teel pika kepiga. Sihukeses pulmas polnud ma veel elus käinud. Salaja, Sergi ja taadi teadmata, jõin ma ära pitsitäie viinagi, mida keegi hea eideke mulle pakkus.
«Joo, pojuke!» ütles ta mulle. «Joo ja ära meid unusta. Mina olen Katšetška ristiema. Jevdokia Katšetška.»
Sellest pitsist hakkas mu pea kumisema, jäin veidi purju.
Sergi, samuti pisut viina pruukinud, vihtus nüüd sellise hooga tantsida, et kõik koosolijad olid naerukrampides ja aina kiitsid:
«Küll see Kostroma-poiss alles vehib!»
«Näitab jah, mismoodi uhke proua* tantsu lööb!»
Ka Aba-taat tantsis ja laulis koos teistega. Veidi joobnud ja seetõttu ka julgem, hüüdsin ma algul rahva poole, siis aga muusikameestele:
«Mängige mulle seda lugu, mida mu ema nii ilusasti tantsida oskab!»
Niipea kui olin sõrmed oma oletatava vesti varrukaavadesse pistnud, seejärel peopesi vastu põlvi plaksutanud ja siis mõlemad käed harali sõrmedega välja sirutanud, taipasid muusikamehed, mis tantsu mu ema ilusasti tantsida oskab, ja lasksid sellise pilliloo lahti, et ma aina keerlesin ja hüppasin.
«No on see alles poiss!» sadas kiidusõnu minu aadressil.
See pulm jäi mulle eluks ajaks meelde. Kui suureks

* Vene rahvatants «Uhke proua».

kasvasin, tuli mul nii mõnigi kord pidudel käia, kuid see pulm, kuhu me unustamatul 1921. aastal kuulutuse järgi sattusime, oli siiraim kõigist.

Kui hakkasin juba viiendat aastakümmet käima, meenus mulle taas too pulmapidu ning tuli kange soov kodanikud Katšetška ja Pidkivka üles otsida, et teada saada, missuguseks nende edasine saatus kujunes. Sõitsime Miraga meie armsasse endisesse Mamaivka valda, tuuritasime üsna kaua ringi ja lõpuks leidsimegi üles küla, kus mu südamele nii armsate inimeste pulmi peeti. Nad olid juba vanakesed. Need auväärsed, lahked ja rikkad kolhoosnikud mind muidugi ära ei tundnud, ent kui olin neile minevikku meenutanud, võtsid nad mind nagu lihast poega, Mirat aga kui miniat vastu. Nad ajasid pool küla kokku, korraldasid vägeva lõunasöögi ja tapsid selleks puhuks isegi põrsa. Tookordsel perekondlikul peol oli peremehe rind ehitud töökuulsuse medalite ja ordenitega, Katšetška rinnal aga nägin Kuldtähte säramas.

Õnnelikuna ja hingeliselt rikkamana pöördusin koju nende rahuarmastavate inimeste juurest, kellega tutvusin oma troostitu lapsepõlve hakul.

Olin õnnelik, et need mälestused olid mu südames talletunud.

Pidkivka ja Katšetška vanem poeg oli õppinud sõjaväelenduriks ja hukkunud võitluses hitlerlike anastajatega. Mälestus temast elab igavesti nõukogude inimeste südames. Kaks nooremat poega teenisid ohvitseridena piirivalveüksuses.

... Ja nüüd toobki vana kronu meid koju.

Umbes kaks kilomeetrit enne küla kohtasime vendi Põlõpovõtšeid, kes kiirustasid valla täitevkomiteesse. Nad jutustasid, et üleeile olid Kiievi tšekistid meie külas arreteerinud velskri, Štšõgoli, Ksenofont Onoprijevi, Glõkeria ja taat Karpi — Ksenofonti äia — ning millegipärast ka samagonniajaja Hivrja Ostapõvna kaasa võtnud.

«Kui tahate teada, mille eest, siis minge ja küsige uurija käest,» naersid poisid.

«Vahele jäid, põrgulised!» rõõmustas Sergi.

«Sjunja aga käib mööda küla ringi ja tõendab kõigile, et tema isa polevat üldsegi nõukogude võimu vaenlane. Oh, kuis valetab! Ma ei usu ühtki ta sõna... Päris

kindlasti oli ta isa seotud vaenlastega, keda eile tabati,» ütles Vakula teravalt ning lisas juurde: «Ja veel üks uudis: Žõtni, see kunagine Sõdir Kobõla, on külasse ilmunud...»

«Ha-ha-ha!»

«Ha-ha-ha!»

Seisin Sõdir Põlõpovõtši kõrval ja tirisin teda käest. Sõdir naeratas mulle ning näis, et mõistis mu hinge siirust ja mu palavat armastust tema vastu.

«Kas sa armastad mind või mu häält? Ütle ausalt, et ma teaksin,» küsis ta minult tasa.

Ka seekord ütlesin tõtt, sest tema hääl meeldis mulle tõepoolest kangesti...

«Kas sa minu järele igatsust tundsid? Tunnista üles!»

«Tundsin!» pidin ma tunnistama. Sest kõik nad ju õpetasid mind alati siiras olema.

Ta ütles, et kogu küla tunneb mu järele puudust, nukrutseb.

«Valetad!» ütlesin talle tasa. Ta ei solvunud.

«Näed, seal tulebki härraspoiss!» hüüdis Vakula. «Huvitav, kust ta küll kihutab?»

Sjunja ratsutas täku seljas meie juurde, tegi ulja ratsaniku kombel pöörde, siis hüüdis hobusele midagi kõrva sisse ning see ajas end inimeste ees tagumistele jalgadele püsti. Ta seisis niimoodi mitu minutit ja laskus siis raskelt hingates esijalgadele.

«Tervitus sõpradele!» hüüdis Sjunja. «Kiri Sundukovilt, näe siin! Tantsige, siis annan kätte. Käisin järel.»

Aba-taat üksi vastas talle.

«Või nii, te ei taha minuga rääkida?» küsis ta poistelt. «Boikoteerite. Küllap tulen teietagi toime...»

Ta viskas meile kirja, mida oli käes hoidnud, ja kihutas minema, ilma et oleks hüvasti jätnud.

«Nii-nii,» ütles Aba-taat, «pidage mind lolliks, lapsed, kuid õigus on teie poolel... Ta ei tea veel, kus maailmas elab. Ent teie ärge kiusake teda. See on Tsurka number kaks. Ta on raskesti haige. Ma ei ole veel päriselt arust ära ja arvan, et ta peab oma haiguse läbi põdema. Aga selleks on tal teie abi vaja, poisid, et ta lõplikult terveneks haigusest, mida rikas ema ja poodnikust isa on talle kaasa andnud.»

«Ka mina olen tema peale pahane!» hüüdsin. «Kui umbrohus lamasin, kallas ta mulle solki kaela...»

«Seda tegi ta õigesti!» hüüdsid poisid.

«Ehkki Sjunja ei talitanud päris õigesti, ei võta me sinu kaebusi siiski kuulda. Umbrohus lesimisest pidanuks sind vitsaga ära võõrutama,» kostis Aba-taat.

Poisid tõstsid kirja maast üles, raputasid tolmust puhtaks ja lugesid läbi. Selgus, et Sundukov kutsus nelja neist, Sjunjat nende hulgas, töölisfakulteeti astumise asjus pärast lõikust Kiievisse.

«Ja nüüd, taat,» astusid kaksikud lähemale, «otsustasime riigilt kogu velskrile kuulunud vara Sõdir Žõtnile küsida. Kui velsker arreteeriti, mõtlesime kohe sellele, ka isa ja ema on selle poolt. Sõdir on tema heaks küllalt selga küürutanud, ka tema kaheksa tütart ja naine on velskrit kaua teeninud. Andke, taat, nõu, mida peaksime praegu tegema. Kui vaja, pöörake hobune ümber ja olge meile abiks... Sergi, kas lööd meie kampa?»

Sergi ja mina tõstsime mõlemad käed üles, ehkki minult polnud keegi midagi küsinud.

«Rahu, poisid!» Nüüd on külas olemas kommunistid ja kommunistlikud noored, nemad on küla mõistus ja südametunnistus, miks ei läinud te nendega nõu pidama?»

«Otsustasime, et kuulame algul maad ja vaatame, kuidas vallas sellesse suhtutakse, pärast aga arutame nendega läbi.»

«Lapsed, aga kui velsker tagasi tuleb?»

«Ei tule! Ega ta muidu poleks pööningult tulistanud, kui tema järele tuldi. Ka Ksenofont laskis temaga koos. Nad ju tapsid Põlnjaki ja Gorihhivka Põltšaki, ka Tsurka hukkus nende pärast.»

«See on ju hoopis teine laul,» kostis Aba-taat, tõstis mõlemad käed taeva poole ja tänas oma vana, iidset jumalat, et nad kinni võeti... «Kuulake mind, vanameest, sõitke kohe tagasi külla ja oodake mu käsku. Ma kõnelen Goloditega, nad kutsuvad rahva kokku ja panevad hääletusele... Pärast seda palutegi täitevkomiteelt luba, et kehvik koliks velskri majja ja kogu varandus temale jääks. Lapsed, Javorivka rahvas läheb seda teed... Nõndaks, kuulake vanainimest ja ärge tormake kuhugi.»

«Poisid,» ütles Sergi, «teeme nii, nagu taat soovitab.»

Põlõpovõtšid sügasid kuklatagust, kõõksatasid korraks, kuid pöördusid siiski külla tagasi.

Täna jõuan koju! Täna jõuan Javorivkasse... Täna jõuan ema ja Mira juurde. Hobune tegi jõudu säästmata kõva sõitu. Mis siis, kui ma äkki, enne armastatud inimestega kokkusaamist, kelle jaoks siin ilmas elan, nutma pahvatan? Mida ütleb Sergi, mida taat? «Poiss oli nagu poiss ikka, aga näe, lõpuks ei pidanud vastu...»

Ema aga jookseb õuele ja hüüab:

«Lapsuke saabus!»

Ja mina panen tema rinna najal töinama.

Siis tuleb Sekleta-memm, paneb käe mu laubale ja küsib:

«Noh, kasakas, said sõitu küll?»

Onu Andri Malahtejovõtš aga annab mulle kerge müksu vastu õlga ja lausub:

«Tervitus, Mendel, head saabumist, vennas!»

Rilja-taat embab mind ja ütleb:

«Kotkas jõudis rännult tagasi!»

Igaüks ütleb mõne sooja sõna, igaüks patsutab õlale, peaasi, et õlad aga vastu peaksid. Ja kuis kukuvad imestama:

«Vaadake, vaadake, kuidas on poiss kasvanud, päris hiiglane teine!»

«Ta on juba Karelistki pikem!»

Ehkki see kõik pole tõsi, ma usun, usun, usun... Sest ma tahan nii kangesti uskuda oma jõusse. Enam ei kuule ma külarahvas suust: «Ei, Sonja, sinu poiss küll elama ei jää, sureb teine varsti ära...» Aga Sonja poiss jääb just elama!

Hobune viis mind vastu mu unistustele, vastu kohtumisele emaga ja valgepäise tütarlapsega, kel olid lokikäharad laubal, sinised kannikesesilmad, imepeened palmikud ja nina täis tedretähti. Mira, Mira, kas ootasid oma rüütlit Mendelit niisama, nagu tema sind taga igatses? Mira, Mendel on surmani sinu...

Aga mis see on? Pilk satub heintega kaetud vankripõhjas lebavale peeglikillule ja mu suu vajub imestusest lahti... Kes mulle sealt vastu vaatab? Kas see on sama Mendel või mitte? See, kel olid minu nina, silmad, huuled ja traatjas juuksetutt ja samal ajal mitte enam see, sest sellel uuel, kes mulle vankripõhjast vastu põrnitseb, on silmad mõtlikumaks, nägu ümmargusemaks, lohukesed põskedel sügavamaks, huuled täidlasemaks

muutunud ning isegi ninasõõrmed, mille kohta ema kunagi kurtis, et nad on liiga laiad, tunduvad nüüd just nagu hoopis kitsamatena. Ka lõug on kusagilt vapruse, mehisuse ja julguse jooni omandanud, suunurkadesse on aga ilmunud armastus tema... tema... kardan seda iseendale tunnistada.. mitte ema, vaid Mira vastu. Ühtaegu kaht erinevat Mendelit nägi see kolmas, kes erutatuna vankril istus ja neid mõlemaid Sergi peeglikillus silmitses. Ja siis hakkas too varasem Mendel, kes oli putkede keskel ukerdanud, sulama ja kaduma, jäi järele uus, tõmmu, mehistunum ja tahtejõulisem, oma suure armastusega ema ja Mira, Sekleta ja Andri, Varfolomi ja Aba-taadi, Sergi ja kõigi Javorivka vaeste inimeste vastu.

Seda kõike nägin pooleks vajutatud peeglist. Panin laginal naerma ja veel nii kõvasti, et taat, kes just oli magama jäänud, üles ärkas.

«Mis põleb? Kus?»

«Sergi,» karjusin mina, «otsid juba kaks nädalat taga, aga ta on siin, see sinu peegel, katki muljutud teine, aga näitab mulle igasuguseid imesid...»

Sergi andis mulle selle rõõmusõnumi eest müksu õlgade vahele: ta tahtis oma peeglisse vahtimised taadi eest saladuses hoida.

Mina irvitasin, Sergi raevutses... Taat pomises mingisugust palvet, tagudes endale korrapäraselt rusikatega vastu rinda. Hobune aga, nagu oleks talle tiivad külge kasvanud, lausa lendas edasi...

«Ära togi midagi!» ütlesin Sergile. «Kas mul on õigus naerda või mitte? Ütle?» Ning ma lagistasin jõuetuseni. Kui ma naeru järel jälle silmad selgeks sain, polnud peeglikilde enam vankripõhjas. Sergi oli nad ära korjanud.

Andsin Sergile sõna, et pärast teekonna lõppu ei näe mind keegi enam ei laua all ega putkedes. Olen seal juba seitse aastat istunud, nüüd aga saan varsti kaheksaseks ja aitab. Sergi toetas tuliselt mu revolutsioonilist lõõma, mu ausameelseid kavatsusi.

«Pea vastu, Mendel. Ära alt vea! Edasi, Mendel! Niidame su umbrohu vikatiga maha, lõikame sirbiga kui vaja, pärast rehitseme kokku ja külvame sinna vilja.»

Ta tõstis mõlemad käed torru suu juurde, ajas huu-

led prunti ja mängis marssi, mina aga istusin vankripäras ja kujutasin endale, et marsin...

Varsti hakkaski Javorivka paistma ja ma kuulsin juba hüüdeid:

«Ahoi, taat! Tere tulemast!»

«Saite vaeva näha küll?»

«Jätke oma vanakraamikogumine kus seda ja teist ning astuge kehvikute komiteesse.»

«Tere, taat! Meil külas oli arreteerimisi, vereimejad saadi kätte, nüüd pole enam kedagi, kes meilt viimast verenatukest välja pressiks. Nüüd tuleb alles elu, taat.»

«Aitäh, taat, et te mööda ilma ringi sõitsite ja orbudele, just nagu oma lihastele lastelastele, kõiksugust kraami kokku kogusite.»

«Taat, kui te Golodite juurest vabaks saate, astuge tunnikeseks sisse, meil on ristsed.»

«Küll ma tulen,» lubas taat. «Aga mis te lapsele nimeks panete?»

«Katerõna...»

«Et ta elu tuleks niisama kaunis kui nimigi. Ševtšenko oma.»

«Kas oli ka raske, taat?»

«Ei, jumala eest mitte... Aitäh teile, et usaldasite taadile sihukese töö, et võisime Sergi ja Mendeliga meie vaeste orbude heaks kraami koguda.»

Kui me värava alla jõudsime, jooksis mu ema meile nagu väljasirutatud tiibadega lind avasüli vastu ja hüüdis, endal nägu pisaraist märg:

«Mu lapsuke saabus! Mu pojuke tuli! Mendel!...»

Ma ei suutnud enam vastu pidada ja lasksin nutujoru lahti.

Õhtul läksime emaga niidule ja korjasime seal põllulilli. Hiljem, kui väljas läks juba hämaraks, ronisime üle varbaia Stolbõkovide maalapile ja läksime isa kirsipuu alla. Ema viskas lilled kirsipuu okstele ja need jäid sinna rippuma.

«Isa võttis nad vastu,» sosistas ta minule.

Ta toetus puutüve vastu ja kõneles tasa:

«Ta sõitis mööda maad ringi ja jäi inimestele südamesse püsima. Kallis kirsipuu, mu noorusaastate sõber, tee nii, et mu poeg Mendel Stolbõkov sirguks oma isa vääriliseks...»

Ema surus kõrva vastu kirsipuu tüve ning tundus,

et puu vastas talle. Kuid ma ei kuulnud vastust. Kui me Golodite juurde tagasi pöördusime, polnud Sekleta-memm veel magama heitnud ja ootas meid. Ta pesi mind mingisuguste rohtude leotises, pani selga uhiuue linase särgi, millel oli lilleline rinnaesine, ja käskis magama heita.

Ema seisis kõrval ega seganud teda.

«Maga, maga, pojuke, kasakasüdamekene. Homme aga tõused ja jutustad mulle kõigest.»

Olin nii sõnakuulelik nagu kolmeaastane poisike.

«Nende ahjude eest aga, mis sa inimestel maha lammutasid, ma sind karistama ei hakka,» ning ta ei lahkunud mu kõrvalt enne, kui jäin magama.

Ööbikud laulsid kooris mu südames:

«Äiu-äiu!»

«Tule, une-ke!»

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Aba-taat hoolitses oma Võigu eest hästi: muudkui söötis hobust mahlakal karjamaal ja kostitas teda kaertega, sest mõistis, et vaene loom on surmani väsinud. Golodite õuel rakendas ta hobuse otsekohe lahti, patsutas palju vaeva näinud ruuna kaela ning surus oma habeme vastu ta rippuvaid mokki ja niiskeid silmaaluseid, mis aastatepikku enam ära ei kuivanud. Just nagu midagi halba ette aimates sosistas taat oma sõbrale:

«Terve kuu tegid sa ausalt ränka tööd, mu vaene vana kronu. Aitäh sulle! Nüüd puhka! Kõmbi jõe äärde või niidule, sa ju armastad vana pöökpuu all puhata. Mine longi, jaluta! Kõik teavad, kelle hobune sa oled, teavad, et oled meid kuu aega ringi sõidutanud! Keegi ei hakka sind kimbutama! Söö karjamaal rohtu, kui tahad! Löö takka üles! Annan sulle kolm vaba päeva! Ära muretse, küllap saad selga sirutada ja puhata. Kui oled küllalt söönud ja hakkad minu järele igatsust tundma, jookse siia ja koputa kabjaga Sekleta Golodi lävepakule. Siis ma tulen välja su juurde, mu truu hobune! Puhka, puhka, mu kallis!»

Hobune, tundes, et ta on vaba, hirnatas korra, kuulas

ära taadi pika jutu, ilma milleta ta nähtavasti ei osanud enam elada, liigutas oma väikesi kõrvu ja hakkas õuelt jõeoru poole sammuma. Võik astus väravast välja üle tee, lõi korraks takka üles ja kaugenes kergelt sõrkides. Aba-taat seisis, vaatas tükk aega hobusele järele ja hakkas siis rahulikult maja poole astuma. Laual ootas teda viinatops, laua taga auväärsed inimesed.

Enne kui söökide kallale asuti, aeti veidi juttu. Äkki sõnas Aba-taat:

«Kas mulle ainult tundus, või tõepoolest oigas mu truu sõber seal ukse taga? Kes on uksele kõige lähemal, palun vaadake korraks välja! Võib-olla, et mulle ainult paistis, nagu oleks mu hobune mind hüüdnud ... Nii ma siis, Varfolomi Stratonovõtš, andsin teie sõnad rahvale edasi,» jätkas taat Stritšanjuki poole pöördudes oma jutustust. «Ütlesin, et nad ise otsustaksid, kes need kodutud lapsed on — kas umbrohi või lilled. Küsisin seda inimestelt, nemad aga vaikisid, nagu oleks neil suu vett täis. Siis püüdsin neile teisalt läheneda ja ikka nendesamade sõnadega, mida teie mulle teele kaasa andsite. Ütlesin, et olgu siis kodutud lapsed tõepoolest vargad ja kurjategijad, kas või röövlidki — ent nende hulgas on ka haigeid ja õnnetuid. Kuidas nad selliseks muutusid? Ehkki te minult seda ei küsi, ütlen teile siiski — sõda on nad sünnitanud! Sõda! Kuid meie riik, meie Uljanov-Lenin andis Dzeržinskile käsu kogu see, nagu teie neid nimetate, lurjuskond (meie jaoks on nad lapsed ja mitte lurjused) kokku koguda ning neile ulualust ja leiba anda. Meie kulul, rahva kulul, kelle käes on võim. Ja Dzeržinski paluski, et meie neid abistaksime, kes millega saab! Ning igas külas kordasin ma mituteist korda neid sõnu, andku jumal teile tervist.

«Koguge lapsed kokku,» rääkisin ma, «ning andke neile labidad ja kõplad kätte.» — «Milleks labidad ja kõplad?» imestas külarahvas. «Selleks,» selgitasin mina, «et teie väiteid ümber lükata. Teie tõendate, nagu oleksid kõik kodutud lapsed metsistunud ega taha tööd teha, et nad on harjunud ainult vargusega saadud kerge leivapalukesega. Aga andke neile labidad ja kõplad kätte, et nad algul kaevaksid endile mõnedki peenrad ja külvaksid sinna algul isegi mitte vilja, vaid lilli. Tasem, kallid inimesed,» olin ma sunnitud neid rahus-

tama, «ärge naerge, kuulake, mis edasi saab. Istutagu nad sinna roose ja astreid ning kasvatagu neid. Olgu see neil niisama, lustipärast, sest see pole töö, vaid lihtsalt ajaviide. Kui aga roosid suureks kasvavad, astrid ja moonid õitsema löövad — kelle süda siis liigutusest väratab, küsin ma teilt?» Ma kõnelesin, et lilled külvavad kodutute südamesse rahu, mis on nõnda vajalik kogu meie maale. Ja siis, uskuge mind, nende eksinud südames hakkab helisema tänulaul kodumaale ja rahvale. Järgmisel kevadel on neil juba piinlik ainult lilli istutada, nad panevad ka vilja maha. Külvavad seda, mida me neil soovitame. Kes siis meie oleme? Rahvas. Nende õpetajad ja kasvatajad. Päästkem oma orvuks jäänud lapsed ja annetagem neile, mida keegi saab!»

Aba-taat katkestas taas oma jutustuse ja pööras kõrva ukse poole:

«Andke andeks, jäin pikalt kõnelema ... Kuulsin aga jälle just nagu oma sõbra häält. Palun, vaadake korraks ukse taha ...»

Sekleta Ivanivna paotas ukse ja tardus ootamatusest — seal seisis Võik. Hobune vaatas teda ja nuttis. Ta silmist nirisesid pisarad, koon oli märg. Ja samal ajal hobuse pärani silmad just nagu otsisid kedagi. Sekleta-memm taipas otsekohe, milles asi seisab, ja hüüdis:

«Aba! Su hobune on suremas! Ruttu!»

«Mis, mis?» hüüdis taat ehmunult. Ta hüppas püsti ning tormas esikusse, nii et söögid ja joogitopsid laual ümber lendasid. Tema kannul jooksid nii täiskasvanud kui ka lapsed. Taat oleks peaaegu minu ja Mira-Maruška jalge alla tallanud, olime kogemata tema teele jäänud.

Taat astus üle läve, haaras hobuse pea, surus selle oma rinnale ja purskas kibedasti nutma. Ta nuttis valjusti nagu surnu juures. Ka hobune nuttis. Järk-järgult kustusid looma silmis elusädemed. Ta silmist purskas tänupisarate voog, kui ta nägi enda kõrval truud sõpra, inimest, kelle abiline ta oli kogu elu olnud. Hobune hirnatas vaikselt, kuid see polnud enam õige hirnumine, vaid raske surmaohe. Lõpuks nuuksatas ta veel korra, haaras mokkadega taadi käe, just nagu seda suudelda soovides ja varises maha. Kabjad kolatasid

nukralt vastu veskikive, mis lebasid hunnikus Golodite aknapiida juures, et neil elus õnne oleks. Sureva hobuse pea langes kividel istuva nukra Aba põlvedele. Looma silmist voolas ikka veel pisaraid, need kõrvetasid mehe käsi. Aru saades, et hobune on surnud, surus Aba Võigu pea oma rinnale ja hüüdis:

«Kas te ka teate, inimesed, mida see tähendab, kui vaesel mehel hobune ära sureb?»

Keegi ei vastanud. Kaastundlikult jälgis rahvas vana mehe ja vana hobuse tragöödiat.

Mira-Maruška küsis Karelilt vaikselt:

«Millega taat nüüd sõitma hakkab?»

Karel vastas talle, samuti tasa:

«Taat on imetegija, ta puhub hobusele hingeauru sisse ning see ärkab ellu.»

Vanamemm, kes laste juttu kuulis, purskas nutma.

Samal päeval mattis Aba-taat oma sõbra jõeorgu, kus Võik rohtu süüa ja kepsutada oli armastanud, siis kui ta veel noor oli.

«Ehkki riigil on nahka vaja, nülin ma selle ennemini endalt kui hobuselt,» lausus Aba kindlalt.

Uus külanõukogu esimees Andri Malahtejovõtš ei vaielnud vastu.

«Hüva,» ütles ta, «matke pealegi maha.»

«Siin on sul hea puhata,» ütles taat hüvastijätuks. «Kevadel tõmbavad pajud endale sinu jaoks siidise pruudiloori selga. Ojad hakkavad vulisema, nad lõbustavad ka sind oma kevadise pahinaga. Mäe otsas aga on meie küla. Armastasime ja austasime sinuga teda ja oleme vaesele külamehele nii mõnegi põllulapi üles kündnud. Jah, hobuke, kaunilt lõpetasid sa oma elu. Hüvasti!»

Taat viskas raske labida õlale, hüüdis midagi lastele ja lahkus jõeorust.

Teel pani ta oma kortsulise käe väikese tšehhi õlale ja ütles:

«Ja-jah, kui ma vaid oskaksin hobustele elu sisse puhuda! Kahju, et ma pole võlur. Oleksin elustanud kõik hobused, kes langesid ja hukkusid Budjonnõi, Štšorsi, Kotovski ratsaväes, ning nad siis kehvikutele jaganud. Ja-jah, kui ma vaid võlur oleksin! Ühe hobuse oleksin endale võtnud, rakendanud ta jälle vankri ette ja pannud Sergi ning seekord mitte enam Mendeli,

vaid Kareli ja tema valgepäise õekese sinna istuma. Oleksime jälle sõitnud nende jaoks toiduaineid ja riideid koguma, kes tulevikus arstideks ja õpetajateks saavad... Ja-jah, mu lapsuke, kui ma ainult võlur oleksin!»

«Proovige, ehk tuleb midagi välja!» andis Karel nõu.

Järgmisel päeval, kui silmasin Aba-taati jälle jõeorgu minemas, käes mitu teivast ja labidas, jooksin talle järele. Ka Karel ja Mira-Maruška tulid kaasa. Taat vestles meiega meelsasti, piirates teivastega hobuse hauda.

Järgmisel päeval usaldasime me, Karel, Mira ja mina, oma mõtted Sekleta-memmele.

Jutustasime talle hästi segaselt, et oleme juba näinud, kuidas hobused ja lehmad surevad ning kuidas neid maetakse, kuid keegi pole teivastega hauda piiranud, nii nagu Aba-taat. Miks ta seda tegi? Taat lubas veel, et kui muld on vajunud, istutab ta sinna tammekese, Sergi aga hakkab seda kastma. Tamm annab teekäijaile varju ja nad ütlevad: «Siin puhkab inimese parim sõber — hobune!» Mida see kõik tähendab?

Sekleta-memm kuulas meid tähelepanelikult, ehkki rääkisime üksteisest kogu aeg üle.

«See tähendab seda, mu lapsed,» vastas ta, «et Aba hobune ei olnud laisk. Selle eest hakkaski taat teda armastama. Nimetas teda oma sõbraks ja seltsimeheks. Veel enne revolutsiooni ja hiljemgi käisid kehvikud Aba-taati palumas: «Laenake, Aba, oma hobune, et saaks põllulapi üles künda.» Ja Aba ei keelanud. Kehvik rakendas enda Võigu kõrvale ja kündiski põllu üles. Teine tuli ja palus: «Andke oma hobune, et saaks vilja veskile viia.» Aba ei keelanud. Hobune vedas koormat. Aga õhtul särisesid kuumad pannkoogid kehviku paljulapselises majas. Lapsed maiustasid ja taat tundis rõõmu. Tihtipeale tulid lesed orbudega Aba juurde ja palusid: «Laenake oma hobune, metsast vaja puid tuua, lapsed külmuvad ära.» — «Haige on vaja velskri juurde viia.» Ja Aba andis jälle oma hobuse. Vahel aga rakendas ta iseenda hobuse kõrvale, eriti sel juhul, kui peremees oli sõjas langenud ja lesk lastega täiesti abitu. Aba ei hoidnud ei ennast ega hobust, põrutas talle vahel isegi karmilt peale: «Noh, Võik, elu pole inimesi hellitanud, kui nad sinu ja minu abi palu-

vad. Tõmba aga ühest aisast, mina teisest, ja künname Hõma-tädile ja tema kolmele orvule põllu üles, et seal natukenegi vilja kasvaks ja nad mõnd kulakut või liigkasuvõtjat Stolbõkovi kummardada ei pruugiks. Noh, tõmba, tõmba, ära laiskle, hirnu rõõmsalt, et ka mina rõõmu tunda saaksin, sest olen juba vanataat, sina aga veel vapper noormees... Olgu muld kerge ta mehele, Omelko Hmelile. Hei, hei suksu,» hüüdis taat hobusele. «Omelko päästis meid härraste ja tsaaride käest ega hoidnud oma elu, meie sinuga aga päästame nüüd tema naise ja lapsed kulakute ja vereimejate küüsist. Me ei lase, suksuke, oma ihu ja hinge jalge alla tallata. Edasi, edasi, ära laiskle! Tõmba aga lõbusamalt, rõõmsamalt!»

Nii kündiski Aba-taat hea sõna, südamliku tänu ja lahke naeratuse eest orbude ja sõdurileskede põlde. Sellega väsitas ta oma hobuse ära, see aga ei hakanud vastu, vaid vedas truult koormat, mis talle selga vinnati; sellepärast nutabki taat nüüd oma hobust taga ning on tema haua laudade ja teivastega piiranud. Ta tahab istutada tamme mullale, mille all puhkab ta hobune, tänuks selle eest, mida hobune on tema ja vaeste jaoks teinud. See on, mu lapsed, taadist väga ilus. Ma kiidan taati selle eest ja kogu küla kiidab. Hea taat, südamlik taat, austage teda selle eest, kuulake tema sõna. Kas te mõistsite kõik, mis ma teile rääkisin?» küsis memm.

Me noogutasime.

Äkki küsis Karel:

«Aga kui ma vilepillil taadi hobusest laulu kokku seaksin... Kas tohib seda teha?»

«Võib, pojuke, võib, on isegi vaja, taat rõõmustab selle üle, kui mängid inimestele. Teate, lapsed, maailmas ei ole sellist õnnetust, mis inimeste südames ei vaibuks. Vaikib see ka Aba südames, küll vaikib. Ja uinub siis igaveseks. Ja kui sina, Karel, taadi hobusest laulu lood, lohutad sa taadi muret.»

Memm seadis käe sirmitaoliselt silmade kohale ja pöördus minu poole:

«Aga sina mine nüüd, sinu lihane onu on meile külla sõitnud. Mine ja võta ta viisakalt vastu.»

«Kus?» ehmusin ma. «Mis tal vaja?»

Õue astus laial sammul minu onu Gerš Markovõtš

Stolbõkov. Ta oli peenelt riides, käes viibutas ta seekord kaika asemel keppi.

«Miks ta siia tuli?» oli Karel minu pärast mures.

«Kohe saame teada!» ütles memm, tundes ka ise ilmselt huvi. «Jookse, pojuke, tervita teda, nii on meil kombeks,» asetas ta käed mu õlgadele ja pööras mu ümber.

Olin valmis nutma puhkema ja esimest korda ei kuulanud ma vanaema sõna.

«Ei taha!» hüüdsin ma.

«Hea küll, ära siis mine. Ainult ära nuta.»

Ning ta ise astus Stolbõkovile vastu.

Seisime kolmekesi ja vaatasime suurisilmi minu kaupmehest onu, keda kogu küla põlgas ja needis.

Emagi oli «meie nuhtlust» läbi akna silmanud ja tuli lävele. Ta seisis veidi aega ja mõtles, astus siis talle ja Sekleta-memmele lähemale.

«Jõudu!» ütles onu.

«Jõudu tarvis!» vastas memm. «Tulid meile oma sugulasi vaatama, Markovõtš?»

«Mitte ainult vaatama! Mõtlen, et võtan nad kaasa!»

Memm muigas.

«Tulid lõpuks siis otsusele või? Kõnele, kõnele nendega,» ning ta lahkus kärmesti.

Ehkki seisin nendest üsna kaugel, varjates end maja juures kasvava pirnipuu taga, kuulsin ometi kõik.

«Tere,» pöördus onu ema poole. Ema vastas vaevukuuldavalt.

«Olen kogu aja teile mõelnud, ehkki ei ole siin käinud...» ütles onu.

Ema vaikis.

«Oma liha ja veri ikkagi...»

«Ta tahab meid siit, sellest paradiisist, ära viia,» nuttis mu süda. «Ei, ei, ma ei lähe siit kuhugi.»

«Kas arvad, et ma ei armasta teda, sinu Mendelit? Ta pea on nagu täis rahapung, niipalju on seal mõtteid.»

Ema ei vastanud.

Nähtavasti lausus ta veel midagi minu aadressil, sest ema vihastas ja hüüdis:

«Ära lipitse!»

Onu muigas ja sirutas emale käe. Ema talle kätt ei andnud. Siis tõstis ta ema lõua. Imelik, kuidas ema lubas puudutada end sellesama haisva käega, mis oli

teda kaikaga peksnud. Onu põrutas jalaga vastu maad ja küsis:

«Kõneldakse, et sa ikka veel mu peale viha kannad. Kas su haavad ei ole siis veel selle kahe ja poole kuuga kinni kasvanud? Tont nendega, nende mälestustega minu kaikast ja piitsast. Enam nad sind ei puuduta. Ütle, kas tuled või mitte?»

Jooksin ema juurde ja jäin nende vahele seisma.

«Mida vaja?» küsisin onult järsult. «Mida te siit tahate?»

«Näe kus mul kaitsja väljas. Et kärnkonn su nina hammustaks ja juuksed peast kisuks... Tattnina sihuke... Kellega sa niimoodi kõneled? Olen ma sulle lihane onu või mõni põrandakalts?»

«Põrandakalts!» hüüdsin ma.

Ema sakutas mind kergelt kõrvast.

«Kuhu sa ta enda juurest terveks kuuks selle vanakraamikaupmehega lasksid? Kui teada sain, pidin hirmust peaaegu surema. Ütlesin oma Evale: «Mendelit pole enam, kadunud teine... See taat teeb talle seal kusagil kõksu ära.» Mis sa mind niimoodi vahid? Nagu oleksin mina ja mitte valged kindralid su isa teise ilma saatnud? Sul pole mitte silmad, vaid kaks küünalt... Nõnda vaatavad ainult surnud silma sisse. Pööra pilk ära... Ptüi, käi eemale! Ma pole veel laip...»

«Miks sa end enneaegselt laibaks nimetad?» kuulsin selja taga kellegi tugevat häält. Need sõnad oli lausunud Garassõm Klotšja meile lähemale astudes. «Nii et, Gerš Nahanülgija,» hakkas ta naerma hüüdnime peale, mis talle juhuslikult meelde oli tulnud, «oled rahvalt küllalt nahka nülginud, kuid seda kõike teatud ajani... Nüüd kuula mind: kui tulid sugulastega leppima, siis tee seda heaga. Kui aga tulid kihvu näitama, siis kihutame su külast minema, kui tšekaa juba varem sind käsile ei võta. Mõistad? Ajame rahva kokku ja hääletame. Ja ajamegi minema.» Sepp kadus nii kiiresti värava taha, et onu ei jõudnudki talle vastata.

«Näed, kuidas inimesed mu eest välja astuvad,» ütles ema nukralt. «Ära karda, keegi ei hakka sind minu pärast peksma. Ma ei lubakski seda. Ehkki tean sama hästi kui sina, et müüsid minu mehe ja oma lihase venna sandarmitele.»

«Vait!» sosistas onu, vaadates kartlikult ringi. «Mida

sa kõik välja ei mõtle! Kuulen seda esmakordselt sinu suust.»

Siis astus Sekleta-memm meie juurde ja onu pöördus tema poole:

«Hoidke oma Sergit vaos, Sekleta Ivanivna, muidu lähen kehvikute pealiku Põlõpi juurde ja palun, et ta oma kutsikad koristaks. Nad kolmekesi said prokurõriga kokku ja kaebasid talle, et ma oma erakaupluses pettusega tegelevat. Kuulake, mida nad välja mõtlesid: ma müüvat rahvale kummikalosse ja vahetavat meelega paarid ära, sellega pidavat ma kehvikute üle irvitama. Ma kõnelevat, et enne revolutsiooni pole nad kalosse kandnud ning nüüd võtvat ma neilt selleks igasugu tahtmise. Lenin olevat neil nüüd kalosse kanda käskinud, mina aga takistavat. Te ainult mõelge, mida need ministripead on kokku soperdanud. Ma ajavat kalossipaarid selleks segi, et mõni vanamees või -eit tuleks ja paluks, et ma nende kalossidele õiged paarimehed annaksin, ning ma nõudvat selle eest lisatasu. Vaat mida nad on välja nuputanud! Kui selliseid juhuseid oligi, siis võib-olla kord või kaks aastas ja ka mitte minu, vaid naise süü läbi. Nüüd on prokurör asja uurimise algatanud. Aga mina seda küüslauku söönud pole ega haise ka selle järele. Nii et palun teid, pange oma niinimetatud pojukesele rangid kaela...»

Memm ei vastanud, naeris tasakesi ja läks majja.

«Meie nuhtlus» laiutas niisuguse lugupidamatuse peale ainult käsi.

«Näed, kuidas mind siin vihatakse!» kaebas ta emale. «Prokurörid usuvad sulisid, mind aga mitte. Ma varastavat ja petvat inimesi veskis, õlipressi juures ja kruubitangu jahvatamisel. Kolmekesi kirjutasid nad avalduse, agiteerisid Sjunjatki sellele patuteele. Õhutasid poega isa vastu välja astuma, et ka tema kirjutaks võimuorganitele saadetud palvekirjale alla, et minult natsionaliseeritaks küla kasuks veski, õlitegemise seadeldis ja kruubimasin... Tuled sa siis minu juurde elama?» hüüdis lõpuks äärmuseni liigutatud onu.

«Pean inimestega nõu, tule hommikul, annan siis vastuse,» kostis ema.

«Võin ka lõunani oodata,» vastas onu maha rahunedes. «Hüvasti! Kas annan sinu poolt Evale tervitused üle?»

Ema ei vastanud.

Onu sammus väravani. Selle juures jäi ta peatuma, mõtles midagi, pööras siis ümber ja lausus kavalalt:

«Nüüd hakkad sa minu juures elama, Mendel. Ehk muutud siis veidi viisakamaks oma sugulaste vastu, sest tuled ju onu kaela. Kas ma onunaisele Evale viin sinu poolt tervisi?» Ning ta hakkas mulle käega suudlusi saatma. Ta teadis, millega mu hinge täis ajada. Lõin isegi näost kahvatuks. Ma vihkasin teda. Ta oli mulle vastik.

«Ära sa enam meile järele tule!» hüüdsin talle. «Me jääme siia. Sa oled igavene kodanlane.»

Kuuldes neid sõnu, oleks «meie nuhtlus» nagu suure käki alla neelanud, mis talle kurku kinni jäi. Ta seisis hetke, mõtles ja liikus siis edasi.

Ema ütles mulle:

«Ehkki ta on viimane kaabakas, keda maailm on kunagi näinud, ometi ei tohi sa lihase onuga niimoodi käituda. Sa oled veel liiga väike, et temaga arveid õiendada. Kuuled, Mendel, keelan sul temaga niimoodi kõnelda. Prokurör saatis ta siia, et ta meid oma majja elama paluks. Ja mõtle, pojuke, me saaksime jälle isa kirsipuu lähedal olla.»

«Meil on siingi hea ja kirsipuu juures saame ka vahel käia.»

«Mu lapsuke, lähme, peame nõu heade inimestega, kellel on palju, palju mõistust, teadmisi, kogemusi, oskusi, kuulame, mida nad ütlevad, pojuke... Nende lähedal saame ka meie sinuga inimesteks,» tõmbas ema mu kättpidi Golodite maja poole, kus meid ootas kogu pere, isegi Vassõl Malahtejovõtš, kes oli siin koos tädi Tekljaga läbisõidul.

Rebisin end ema käest lahti ja hüüdsin, et kaeban tema peale tšekaasse, kui ta selle kodanlase majja tagasi läheb. Ema kord naeris, kord nuttis. Nägin selgesti, kuis ta sinisilmadesse tekkisid aina uued pisarad, värelesid siis ripsmetel ja kukkusid üksteise järel alla.

«Ise lähed onu kaela, ise!» karjusin talle.

Kui nägin, et ema tahab salaja minu juurde hiilida ja mul käest kinni haarata, pistsin ta juurest jooksu värava taha. Sealt keelitasin, et ka tema keelduks onu juurde minemast, sest meil on Sekleta-memme juures kangesti hea elada.

Emal oli piinlik üksinda inimeste sekka minna, et seal Stolbõkovi juurde tagasikolimise suhtes aru pidada.

Mina aga lippasin jõeorgu, läksin Aba hobuse hauale ja kaebasin talle oma kurba saatust. Tuuleke lehvitas mu juuksesalku. Mulle meeldis seista seal sõnatus alanduses ja kurbuses. Ning korraga meenus mulle: mul on, kuhu minna, kui ema hakkab mind jõuga sundima Stolbõkovide juurde tagasi kolima. Lähen näitlejaks. Mõtlesin Martõn Boruljale ja tulin otsusele, et olen päästetud. Ja lähengi näitlejaks. Hüvasti, Javorivka, hüvasti, Sekleta-memm, hüvasti, ema, hüvasti, tšehhid ja Sergi! Toetusin varbaiale, mis piiras hobuse hauda ja puhkesin nutma. Mida rohkem ma vesistasin, seda enam kippus mul uni peale.

Tulgu Rešetnjaki-taat või Sergi, või tšehhid, ja vaadaku, kus magan. Eks sellega avalda ma hobusele austust, et magan siin ega oota, kuni haual tamm kasvama lööb ja puu varju andma hakkab. Istusin aia äärde ja uinusin.

«Tõuse, Mendel,» äratas Sergi mind üles, «on uudiseid.»

«Missuguseid?»

«Tõuse üles, küll siis kuuled!»

Ta arvas, et rõõmustab mind, aga asi kukkus hoopis vastupidi välja. Teel jutustas Sergi, et ema pidavat mind otsima, on kogu umbrohupadriku läbi jooksnud.

«Onu tuli vankriga teile järele, et te oma majja koliksite.»

Ma poleks iial sellist juttu kuulda tahtnud.

Värava taga seisis onu rautatud vanker, mille ette olid hallid hobused rakendatud. Onu kasutas neid ainult harukordadel. Seekord tahtis ta näidata kogu külale oma rõõmu vennanaise tagasipöördumise üle tema majja. «Meie nuhtlus» vedas kraami majast vankrisse, kogu seda värki oli üsna napilt. Kuid tema ähkis ja puhkis, nagu oleks ilmatuma raskusega tegu. Seisin rehetoa juures, jälgisin kivinenud pilgul seda, mis toimus Golodite õuel, ega saanud paigast liikuma.

«Aga kus on siis pan Mendel? Kus on loomariigi valitseja? Mis sa seal seisad, nagu oleksid kaelkoogu alla neelanud!» hüüdis onu mind nähes. «Tule aga lähemale, ega ma sind hammusta. Ei löönud sinu emale hambaid sisse ega tee seda sinugagi. Tule aga tule, onunaine Eva

saatis sulle tervitusi. Me pole teineteisele võõrad. Õpi andestama nagu mina seda teen.»

«Mida ta kõik jahvatab?» mõtlesin endamisi, «püha jumal, mida ta kõik jahvatab?»

«Mis sa seisad nagu siil, okkad püsti? Astu lähemale.»

«Kas ema on teie juurde kolimiseks nõusoleku andnud?» pärisin.

«Andis. Aga kas sina poleks andnud?»

Nähes, et ema läheduses pole ja ka Sekleta-memm on üsna kaugel, andis onu endale voli.

«Loomariigi valitseja! Mis viga? Keda arvad end olevat? Kõigil on sinust kõrini. Käi põrgusse. Tule ja istu vankrisse, vaata ainult, et sa jalga ratta vahele ei pista. Sõida oma onu ja isa majja.»

Ema ei ilmunud välja, Goloditest polnud kedagi näha; kõigele lisaks askeldasid ka lapsed toas ning ainult mina olin onuga silm silma vastu. Ta alustas jälle:

«Põrgut! Ma juba näen, mis sust saab! Tahad tšekistiks kasvada? Et sa üldse ei kasvakski! Tule ja istu! Et sa maha variseksid nagu Aba hobune!»

Niipea kui ta Aba hobust meenutas, tormasin rusikatega talle kallale. Sel hetkel astus Sekleta-memm majast välja, mõtles, et me nalja teeme ja hüüdis:

«Anna talle tublisti, pojuke, anna tublisti, et tal see igaveseks meelde jääks!»

Ta ei võinud muidugi teada, mis meie vahel toimus.

Meie juurde astusid ema, Andri Malahtejovõtš ja mitu naabrit. Kõik seisid onu vankri ümber.

«Vannun teile, rahvas, et tänane päev on mulle lihtsalt püha, sest Sonja on andnud nõusoleku oma poolele tagasi kolida. Kuna võimud on seda soovinud, talitan nende soovi kohaselt. Aamen!» kostis onu.

«Ma ei sõida!» karjusin.

Kuuldes, mis toonil ma temaga kõnelesin, lausus onu leplikult:

«Istu vankrisse ja sõidame, Mendel, sest praegu on juba aeg hobuseid joota.» Siis pöördus ta Andri Malahtejovõtši poole: «Täidan teie soovi. Te ütlesite, et ta peab elama oma poolel, elagu siis pealegi. On kästud majutada — majutan! On kästud ära anda — annan ära! Noh istu, Mendel, vankrisse ja ütle aitäh sepp Klotšjale, kes ajaleheartikli valmis sepitses. Mind ära täna, mul pole sellega midagi asja. Täna teda!»

Jooksin algul Andri Malahtejovõtši, siis Sekleta-memme juurde, paludes, et mind minema ei aetaks, vaid jäetaks sinna elama.

Nad olid liigutatud ja ütlesid ühel häälel:

«Kes sind siit ära ajab? Ela, ega me keela!»

Memm isegi embas mind ja ütles:

«Jää pealegi, lapsuke. Keegi ei keela sind, ei meie ega ka sinu ema. Sonja, ega sa keela tal meie juurde jääda?»

«Just keelan!» ütles ema rangelt.

«Ei, ei, nii see ei lähe,» õpetas memm teda.

Pärast lühikest järelemõtlemist lausus ema:

«Tehku mis tahab. Kui ema talle kallis ei ole, las ta siis jääda. Ta ei armasta oma ema, ei mõista, et ta on mul ainuke . . .»

«Ei, ei, armastan ikka!» hüüdsin.

«Istu, Sonja, ja sõida.»

«Ei taha, ei taha, ei taha!» karjusin ma nutuga pooleks.

Kuid Sekleta-memm rahustas mind:

«Me ei aja ju sind ära, mu lapsuke, ela pealegi meie juures. Ära ainult nuta! Ela kus tahad. Siin on su kodu ja seal ka. Nii lepimegi sinu emaga kokku. Tekib sul tema järele igatsus — lähed päevaks sinna, hakkad Sekleta-memmest puudust tundma — tuled nädalaks siia. Ära nuta, kuivata pisarad, sest kui sa naerad, särab su nägu nagu päikene.»

Ma ei suutnud kuidagi rahuneda ja valasin kibedaid pisaraid. Järsku ei tundnud ma end enam lapsena, vaid täiskasvanuna, aimasin, et tänasest päevast algavad mu elumured.

«Hüvasti!» hüüdis mulle ema, püüdes ükskõiksena näida.

Vanker hakkas veerema. «Meie nuhtlus» paljastas mulle oma hambad ja tema lai irvitus lausus mulle: «Tuled, kadunud poeg, tuled, priileivasööja, veel onu katuse alla . . .»

Sekleta-memm hoidis mul käest ja mina nagu metsloomake püüdsin end lahti rebida ning karjusin midagi vihaselt oma lihasele emale järele. Ma ei mõistnud, et ema oli saanud kangelasteoga hakkama ja polnud minu ees milleski süüdi.

Kui vanker meie kraami ja emaga oli silmist kadu-

nud, viis Sekleta-memm mu aeda. Istusime temaga murule ja ma ei unusta eluaeg, mida kõneles mulle tookord aias mu memmeke, mu päästja.

«Varsti algab lõikus, nii nädala-poolteise pärast, küllap siis sinugi südameke rahu leiab.»

«Kuidas?» imestasin.

«Hakkad peremeheks nii nagu minu pojad ja miniad, Sergi ja tšehhid. Tuled põllule ja töötad nii nagu külarahvas.»

Olin hirmus õnnelik selle üle, et mind võetakse steppi kaasa ja mul lastakse tööd teha.

«Tahan, et ma töö juures ära väsiksin,» palusin.

«Küll väsid. Kui minu kõrval tööle hakkad, küllap siis väsimus võimust võtab. Mina seon vihke, sina aga laod neid koos Andriga hakkidesse.»

«Tahan, et mu kätel oleksid rakud!»

«Tulevad ka rakud, pojuke!»

Kui õnnelik olin ma tol hetkel.

«Tahan täiesti teie oma olla! Tahan olla Golod ja mitte Stolbõkov.»

«Ära kiirusta, pojuke, ära kiirusta . . .»

«Keda ma ootama pean?»

«Ela, tööta, mõtle . . .»

«Tahan teid emaks kutsuda ja mitte teda . . .»

Seda kuuldes valgusid naisel pisarad silmi. Tasakesi lohutas ta mind:

«Varsti, varsti tuleb lõikus. Töötad siis niipalju kui tahad. Annan korralduse, et sind keegi ei takistaks. Öösel aga magad stepis lõhnavate viljavihkude kõrval. Leib, mida sa ise oma kätega oled valmis teinud, tundub kõige magusam, kõige värskem, mu pojuke, ja kõige maitsvam. Suur õnn ja rõõm ootavad sind su pikal eluteel. Inimesed õpetavad su välja. Kes teab, kelleks sa saad, kas teadlaseks, põllumeheks või tööliseks, kuid ikka meenutad sa Javorivkat, meenutad neid, kes tõid vabale rahvale õnne, et saaksid elada vabal ja õnnelikul maal.»

«Võib-olla puhun veel vilepilli ja puudel hakkavad viljad kasvama!» meenus mulle vend Vassõl Malahtejovõtši muinasjutt.

«Just nii, poja, just nii!»

«Soovin,» hüüdsin ja pigistasin kõvasti memme kätt, «et ma iial, ei iial enam ei pruugiks ussipesasse minna!»

Kui vähe mõistust mul siis oli! Ja kui väike poiss ma alles olin!

Meie aiastaabi juurde, kus me vanaemaga vestlesime, tulid joostes Karel, Mira-Maruška ja Sergi. Memm andis minu neile üle, ise aga astus õue.

Sellest päevast peale olid Sergi, Karel ja Mira-Maruška minu vastu eriti tähelepanelikud. Sergi kinkis mulle isegi omatehtud ilmatu suure puust mõõga.

«Raiu sellega vaenlasi. Hävita neid!» ütles ta pidulikult seda mulle üle andes.

Rõõmustasin väga.

Olin veendunud, et Sergi ja mu väikesed sõbrad võivad täielikult armastatud ema asendada. Ent kuidas ma küll eksisin!

Õhtul levis üle kogu küla kuuldus, et Kiievist ja vallast olevat tšekistid kohale sõitnud ning vangistanud Gerš Stolbõkovi ja kaks kulakut — Fedir Striltšuki ja Andri Kobza. Pjotr Ustjuki poeg aga olevat vahi alt põgenenud . . . Tšekistid olevat veel kaua külas haarangut teinud ja teda stepis taga otsinud, kuid ei leidnud . . .

Rõõmustasin, et onu kinni võeti. Paras talle, ütlesin iseendale. Ning otsekohe meenusid mulle pööning ja rahapakid, mis onu lombakale andis.

Siis tärkas mul esmakordselt peas mõte, miks pole ma sellest kellelegi kõnelnud. Võib-olla oleksin pidanud kogu loo ära rääkima. Ent nii äkitselt kui see mõte tärkas, nii ta ka kustus, nagu tuletikk tuule käes. Ning ma ei tundnud üldsegi rahutust selle hilinenud meenutuse pärast.

Samal ööl tuli Sjunja nuttes Golodite juurde. Ta jäi ukselävele seisma ja hüüdis:

«Võtke mind vastu, võtke vastu . . . Laske oma majja. Meil on suur õnnetus! Isa võeti kinni! Tal leiti palju relvi, millest ma ei teadnud midagi . . .»

«Kuulsin, kuulsin,» vastas memm püsti karates. «Jää siia. Ela meil, kui süda kutsub! Mõtle järele, mida edasi teha! Ma ei hakka sind kiirustama. Võid süüa ja juua meie lauas. Tee mis tahad, et sa pärast meid ei süüdistaks. Oled varsti kuueteistaastane . . . Otsusta ise, kellega lähed — kas meiega või isaga.»

Sjunja langes tema ette põlvili.

«Teiega, teiega! Ainult mitte isaga.» Ta lausa värises.

«Relvad, kust need relvad siia said? Kuus karabiini, mitu püstolit ja veel palju muud ... Kas ma oleksin teie juurde jooksnud, kui ma poleks teiega ühel meelel?»

Tormasin Sjunja juurde, puhkesin töinama ja hakkasin teda põrandalt tõstma.

Ta ei tõusnud, vaid suudles mu käsi ja põski ning karjus:

«Mu vennake ... Oleme koos, ära sa mind jäta, ära jäta! Palu neid inimesi, et nad ka minu võtaksid ... Aita mind. Kes ma olen? Ei keegi! Mis ma olen? Ei midagi! Kus olen? Ka ei tea ... Kuidas ma pimedast metsast ja veel sihukese külmaga välja pääsen? Mets põleb, mets!» hüüdis ta äkki, tõusis püsti ja langes siis teadvuseta põrandale.

Sekleta-memm haaras ämbri ja kallas Sjunja veega üle.

Nähes, mis Sjunjaga toimub, väljusid Sergi ja vennad Põlõpovõtšid pahaselt majast. Vakula laskis isegi sõimusõnad lendu:

«Ptüi, tõeline lurjus on see härraspoiss!»

Kui Sjunja meelemärkusele tuli, sättis memm mu tema kõrvale ja ütles tasa:

«Ole venna juures ...»

Kummardusin tema kohale.

«Tore, et tulid! Hakkame elama heade inimeste juures ... Lähme ja põletame ussipesa maha!» sosistasin Sjunjale kõrva.

Memm põrutas mulle nende sõnade eest peale.

Sjunja tahtis kohe joosta ussipesa põletama, kuid memm ei lasknud.

«Sa pole täie aru juures, Sjunja. Võta end kätte! Kaheksa-aastane ütles ja sina kohe jooksma. Kas siis maja on süüdi? Patt on seda põletada ...»

Sel ööl palus Sjunja, et meile tehtaks asemed kõrvuti.

Kui tuliselt Sjunja mind embas! Kuidas surus mind oma rinnale! Esimest korda elus.

Kui Sjunja juba magas ja mina olin alles uinumas, astus Sekleta-memm vaikselt meie juurde. Ta seisis kaua mõttes meie juures, pomisedes vahel midagi vaikselt omaette. Ent kuidas ma ka kuulatada püüdsin, oli kõik asjata. Pidasin hinge kinni ja tundsin memme lähedust. Siis astus ta üsna lähedale ja ma kuulsin ta sõnu:

«Päästame ka Stolbõkov-vanema poja ... Ehkki ta isa on alatu inimene ja revolutsiooni vaenlane, müüs oma lihase venna ja ka minu pojad sandarmitele, ei vastuta lapsed oma isa tegude eest ...» Ta silitas nooruki kräsupead. «Kui homme peaks sinu ema sulle järele tulema, ei anna ma sind ära. Ajan ta minema, võtan veel malakagi kätte ... Ütlen: sina oled madu, sinu mees on krokodill. Te kasvatasite üles laiskvorstist poja. Kao siit! Ära takista terveks ravimast Sjunja südant, mis tänu sinule on haavades ja muserdatud. Oled ise mittetöötav element, sinu isa oli samasugune ... Sinu pojal on nüüd rasket maamehetööd ja mitte sulgpatju vaja.»

«Tuleb hästi tähelepanelik olla,» mõtisklesin endamisi, «memme hakkab Sjunja südant asendama, võtab välja haige ja paneb terve asemele ... Võib-olla tuleb minulgi seda tegema hakata, kui pean nepmanitega töötama ...»

Mu silmalaud kleepusid, nagu oleksid need meega kokku määritud. Aga veel kuulsin ma sõnu, mis olid täis soojust, headust ja tänu:

«Saabunud on meie tiivuline õnn, lapsukesed, otse Moskvast, Lenini poolt ...»

Ent kõige huvitavama koha peal jäin siiski magama ...

Viiulid, vilepillid, kellukesed äiutasid mu magama. Siis hakkas mingi linnuke kaunilt siristama. Ja ka minu rinnus särgi all lõi miski helisema. Keegi teatas kogu ilmale, et homme algab Mendeli kaheksanda suve esimene hommik ...

Pärast retkelt tagasipöördumist läksin sepikotta Garassõm Klotšja juurde.

«Mendel on saabunud!» hüüdis sepp müriseval häälel.

«Tulin jah!» Andsin talle märku, et ta sepikojast välja tuleks.

«Milles on asi, poiss? Miks särad sa nii nagu uus viiekopikaline?»

«Ma kuulsin, et te abiellute,» põrutasin ma välja.

«Ja mis siis?»

«Tulin teile head nõu andma. Kui teil pole, millega

pulmapidu pidada, kirjutage teadaanne, et külalised tuleksid oma kraamiga, ja riputage see nähtavale kohale üles.»

Sepp võttis mu süütu avalduse naerulaginaga vastu.

Tema naeru peale pistsid sepikojast pea välja palja pealaega mehike ja noor poiss, kes küsisid pahameelel:

«Sepp, mis sa seal lapsega lobised? Puder kõrbeb tulel.»

Sepp kummardus minu kohale ja sosistas:

«Õhtul tulen, oota, teen nagu sa käsid,» ning kadus sepikotta.

Imelikul kombel ei ilmunud ta sel õhtul ja mina jäin nukrutsema.

Järgmisel hommikul läksin steppi karjuse, onu Stjopa juurde. Teretasin teda ja ütlesin:

«Onu, mul on tähtis asi.»

Istusime kõrvuti maha. Ta raputas tubakat piipu, lõi tule välja ning kui piip põlema läks, tõmbas suitsu kolm korda sisse:

«Tähtis asi, ütlesid. Kuulame siis, pojuke.»

Tegin vanale ettepaneku ahi majast välja visata, siis on seal lahedam elada.

Karjus tõmbas imestusest piibu suust ja müristas:

«Püha jumal! Aga kus siis keeta ja küpsetada?»

Seletasin, et tarvis on küla keskele üksainuke suur ahi ehitada.

Vana tõusis, kummardus minu kohale, asetas oma värisevad soonilised käed mu laubale ja katsus seda hoolikalt, nagu tahtes veenduda, et ma pole arust ära. Seejärel ta lahkus.

Olin lammaste ja pusklevate oinaste jälgimisega nii hõivatud, et ei kuulnudki, millal onu Stjopa tagasi tuli ja mind pika nõgeseroikaga vastu jalgu ja käsivarsi peksma hakkas. Kargasin püsti, nagu oleks mind keeva veega üle kallatud. Teadsin, et nõgestest tekivad ihule villid.

«Ah sind, neetud idu!» karjus vana karjus mulle järele joostes ja mind nuheldes.

Häbistatuna ja alandatuna jooksin stepist minema.

«Mul läheb veel hästi,» mõtlesin endamisi, «kui Stjopa-onu ei suvatse äkki õhtul meile tulla, et Sekleta-memmele minu peale kaevata.»

Taat ei tulnud.

Pärast seda kui olin ära lugenud viisteist villi oma kätel ja säärtel, sest kandsin veel lühikesi pükse, otsustasin olla edaspidi ettevaatlik ja igasuguste ettepanekutega täiskasvanute ees mitte nii läbimõtlematult esineda.

Hommikul tormasin nagu kõige kiirem ratsu üle paisu külla. Äkki jäin nagu maasse kaevatult seisma ja hakkasin jälgima noorukit, kes vaevu kepile toetudes nurga tagant välja hiilis ja külale suuna võttis. Ta jalad olid nagu kaks puupakku, hirmus nägu aga just nagu herilaste nõelamisest üleni paistes. Silme all rippusid tal sinkjad kotid, huuled olid siniseks löödud. Noormeest oli lihtsalt kahju vaadata. Teeb sammu, siis tõmbab hinge, ning jälle, kogunud veidi jõudu ja toetunud kepile, nihutab teise jala ette. Ja nii vaevu-vaevu, surmaga võideldes (isegi mina taipasin, et ta on suremas), sammus ta kuhugi . . .

Esimest korda elus nägin külas seda inimest. Astusin tema kannul, tunni aja pärast jõudis ta Golodite väravani.

«Või koguni meile!» sähvatas mu peas. Jooksin tema juurde ja pärisin:

«Onuke, elan siin! Mis teil vaja?»

Mees tõstis pea, vaatas mind ähmase pilguga:

«Kus sa oled, ma ei näe sind . . .» tõmbas ta sõrmedega üle silmade ja sõnas: «Päästa mind, poiss, kutsu kiiresti Golodi-memm või ta pojad . . .»

Jooksin nagu tuulispask üle õue.

Sekleta-memm ja Andri Malahtejovõtš tulid väravale ja silmasid seal kohutava välimusega haiget noorukit, kes väravast kinni hoides aegamisi maha varises. Ta suutis vaid kaeblikult kosta:

«Ma ei leidnud . . . Tulin teie juurde . . . Matke . . .»

Ta kukkus meelemärkuseta maha.

Andri Malahtejovõtš ja memm haarasid ta kätele ja viisid majja. Sergi nägu oli surnukahvatu: ta oli Ljoša Sokili ära tundnud. Nooruk suri veel samal päeval, ilma et oleks Sergit näinud.

Niipalju head kui saab maapind vihmadest, heldelt päikeselt, kõuepilvest, oma lilledelt, niitudest ja aedadelt, niisama palju hoolt ja austust said tunda javo-

rivkalased oma uuelt külanõukogu esimehelt Andri Malahtejovõtšilt.

Tema ümber koondusid kehvikud ja keskmikud, kulakud aga muutusid aina süngemaks.

Javorivkasse surema tulnud linnanooruk maeti maha, talle tehti kõrge kalmukääbas, samasugune kui naabritegi omad, ega hoitud kokku häid sõnu, millega ta viimsele teekonnale saadeti.

Seistes lahtise haua kohal, kuhu mürinal langesid kamalutäied maamulda, kukkudes kaeblikult vastu kadunukese kirstu, meenutas Andri Malahtejovõtš vastikut Petljurat, kes viis neid, kuutkümmet vangivõetud štšorslast, mahalaskmisele. Temast paremat kätt sammus hulljulge revolutsioonisõdur — aastatelt vana, kuid südamelt noor kivikindla tahtejõuga Ivan Guljai Siberist. Ta teadis hästi, mille nimel vihatud kapitaliga võitleb. Kui haud vangivõetute jaoks valmis oli kaevatud, astus Petljura nende juurde ja ütles:

«Öelge viisnurksest tähest ja punasest lipust lahti, siis jääte ellu...»

Ainult naer kostis talle vastuseks. Vana revolutsioonisõdur Ivan Guljai aga lausus Golodile vaikselt:

«Sina, mu poeg, passi peale, kui lasud käima hakkavad, siis sina... ära oma tinaportsu ootama jää, vaid hüppa elusalt hauda. Mõistad?»

Andri, keda kõik tundsid ja kes oli Taraštša polgu uhkuseks, läks üksinda võitlusse kuue bandiidi vastu ja tuli sealt võitjana välja. Ta täitis revolutsiooni reamehe, Siberist pärineva Guljai käsku... Öösel, kui haud oli juba kinni aetud, kaevas ta enda välja ning viis steppi kaasa sügava viha reeturite ja kättemaksuiha revolutsiooni vaenlaste vastu. Sõdurimütsil kandis ta uhkusega revolutsiooni sümbolit — punast viisnurkset tähte, südames aga Ivan Guljai sõnu — olla leppimatu vaenlase vastu, kaitsta Nõukogude vabariigi au, tõde ja tulevikku...

Pärast linnapoisi matuseid lahkus Andri Malahtejovõtš viimasena surnuaialt. Tõsi, Karel seisis veel kaua värske kalmu juures ja mängis vilepillil mingit viisi, nagu öelnuks kadunule, et Onõssi süda teda taga nutab.

Andri Golod ei läinud mitte suurt teed mööda steppi, vaid hoopis Gorihhivkasse, et kohtuda noorema venna Vassõl Malahtejovõtš Golodiga — partei vallakomitee

büroo liikmega, usaldada talle oma viimased mõtted ja pidada temaga nõu...

Sammudes mööda teed, mõtles Andri Malahtejovõtš paljudele keerulistele küsimustele ja ülesannetele, mille lahendamise ta oli enda ette seadnud eelseisval nädalal. Sada kuuskümmend tiinu kõrgesaagilist nisu, rukist ja kaera, lisaks viisteist tiinu lina ja kuus tiinu päevalille ootavad õige pea stepist aitadesse ja sealt viljasalvedesse saatmist, kuid mitte enam revolutsiooni ja vabariigi vaenlaste, arreteeritud Ksenofont Onoprijevi, Omelko Štšõgoli, Ksenofonti äia taat Karpi, Štšõgoli vanema õe mehe Mussi Kõšetška ja Grõgori Stolbõkovi salvedesse. Viimane, see tähendab Grõgori Stolbõkov, tundis erilist armastust õlikultuuride vastu ja kogu maa nende all kuulus talle.

Homsest päevast aga läheb see vara üldsuse valdusse. Ent kui palju tuli inimeste hulgas selgitustööd teha, et nad selle otsuse vastu võtaksid ja poolt hääletaksid. «Noh, ja edasi?» küsib Golod endalt ja jääb seisma. «Koristame viljasaagi, anname kõik viimase terani nälgivate linnade töölistele, ja mis edasi? Edasi tuleb viivitamatult vabariigi põllumajandust arendama hakata. Ent kuidas? Selles osas peab haridusvõrk parteile appi tulema...»

Golod haarab tekkinud mõttest. Haridus... Talle meenub Lenini artikkel rahvaharidusest... Steppi mööda edasi sammudes ei lakka ta hetkekski mõtlemast juhi artiklile. Kunagi varem polnud ta nii sügavale selle sisusse tunginud, ei iial varem polnud ta seda mõistnud nii nagu praegu... Sellest äratundmisest ta isegi hüüatas rõõmsalt... Mõeldes massilisele rahvaharidusele ja üldisele kirjaoskusele, ei pannud Andri Malahtejovõtš tähelegi, kuidas ta peaaegu kuusteist kilomeetrit maha käis ja künkale jõudis, kust avanes kaunis vaade Gorihhivka külale. Esimesed sõnad, mida ta vennale lausub, on: «Tuleb õhutada inimesi haridust ja kirjaoskust omandama!» ja käsib tal Lenini artikli läbi lugeda.

Jooksin suure vahemaa takka onu kannul ja olin juba üsna väsinud. Ta silmas mind kaugelt, jäi seisma ja kutsus lähemale. Ma keeldusin ega tahtnud mingil juhul tema juurde minna. Mind piinas südametunnistus, et olin omavoliliselt tema kannul jooksma hakanud. Lõpuks lähenesin siiski. Ta polnudki mulle pahane, et

nii pika teekonna tema kannul ette võtsin. Ta mõistis, et olin Golodeid kogu südamest armastama hakanud. Ta ei nimetanud mind kordagi vend Mendeliks, võttis mul ainult käest kõvasti kinni ja hakkas mu kõrval sammuma. Olin kõige õnnelikum poiss maailmas.

Andri Malahtejovõtšil oli sama harjumus nagu ta emalgi. Seekord kuulsin, kuidas ta ütles iseendale:

«Hakkame õpetama eranditult kõiki.»

Nagu tookord, hüüan talle ka praegu kogu südamest:

«Tänan, tänan, tänan!»

EPILOOG

Kaugele maha on jäänud mu kaheksas suvi. Ema abiellus Garassõm Klotšjaga, kes oli mulle lihase isa eest.

Mäletan, et nad mõlemad tulid Sekleta-memme juurde ja palusid temalt õnnistust. Vanamemm andis rõõmuga nõusoleku ja ütles, et ta on emale kaasavarakirstugi valmis pannud. Peeti maha võimas pulm . . .

Kuu aega pärast pulmi tulid nad mõlemad minu juurde. Garassõm surus mu rinnale, nimetas pojaks ja hakkas keelitama, et ma nende juurde üle koliksin. Nad elasid Stolbõkovi majas ema poolel, oma vana maja aga kinkis sepp vaestele.

Palved ja keelitused ei andnud tulemusi, ehkki ta lubas teha minust üle-valla sepa, ning kui ma ainult õppida tahan, võimaldada mulle kesk- ja isegi kõrgema hariduse. Ent mina jäin enda juurde kindlaks:

«Tahan elada Sekleta-memme majas.»

Mind ei hakatud sundima ja ma jäingi Golodite juurde.

Külapoisid, nüüd juba noorukid Sergi Bussõgin, vennad Põlõpovõtšid, Kostja Suknovalenko, Ilko Gmõrja ja Sjunja Stolbõkov sõitsid Kiievisse, kus Andri Golodi ja Jevgrafi Sundukovi soovituste põhjal astusid mitmesuguste instituutide töölisfakulteetidesse. Nende noorus oli õnnelik ja lõbus, täis pikki istumisi lugemissaalides raamatute taga, tööd varemeist kerkivates vabrikutes ja tehastes, täis laulu ja tantsu.

Ainult Sjunja Stolbõkov ei suutnud ennast leida.

Käisid kuuldused, et ta isa olevat bandiitidega ühte

kampa löönud, et kogu Javorivka kurjategijate punt, kes 1921. aastal arreteeriti, olevat vahi alt põgenenud ja nende salka üle läinud. Kui Sjunja veel lisaks fakte võrdles, tuli ta järeldusele, et ka tema ema kuulub sellesse jõuku. Kaunis Eva oli aasta tagasi Javorivkast kadunud, jättes kogu maja ja varanduse saatuse hooleks. Sjunja taipas, et arvatavasti oli isa salaja Javorivkasse hiilinud ja ema kaasa viinud.

Kaheaastase Kiievis viibimise aja jooksul käis Sjunja mõned korrad Javorivkas Sekleta Golodi juures. Memm kõneles poisile meie ühiskonna õnnelikust tulevikust. Selle ühiskonna ees oli ta isa suur süüdlane. Iga kord ärasõidu eel tänas Sjunja memme ja kinnitas, et tal on jälle jõudu elada. Ent äkki Sjunja kadus. Kellelgi polnud aimu, kuhu ta jäi. Vennad Põlõpovõtšid, Sergi, Suknovalenko ja Gmõrja jooksid läbi kõik sugulased ja tuttavad, teatasid Sjunja kadumisest Goloditele ja Sofia Stolbõkovale, Andri Golod aga juurdlusorganitele. Sekleta Golod ja Sofia Stolbõkova tulid Kiievisse, kuid Sjunjat nad ei leidnud.

Alles pärast bandiidijõukude likvideerimist sai teatavaks, et Gerš Stolbõkov oli Sjunja vangi võtnud ning vedanud ta metsa, maa läänepiirile, kus sundinud Sjunjat ja oma naist üle piiri minema. Sjunja keeldunud kategooriliselt. Siis andnud bandiidid talle kanget unerohtu. Gerš, Eva ja unesegune Sjunja oleksid nagu maa alla vajunud. Hiljem pole keegi nende kohta midagi kuulnud.

Saabus 1924. aasta. Javorivkasse tuli kurb teade Vladimir Iljitši surmast. Käisime Kareli ja Mira-Maruškaga juba algkoolis. Stritšanjuki-taat, kes oli Lenini juures käinud, hüüdis miitingul tribüünilt:

«Seltsimees Lenin on elus! Ta külvab põlvest põlve rahu maa peale! Aamen!»

Mu ema, kahvatu ja nutetud silmadega, astus meie koolilaste lipukandjate rivi juurde. Kolm aastat lahuselamist oli meie vahele nagu mingi müüri püsti ajanud, ent missuguse, seda ei mõistnud ma isegi. Pühkinud pisarad mu silmist, lausus ta:

«Mu poeg Mendel, sinu isa juht ja õpetaja on surnud. Näe, kuidas inimesed teda taga nutavad! Pühkisin su silmist pisarad selleks, et näeksid, kuidas ümberringi rahvas kurvastab! Kui suureks kasvad, pead ka sina

kogu südamest teenima seda üritust, mille eest Iljitš oma kalli elu andis. Ära unusta iial mu sõnu, Mendel . . . Öösel nägin unes su isa. Sa pead täna tulema kirsipuu alla ja andma seal vande, et ei unusta sõnu, mida kõnelesin sulle Leninist.»

«Ma ei unusta neid iialgi!» hüüdsin, ja langesin nuttes ema rinnale, karjudes, et ma pole teda unustanud, et armastan teda ja tulen varsti tema juurde elama. Et ta ei nutaks, sest poeg Mendel pole mitte kadunud . . .

Sekleta-memm seisis eemal, kuulas ega takistanud meil emaga oma vahekordi klaarimast. Sekleta silmad, mis särasid nii soojalt kui päike, olid samuti pisarais. Ta astus meile lähemale ja sõnas:

«Mu lapsukesed! Olen väga õnnelik, et Mendel pöördub tagasi ema juurde ja saab, nii nagu peabki olema, sinu ja sepa armastatud pojaks. Veel täna tuleb ta sinu juurde, Sonja.»

«Ei, homme!» hüüdsin ma. «Täna tahan hüvasti jätta teiega ja teie majaga, kus olen kolm aastat elanud, memm. Lähen ja ütlen head aega teie põllule, kus olen kasvatanud ja koristanud saaki, pärast aga panen asjad kokku ja kolin ema juurde.»

«Hüva, mu poeg, mehine kasakas, tee nagu arvad, olgu nii nagu tahad,» vastas ta.

Ent pärast seda päeva ei näinud enam keegi Sekleta-memme elavana.

Bandiidijõuk, kelle hulgas olid ka Prokip ja lombakas Fedir ning Ksenofont ja Glõkeria, otsustas Lenini surmapäeval rünnata mitut küla. Nad ei jätnud ka Javorivkat vahele. Prokip saatis oma kõrilõikajad tapma ämma, Golodi-memme, mõlemad naisevennad, Andri ja Vassõli, käskis aga arveteõiendamiseks elusana tema juurde tuua. Kuid bandiidid ei leidnud onusid eest, kodus olime ainult meie memmega kahekesi . . .

Bandiidid peksid vanamemme hirmsal kombel, sidusid ta siis poolelusana posti külge ja küsisid:

«Missugune on su viimne soov, Golodi-eit?»

«Tahan kõrilõikajatelt poisi elu osta,» vastas ta silmi avamata. «Võtke kirstust väike komps, mis on marlisse seotud. Seal on minu ja Malahtei varandus, võtke see ja laske poiss vabaks . . .»

Nähes aga, mis selles kompsus oli, said bandiidid tulivihaseks.

«Kuidas?» küsis kõverik mõrtsukas imestunult. «Sina, meie atamani isakese pan Prokipi ämm, annad õigeusu kuldristikese selle ristimata poisi eest?» Ning tõstnud mõõga, raius vanamemme surnuks sellesama posti juures, mille külge me seotud olime.

Siis haaras ta minul õlust, surus mu pea oma põlvede vahele ja tõstis taas mõõga. Ent äkki kuulis ta mingi pasuna kaeblikku hüüdu. Ta kuulas algul tähelepanelikult, siis aga, unustades kõik maailmas, pani majast ajama, teised bandiidid jooksid tema kannul. Kui ma, käed seljale seotud, Sekleta-memme juurde roomasin, oli ta juba surnud.

Samal õhtupoolikul tungisid Prokip ja Glõkeria küla teises otsas Andri Grintšaki majja ja hävitasid armutult kogu ta perekonna. Grintšak suri uhkelt ja mehiselt. Verest tühjaks joostes hüüdis ta:

«Kõigis oma piinades suren ma Lenini ja tema poolt loodud partei eest, mis jääb aastasadadeks elama!»

Sekleta-memm! Igavesti seisad sa ühises revolutsioonirivis koos Malahtei Golodi, Varfolomi Stritšanjuki, Andri Grintšaki, Ivan Põlnjaki, mõlema elava ja mõlema revolutsiooni eest langenud pojaga, ühes rivis oma hukkunud tütre Vustjaga — vaeste juutide päästjaga. Sa seisad koos Rilja tapetud lastega, elusa Garassõm Klotšja ja revolutsiooni eest langenud Panko ja Adam Klotšjaga, Palažka-tädi, Salõvon Zupõnõviteri, Aba Rešetnjaki ja mu isa Eina Stolbõkoviga. .

Sinul, hallipäisel, polnud mitte kerge vastu seista kontrrevolutsiooni löökidele, reeturlusele, mustadele rõugetele, näljale ja külmale.

Kuid sa suutsid seda, et päästa meid — orbe ja kodutuid lapsi.

Sekleta-memm, ka sind nuttis Onõssi süda taga . . .

Ma lõpetan kirjutamise. Ehkki mu nägemine on juba üsna vilets ja mu silmad vaatavad läbi väga keerukate prilliklaaside, näen ennast üsna selgelt su kõrval oma «kaheksandal suvel» keset tormist stepiavarust.

Neli lapselapselast, kuus lapselast, pojad, miniad, Sofia oma mehega külastavad tihti ja hoolitsevad su lilledest ja pihlakaist ehitud kalmu eest. Nagu rändlinnud lendame me igal aastal kokku kalmule, kus

puhkab meid üles kasvatanud kõige soojem ja truum emasüda.

Vabariigi teeneline õpetaja, mu naine Mira Võlkovna Mikloš, Mendel Stolbõkov, Isamaasõja kangelane armee kindral-leitnant Sergi Bussõgin ja Praha konservatooriumi professor viiuldaja Karel Võlkovõtš Mikloš kutsuvad sind alati oma emaks.

Maga pihlapuu all, me alati särav ja hele päike. Olgu see meenutus tervituseks sulle, inimestele aga ülistuslauluks hallipäiselt mehelt, kellele andsid tükikese oma südamest.

Minu jaoks oled sa alati elus ja tänaseni hüüan ma iga päev:

«Tere hommikust, Sekleta-memm!»

AUTORILT

1917. aasta oktoobris võidu saavutanud vene rahva järel tõusid vabadusvõitlusele ka ääremaade rahvad. Veendunud, et nõukogude võim on nende endi võim, mis võitleb nende huvide eest, sirutusid orjastatud rahvad kogu südamega tema poole. Kuid endise tsaristliku Venemaa äärealadel takistasid seda kodanlikud natsionalistid, tõugatud klasside sabarakud. See oli petljuuralaste, mahnoolaste ja teiste natsionalistlike ja kulaklike jõukude verise määratsuse aeg.

1921. aasta — klassivõitluse tulipunkt kogu riigis, ka Ukrainas ja väikeses Javorivka külas, kus toimub raamatu tegevus. Kaks leppimatut vaenulikku leeri — ühes need, kes revolutsiooni ja nõukogude võimu eest on valmis andma oma elu, teises — kulakud ja petljuuralastest bandiidid. Nende vahel käib võitlus elu ja surma peale. Sellel ajaloolisel taustal arenevadki minu raamatu «Kaheksas suvi» sündmused. See on raamat nõukogude võimu esimestest aastatest külas, eri rahvuste vennalikust solidaarsusest võitluses õnneliku tuleviku eest.

Oma raamatus meenutan ma seda, mis sündis minuga 1921. aasta suvel, kui käisin kaheksandat aastat. Esmakordselt hakkasin mõistma mind ümbritsevat tegelikkust, nägema suurepäraseid inimesi enda ümber. Murrang, mis toimus väikese orvu teadvuses, kes oli seni elanud poemehest onu majas, sai määravaks kogu eluks.

Iga kirjandusteos on mingil määral autobiograafiline. «Kaheksas suvi», romaan novellides, on meenutus minu vaevarikkast lapsepõlvest, mille taustaks oli rahva kangelaslik võitlus nõukogude võimu eluõiguse eest.

Meil kõigil on olnud oma lapsepõlv. Kõigile on kallid korduvatu lapsepõlve mälestused. Seetõttu on ka seletatav, miks olen nii erutatud, tuues oma kangelased ja kõige lähedasema neist — Mendel Stolbõkovi — eesti lugeja ette.

Oleksin väga õnnelik, kui te mingil määral suudaksite mõista minu väikese kangelase maailma. Loen ülesande täidetuks, kui mul on oma tagasihoidliku raamatuga õnnestunud luua ettekujutus sellest kangelaslikust epohhist, mis proletaarse internatsionalismi lipu all meie rahvad võidule tõi.

Sest tundmata minevikku ei saa tõeliselt hinnata olevikku.

Kiiev, detsember 1973

Mõhhailo Poljovõi

Keskmisele ja vanemale koolieale.

Михаил Полевой. ВОСЬМОЕ ЛЕТО.
На эстонском языке. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja A. Parts. Kunstiline toimetaja H. Tikand. Tehniline toimetaja M. Kukerman. Korrektorid L. Golberg ja E. Toots.

Laduda antud 19. XII 1973. Trükkida antud 19. III 1974. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2, 54×84/16. Trükipoognaid 16,0. Tingtrükipoognaid 13,44. Arvestuspoognaid 14,33. Trükiarv 18 000. «Eesti Raamat», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 250. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.

Hind 51 kop.